Manuale Beck

Dan Țop · Olivian Mastacan

Istoria statului și dreptului românesc

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II 409.833

Editura C.H. Beck

BIBL. CENTR UNIV
"M EMINESCU" IASI
II 409.833

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

MANUALE BECK

Istoria statului şi dreptului românesc

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ȚOP, DAN

Studii: Facultatea de Drept, Universitatea București (1982); doctor în drept, Institutul de Cercetări juridice al Academiei Române (2002).

Specializări și documentări: proiect de mobilități – formatori în administrația publică, consorțiul TUCEP în colaborare cu Facultatea de Jurisprudență, Universitatea din Perugia, Italia (2005); profesor invitat în programul Socrates-Erasmus, Universitatea Dunquerque, Franța și Universitatea Castilla la Mancha, Ciudad Real, Spania (2004, 2006).

Activitate: conf. univ. (2003-prezent); șeful catedrei de drept privat (2004-2008); prodecan, Facultatea de Științe Juridice, Sociale și Politice, Universitatea Valahia, Târgoviște (2008-prezent); cercetător asociat la Laboratorie RII, Dunquerque, Franța; colaborator extern al Institutului de Cercetări Juridice al Academiei Române; membru al Institutului CEDIMES.

Publicații: autor și coautor a numeroase lucrări, dintre care: Dreptul muncii și solidarității sociale, 2 vol. (2004); Dicționar de dreptul securității sociale (2006); Les grands principes du droit communautaire de travail (2007 – coautor); Drept social și politici naționale de protecție socială (2008); Tratat de dreptul muncii (2008); La protection des droits des travailleurs dans l'Union Européenne (2008 – coautor). Posibilitatea transferului în cazul persoanelor încadrate prin contract individual de muncă (2007); Organizarea de către angajator a activităților de prevenire și protecție în conformitate cu Legea sănătății și securității în muncă (2007); Stimularea încadrării în muncă a elevilor și studenților (2007); Noi aspecte privind raportul de muncă al soldaților și gradaților voluntari (2008); Mesures de lutte contre le chômage en Roumanie dans le contexte de la crise économique mondiale (2009); Natura juridică a contractului de management încheiat cu ordonatorul principal de credite în subordinea, în coordonarea sau sub autoritatea căruia funcționează serviciul public deconcentrat (2009); Considerații teoretice privind acordarea tichetelor de vacanță (2009).

MASTACAN, OLIVIAN

Studii: Facultatea de Științe Juridice, Universitatea Valahia, Târgoviște (2000), master „Teoria și exercițiul funcției publice" (2002-2003) și „Administrație Publică Europeană" (2004-2005), Facultatea de Științe Juridice, Universitatea Valahia, Târgoviște; doctor în istorie, Universitatea Valahia, Târgoviște; doctorand în drept civil, Facultatea de Drept și Științe Administrative, Universitatea din Craiova.

Specializări și documentări: proiect de mobilități – formatori în administrația publică, consorțiul TUCEP în colaborare cu Facultatea de Jurisprudență, Universitatea din Perugia, Italia (2005); profesor invitat în programul Socrates-Erasmus, Universitatea Jaume I, Castellon, Spania (2009).

Activitate: prep. univ. (2000-2005); asist. univ. (2005-2007); lect. univ. (2007-prezent); cercetător asociat Laboratoire de recherche sur la gouvernance publique - Unite de recherche JE 2474, Paris XII Val de Marne; membru al Societății Internaționale de Apărare Socială; membru al Uniunii Juriștilor din România.

Publicații: autor și coautor a numeroase lucrări, dintre care: Violența în familie (2006); Răspunderea penală a funcționarului public (ed. a II-a – 2008); The penal responsability of the Public Official in Romania (2008); Pedeapsa capitală în dreptul românesc. Origini și evoluție (2008); Contractul social, Beccaria și problema pedepsei capitale (2007); Regulamentele Organice și problema pedepsei cu moartea (2008); Scurte considerații privind infracțiunile prevăzute în Titlul I Capitolul III (săvârșite asupra unui membru de familie) și Capitolul IV (agresiuni asupra fătului) în proiectul de Cod penal (2009); Mijloace de combatere a cartelurilor anticoncurențiale în dreptul european (2006 – coautor); Tratamentul juridic al evaziunii fiscale (2007 – coautor); Holograph will within the Romanian and French civilian law a comparative view (2008 – coautor); Formalismul contractului de donație (2009 – coautor).

Dan Ţop Olivian Mastacan

573444

Istoria statului şi dreptului românesc

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ALE

Editura C.H. Beck
Bucureşti 2009

467010
B.C.U. IASI

Editura C.H. Beck este acreditată CNCSIS – Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior

Istoria statului și dreptului românesc
Dan Țop, Olivian Mastacan

Copyright © 2009 – Editura C.H. Beck

Toate drepturile rezervate Editurii C.H. Beck
Nici o parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul scris al Editurii C.H. Beck
Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate editurii

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ȚOP, DAN
Istoria statului și dreptului românesc / Dan Țop, Olivian Mastacan. - București : Editura C.H. Beck, 2009
Bibliogr.
ISBN 978-973-115-647-7

Editura **C.H. Beck**, Str. Serg. Nuțu Ion nr. 2, sector 5, București
Tel.: 021.410.08.47;
021.410.08.09;
021.410.08.73;
021.410.08.46
Fax: 021.410.08.48
E-mail: comenzi@beck.ro

Redactor: Adina Lebădă
Tehnoredactor: Corina Voicu

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

19.IUL. 2010

Cuprins

Abrevieri ..... **IX**

Cuvânt-înainte ..... **XI**

Introducere **1**

§1. Ştiinţele juridice istorice 1
§2. Obiectul şi metoda istoriei statului şi dreptului 2
§3. Periodizarea istoriei dreptului românesc 3

Capitolul I. Dreptul în perioada veche. Apariţia statului şi dreptului **5**

§1. Condiţiile istorico-sociale 5
§2. Formele de comunitate umană. Reglementarea relaţiilor sociale 6
§3. Izvoarele dreptului în perioada veche 8

Capitolul II. Dreptul şi statul dac de la Burebista la cucerirea romană **10**

§1. Originea şi denumirea dacilor 10
§2. Organizarea puterii de stat 12
§3. Formarea şi caracteristicile normelor juridice la geto-daci 14
§4. Instituţii juridice la geto-daci 16

Capitolul III. Dreptul şi statul în Dacia romană **19**

§1. Organizarea de stat a Daciei ca provincie romană 19
§2. Instituţiile de drept în Dacia – provincie romană 25
§3. Organizarea social-politică şi juridică în cetăţile pontice 33
§4. Romanitatea carpato-danubiană după retragerea aureliană 35

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul IV. Dreptul şi statul feudal 39

§1. Organizarea socială şi politică a populaţiei autohtone 39
§2. Sistemul normativ social al obştilor săteşti 41
§3. Uniunile de obşti, cnezatele şi voievodatele 44
§4. Instituţii feudal-bizantine la Dunărea de Jos 48

Capitolul V. Izvoarele dreptului feudal „Ius Valachicum" 50

§1. Evoluţia normelor şi instituţiilor juridice 50
§2. Vechile structuri juridice în dreptul cutumiar – Legea ţării 51
§3. Conţinutul şi natura lui „Ius Valachicum" 54

Capitolul VI. Geneza statului în Evul Mediu românesc 59

§1. Elemente constitutive ale statului feudal 59
§2. Formarea statului feudal centralizat al Ţării Româneşti 60
§3. Întemeierea Ţării Româneşti şi a Moldovei 62
§4. Organisme politico-statale în Transilvania 63

Capitolul VII. Dreptul şi statul în perioada feudalismului dezvoltat 65

§1. Voievodatul şi domnia 65
§2. Dregătoriile centrale şi locale 73
§3. Sfatul domnesc. Organizarea administrativ-teritorială şi fiscală a Ţării Româneşti şi a Moldovei 80
§4. Organizarea de stat a Principatului Transilvaniei 88
§5. Instituţii juridice feudale 90
§6. Infracţiuni şi pedepse. Procedura de judecată 100

Capitolul VIII. Ţara Românească şi Moldova sub regimul turco-fanariot 115

§1. Organizarea social-politică 115
§2. Organizarea administrativ-teritorială şi fiscală 120
§3. Reformele lui Constantin Mavrocordat. Principalele momente legislative ale perioadei fanariote 123
§4. Principale instituţii juridice în regimul turco-fanariot 128

BCU / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul IX. Organizarea politică şi dreptul Transilvaniei în perioada 1691-1848 140

§1. Organele centrale ale statului 140
§2. Organizarea teritorial-administrativă şi financiară 141
§3. Principalele lucrări legislative. Procedura de judecată 142
§4. Principalele instituţii juridice 144

Capitolul X. Acte legislative fundamentale elaborate în Ţările Române. Dreptul şi statul burghez 148

§1. Proclamaţiile mişcării sociale din 1821 în Ţara Românească ... 148
§2. Începutul modernizării dreptului. Regulamentele organice 149
§3. Premise ale sistemului constituţional în Ţările Române. Revoluţia de la 1848 151
§4. Formarea statului naţional. Unirea Principatelor 154
§5. Legislaţia cu caracter reformator a lui Alexandru Ioan Cuza 158

Capitolul XI. Dreptul şi statul României în perioada 1866-1918 165

§1. Organizarea de stat. Partidele politice 165
§2. Semnificaţia politică şi juridică a dobândirii Independenţei României 168
§3. Organizarea administrativ-teritorială 169
§4. Evoluţia instituţiilor şi ramurilor dreptului 171

Capitolul XII. Dreptul şi statul Transilvaniei în perioada 1848-1918 176

§1. Măsuri politice şi legislative în perioada 1848-1860 176
§2. Transilvania în perioada liberalismului 178
§3. Instituţiile politice şi juridice în perioada dualismului austro-ungar 180
§4. Lupta românilor din Transilvania pentru afirmarea idealului naţional 185

Capitolul XIII. Dreptul şi statul României în perioada interbelică 188

§1. Făurirea statului naţional unitar român 188
§2. Viaţa social-politică. Unificarea legislativă 189
§3. Organizarea de stat. Dreptul constituţional 192
§4. Organizarea administrativ-teritorială. Dreptul administrativ 194

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

§5. Evoluția dreptului civil și a procedurii civile 196
§6. Dreptul penal și procedura penală 202

Capitolul XIV. Dreptul și statul României în perioada 1938-1944....205

§1. Situația economico-socială și politică 205
§2. Sistemul constituțional și organizarea de stat 207
§3. Organizarea administrativ-teritorială. Dreptul administrativ 209
§4. Dreptul civil și procedura civilă 211
§5. Dreptul penal și dreptul procesual penal 213

Capitolul XV. Dreptul contemporan. Dreptul și statul în perioada restaurării regimului parlamentar 215

§1. Organizarea de stat în perioada 1944-1947 215
§2. Instituțiile juridice 218

Capitolul XVI. Dreptul în perioada democrației populare și a dictaturii proletariatului 223

§1. Organizarea de stat 223
§2. Organizarea administrativă și judecătorească a României ca Republică populară 224
§3. Instituții juridice. Modificări ale principalelor ramuri de drept 226

Glosar 229

Bibliografie selectivă 231

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Abrevieri

A.U.B.	– Analele Universității București
art.	– articol(ul)
C.civ.	– Codul civil
Dreptul	– revista Dreptul
E.D.P.	– Editura Didactică și Pedagogică
Ed.	– Editura
ed.	– ediția
n.n.	– nota noastră
op. cit.	– opera citată
p.	– pagina
parag.	– pragraf(ul)
R.D.P.	– Revista de drept public
vol.	– volumul

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cuvânt-înainte

Originea şi apariţia statului şi dreptului nu pot fi studiate fără să se pornească de la punctele de vedere afirmate de istorie. Plecând de la datele pe care le oferă istoria, în cercetarea marilor instituţii juridice, ştiinţa dreptului, constatând vechimea lor, le urmăreşte evoluţia, configuraţia, funcţiile etc.

Din contextul lucrării se poate desprinde opinia potrivit căreia statul şi dreptul nu pot fi considerate realităţi separate sau paralele, suprapuse sau opuse, dar nici identice, ci numai conexe, interdependente.

Acţiunea normelor juridice în timp şi spaţiu, cât şi asupra persoanelor, este reglementată de voinţa statală care se pronunţă asupra intrării în vigoare a acestora, a menţinerii lor în câmpul dreptului pozitiv, a modalităţilor de abrogare, a relaţiilor complexe care se instituie cu populaţia şi teritoriul unui stat. Sistemul etatic are organe, mecanisme, proceduri cu ajutorul cărora dă formă logică normativă reacţiei societăţii faţă de cei care încalcă ordinea de el instituită.

Sistemul juridic, la rândul său, conferă statului stabilitatea structurilor sale, fixând şi permanentizând un tip determinat de instituţii, relaţii şi funcţii specifice ordinii şi organizării statale. Dreptul este un instrument indispensabil pentru puterea statală când aceasta doreşte să ia decizii obligatorii pentru cetăţenii unui stat; prin drept, puterea statală capătă oficialitate şi legitimitate şi îşi poate exercita prerogativele de conducere socială.

Acolo unde a apărut şi s-a manifestat fenomenul etatic, acolo şi atunci a apărut şi s-a manifestat implicit şi fenomenul drept, evoluţia celor două fenomene indisolubil legate între ele fiind conexă, interdependentă.

Din această perspectivă este studiată prezenţa celor două fenomene sociale, stat şi drept pe teritoriul României, pornind din cele mai îndepărtate timpuri şi până în epoca contemporană, fiind analizate principalele formaţiuni politice prestatale şi statale, dar şi evoluţia normelor juridice, de la obiceiuri, cutume la dreptul scris, în permanenta lor devenire pentru

crearea unui sistem juridic modern. Evoluţia dreptului şi a principalelor sale ramuri este surprinsă prin exemplificări cu numeroase monumente legislative ale epocii feudale, fanariote, ale epocii moderne şi ale perioadei interbelice sau a perioadei socialiste a României.

Prof. univ. dr. Sofia Popescu

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Introducere

§1. Ştiinţele juridice istorice

Orice ştiinţă reprezintă un ansamblu sistematizat de cunoştinţe obţinute prin metode specifice, cunoştinţe exprimate în concepte, noţiuni, principii etc. Cea mai cunoscută clasificare a ştiinţelor o constituie împărţirea acestora în: ştiinţe despre natură (de exemplu, fizica, chimia etc.), ştiinţe despre societate (de exemplu, istoria, dreptul, sociologia etc.) şi ştiinţe despre gândire (de exemplu, logica). Corespunzător acestei structuri trihotomice, ştiinţa dreptului face parte din categoria ştiinţelor sociale: ea studiază legile existenţei şi dezvoltării statului şi dreptului, instituţiile politice şi juridice, formele concret istorice, modul în care instituţiile politico-juridice influenţează societatea şi suportă la rândul lor influenţa socială.[1]

Complexitatea fenomenului social-juridic a determinat o structurare a eforturilor de cercetare a acestuia, o împărţire a sistemului ştiinţei dreptului în următoarele părţi: teoria generală a dreptului, ştiinţele juridice de ramură, ştiinţele juridice ajutătoare sau participative.

Ştiinţele juridice istorice cercetează dezvoltarea fenomenului juridic (de exemplu, istoria generală a dreptului), dezvoltarea fenomenului juridic dintr-o anumită ţară (de exemplu istoria dreptului românesc) sau istoria unor anumite instituţii şi ramuri ale dreptului, cum ar fi: istoria administraţiei româneşti, istoria dreptului de proprietate etc.

Cercetarea istoriei dreptului are o dublă importanţă: în primul rând, ea dovedeşte că structura actuală a dreptului îşi are rădăcinile în instituţii vechi, şi în al doilea rând, studiul istoriei dreptului scoate la iveală existenţa unor legi ale apariţiei, devenirii şi dispariţiei unor forme de drept, în strâns contact cu legile generale ale dezvoltării societăţii sau cu bazine de civilizaţie juridică atestate de timp.[2]

Istoria statului şi dreptului românesc studiază instituţiile politico-juridice româneşti din punct de vedere istoric, în dinamica şi devenirea lor, de la origini şi până în prezent, spre a explica de ce ele au configuraţia

---

[1] *N. Popa*, Teoria generală a dreptului, Ed. All, Bucureşti, 1995.

[2] Ibidem.

şi conţinutul de acum.[1] Dreptul, sub raport funcţional, nu poate fi indiferent faţă de politică şi economie, de aceste două elemente dreptul este influenţat şi le influenţează nemijlocit.[2]

Între istoria dreptului şi celelalte discipline sociale, care se ocupă fie de dezvoltarea generală a societăţii, fie de anumite laturi ale ei (de exemplu sociologia, etica, teoria generală a dreptului etc.) există o strânsă legătură.

Cu toate schimbările survenite, există unele elemente – care s-au transmis de la o epocă la alta – ceea ce a dat dreptului nostru o identitate specifică faţă de dreptul altor popoare, chiar dacă de-a lungul timpului a asimilat şi ceva din creaţia juridică a acestora.

§2. Obiectul şi metoda istoriei statului şi dreptului

Istoria statului şi dreptului românesc are ca obiect studiul statului şi dreptului românesc din momentul apariţiei lor pe teritoriul ţării noastre până astăzi. Prin obiectul de studiu, natura şi preocupările sale, istoria statului şi dreptului românesc are contingenţă cu alte ştiinţe care se ocupă de studiul fenomenului social (de exemplu, economia, politica, sociologia etc.), care oferă o serie de date preţioase generalizării, atât de necesare surprinderii fenomenului juridic în timp.

Pentru studiul istoriei statului şi dreptului românesc sunt de mare utilitate şi datele furnizate de o serie de ştiinţe auxiliare ca: arheologia, epigrafia, heraldica, arhivistica, muzeologia, criptografia şi altele, cum ar fi geografia juridică, sociologia juridică, acestea din urmă cercetând fenomenele juridice pe o treaptă mai redusă de generalizare.

Ca în orice domeniu, cercetarea ştiinţifică juridică a istoriei statului şi a dreptului românesc se bazează pe folosirea unei metodologii, a unui ansamblu de metode şi procedee cu ajutorul cărora are loc studierea fenomenului istoric, devenirea sa în viaţa socială. Pentru cunoaşterea acestui fenomen se apelează la un ansamblu concentrat de operaţii intelectuale, care alcătuiesc metoda.[3]

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, Istoria statului şi a dreptului românesc, Ed. Şansa S.R.L., Bucureşti, 1993, p. 5.

[2] *D.V. Firoiu*, Istoria statului şi dreptului românesc, E.D.P., Bucureşti, 1976, p. 6.

[3] *N. Popa*, op. cit.

Principalele metode ale cercetării juridice în general şi ale fenomenului juridic sunt:

a) **metoda istorică.** Potrivit acestei metode fenomenul juridic este cercetat în perspectiva şi evoluţia sa istorică, în paralel cu studiul fenomenului social statal de care nu este numai legat, dar şi influenţat direct. Dreptul reflectă nivelul de dezvoltare culturală a unui popor; apelând la istorie, dreptul îşi află condiţiile ce îi pot descifra ascendenţa.[1] Plecând de la datele pe care le oferă istoria, de la atestările documentare, se realizează reconstituirea fizionomiei unor instituţii statale şi juridice, ceea ce permite o analiză retrospectivă cu largi implicaţii în înţelegerea poziţiei instituţiilor respective în dreptul contemporan.

b) **metoda logică.** Este de o largă utilitate în orice act de gândire ştiinţifică. Folosirea ei permite posibilitatea surprinderii structurii şi dinamicii raporturilor necesare între diferite componente ale sistemului juridic al unei societăţi. Istoria, ca şi dreptul, este o ştiinţă eminamente deductivă, inima oricărei deducţii fiind silogismul, iar în privinţa dreptului: silogismul juridic. Norma de conduită cuprinsă într-o regulă juridică reprezintă în mod necondiţionat ceea ce se consideră necesar, ce se pretinde sau se recomandă a fi întreprins în cadrul relaţiilor interumane privite într-o anumită ordine socială.

c) **metoda sociologică.** Existenţa dreptului şi a statului este intim legată de viaţa socială, căci toate fenomenele juridice sunt, înainte de toate, fenomene sociale. Istoria dreptului, oricare ar fi formele şi genurile ei de manifestare, este totdeauna fundată pe cunoaşterea colectivă, fără de care nu s-ar putea stabili corespondenţa între obligaţiile unora şi pretenţiile altora.

d) **metoda comparativă.** Comparaţia este acea operaţie prin care se urmăreşte constatarea unor elemente identice sau divergente la două fenomene. Compararea sistemului juridic al diverselor state şi popoare, văzute în evoluţia lor istorică, este extrem de fructuoasă în procesul de studiere a istoriei dreptului românesc.

§3. Periodizarea istoriei dreptului românesc

Periodizarea ştiinţifică a dreptului românesc trebuie să pornească de la evoluţia comunităţilor umane pe teritoriul ţării noastre. Pentru a cerceta

---

[1] *V. Hanga*, Introducere. Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti, 1980, p. 18.

etapele pe care le-a parcurs dreptul în decursul istoriei poporului nostru este necesară şi inevitabilă prezentarea evoluţiei dreptului în legătură cu evoluţia statului, fiecare tip istoric de drept dezvoltându-se şi încadrându-se în diferite etape parcurse de tipurile istorice de stat şi de formele acestora.[1]

Periodizarea istoriei dreptului românesc este corespunzătoare luptei continue a poporului nostru pentru formarea şi apărarea organizării sale statale şi a instituţiilor juridice proprii.[2]

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 7.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 5.

Capitolul I
Dreptul în perioada veche. Apariția statului și dreptului

§1. Condițiile istorico-sociale

Teritoriul dintre Carpați și Dunăre a fost locuit – așa cum dovedesc datele arheologice – din cele mai vechi timpuri.[1] Populația care a locuit în acest spațiu geografic a parcurs, inevitabil, toate etapele principale din istoria omenirii. Astfel, de la ceata primitivă din paleoliticul inferior, societatea omenească a trecut, și pe teritoriul României, la ginta matriarhală, odată cu prelucrarea metalelor.[2]

Procesul descompunerii comunei primitive a început în epoca de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, atunci când s-a produs între indivizi diferențierea de avere și socială.[3] Acest proces s-a accentuat în epoca fierului, aproximativ în secolul al XII-lea î.e.n. Prima perioadă, cea hallstattiană, care a durat până în secolul al VI-lea î.e.n., s-a caracterizat printr-o dezvoltare rapidă și unitară a grupului etnic al tracilor de pe teritoriul carpato-balcanic.

În cea de-a doua fază a epocii fierului, Laténe, cuprinsă între secolele al VI-lea î.e.n. și secolul I e.n., destrămarea orânduirii gentilice, ajunsă în faza democrației militare, va cunoaște un ritm accelerat.[4] Utilizarea uneltelor de fier se generalizează. Se dezvoltă deopotrivă meșteșugurile și comerțul. Apare treptat **proprietatea privată** asupra bunurilor mobile (asupra turmelor, uneltelor etc.) și, mai târziu, cea imobiliară, asupra pământului.

Sclavia, în forma ei rudimentară, își face apariția, inițial, în urma războaielor, prizonierii fiind folosiți la munci casnice. Acestor captivi li se

---

[1] Istoria României, vol. I, Ed. Academiei, București, 1960, p. 91.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei, București, 1980, p. 31-35.

[3] *D.V. Firoiu*, Istoria statului și dreptului românesc, E.D.P., București, 1976, p. 13.

[4] Istoria dreptului românesc, p. 32.

adăugau cei care nu îşi puteau plăti datoriile sau copiii vânduţi de părinţii lipsiţi de mijloace materiale.[1]

Sclavajul nu va căpăta însă nici calitativ şi nici cantitativ, pe teritoriul ţării noastre, aspecte clasice, putând aprecia că este vorba de un sclavaj domestic, corespunzător modului de producţie tributal.[2]

§2. Formele de comunitate umană. Reglementarea relaţiilor sociale

Dovezi ale vieţii materiale pe teritoriul ţării noastre se regăsesc încă din paleoliticul inferior, corespunzând hominizilor fosili din culturile de prund (Valea Dârjavei).[3]

Rămăşitele din perioada culturii musteriene, corespunzătoare paleoliticului mijlociu, dovedesc prezenţa lui „homo sapiens", care în paleoliticul superior folosea deja unelte perfecţionate şi începuse forme de organizare socială incipiente.[4]

În prima sa formă, colectivitatea umană a reprezentat o grupă (ceată) în sânul căreia relaţiile sociale se bazau pe obţinerea hranei în comun şi pe apărare reciprocă. De la ceata primitivă, omul a trecut, în ultima parte a paleoliticului, la organizarea pe grupe mari de rude.[5]

Relaţiile dintre sexe, la început neîngrădite, încep să fie interzise între cei din generaţii diferite (părinţi-copii, bunici-nepoţi), luând naştere căsătoria pe grupe, în cadrul familiei înrudite prin sânge.[6] Filiaţia dinspre mamă (matrilineală) dădea posibilitatea recunoaşterii rudelor între ele; prin intermediul gintei matriarhale, copiii aparţineau în mod natural rudelor din partea mamei.

Datorită rolului precumpănitor al femeii în viaţa economică (agricultura cu săpăliga, confecţionarea vaselor de lut ş.a.), a apărut o formă specifică de organizare gentilică: ginta matriarhală, ce reprezenta o unitate cu caracter

---

[1] *Aristotel*, Politica. Statul atenian, în Izvoare, I, p. 106.

[2] *I.H. Crişan*, Burebista şi epoca sa, Editura Enciclopedică Română, 1975, p. 33.

[3] *Nicolăescu Plopşor*, Oameni din vârsta veche a pietrei (epoca paleolitică în România), Bucureşti, 1965, p. 87.

[4] *Al. Păunescu*, Evoluţia uneltelor şi armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României, Bucureşti, 1965, p. 87.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 37.

[6] *C.L. Strauss*, Les structures élémentaires de la parameté, Paris, 1949, p. 139.

personal și nu teritorial[1], în fruntea ei aflându-se femeia cea mai în vârstă, celelalte femei vârstnice alcătuind sfatul ginții, deși organul suprem era o adunare democratică alcătuită din toți bărbații și femeile ginții, toți având drept de vot egal.

Sistemul normativ avea un caracter cutumiar[2], fiind bazat pe norme de conduită adoptate și recunoscute de toți membrii ginții.

Respectarea acestor norme era o îndatorire naturală, indivizii nepunându-și problema unei corelații obligatorii între îndatoriri și drepturi, deoarece nu exista diferență între aceste două noțiuni[3]; ca atare, și apărarea față de încălcările ordinii sociale lua caracterul unei reacții spontane.

Membrii ginții matriarhale erau datori să-și acorde ajutor unul altuia și mai ales să se sprijine în răzbunarea ofenselor aduse de un străin; în legăturile de sânge ale ginții își are obârșia obligația răzbunării sângelui.[4]

În epoca bronzului, secolul al II-lea î.e.n., alături de păstorit și de meșteșugurile casnice se dezvoltă și agricultura cu plugul de lemn, făcând posibilă cultivarea unor suprafețe mai întinse. Agricultura și păstoritul, fiind practicate prioritar de către bărbați, a dus la trecerea acestora pe primul plan social, comunitatea începând să se organizeze pe temeiul patriarhatului.[5] Marea familie patriarhală începe să devină, în cadrul ginții și al tribului, celula economică principală a societății.

Totalitatea familiilor patriarhale formau ginta patriarhală, ce avea în stăpânire comună o parte din teritoriul tribului și era condusă de șeful familiei celei mai vechi, capii celorlalte familii alcătuind sfatul ginții. Mai multe ginți alcătuiau fratria patriarhală[6], aceste fratrii alcătuiau tribul patriarhal condus de cel mai experimentat șef de gintă.

Uniunea de triburi patriarhale era fundată pe rudenia de sânge; la baza ei stătea deplina egalitate între membri; hotărârile erau luate în unanimitate de adunarea tribului; nu exista o căpetenie civilă unică, comanda militară o aveau doi șefi cu atribuții și puteri egale.

În cadrul tribului, puterea supremă aparținea „sfatului", format din căpeteniile ginților și șefii religioși. În cadrul organizării gentilice patriarhale nu exista o autoritate publică separată de societate și situată deasupra ei.

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 40.

[2] Ibidem, p. 41.

[3] *Fr. Engels*, Opere, Ed. Politică, București, 1959, p. 137.

[4] Ibidem, p. 142.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 45.

[6] Ibidem, p. 45.

În familia patriarhală, alături de vechea formă de stăpânire în comun, îşi face apariţia şi proprietatea privată, ce va duce treptat la diferenţa de avere. Sistemul punitiv aplicat în comunitatea matriarhală continuă şi în cea patriarhală, urmărind apărarea ordinii gentilice şi având la bază aceeaşi idee de reciprocitate (talion).

Apariţia şi dezvoltarea proprietăţii private în cadrul tribului face ca prinşii în războaie să nu mai fie ucişi, ci puşi să muncească pentru învingători în cadrul sclaviei patriarhale care pe teritoriul ţării noastre îşi face apariţia sporadic, în epoca fierului, ducând la adâncirea diferenţelor sociale şi, ca rezultat al acestora, la apariţia statului şi a dreptului.[1]

§3. Izvoarele dreptului în perioada veche

Ştiinţele istorice, prin „izvoare" ale dreptului, au în vedere indicarea surselor de cunoaştere a unui sistem de drept, cum ar fi izvoarele scrise sau nescrise, cele de natură arheologică, epigrafică etc., care pot oferi informaţii despre dreptul existent într-o anumită epocă istorică.[2]

Printre izvoarele scrise ce permit cunoaşterea dreptului în perioada veche trebuie amintit Herodot, care, năzuind să dea o veritabilă istorie universală pentru vremea lui[3], aminteşte de populaţia ce locuia în spaţiul carpato-danubian numindu-i „geţi", care sunt „cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci"[4]. Deşi scrisă în secolul al V-lea î.e.n., Herodot se referă la evenimente de la sfârşitul secolului al VI-lea î.e.n.

Informaţiile lui Herodot despre geţii dobrogeni şi sciţi se potrivesc cu cele ale lui Hecateu din Milet, care vorbeşte despre terizi şi corbizi, triburi getice din sudul Dobrogei[5].

Arrion povesteşte expediţia lui Alexandru Macedon în nordul Dunării; Diodor din Sicilia şi Pausanias ne dau informaţii despre luptele dintre Dromihete şi Lisimach în secolul al III-lea î.e.n.

Cercetările istorico-lingvistice au dovedit că dacii şi geţii sunt unul şi acelaşi popor[6]. Geograful antic Strabo, care a trăit la cumpăna dintre

---

[1] Ibidem.

[2] *I. Ceterchi, I. Craiovan*, Introducere în Teoria generală a dreptului, Ed. All, Bucureşti, 1993, p. 52.

[3] *H. Daicoviciu*, Dacii, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 14.

[4] *Herodot*, Istorii, în Izvoare, I, p. 25.

[5] Istoria dreptului românesc, p. 34.

[6] *H. Daicoviciu*, op. cit., p. 15.

era veche și cea nouă, spune răspicat că dacii și geții vorbeau aceeași limbă, iar arheologia îi întărește indirect spusele prin dovedirea unității depline a culturii materiale a populației ce a locuit teritoriul țării noastre în epoca sa.

Epigrafia, imaginile sculptate (ca cele de pe Columna lui Traian, monumentul de la Adamclisi etc.) vin să umple golurile din izvoarele scrise.

Pentru aplicarea dreptului roman în Dacia, de un prețios ajutor ne sunt tăblițele cerate, scrise pe niște table din lemn, acoperite cu ceară[1]; în sfârșit, descoperirile monetare contribuie și ele la o mai bună cunoaștere a vieții economice, a schimburilor comerciale, precum și a altor aspecte legate de viața socială.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITAR

[1] Istoria dreptului românesc, p. 35.

Capitolul II
Dreptul şi statul dac de la Burebista la cucerirea romană

§1. Originea şi denumirea dacilor

Numele diferit pe care îl întâlnim în izvoarele antice se datorează faptului că înainte ca neamul geto-dacic să fie grupat politiceşte era împărţit în numeroase triburi[1], ca de exemplu: crobyzii şi trizii. Geţii şi dacii au fost două dintre aceste triburi, mai mari şi mai puternice, care şi-au impus numele şi celorlalţi.

Numele de geţi s-a răspândit asupra triburilor din regiunile extracarpatice ale Munteniei, Moldovei sudice şi Dobrogei, iar cel de daci asupra triburilor din zona apuseană a ţării, respectiv Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş. Menţionaţi de izvoarele istorice încă din prima jumătate a mileniului I î.e.n., strămoşii noştri erau numiţi **geţi** de către istoricii greci[2] şi **daci** de către cei romani. Această distincţie geografică şi nu etnică între daci şi geţi îşi pierde orice însemnătate după unificarea triburilor geto-dace de către Burebista.

Este posibil, aşa cum afirmă filologul I.I. Russu, ca numele geţilor să provină dintr-o străveche rădăcină indo-europeană, însemnând „a grăi, a vorbi"; iar cel al dacilor din altă rădăcină cu sensul de „a pune, a aşeza"[3].

Mai degrabă, numele strămoşilor noştri provine din cuvântul „dacă", însemnând „cuţit, pumnal", obicei pe care îl întâlnim şi la alte popoare antice, de a numi o anumită populaţie după arma sa caracteristică.

Vl. Gheorghiev pune în legătură numele de dac cu cuvântul „*daos*", însemnând „lup", în graiul înrudit al frigienilor; stindardul cu cap de balaur apărând frecvent în cele 2500 de imagini ale Columnei lui Traian[4].

Geţii erau prezenţi încă din secolul al VI-lea î.e.n. în ţinuturile noastre; informaţiile lui Herodot, considerat „părintele istoriei" şi ale lui Hecateu

---

[1] *H. Daicoviciu*, op. cit., p. 15.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 7.
[3] *H. Daicoviciu*, op. cit., p. 16.
[4] Ibidem, p. 17.

Milesianul[1], sunt susținute de descoperirile arheologice care au demonstrat existența în acel veac a unei culturi de tip hallstattian, corespunzătoare primei vârste a fierului, care se prezintă unitar pe întreg cuprinsul țării noastre şi care îşi are rădăcinile într-un trecut îndepărtat ce merge până la începuturile epocii bronzului[2].

În momentul apariției pe scena istoriei scrise, geții se prezentau grecilor ca străvechi autohtoni ai acestui pământ, ca ramură distinctă a tracilor. Numele de geți şi daci, la origine nume de triburi mai puternice, s-au impus, treptat, ca denumire colectivă, generică, pentru întregul neam al tracilor nordici.

Ele nu au înlăturat însă cu totul vechile denumiri tribale, regionale, care apar destul de des în izvoarele antice[3]. Chiar şi după unirea tuturor geto-dacilor, într-un singur stat, sub o anumită stăpânire, denumirile tribale continuă să figureze uneori în izvoare alături de numele generic. Numerosul popor al dacilor era împărțit într-o serie de triburi având fiecare câte un nume şi locuind un anumit teritoriu[4]; vestitul geograf al lumii antice Ptolemeu, descriind Dacia la vreo patru decenii după cucerirea ei de romani, enumeră triburile dacice, din care douăsprezece erau sigur dacice, şi anume: predavensii, biefii, albocensii, saldensii, situate în Crişana şi Banat, apoi ratacensii, buridavensii, potulatensii, keiagisii, triburi situate în partea centrală a Daciei, costobocii, caucoensii, siensii şi pifegii, situate în Muntenia de est şi Moldova.

În afară de această enumerare, izvoarele documentare[5] amintesc crobyzi şi trizi, de appuli (cei puternici, cei voinici) locuind în ținutul Alba-Iulia, sucii de la gura Oltului, burii, locuind prin zona deluroasă a Munteniei şi a Olteniei, anasamensii locuind pe Someş, tyrageții sau geții de lângă fluviul Tyras (Nistru), şi numerosul şi puternicul trib al carpilor din sudul Moldovei, de la care vine numele munților Carpați[6].

Un istoric din veacul I e.n., Pompeius Trogus, a cărui operă – Historicae Philippicae – ni s-a păstrat sub forma unui rezumat făcut de Iustin, un secol mai târziu[7], spune printre altele că „şi dacii sunt din neamul geților ... ei, în

---

[1] Ibidem, p. 64.

[2] Ibidem.

[3] *V. Pârvan*, Getica. O protoistorie a Daciei, Bucureşti, 1926, p. 73.

[4] *C.C. Giurescu*, Formarea poporului român, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1973, p. 43.

[5] Ibidem, p. 44.

[6] Ibidem.

[7] *T. Pompeius*, Historiae Philippicae în Izvoare privind istoria României I, p. 361.

timpul regelui Oroles, fiindcă nu s-au luptat bine cu bastarnii, ca pedeapsă pentru laşitatea lor, au fost siliţi din ordinul regelui, ca atunci când se culcau să-şi pună capetele în locul picioarelor şi să facă nevestelor serviciile care obişnuiau să li se facă înainte lor înşişi. Şi nici nu s-a schimbat această rânduială până nu şi-au spălat prin curaj ruşinea".

Această scurtă relatare poate permite plasarea uniunii de triburi a lui Oroles în estul Transilvaniei, luptele cu bastarnii urmând să-i împiedice pe aceştia din urmă a intra în Transilvania; pe de o parte, autoritatea regelui Oroles (ce s-ar traduce prin vultur)[1] era mult mai mare decât a lui Dromihete cu un secol mai înainte asupra supuşilor săi, autoritate care s-a menţinut şi în vremea urmaşului său, Rubobostes.

Menţiunea „creştere a dacilor prin regele Rubobostes" denotă începutul procesului de strămutare a centrului de greutate a puterii geto-dacilor din câmpia munteană în Transilvania, punctul culminant fiind marcat de apariţia statului dac cu centrul în Munţii Orăştiei[2].

§2. Organizarea puterii de stat

Triburile tracice ale geto-dacilor cunosc în perioada hallstattiană forma de organizare în democraţie militară, care presupune existenţa unei aristocraţii militare[3]. Apariţia acestei categorii sociale a avut loc în cadrul unui proces complex de diferenţiere socială[4], prin deposedarea de pământ a membrilor obştii de către aristocraţia gentilică, prin însuşirea de către conducătorii militari a prăzii de război, a prizonierilor etc.

Legăturile strânse între geto-dacii organizaţi în triburi mergea uneori până la înjghebarea unor uniuni politice[5]. Inscripţiile greceşti din Histria amintesc de Zalmodegikos, căpetenie getică de pe malul stâng al Dunării şi de Remaxos, „rege" get de la nord de gurile Dunării.

Trogus Pompeius[6] aminteşte în jurul anului 200 î.e.n. de „regele" Oroles, căpetenie geto-dacă din Transilvania, luptător contra bastarnilor şi de creşterea puterii dacilor sub regele Rubobostes, urmaşul lui Oroles, în regiunile estice ale Transilvaniei.

---

[1] *I.I. Russu*, Limba traco-dacilor, ed. a II-a, Bucureşti, 1967, p. 199.
[2] *H. Daicoviciu*, op. cit., p. 82.
[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 64.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 11.
[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 64.
[6] *T. Pompeius*, op. cit., p. 361.

Toate aceste uniuni de triburi reprezentau organizaţii cu caracter militar, în fruntea lor găsindu-se un şef militar, un rege care împărţea adesea puterea politică cu căpetenia religioasă[1].

Capitalele acestor uniuni tribale erau reşedinţe fortificate (*oppida, arces*), de o importanţă deosebită fiind cetăţile din munţii Orăştiei, caracterizate prin unitatea lor de construcţie, elementele lor de construcţie fiind concepute în vederea unui scop limpede: protejarea marelui centru economic, politic şi religios de la Sarmizegetusa (Dealul Grădiştii).

Oraşele dacice erau întărite, ne-o spune cel dintâi Ptolomeu al lui Lagos, însoţitorul lui Alexandru cel Mare[2]. Trecând pe malul stâng al Dunării, regele Macedoniei a cuprins un oraş get, acesta însă era „rău întărit", ceea ce înseamnă că în regiunea de şes nu existau fortificaţii de piatră; apărarea cetăţilor se făcea cu şanţuri şi cu valuri de pământ întărite cu palisade. În regiunea muntoasă, fortificaţiile erau din piatră şi aveau proporţii impresionante; predominau ziduri din blocuri de piatră asamblate şi întărite cu bârne de lemn (*murus dacicus*)[3].

Cetăţile din munţii Orăştiei nu reprezintă un număr oarecare de fortificaţii, ci un sistem bine chibzuit de cetăţi[4], executate nu de o uniune tribală, ci de o puternică autoritate centrală, de stat.

Despre existenţa unui stat dac, care fără îndoială a avut capitala în munţii Orăştiei, vorbeşte inscripţia de la Dyonisopolis – cetate grecească la Pontul Euxin, Balcicul de astăzi – în cinstea lui Acornion, cetăţean al oraşului, care era „în cea dintâi şi cea mai mare prietenie" pe lângă Burebista. De aici se desprinde concluzia existenţei unui stat dac centralizat, în frunte cu un conducător rege, pe lângă care popoarele vecine trimiteau ambasadori[5].

Scriitorul got Iordanes, din veacul al VI-lea e.n., lăsându-se înşelat de asemănarea dintre numele geţilor şi cel al goţilor i-a considerat pe primii strămoşi ai goţilor, strângând numeroase ştiri în lucrarea „Getica"[6].

Iordanes plasează începutul domniei lui Burebista pe vremea când la Roma Sulla devenea dictator, adică prin anul 82 î.e.n.

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 71.
[2] *C.C. Giurescu*, op. cit., p. 45.
[3] *H. Daicoviciu*, op. cit., p. 96.
[4] Ibidem.
[5] *I.H. Crişan*, op. cit., p. 189.
[6] *H. Daicoviciu*, op. cit., p. 99.

Atât inscripţia mai sus comentată, cât şi lucrările istoricilor[1], conduc la ideea că în acel an peste daco-geţi stăpânea tatăl lui Burebista, acesta din urmă, ocupând tronul Daciei mai târziu, prin anii 70-60 î.e.n.

Strabo menţionează că „Burebista, bărbat get, ajungând să domnească peste neamul său a luat în stăpânire oameni ticăloşiţi în desele războaie şi în aşa măsură îi ridică prin muncă, cumpătare şi ascultare de poruncă, încât în câţiva ani întemeiază o mare stăpânire şi pe cei mai mulţi din vecini îi supune geţilor"[2].

Reşedinţa lui Burebista era una din cetăţile de pe valea Apei Grădiştii-Sargeţia după Dio Cassius, în Munţii Orăştiei, aici fiind centrul statului dac condus de el.

Acest stat a fost un stat sclavagist începător, de tip militar, întrucât societatea geto-dacă se găsea la începutul dezvoltării sclavagismului, sclavii, nu prea numeroşi, nu deveniseră principalii producători de bunuri materiale. În evoluţia sa, statul dac nu a ajuns la nivelul statelor sclavagiste „clasice", el s-a dezvoltat cu anumite particularităţi[3].

Ca formă de stat, statul dac a fost o monarhie, influenţată în organizarea sa, se pare, de principiile monarhiei elenistice; în fruntea statului dac era un rege care a concentrat în mâna sa întreaga conducere. Procesul formării statului dac a fost influenţat şi de conjunctura externă, de decăderea popoarelor vecine dacilor în luptele îndelungate cu romanii, dar mai ales de pericolul expansiunii romane[4].

§3. Formarea şi caracteristicile normelor juridice la geto-daci

Personalizarea cârmuirii politice regale duce la transformarea acesteia într-o funcţie ereditară, iar consolidarea puterii aristocraţiei militare facilitează crearea unei adevărate nobilimi. Membrii societăţii se diferenţiază tot mai mult[5], apar oameni bogaţi, o adevărată nobilime posesoare de mijloace de producţie şi dominantă din punct de vedere politic, şi păturile sărace, deşi libere, se găseau într-o situaţie dependentă faţă de aristocraţia stăpânitoare.

---

[1] Ibidem.

[2] *Strabon*, Geografia, în Izvoare, I, p. 217.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 16.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 11.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 67.

Dio Chrisostomul, sofist grec din secolul I e.n., afirmă în lucrarea „Getica", astăzi pierdută, că[1] „cei mai aleşi dintre geți au fost numiți mai întâi tarabostes, apoi pileati, dintre aceştia se alegeau regii şi preoții".

Dio Cassius,[2] în a sa Istorie romană, numeşte pătura dominantă tot pileati; Iordanes, în lucrarea sa, afirmă că „Deceneu a ales dintre ei – daci – pe bărbații cei mai nobili". Aceştia aveau capetele acoperite cu o tiară, pe care o numeau *pileus*; I.I. Russu[3], consideră că originea cuvântului tarabostes înseamnă „nobil de neam".

Pe treapta de jos se aflau comații sau capilații, adică cei care nu aveau privilegiul de a purta căciulă, obligați fiind să meargă cu capul descoperit. Ca şi plebea la Roma, comații la geto-daci nu constituiau o clasă socială, ci o vastă şi diversă pătură socială neomogenă. Sclavii sunt pomeniți în izvoarele epocii, încă din secolul al IV-lea î.e.n., structura sclavajului fiind de factură patriarhală; Artemidor din Daldis, în secolul al II-lea e.n., ne spune că aceştia erau tatuați de stăpânii lor[4].

Consolidarea puterii de stat la geto-daci, ca de altfel şi la alte popoare, a fost mijlocită de factorul religios, care a ajuns un instrument puternic în mâna conducătorilor. Aşa se poate explica rolul pe care marele preot Deceneu l-a jucat la curtea lui Burebista, Iordanes[5] afirmând chiar că acesta i-ar fi încredințat calitatea de vicerege.

Puterea judecătorească se pare că era încredințată preoților geto-daci, care o exercitau asemenea druizilor din Gallia; Iordanes, vorbind despre marele preot Comosicus, urmaşul lui Deceneu, îl arată pe acesta ca fiind „cel mai mare judecător"[6].

Scriitorii antici au menționat că în timpul lui Burebista s-au elaborat unele legi, mai ales cu caracter religios, Strabo arătând că Burebista şi-a realizat opera sa de ridicare a geto-dacilor, printre altele, prin „cumpătare şi prin ascultare de legi"[7].

Cutuma a fost şi la geto-daci principalul izvor al dreptului, forma prin care s-au instituit norme obligatorii pentru întreaga colectivitate. Istoricii antici – Iordanes, Athenaios Naukratita[8] – pomenesc de practici ale

---

[1] *Dio Crysostomus*, Discursuri, în Izvoare I, p. 448.

[2] *Dio Cassius*, Istoria română, în Izvoare I, p. 668.

[3] *I.I. Russu*, op. cit., p. 222.

[4] *Artemidor din Daldis*, Tălmăcirea viselor, în Izvoare, I, p. 628.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 71.

[6] Ibidem, p. 72.

[7] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 17.

[8] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 62.

geto-dacilor în domeniul reglementării relaţiilor externe, de soliile trimise de aceştia la duşmani în vederea încheierii unor tratate de pace, când preoţii, având această însărcinare, îşi acompaniau, conform obiceiului, propunerile cu sunete melodioase de citeră[1].

Dreptul cutumiar a avut o largă sferă de aplicare în cadrul primului stat dac centralizat, cutuma constituind, câtăva vreme, principalul izvor de drept; este foarte probabil ca obiceiurile geto-dace să fi rămas în vigoare, în unele domenii, şi după cucerirea romană[2].

Un alt izvor al dreptului geto-dac a fost legea, emanaţie a puterii, care începe să se constituie în stat, izvor care îmbrăca forma scrisă sau nescrisă. Bucurându-se de o „putere aproape regească" şi devenind, după spusele lui Iordanes, un personaj politic de prim rang, Deceneu a dat poporului geto-dac legi scrise (*conscriptos*)[3]. Împletirea puterii politice cu cea religioasă a dus la lărgirea procesului de legiferare.

În epoca lui Burebista, şi chiar în timpul lui Decebal, s-au păstrat resturi social-politice din comunitatea gentilică; Ovidiu, exilat de Augustus la Tomis, afirmă că, în disprețul legilor, autohtonii (geţii – n.n.) îşi fac singuri dreptate, folosind răzbunarea sângelui ca în orânduirea gentilică[4].

§4. Instituţii juridice la geto-daci

Proprietatea imobiliară şi, în primul rând, cea asupra pământului presupunea, alături de masa proprietarilor, şi existenţa obştilor săteşti sau de vecinătate, unele terenuri arabile fiind împărţite periodic între membrii comunităţii.

Horaţiu[5] ne arată că geţii se ocupau cu agricultura şi că „strâng recoltele obşteşti cu sârg" de pe glia „cea făr' de hat" aflată în proprietate comună. Loturile atribuite anual membrilor comunităţii obşteşti erau redistribuite prin tragere la sorţi[6].

Dezvoltarea economică a societăţii geto-dace presupune existenţa unor norme corespunzătoare şi în materia obligaţiilor[7].

---

[1] *Iordanes*, Getica, p. 210.
[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 62.
[3] Ibidem, p. 63.
[4] *Ovidiu*, Publius Naso, Tristia, V, 47-48.
[5] *Horatius*, Carmina (ode), în Izvoare privind Istoria României, I, p. 208.
[6] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 16.
[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 79.

Dovada unui comerț din ce în ce mai activ o constituie circulația denarului roman (republican sau imperial), o adevărată monedă în acea vreme, care înlătură, treptat, din circulație vechea monedă de factură elenistică.

Asemenea condiții propice tranzacțiilor comerciale au impus norme juridice corespunzătoare, care să asigure încheierea şi eficiența tranzacțiilor.

Capacitatea juridică a persoanelor varia în raport cu poziția socială. Persoanele libere aveau un singur nume alăturat din două teme[1], nume plin, de exemplu Ruboboste.

În măsura în care se adâncesc diferențele sociale se întărea şi poziția economică a şefului de familie; familia geto-dacă a fost o familie patriarhală[2], monogamia impunându-se, deoarece se năştea prin concentrarea avuției în mâna bărbatului şi necesitatea transmiterii acestei avuții la copii.

Cu privire la formele căsătoriei geto-dace, cumpărarea este menționată într-un text de Pomponius Mela[3], care preciza că fetele trace sunt fie scoase la licitație publică, fie vândute. Prețul varia după cinstea şi frumusețea lor, căci, în caz contrar, bărbații erau cumpărați de fete.

Textele din Horațiu[4], informează că, uneori, la încheierea căsătoriei, soția era înzestrată în vederea susținerii sarcinilor matrimoniale.

Existența dotei la geto-daci, în cadrul familiei monogame, este dovedită şi de faptul că termenul românesc „zestre" are o origine geto-dacă, bine stabilită[5].

În perioada de formare a statului centralizat dac se formează şi norme de drept penal alături de alte norme juridice menite să sancționeze pe cei care s-ar împotrivi ordinii instaurate. Versurile lui Horațiu amintesc de pedeapsa cu moartea a soției adultere, iar relatările lui Ovidiu întregesc imaginea caracterului represiv al acestor norme sociale. Se folosea şi duelul judiciar, „dreptatea pe aici prin forță cu spada se face"[6]. Duelul judiciar era folosit şi în caz de recăsătorire a văduvelor; cei care doreau să le ia de soții „chemau la luptă sufletul celui mort"[7].

---

[1] Ibidem, p. 77.
[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 19.
[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 77.
[4] *Horațiu*, op. cit., p. 213.
[5] *H. Daicoviciu*, op. cit., p. 78.
[6] *Ovidiu*, op. cit., p. 51.
[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 80.

Organizarea instanţelor judecătoreşti şi procedura de judecată era influenţată de factorul religios: Comosicus[1] a fost preot şi mare judecător.

Faţă de intensa activitate diplomatică desfăşurată de către statul dac, nu trebuie să surprindă existenţa unor norme de drept internaţional întemeiate pe simboluri extrem de evocatoare, mai ales în domeniul tratatelor încheiate cu alte popoare; ca şi feţialii la romani, preoţii daci utilizau un anumit ritual, cu ocazia încheierii acestor tratate[2].

În timpul domniei lui Decebal sunt semnalate mai multe solii schimbate între daci şi romani. Petrus Patricius povesteşte că „Decebal a trimis o solie la Domiţian promiţând pace"[3].

Tratatul de pace încheiat de regele dac Decebal cu împăratul Traian, după primul război dacic, cca. 101-102 e.n., cuprindea clauze împovărătoare pentru daci, fapt care a făcut să-l nesocotească, ceea ce a pricinuit cea de-a doua campanie militară a împăratului Traian şi cucerirea Daciei, întrerupând dezvoltarea firească a civilizaţiei şi instituţiilor politico-juridice geto-dace, care au luat un curs nou, în spiritul Romei.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

---

[1] Ibidem, p. 75.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 17.

[3] Istoria dreptului românesc, p. 87.

Capitolul III
Dreptul şi statul în Dacia romană

§1. Organizarea de stat a Daciei ca provincie romană

În anul 85 e.n., peste ţara dacică stăpânea bătrânul Duras-Diurpaneus, sub cârmuirea lui, care urmase îndelungatei domnii a fratelui său Scorilo, se grupează în jurul statului dac din Munţii Orăştiei, dacii din Oltenia, Muntenia, Moldova centrală[1].

Roma desăvârşise aproape încercuirea Daciei; Dobrogea, cândva stăpânită de regii odryzi, este anexată provinciei Moesia, linia Dunării fiind ţinută de garnizoanele romane; pe fluviu patrulau corăbiile de război ale flotei flaviene; câmpia munteană, cu o populaţie mai rară datorită strămutărilor, era supravegheată cu străşnicie.

Pe vremea când împăratul Octavianus Augustus trimite o expediţie împotriva dacilor, erau în stânga Dunării cinci regate dacice, iar în Dobrogea alte trei[2]. Situaţia de divizare şi scădere a monarhiei dacice, cu regi fără rezultate deosebite – Cotiso, Dicomes, Comosicus –, durează mai bine de un secol, până ce fiul regelui Scorilo, Decebal, ajungând la tron prin anul 86 e.n., izbuteşte să refacă unitatea politică a dacilor, autoritatea lui întinzându-se pe întreg ţinutul dintre Tisa, Dunăre şi Nistru.

Sub domnia lui Decebal are loc marele conflict cu Imperiul Roman, conflict care cunoaşte două faze, una sub împăratul Domiţian şi alta sub împăratul Traian, şi care se termină prin cucerirea Daciei şi transformarea ei în provincie romană.

Caracterul mai închegat al statului lui Decebal se datorează faptului că el nu îngloba, aşa cum fusese cazul formaţiunii politice conduse de Burebista, populaţii cucerite cu forţa. Acest stat dac avea să se întărească şi mai mult după pacea din anul 89 e.n. Pacea încheiată ca urmare a bătăliei de la Tapae, în Banat, încheiată de Decebal prin intermediul fratelui său, Diegis, durează până în anul 101 e.n.; după suirea sa pe tron, la 27 ianuarie

---

[1] *H. Daicoviciu*, Dacii, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 227.

[2] *C.G. Giurescu*, Formarea poporului român, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1973, p. 34.

98 e.n., Traian este preocupat de ideea de a preface Dacia în provincie romană[1]. În primăvara anului 101, armata romană trece Dunărea pe la Laederata şi timp de un an se dau bătălii în care dacii sunt învinşi. Decebal este nevoit să încheie o nouă pace, iar Imperiul Roman anexează Oltenia şi Banatul, regiuni în care influenţa romană pătrunsese deja[2].

Pentru a avea o legătură uşoară şi permanentă între cele două maluri ale Dunării, Traian ordonă arhitectului Apolodor din Damasc să construiască un pod de piatră peste fluviu în dreptul oraşului Drobeta.

În urma campaniei militare din anii 105-106, capitala Sarmizegetusa este încercuită, cucerită de romani, Decebal fiind nevoit să se retragă şi apoi să se sinucidă.

Scene din aceste două războaie se regăsesc pe celebra columnă a lui Traian şi suplinesc, dar numai în mică parte, preţioasele comentarii ale lui Traian – *De bello dacico* şi *Geticele* lui Criton, medicul care l-a însoţit pe împărat, lucrări astăzi pierdute[3].

Informaţiile literare sunt unanime în sublinierea proporţiilor conflictului. Concentrarea mai multor legiuni şi corpuri auxiliare, lucrările de geniu efectuate pentru asigurarea trecerii Dunării, prezenţa însăşi a împăratului în ambele războaie dau măsura gravităţii acestei încleştări de forţe[4].

În ceea ce priveşte soarta sa politică, Dacia a fost o vreme avere privată, intrată în patrimoniul împăratului, devenind numai sub împăratul Marc Aureliu provincie[5].

Cucerirea Daciei de către romani şi transformarea ei în provincie nu s-a realizat într-un singur moment. Lunga durată a acestui proces şi succesele schimbătoare de o parte şi de cealaltă au depins de locul pe care acest colţ de civilizaţie îl ocupa în ansamblul politicii romane, de gradul de organizare şi de împotrivire a dacilor, de mijloacele materiale şi umane de care dispunea Imperiul[6].

Colonizarea Daciei cu elemente romane aduse, aşa cum zice Eutropius „*ex toto urbe Romano*", ca să ia locul dacilor stârpiţi, au fost mai ales agricultori[7].

---

[1] Ibidem, p. 36.

[2] *H. Daicovici*, op. cit, p. 229.

[3] *C.G. Giurescu*, op. cit., p. 38.

[4] *L. Bârzu*, Continuitatea creaţiei materiale şi spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii, Biblioteca de arheologie, XXXVII, Bucureşti, 1979, p. 36.

[5] *N. Iorga*, Istoria Românilor, vol. I, Sigiliul Romei, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 131.

[6] *L. Bârzu*, op. cit., p. 35.

[7] *N. Iorga*, op. cit., p. 132.

Implantarea administraţiei romane la nordul Dunării a avut o influenţă covârşitoare asupra aşezărilor din sudul Moldovei şi a apariţiei unui element etnic nou, sarmaţii roxolani, cărora li s-a încredinţat securitatea limesului roman[1].

Continuitatea dacică, locul pe care îl ocupă dacii în configuraţia etnică a provinciei a fost demonstrată nu pe bază de logică istorică şi pe interpretare forţată de texte istorice, ci pe documente materiale indiscutabile şi detaliate pentru întreaga perioadă de existenţă a administraţiei romane[2].

Puternica amprentă romană care caracterizează cultura dacilor liberi din câmpia munteană nu îşi găseşte explicaţia decât în permanenţa castrelor romane, în construirea limesului transalutan, controlul indirect, aşezarea de meşteşugari şi negustori romani în mediul dacic[3].

Sudul Moldovei, ataşat provinciei Moesia Inferioară, este controlat direct de garnizoanele romane aşezate la Dunăre. Agresivitatea dacilor estici a impus stabilirea unor raporturi politice speciale, respectiv recunoaşterea statului de populaţie clientelară, cu plata regulată a unor subsidii, imediat după anul 106 e.n. Dacii din vest nu au beneficiat de un regim similar[4] prinşi între limesul dacic, Panonia şi sarmaţii iazygi nu vor constitui numeric sau politico-militar un motiv de îngrijorare pentru administraţia romană. Forţa diminuată a dacilor vestici explică împrejurarea că ei îndrăznesc să treacă limesul abia în anul 275 e.n.

Elementele culturale comune dacilor atât celor din provincie, cât şi celor din teritorii învecinate se referă la populaţia rurală, aceea care a păstrat până la retragerea autorităţilor romane o serie de tradiţii nealterate[5].

Tot pe seama permanenţei dacilor trebuie pusă conservarea a numeroase toponime locale preluate de romani, fenomen ce vizează nu numai localităţi de importanţă economică şi administrativă minoră (de exemplu, Buridava, Piroburidava etc.), ci şi centre principale, capitale de provincii (de exemplu Sarmizegetusa, Malva, Apulum etc.)[6].

Dacia romană a cunoscut adoptarea limbii latine ca limbă oficială, care a înlocuit treptat limba dacică, pentru că numai folosirea limbii latine

---

[1] *G. Bichir*, Cultura carpică, Ed. Academiei, Bucureşti, 1973, p. 17.
[2] *L. Bârzu*, op. cit., p. 38.
[3] Ibidem, p. 41.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem, p. 42.
[6] Ibidem.

făcea posibilă înţelegerea între autohtoni şi administraţie, între autohtoni şi diverse grupuri de colonişti[1].

Provincia Dacia, aşa cum a fost organizată de împăratul Traian, îşi avea graniţa de apus la confluenţa Tisei cu Dunărea, până la confluenţa Mureşului cu Tisa. Spre nord, graniţa urma linia Mureşului în amonte până la Deva, de unde urca, prin Munţii Apuseni până la Zalău, urmând apoi o linie paralelă cu Someşul până la pasul Oituz. Spre est şi sud-est, hotarul continua pe versantul transilvan al Carpaţilor meridionali, apoi cobora pe valea Oltului până la Dunăre. La sud, provincia era delimitată de apele Dunării, de la confluenţa Oltului până la confluenţa cu Tisa[2].

Provincia Dacia era condusă, în timpul împăratului Traian, de un guvernator numit *legatus Augusti propraetore*[3], primul guvernator, atestat documentar, în anul 110 fiind Terentius Scandinavu (Scandinavius)[4]. La moartea lui Traian, în anul 117, izbucneşte în Dacia o mare răscoală a populaţiei autohtone, corelată cu atacuri ale dacilor liberi şi sarmaţilor, lucru care îl determină pe împăratul Hadrian, să organizeze Dacia în două provincii[5]: Dacia Superior, cuprinzând partea dinspre miazănoapte, condusă de un *legatus Augusti propraetore* din ordinul senatorial, şi Dacia Inferior, întinzându-se spre miazăzi, era guvernată la început de un *praefectus* şi apoi de un procurator prezidial[6].

Guvernatorul Daciei de Sus avea rang mai înalt decât cel al Daciei de Jos, şi era comandantul Legiunii a XIII-a Gemina, staţionată în Dacia.

Această împărţire s-a dovedit neîndestulătoare şi tot împăratul Hadrian, înainte de 2 iulie 133, împarte Dacia, după cum rezultă dintr-o diplomă militară descoperită la Gherla[7], în trei părţi: Dacia Superior, Dacia Inferior şi Dacia Porolissensis.

În anii 167-168, în locul Daciei Superior şi Daciei Inferior se creează Dacia Apulensis şi Dacia Malvensis. Dacia Porolisensis, cu capitala la Moigrad, cuprindea partea de miazănoapte a Transilvaniei, inclusiv Munţii Apuseni[8].

---

[1] *H. Daicoviciu*, op. cit., p. 277.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 17.

[3] Istoria dreptului românesc, p. 83.

[4] *N. Iorga*, op. cit., p. 131.

[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 24.

[6] *V. Hanga*, Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului, vol. I, Bucureşti, 1958, p. 97.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 84.

[8] Ibidem.

Ca provincie imperială, Dacia a fost condusă de un guvernator, reprezentant al imperiului, numit de împărat din rândul membrilor ordinului senatorial de rang consular, căci avea sub comandă mai multe legiuni. Având rang consular, guvernatorul era învestit cu *imperium*, în virtutea căruia exercita la nivel central atribuţii militare, administrative şi judecătoreşti[1].

La rândul lor, cele trei subdiviziuni ale Daciei erau conduse de un procurator, cu atribuţii administrativ-financiare[2].

Alături de guvernatorul provinciei, un rol însemnat în organizarea centrală de stat o avea „adunarea provincială – *concilium Provinciae Daciarum trium*". Ea avea în grijă cultul împăratului, fiind prezidată de preotul provinciei, ridica monumente sau statui în cinstea celor care făcuseră binefaceri provinciei, aduceau mulţumiri guvernatorului la ieşirea acestuia din slujbă pentru modul în care administrase provincia[3].

Administrarea finanţelor provinciei era coordonată de către procuratorul financiar al Daciei superioare, apoi al Daciei Apulensis, cu sediul la Sarmisegetuza. El era numit din rândurile ordinului ecvestru şi se afla în subordinea legatului imperial[4].

În vederea stabilirii impozitelor se făceau recensăminte de către magistraţi specializaţi, denumiţi şi *duumviri quinquenales*[5].

Impozitele erau de două feluri, directe şi indirecte. Din prima categorie făceau parte impozitul funciar, care era stabilit în temeiul declaraţiei proprietarului de pământ şi impozitul personal sau capitaţia, care era plătită de toţi locuitorii provinciei, indiferent dacă erau sau nu cetăţeni; negustorii plăteau un impozit special „*aurrum negotiatorium*", impozit introdus în vremea împăratului Alexandru Sever[6].

Impozitele indirecte, numite vectigalia, se plăteau pe moşteniri, eliberări de sclavi, pe vânzările de mărfuri şi de sclavi, pe circulaţia mărfurilor şi a persoanelor[7].

Un venit important era asigurat de taxele vamale – *portoria*. În Imperiul Roman, fiecare regiune vamală avea tariful ei special. Dacia făcea parte din circumscripţia vamală a Ilyriei; taxele vamale se încasau pentru produse şi

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 18.
[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 84.
[3] Ibidem, p. 85.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 19.
[5] Ibidem.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 90.
[7] *M. Marcea*, Viaţa în Dacia romană, Bucureşti, 1969, p. 159.

călători, atât la trecerea frontierelor respectivei circumscripții, cât şi taxe speciale pentru intrarea în oraşe[1].

Pentru încasarea taxelor vamale, în Dacia au fost înființate anumite oficii, numite *stationes*[2]. Din punct de vedere administrativ, vămile au fost la început concesionate, ulterior acest sistem fiind înlocuit cu regia.

Procuratorii pentru problemele financiare erau ajutați în îndeplinirea sarcinilor ce le reveneau de funcționari inferiori: „cei ce strângeau succesiunile vacante", „cei însărcinați cu ținerea registrelor", „ajutorii de socotitori", „socotitorii fiscali" etc.[3]

În provincia Dacia, ca şi în întreg Imperiul Roman, au existat aşezări urbane, colonii şi municipii rurale[4].

Coloniile erau centre urbane puternic romanizate, locuitorii lor bucurându-se de plenitudinea drepturilor politice şi civile. Unele colonii se bucurau de *ius italicum*, solul lor fiind asimilat cu cel italic, aşa încât locuitorii lor puteau exercita proprietate quiritară şi nu erau supuse la dări.[5]

Alte colonii se bucurau numai de *juslatii*, adică aveau statut juridic intermediar între cel de cetățean roman şi cel de peregrin. La fel şi municipiile puteau fi: municipii cu drept de cetățenie romană şi municipii cu statut juridic latin[6].

Municipiile aveau o poziție inferioară coloniilor, locuitorii lor bucurându-se de un statut intermediar între cetățeni şi peregrini[7].

În coloniile şi municipiile din Dacia exista un sfat orăşenesc – *ordo decurionum*; membrii acestui sfat, decurionii, erau aleşi de către magistrații municipali superiori dintre persoanele ce exercitaseră anterior o magistratură în oraşul respectiv[8].

Potrivit legilor municipale, decurionii aveau în principal sarcini administrative; se îngrijeau de încasarea contribuțiilor impuse de autoritățile imperiale oraşului; supravegheau îndeplinirea lucrărilor edilitare şi stabileau prestațiile ce urmau a fi făcute de cetățeni. Ei controlau gestiunea financiară a oraşului şi aveau unele atribuții religioase.[9]

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 92.
[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 20.
[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 92.
[4] *D. Tudor*, Oraşe, târguri şi sate în Dacia romană, Bucureşti, 1968, p. 35.
[5] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 21.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 86.
[7] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 21.
[8] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 86.
[9] Ibidem.

Sfatul orăşenesc dădea hotărâri obligatorii; magistraţii acestuia erau aleşi pe timp de un an şi cei mai importanţi erau *duumvirii* şi *quatrovirii*, care prezidau alegerile municipale, organizau jocuri şi serbări, arendau proprietatea comună, executau garanţiile şi vindeau silit lucrurile debitorilor insolvabili.

Ierarhia funcţionarilor din oraşe era alcătuită din *aedili*, care întreţineau drumurile şi canalele, arendau băile publice, organizau jocuri publice pentru cetăţeni, exercitau poliţia pieţelor, şi *questori*, având funcţia de casieri comunali. În subordinea acestora se aflau slujbaşi ca: lictori, aprozi, scribi, arhivari etc.[1]

O altă subdiviziune administrativă o formau satele în care trăia majoritatea populaţiei locale; numite *pagi* sau *vici*, ele erau conduse de obicei de doi conducători (magistraţi) ajutaţi în problemele financiare de un *questor*.

Câteodată, statul era condus de o singură persoană, *magistre* sau *magistratus*. Aceşti conducători erau ajutaţi în treburile administrative de un consiliu, „*ordo*".

În Dacia existau şi colegii, adică asociaţii formate din mai multe persoane unite prin activitatea şi profesiunea lor comună (fierari, corăbieri, purtători de letică etc.). Pentru a avea existenţă juridică, ele trebuiau să aibă un număr minim de membrii care să contribuie anual cu o cotizaţie băneaască. Unele colegii erau organizate în decurii sau centurii şi aveau, asemenea oraşelor, drept patron pe un om bogat care, la nevoie, le puteau lua apărarea[2].

§2. Instituţiile de drept în Dacia – provincie romană

În Dacia, provincie a Imperiului Roman, s-a aplicat dreptul roman, dreptul autohton şi *jus gentium*[3].

Izvoarele dreptului roman aplicat în Dacia au fost: edictele guvernatorului, elaborate la intrarea în funcţie, şi constituţiile imperiale (edicte şi mandate), acestea din urmă fiind instrucţiuni date guvernatorilor cu privire la anumite probleme de drept. Dreptul autohton s-a manifestat printr-o serie de obiceiuri (*consuetudo*, *mos majorem*), iar dreptul popoarelor (*jus gentium*) a continuat tradiţia romană în privinţa a ceea ce au considerat ei

---

[1] Ibidem.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 89.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 22.

a fi comun popoarelor libere. Situaţia juridică a peregrinilor a fost reglementată prin legea de organizare a provinciei – *Lex provinciae* – şi prin edictele guvernatorilor[1].

Locuitorii liberi din Dacia erau împărţiţi, înainte de promulgarea edictului lui Caracala, în trei categorii: cetăţeni romani, care locuiau în majoritate în colonii sau municipii, ei se bucurau de aceleaşi drepturi ca şi cetăţenii rezidenţi la Roma fiind, de altfel, înscrişi într-unul din triburile rustice sau urbane ale Capitalei Imperiale[2].

Latinii ocupau o poziţie intermediară între cetăţeni şi peregrini, se bucurau de aceleaşi drepturi patrimoniale ca şi romanii, însă nu se puteau căsători conform legii romane şi nu aveau nici plenitudinea drepturilor politice.

Peregrinii alcătuiau marea masă a populaţiei libere, ei se împărţeau în peregrini obişnuiţi, străini ale căror cetăţi se desfiinţaseră din punct de vedere politic, fiind supuşi în ceea ce priveşte capacitatea juridică dreptului lor naţional, şi peregrini deditici, cei ale căror cetăţi au fost desfiinţate prin cucerire, din punct de vedere juridic şi administrativ; spre deosebire de prima categorie, aceştia nu puteau deveni cetăţeni romani, ei bucurându-se de o libertate precară – *pessima*, cum o numeşte jurisconsultul Gaius[3].

În Dacia, ca şi în alte provincii, atât cetăţenii, cât şi peregrinii puteau avea sclavi, stăpânii, potrivit aceluiaşi Gaius, având asupra lor, drept de viaţă şi de moarte.

În provincii, ca şi la Roma, se găsea o categorie de locuitori între oamenii liberi şi sclavi, care, deşi liberi în drept, se aflau într-o situaţie asemănătoare sclaviei – colonii; căsătoria lor era valabilă, deoarece erau priviţi ca oameni liberi, dar stăpânii lor aveau un drept de coerciţie, putându-i urmări printr-o acţiune reală şi a-i aduce pe domeniile de unde fugiseră[4].

Colonii intrau în categoria semisclavilor; în calitate de arendaşi, se obligau să cultive terenurile marilor proprietari în schimbul unei arenzi în bani şi a unor obligaţii în natură. Întrucât nu puteau plăti sumele datorate ca arendă, fie datorită recoltelor proaste, fie majorărilor de întârziere care îi grevau an de an, erau într-o stare de insolvabilitate permanentă. Colonul era privit ca un accesoriu al pământului şi de aceea nu putea fi vândut decât odată cu fondul funciar[5].

---

[1] Ibidem, p. 23.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 95.

[3] Ibidem, p. 96.

[4] Ibidem.

[5] *V. Hanga*, Principiile dreptului privat roman, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 53.

Instituţia familiei la cetăţenii romani stabiliţi în Dacia urma regulile dreptului roman; familia romană se caracteriza prin funcţii naturale puternice, printr-o reducere a celor etnice, politice şi juridice, ultimele fiind preluate de stat[1].

Peregrinii neavând *jus connubii*, nu se putea încheia între ei o căsătorie legală conform dreptului roman, ci numai potrivit legii lor naţionale, iar dacă cei doi soţi erau peregrini deditici, uniunea lor era reglementată de *jus gentium*. În cazul în care un cetăţean roman vroia să se însoare cu o peregrină – care nu primise *jus connubii* – uniunea lor nu avea valoarea unei căsătorii şi copilul rezultat din această uniune urma soarta mamei[2].

Sclavii din Dacia, ca pretutindeni în lumea romană, nu puteau încheia o căsătorie; uniunea sclavilor (*contubernium*) avea valoarea unui pur fapt şi nu a unei căsătorii (*matrimonium*)[3].

În privinţa tutelei, ca instituţie de ocrotire, cetăţenilor romani li se aplicau legile romane, cu unele particularităţi procedurale. Peregrinilor li se aplica dreptul local, geto-dac. Gaius[4] ne arată că femeile la peregrini, deşi nu se găseau într-o tutelă asemănătoare celor romane, se aflau într-o situaţie de fapt similară, sub aspectul subordonării femeii romane.

Curatela, care la Roma putea fi instituită de pretor, în Dacia putea fi cerută de guvernatorul provinciei şi tot în faţa sa se încheiau şi adopţiunea şi adrogaţiunea.

Alături de persoanele fizice, dreptul roman cunoştea şi aşa-zisele persoane morale, care aveau drepturi şi obligaţii şi erau înzestrate cu personalitate juridică. Printre persoanele recunoscute în Dacia se pot aminti: grupările teritoriale, municipii, colonii, precum şi colegiile care erau organizate potrivit Legii „*Iulia de collegis*". Pentru înfiinţarea persoanelor juridice era nevoie de autorizare prealabilă din partea senatului şi avizul conform al împăratului, una dintre condiţiile esenţiale fiind ca persoana morală să aibă un patrimoniu propriu[5].

Proprietatea a constituit în Dacia romană, ca pretutindeni de altfel în Imperiul Roman, instituţia de bază. Potrivit dreptului roman, întreg teritoriul provinciei Dacia a fost transformat în „*ager publicus*", făcându-se

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 100.

[2] Ibidem.

[3] *D. Tudor*, Istoria sclaviei în Dacia romană, Bucureşti, Ed. Academiei, 1957, p. 159.

[4] *Gaius*, Institutiones, I, p. 193.

[5] *V. Hanga*, op. cit., p. 73.

ulterior o „*centuriatio*", respectiv o repartizare a pământului cultivabil pe centurii[1].

Cea mai mare parte a pământului cucerit şi confiscat de la populaţia autohtonă a revenit împăratului, din el repartizându-se ulterior, veteranilor, coloniilor, trupelor cantonate în provincie etc.[2] Asupra fondurilor funciare provinciale, cetăţenii romani nu aveau decât o posesie sau drept de uzufruct[3], adevăratul proprietar fiind, fie statul roman, fie împăratul, dacă provincia era imperială, cum a fost cazul Daciei.

O asemenea proprietate – în fond o posesiune sau un uzufruct – a fost numită şi „proprietate provincială"[4]. Pentru apărarea ei, proprietarii aveau la îndemână o acţiune reală, acordată prin edict de guvernatorul provinciei.

La început, pământurile neproductive au fost lăsate autohtonilor şi vechilor obşti, care au continuat să păstreze aceste teritorii ce au constituit „*ager stipendiarius*", grevat de multe sarcini fiscale şi alte obligaţii[5].

Fondurile funciare provinciale, fiind socotite bunuri „*nec mancipi*" erau înstrăinate prin remitere, adică prin tradiţiune, spre deosebire de bunurile *manci* (sclavi, animale de tracţiune etc.), care erau înstrăinate „*in iurecessio*", în provincii, înaintea guvernatorului[6].

Cetăţenii romani, beneficiind de plenitudinea drepturilor politice şi civile, puteau exercita asupra terenurilor din Dacia, proprietatea quiritară, cu condiţia ca solul să fie asimilat, printr-o ficţiune, cu cel din Italia, în virtutea lui „*ius italicum*"[7].

Peregrinii din Dacia, ca de altfel în tot Imperiul Roman, nu puteau avea o proprietate romană decât dacă li se acorda un *ius connubii*. Cu toate acestea, pretorul la Roma şi guvernatorul în provincii ocroteau proprietatea peregrină şi le acordau acţiuni ce reprezentau mari asemănări cu cele ce sancţionau proprietatea quiritară[8].

Ca moduri de dobândire a proprietăţii, peregrinii foloseau tradiţiunea şi ocupaţiunea. Deşi nu puteau fi tulburaţi în posesiunea lor de nimeni,

---

[1] *D. Tudor*, op. cit., p. 140.
[2] *Gaius*, Institutiones, op. cit., p. 7.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 26.
[4] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 105.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 26.
[6] *Gaius*, Institutiones, II, 24.
[7] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 26.
[8] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 105.

peregrinii nu deveneau proprietari de la început, ca cetăţenii romani, graţie curgerii timpului[1]; prescripţia nu putea fi invocată decât câtă vreme peregrinul se afla în posesia bunului respectiv, de aceea s-a îngăduit peregrinului care ar fi putut să invoce *„prescriptio longi temporis"*, dacă ar fi rămas în posesie, o acţiune în revendicare, *utilis*, pe care o găsim menţionată în Codul lui Iustinian[2].

Peregrinii din Dacia aveau şi o proprietate reglementată de vechiul drept, adică de dreptul geto-dac, în măsura în care dispoziţiile acestuia din urmă fuseseră recunoscute de Roma.

Servituţile asupra fondurilor provinciale se constituiau prin pacte şi stipulaţii, dreptul astfel creat, fiind un drept real stabilit de guvernatorul provinciei prin edictul său[3].

Dreptul geto-dac trebuia să fi cuprins unele norme specifice dreptului succesoral, căci peregrinii nu puteau, potrivit legilor romane, să-şi întocmească testament sau să fie, cu rare excepţii, instituiţi legatari. Apare astfel plauzibilă existenţa unor reguli pentru întocmirea testamentelor de către autohtoni, dreptul medieval românesc subliniind foarte frecvent testamentele „cu limbă de moarte"[4].

Materia obligaţiilor cunoaşte o reglementare amănunţită şi evoluată datorită faptului că în Dacia, ca şi în alte provincii, această epocă cunoaşte o dezvoltare accentuată a producţiei şi schimbului de mărfuri. Obligaţiile, în special obligaţiile comerciale, contractuale, sunt supuse unui regim juridic complex, rezultat din împletirea unor elemente de drept civil, dreptul ginţilor şi dreptul autohton[5].

Contractele, cele verbale, ca instituţie de drept al ginţilor, au fost folosite şi de peregrinii din Dacia, ca şi de cei din alte părţi ale Imperiului Roman[6].

Forma, clauzele şi efectele contractelor de vânzare-cumpărare, locaţiune, asociere, împrumut s-au aplicat frecvent în Dacia, după principiile dreptului roman.

Aplicarea dreptului roman în Dacia este ilustrată de „tăbliţele cerate" sau Triptice[7], documente epigrafice, descoperite în Transilvania, prin care

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 26.
[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 107.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 27.
[6] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 27.
[7] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 27.

ne-au parvenit ştiri privind sistemul de drept aplicabil în secolul al II-lea în Dacia romană.

Tripticele sunt formate din trei mici tăbliţe de brad, legate împreună. Partea exterioară a primei şi celei de a treia nu era scrisă. Scrierea era aplicată numai pe partea inferioară a tăbliţelor exterioare, şi pe ambele părţi ale tăbliţei din mijloc. Ele se numeau şi tăbliţe cerate, întrucât feţele interioare erau uşor scobite şi unse cu un strat de ceară, pe care se aplica apoi cu ajutorul unui stilet o scriere cu litere cursive[1].

În total, au fost descoperite douăzeci şi cinci de asemenea tăbliţe, dintre acestea paisprezece au un text inteligibil total sau parţial, iar unsprezece au un text ce nu poate fi utilizat[2].

Dintre aceste tăbliţe, patru se referă la contracte de vânzare. Unul dintre acestea, din 17 martie 139, vorbeşte despre vânzarea unei sclave şi pentru o eventuală evicţiune şi vicii ascunse, vânzătorul se obligă printr-o stipulaţie faţă de cumpărător să îi restituie preţul dublu[3].

Alt contract, din 6 mai 159, reprezintă tot o vânzare prin mancipaţiune a unei jumătăţi de casă, în caz de evicţiune, vânzătorul, obligându-se să despăgubească pe cumpărător cu o sumă echivalentă cu paguba pricinuită.

Trebuie observat că s-a folosit procedura mancipaţiunii[4]; în dreptul roman, aceasta era folosită numai de cetăţeni, cu îndeplinirea anumitor cerinţe şi formalităţi. În unul din contracte, vânzător Bellicus al lui Alexandru, cumpărător, Darius Breucus, obiect: cumpărarea unui copil grec, Apalaustus, părţile nu au fost cetăţeni, dar procedura utilizată a fost mancipaţiunea.

Peregrinii menţionaţi de tăbliţele cerate, erau dintre cei ce primiseră *ius commerci*[5], ca o favoare specială pentru unii colonişti din Dacia.

Două tăbliţe cerate ne dau date despre instituţia garanţilor, cu rol foarte important din moment ce obligaţiile vânzătorului erau garantate de un cetăţean roman, *fide jussio*, instituţie ce a devenit accesibilă şi peregrinilor[6].

Contractele de locaţiune apar în trei tăbliţe, care conţin norme juridice romane în materie. Părţile contractante din acestea sunt romani şi peregrini;

---

[1] *I. Peretz*, Curs de istoria dreptului român, I, Bucureşti, 1926, p. 272.
[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 108.
[3] Ibidem, p. 109.
[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 30.
[5] *D. Tudor*, op. cit., p. 266.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 110.

fiind contracte consensuale, erau contracte supuse lui „*iuris gentium*", în consecință accesibile şi peregrinilor[1].

S-a urmărit închirierea forței de muncă pentru lucrul în mine; muncitorii salariați lucrau alături de sclavi, conform tăbliţelor descoperite de Alburnus Maior[2].

Tripticele ce constată existența contractelor de închiriere sunt simple acte doveditoare jucând rolul unor chirografe probatorii[3].

O altă tăbliță cuprinde un contract de societate, pe care părțile, probabil ambele cetățeni romani, o încheiau ca o *societas danistarias* menită să ofere celor interesați împrumuturi cu dobândă. Acest gen de contracte, fiind consensuale, nu aveau nevoie să fie încheiate în formă scrisă, decât pentru probațiunea acestui fapt; ulterior, contractul se încheie şi în formă scrisă[4].

Una dintre tăblițe, ce s-a aflat în posesia lui Timotei Cipariu, menționează un contract de împrumut, în care o femeie peregrină este creditor. Față de exigențele dreptului roman sau grec, actul nu putea fi socotit valabil, aşa încât trebuie să conchidem că el este încheiat pe baza unei cutume locale, asimilată de către noul sistem de drept, în curs de formare[5].

Textul referitor la contractele de împrumut cuprinde o simplă convenție menită să nască pentru debitor obligația de a plăti dobânzi.

Un alt triptic ne redă textul unui depozit neregulat, prin care bancherul se obligă să transmită deponentului un titlu de proprietate, o sumă de bani egală cu aceea pe care a primit-o în păstrare, formularea textului ducând la concluzia că actul a fost întocmit cu scopul de a proba o obligație născută din alt act încheiat potrivit cutumei locale[6].

Tăbliţele cerate sunt scrise cu litere romane cursive, destul de greu de descifrat, redactate în latina vulgară, conținutul lor juridic dovedind că dreptul roman clasic nu se aplica în Dacia, asemenea altor provincii în toată puterea lui, ci într-o formă simplificată pentru nevoile vieții sociale provinciale[7].

---

[1] Ibidem.

[2] *V. Hanga*, Crestomație pentru studiul istoriei statului şi dreptului RPR, Bucureşti, 1957, p. 213.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 111.

[4] Ibidem.

[5] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 28.

[6] Ibidem, p. 29.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 115.

Potrivit textelor analizate, se desprinde concluzia că în Dacia, provincie a Imperiului Roman, s-a aplicat dreptul roman nu numai în raporturile dintre cetăţeni, ci şi între aceştia şi peregrini sau numai între peregrini[1]. Faptul că cetăţenii şi peregrinii încheiau între ei acte care conţin elemente de drept roman şi de drept autohton, coexistenţa unor elemente mixte în textele tăbliţelor cerate atestă tendinţa de unificare a celor două sisteme juridice, în cadrul unui proces mai general de unificare, manifestată pe plan etnic şi instituţional[2].

Reguli comune aplicabile romanilor şi peregrinilor găsim în materie de delicte; în caz de conflict, pentru durata procesului, prin ficţiune peregrinul a fost considerat cetăţean şi indirect i se aplica dreptul roman[3].

În epoca Daciei romane, justiţia penală aparţinea, în provincie, guvernatorului care dispunea de *imperium merum*, adică drept de viaţă şi de moarte, limitat numai pentru cetăţenii romani prin *ius provocationes populum*[4].

Inscripţii funerare romane, descoperite în Dacia sudică, vorbesc de locuitori dintre elementele exploatatoare ale provinciei, ucişi de către *latrones*, denumire dată celor care în mod izolat sau constituiţi în mici cete atacau conacele de ţară ale celor bogaţi. Acesta este, de exemplu, cazul lui Lucius Iulius Bassus, un important personaj din viaţa municipiului Drobeta, unde fusese consilier comunal şi casierul oraşului, omorât în timp ce se afla la tratament la Băile Herculane. Inscripţia de pe mormânt arăta că moartea sa a fost **răzbunată** de un frate, deci cei care îl omorâseră fuseseră prinşi şi desigur executaţi. O altă inscripţie conţine epitaful unei fete omorâte de aceiaşi „*latrones*", dar şi ea a fost răzbunată de către părinţi[5].

Peregrinii erau judecaţi de guvernatorul provinciei sau de reprezentantul său fără a se mai trimite cauza la judecător, deci *extraordinem*[6].

În timpul stăpânirii romane, dacii liberi şi-au păstrat vechile lor instituţii politico-juridice, deşi sistemul de drept roman, limba şi civilizaţia latină nu le erau străine, datorită permanentei legături dintre autohtoni şi cuceritori.

Împletirea celor două civilizaţii a avut puternice ecouri în evoluţia istorică ulterioară a societăţii din spaţiul carpato-danubian.

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 31.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 31.

[3] *V. Hanga*, op. cit., p. 179.

[4] *P. Negulescu*, Historie du droit et des institutions de la Roumanie, période daco-romaine, Paris, 1898.

[5] Istoria României, vol. I, Ed. Academiei, 1960, p. 429.

[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 115.

§3. Organizarea social-politică şi juridică în cetăţile pontice

Începând din secolul al VII-lea î.e.n., grecii din Elada şi de pe ţărmurile Asiei Mici au început o acţiune de colonizare, extinsă şi asupra ţinuturilor dobrogene. Cetăţile pontice au fost organizate pe bazele democraţiei sclavagiste conduse fiind de adunarea poporului liber şi de sfatul orăşenesc sau senat[1]. Şedinţele acestora erau conduse de un preşedinte „*epimen*", care se schimba la fiecare lună.

Treburile administrative ale acestor cetăţi erau încredinţate unor dregători speciali. La Histria se constată existenţa unor agoranomi ce se ocupau cu aprovizionarea oraşului, precum şi a unor arhonţi, organizaţi în colegii, problemele financiare fiind încredinţate unor vistiernici.

Instituţiile juridice ale cetăţenilor de pe malul Pontului Euxin erau asemănătoare cu acelea ale metropolelor care le-au întemeiat.

Cu mult înainte ca dacii din Dacia să se facă romani, dacii din Dobrogea au început să vorbească latineşte, să se închine ca romanii şi să-şi facă oraşe şi sate romane, unindu-se cu civilii şi veteranii romani, care veneau din alte părţi ale împărăţiei să se aşeze aici şi să întemeieze gospodării statornice[2].

Ţinutul strâns între Dunăre şi Marea Neagră s-a numit anterior cuceririi romane Sciţia cea Mică, spre deosebire de Sciţia cea Mare, care cuprindea tot ţinutul de miazăzi al Rusiei de astăzi, de-a lungul Mării Negre şi de Azov[3].

Istoria politică nu vorbeşte în părţile Daciei scitice decât de nesfârşite războaie şi năvăliri. O inscripţie de prin anul 50 e.n.[4] găsită la Tivoli, lângă Roma, invocă numele tuturor barbarilor cu care aveau de luptat în acea vreme romanii în părţile Daciei scitice.

În afară de dacii localnici şi sciţii vecini, mai erau bastarnii, roxolanii şi sarmaţii, iar în secolul al II-lea e.n., costobocii şi carpii care erau tot daci de prin părţile de miazănoapte ale Basarabiei şi Moldovei.

Pe la mijlocul secolului I e.n., Dobrogea a fost anexată provinciei Moesia, oraşele din aceste părţi continuând să beneficieze de regimul juridic anterior. Oraşele Histria, Tomis, Callatis, DionYsopolis şi Odessos,

---

[1] Ibidem, p. 56.

[2] *V. Pârvan*, Începuturile vieţii romane la gurile Dunării, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 42.

[3] Ibidem, p. 43.

[4] Ibidem.

formau o ligă, „comunitatea celor cinci oraşe" sau „comunitatea grecilor din Pont"[1].

În fruntea acestei comunităţi se găsea, începând din secolul al II-lea, oraşul Tomis. Uniunea oraşelor politice avea un caracter cultural-religios; în fruntea acesteia se găsea un pontarh, care, printre alte sarcini, avea şi pe aceea de a fi mare preot al cultului imperial[2].

Veniţi atât din părţile răsăritene, cât şi apusene ale Imperiului, coloniştii, în mare măsură negustori, se aşează în oraşele pontice din considerente economice.

Alături de aceştia, proprietarii de ateliere meşteşugăreşti, înalţii dregători ai oraşelor, agricultorii, veteranii romani sau cetăţenii s-au alăturat dacilor, bessilor traci, alcătuind bogate comune rurale (*territoria*) cu multe sate (*vici*), cătune, branişti şi slobozii (*pagi*)[3].

Negustorii, proprietari de terenuri de origine greacă şi romană, dregătorii oraşelor au primit, prin reforma lui Caracalla din anul 212, cetăţenie romană[4].

Alături de satele (*vici*) dependente de oraşele pontice şi alcătuind o unitate administrativă distinctă – *territoria*, se găseau numeroase comune rurale cu primari aleşi pe cinci ani „*quinquenales*", ajutaţi de primari mai mărunţi, „*magistri*", aleşi pe doi sau un an de către locuitorii comunei sau numiţi de autoritatea civilă sau militară a oraşului; încasarea veniturilor se făcea, în aceste comune, prin preceptori săteşti „*quaestores vicorum*"[5].

Comunele rurale îşi aveau consiliul lor comunal, de sfetnici numiţi „*curiales*", un fel de senatori, iar satele îşi aveau consilii mai mici alcătuite din oameni buni şi bătrâni – *decuriones*.

Satele dependente de oraşe (*oppida*) trebuiau să asculte de autorităţile acestora, viaţa sătenilor rămânând la fel, orânduirea ei romană neschimbând-o cu nimic[6], funcţionarii fiind aceiaşi, dările aceleaşi, zeii şi sărbătorile – aceleaşi.

Ţăranii geto-daci, ce aparţineau de teritoriile dependente de oraşe, se găseau într-o situaţie de dependenţă similară cu ţăranii din Asia Mică.

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 117.

[2] *D. Pipidi*, Les rois gèts et les colonies grecques de Scythie Mineure, Paris, 1966, p. 769.

[3] *V. Pârvan*, op. cit., p. 72.

[4] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 118.

[5] *V. Pârvan*, op. cit., p. 73.

[6] *V. Pârvan*, op. cit., p. 103.

Colonii au apărut în număr mare ca urmare a destrămării comunităților săteşti autohtone intrate sub dependența teritorială a oraşelor pontice[1].

În întreg imperiul roman, colonii trebuiau să plătească o rentă în produse şi una în muncă, în timp ce proprietarii funciari foloseau munca țăranilor dependenți[2].

Oraşele pontice îşi păstrează instituțiile lor tradiționale, senatul municipal şi adunările populare. Interesele statului roman erau apărate de un dregător numit „*curator civitatis*"[3] care supraveghează, din punct de vedere politic şi administrativ, oraşele de pe țărmurile Pontului şi teritoriile dependente de acestea.

Colegiul arhonților, cu atribuții administrative şi uneori politice, ne este atestat la Histria, Callatis şi Tomis; adunarea poporului rămânea, ca şi mai înainte, împărțită în triburi asemenea oraşelor metropole[4].

În viața socială a oraşelor pontice, un rol important revenea colegiilor, care adunau pe cei ce aveau aceeaşi profesiune sau pe cei care practicau aceleaşi credințe religioase, care se impuneau în apărarea intereselor membrilor lor. Din aceste colegii făceau parte, în special, oameni liberi şi dezrobiți, deşi unele inscripții vorbesc şi de sclavi ca făcând parte din asemenea colegii[5]. Instituțiile juridice în oraşele pontice au continuat să se aplice, cu unele schimbări impuse de cucerirea romană. În structura dreptului de proprietate funciară întâlnim *centuriatio* sau divizarea terenurilor din teritoriile pontice[6].

§4. Romanitatea carpato-danubiană după retragerea aureliană

Retragerea armatei şi administrației de la nordul Dunării şi constituirea celor două Dacii sudice – Dacia Mediteraneea şi Dacia Ripensis – marchează o nouă fază în istoria atât de zbuciumată a ținuturilor carpato-dunărene. Evenimentele care au avut loc în jurul anului 275 nu a însemnat nici evacuarea completă a populației romane sau romanizate din Dacia şi nici schimbarea totală a statutului acestor regiuni[7].

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 117.
[2] Ibidem, p. 119.
[3] Ibidem.
[4] Istoria dreptului românesc, p. 119.
[5] Ibidem.
[6] Ibidem.
[7] *L. Bârzu*, op. cit., p. 53.

Gestul împăratului Aurelian nu apare decât ca o măsură temporară, dictată de necesităţi de moment, şi că Imperiul nu a acceptat ideea că Dacia reprezintă un teritoriu iremediabil pierdut; nu se renunţase la stăpânirea ambelor maluri ale Dunării şi împăratul Aurelian este probabil să fi procedat chiar la unele lucrări de fortificaţii la nord de Dunăre, la Sucidava[1].

După instaurarea dominatului şi ascensiunea lui Constantin cel Mare asistăm la o refacere spectaculoasă a autorităţilor romane în spaţiul nord-dunărean. Nu numai că se ajunge la reintegrarea în Imperiu a regiunii cuprinse între Dunăre şi zona de dealuri subcarpatice din fosta Dacie Malvensis, dar este împinsă mult spre est graniţa teritoriului efectiv administrat, fiind realizat un complex de fortificaţii incluzând castre, *castella* şi turnuri pe tot cursul inferior al Dunării de la Gornea (judeţul Caraş-Severin) şi Drobeta, până la Diogeţia şi Barboşi (judeţul Tulcea)[2].

Începând cu împăratul Diocleţian, forma de guvernământ a imperiului roman devine autoritară, sub forma dominatului. Provinciile, reduse ca întindere faţă de cele anterioare, sunt cârmuite de un guvernator; mai multe provincii formând o dioceză, guvernată de un *uicarius*, iar mai multe dioceze o prefectură, condusă de un prefect al pretorului[3].

În timpul lui Diocleţian, teritoriul Dobrogei a fost desprins de Moesia şi transformat într-o provincie de sine stătătoare, cu denumirea de Scyţia, având centrul la Tomis şi depinzând de dioceza Traciei. Conducerea trupelor era încredinţată unei căpetenii militare (*dux*), iar treburile civile erau conduse de un guvernator (*praeses*)[4].

Limita nordică a teritoriului controlat de Imperiul Roman a fost fortificată printr-un val, care traversează întreaga Câmpie Română, întărit cu castre (Hinova, Pietroasele) şi alte puncte fortificate pe această „brazdă a lui Novac"[5].

Organizarea armatei în scopul apărării limesului danubian a stat în permanenţă în atenţia împăraţilor romano-bizantini, ca şi fortificarea cu turnuri de apărare (*burgi*, *pyrgi*) şi a întăririi vechilor cetăţi[6].

Trecerea goţilor la sudul Dunării şi apariţia hunilor a provocat un dezechilibru în zonă, fără altă consecinţă decât abandonarea limesului

---

1 *D. Tudor*, Sucidava, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1974, p. 96.
2 *L. Bârzu*, op. cit., p. 55.
3 Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 120.
4 Ibidem, p. 121.
5 *L. Bârzu*, op. cit., p. 55.
6 Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 121.

nordic, fortificaţiile şi cetăţile de pe malul stâng al Dunării şi din Dobrogea nefiind părăsite[1].

Aşezarea goţilor în Muntenia şi Moldova cu o concentrare importantă de-a lungul Dunării este dovedită arheologic prin secolul al IV-lea. Goţii aveau statutul de federaţi externi în raport cu Imperiul Roman[2].

Cu popoarele migratoare stabilite în vecinătatea frontierelor se încheie o serie de tratate de pace şi alianţă, menite a le împiedica pătrunderea în Imperiu, fie că este vorba de triburi germanice sau asiatice[3].

Momentul crucial în istoria romanităţii orientale îl reprezintă căderea limesului dunărean şi pătrunderea triburilor slave în Balcani, romanitatea nord-dunăreană fiind lăsată la discreţia propriei sale capacităţi de apărare[4].

Apariţia creştinismului şi recunoaşterea lui în anul 313 de către Constantin cel Mare face ca la Dunărea de Jos, apoi şi în restul Daciei romane de odinioară, să apară o organizaţie religioasă având în frunte episcopi, ca de pildă Auxentius la Durostorum (Silistra)[5].

Menţinerea scrierii latine şi a unităţii lingvistice se datorează propagării creştinismului în forma sa latină. Apartenenţa indiscutabilă a romanităţii dunărene la marea comunitate latină este demonstrată de similitudinea frapantă între limba inscripţiilor descoperite şi scrierile unor autori ecleziastici sau laici prezenţi în acest spaţiu[6].

Vechile ocupaţii ale autohtonilor au continuat să fie exercitate şi în perioada următoare retragerii autorităţilor romane, dar meşteşugurile şi, în unele perioade, agricultura înregistrând un regres în favoarea creşterii vitelor şi a păstoritului, mai uşor de practicat în perioada de nesiguranţă pricinuită de marile năvăliri ale populaţiilor migratoare. Trecerea vremelnică pe la nordul Dunării a unor populaţii migratoare, ce nu cunoşteau exploatarea sclavagistă, a dus la stabilirea unor raporturi specifice cu autohtonii, cărora noii veniţi le-au impus diverse prestaţii şi predări de produse (tribut) cruţându-le în schimb viaţa[7].

---

[1] *L. Bârzu*, op. cit., p. 56.
[2] Ibidem, p. 62.
[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 122.
[4] *L. Bârzu*, op. cit., p. 58.
[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 122.
[6] *L. Bârzu*, op. cit., p. 70.
[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 130.

Faptul că popoarele migratoare aveau o organizare gentilică în momentul pătrunderii lor pe teritoriul Daciei şi că sistemul obştilor teritoriale ale localnicilor îşi păstra caracterul primitiv democratic a făcut ca noii veniţi să poată în unele cazuri să apropie pe autohtoni de formaţiunile lor politice prin adopţiunea clanală, sclavajul nefiind rentabil la populaţiile migratoare[1].

După retragerea autorităţilor romane s-a produs pe teritoriul fostei provincii Dacia un fenomen de ruralizare a vieţii sociale, ca efect al încetării existenţei unei puteri politice centralizate şi a decăderii oraşelor.

Atacurile avarilor şi slavilor, mai apoi al triburilor protobulgare, vor pune capăt în secolul al VII-lea stăpânirii bizantine la Dunărea de Jos, fără ca totuşi contactele cu autohtonii din restul Daciei şi Dobrogea să înceteze cu totul[2].

Stăpânirea romano-bizantină, în pofida caracterului fiscal apăsător, a permis populaţiei autohtone să-şi păstreze vechea ei structură juridico-instituţională, asigurând continuitatea moştenirii politico-juridice daco-romane, de o parte şi de alta a Dunării.

În unele perioade, dreptul populaţiei autohtone – dreptul vulgar – în special cel legat de relaţiile de obşte, a servit ca izvor de drept, ca sursă de inspiraţie pentru actele normative de mai târziu, elaborate în materie agrară[3].

Retragerea administraţiei romane din teritoriul vechii Dacii a impus preluarea sarcinilor administrative şi politice de către comunităţile săteşti; comuna rurală păstrează integritatea grupului respectiv, forţa ei rezidând nu neapărat în funcţia militară, ci din principiile care stau la baza structurării ei: egalitatea membrilor, reciprocitatea serviciilor, răspundere solidară în raport cu terţii, respectarea şi perpetuarea tradiţiilor strămoşeşti[4].

---

[1] Ibidem.
[2] Ibidem, p. 122.
[3] Ibidem, p. 131.
[4] *L. Bârzu*, op. cit., p. 86.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul IV
Dreptul şi statul feudal

§1. Organizarea socială şi politică a populaţiei autohtone

Retragerea autorităţilor romane din Dacia a avut printre alte urmări şi desfiinţarea administraţiei centrale a fostei provincii; cum însă Dacia nu a fost cedată altui stat, o nouă administraţie centrală nu s-a putut substitui celei anterioare[1].

Între secolele al III-lea şi al VIII-lea s-au perindat pe teritoriul nostru goţii, hunii, gepizii, avarii, slavii şi bulgarii. Aceştia nu au înfiinţat state proprii şi nu au exercitat nicio influenţă socială asupra organizării social politice a autohtonilor.

Spre a se apăra de barbari, oraşele îşi construiesc fortificaţii de felul turnurilor de apărare, aşa numitele „*burgus*", însă invazia devastatoare a hunilor duce la decăderea treptată a acestor aşezări, pe ruinele lor se va întinde lumea satelor, numele vechi se pierd, noile aşezări primind denumiri noi[2].

Cât au mai continuat să existe, oraşele au păstrat legătura cu satele situate în acele „*territoria*" puse sub autoritatea lor de administraţia romană. Aşa se explică transmiterea denumirii şi atribuţiilor administrative şi judecătoreşti a acelor „*judices*" –magistraţi din colonii şi municipii – către satele româneşti, în formele **jude, judec, judeţ**.

Satele vor continua să se organizeze şi să se dezvolte liber; obligaţiile lor faţă de popoarele migratoare fiind numai de natură economică. Spre deosebire de oraşe, satele parcurg un proces de creştere a numărului lor, datorită sporului demografic. Sate noi se vor forma pe ruinele vechilor oraşe, satul rămânând forma predominantă de organizare administrativă[3].

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 36.

[2] Ibidem, p. 37.

[3] *N. Iorga*, România dunăreană, p. 32.

Denumirile aşezărilor geto-dace, de „*dava*" s-au pierdut, dar s-a păstrat în limba noastră termenul de „cătun", pentru aşezările mai mici ca populaţie[1].

S-a impus pentru aşezările rurale, termenul latin „*fossatum*" rămas în limba română sub forma de sat[2]; *fossatum* era o aşezare apărată printr-un şanţ întărit cu pari (*palisade*), fenomen atestat în toate regiunile fostei provincii Dacia[3].

Asemenea întăriri erau necesare în condiţiile migraţiilor şi măsura luată de administraţia romană, de a apăra, orice aşezare, prin forţe proprii, locale, s-a generalizat[4].

La începutul secolului al III-lea are loc procesul de descompunere a familiei mari în grupurile geto-dace-carpice şi înlocuirea ei cu familia individuală (pereche), care devine nucleul populaţiei autohtone. Mai multe asemenea familii cu gospodării proprii şi înrudite între ele se grupează în „cete de neam" spre a munci în comun, constituind un fel de subdiviziune a obştii teritoriale[5].

În totalitatea sa, satul era încă dinainte de cucerirea romană o obşte, adică o comunitate de muncă organizată în vederea desfăşurării în cele mai bune condiţii a formelor sale de muncă[6].

Ca şi satul, obştea teritorială se constituie pe baza unor grupuri teritoriale, iar nu de rudenie, dar se deosebesc esenţial, întrucât numai satul are forţă publică instituţionalizată, în timp ce obştea îşi păstrează o formă arhaică de conducere realizată prin participarea tuturor membrilor săi[7].

Obştea a fost, în primul rând, o comunitate de muncă, constituită în primul stadiu pe baza legăturilor de rudenie, pentru ca apoi să predomine criteriul teritorial, în virtutea căruia membrii obştii sunt numai cei ce stăpânesc – prin voinţa întregului grup – o parte din teritoriul comun al obştii.

Ca formă de organizare, obştea teritorială, vicinală sau sătească, dobândeşte posibilitatea de a se încadra în stat şi să se menţină veacuri întregi[8].

---

[1] *I.I. Russu*, Elemente autohtonice în limba română, Ed. Academiei, Bucureşti, 1970, p. 140.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 37.

[3] *Al.I. Gonţa*, Satul în Moldova medievală, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 38.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 38.

[5] *P.P. Panaitescu*, Obştea ţărănească, Bucureşti, 1964, p. 50.

[6] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 38.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 131.

[8] Ibidem.

Saltul calitativ realizat încă din ultima perioadă a statului dac şi definitivat de stăpânirea romană, şi anume generalizarea organizării teritoriale a comunităților vicinale nu a putut fi lichidată de noii cuceritori, popoarele migratoare[1].

Dată fiind omogenitatea membrilor săi, obştea teritorială liberă era o „democrație" pe baze elective, se autoadministra şi îşi alegea singură organele de conducere[2].

Pentru rezolvarea tuturor problemelor obştii, adunarea megieşilor avea competența generală, ca membrii stăpânitori de-a valma ai teritoriului obştii, sarcinile judiciare fiind încredințate oamenilor buni şi bătrâni[3].

Paza, straja satelor era de competența juzilor sau şefilor militari care păstrau ordinea internă şi organizau apărarea față de străini.

Condițiile constituirii căpeteniilor obştilor româneşti – acei oameni buni şi bătrâni într-o pătură conducătoare, viitorii feudali – au fost favorizate şi de funcțiile pe care aceştia le-au avut şi le-au obținut din partea obştii sau a popoarelor barbare, în acest din urmă caz, însărcinați cu colectarea birului, şi-au consolidat poziția şi, prin folosirea funcției, au uzurpat din pământul obştesc, dând naştere, proprietarilor de pământ – feudalii[4].

Această situație a condus la adâncirea diferențelor sociale şi a constituirii unor clase şi grupuri sociale noi.

§2. Sistemul normativ social al obştilor săteşti

În timpul migrației popoarelor barbare, locuitorii autohtoni s-au călăuzit după norme juridice proprii, ce reproduceau în mare parte, alături de vechile norme geto-dace, prevederile dreptului roman, şi devenite, în lipsa unui aparat de stat care să le sancționeze, obiceiuri juridice, cu particularități bine conturate[5].

Fiind o comunitate de muncă, normele fundamentale ale obştii săteşti s-au statornicit în principal cu modul de stăpânire al pământului şi cu relațiile ce se stabilesc în procesul muncii, cu privire la desfăşurarea principalelor îndeletniciri tradiționale[6].

---

[1] Ibidem, p. 133.
[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 38.
[3] Ibidem, p. 39.
[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 34.
[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 139.
[6] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 39.

Locuitorii autohtoni aveau, spre deosebire de populaţiile migratoare, sistemul proprietăţii devălmaşe asupra fondului funciar, părţile pentru agricultură fiind desemnate anual prin tragere la sorţi, iar pădurea, izlazul etc. erau folosite în comun; gospodăria şi terenul aferent ei deveniseră proprietate personală[1].

La temelia dreptului de stăpânire personală stă munca proprie depusă pentru amenajarea unui bun aflat anterior în devălmăşie şi care dobândeşte o valoare nouă; prima desprindere din fondul devălmaş – câmpul de cultură – a fost terenul pe care membrii obştii şi-au întemeiat locuinţa şi curtea anexă[2].

În sistemul popular tradiţional al autohtonilor, nu numai oamenii puteau fi stăpânii bunurilor, ci şi duhurile, bune sau rele, fapt pentru care locurile ce nu aparţineau nimănui (hotare, poduri peste ape etc.) aveau un regim special[3].

În materia obligaţiilor, contractele verbale erau precumpănitoare, iar cuvântul dat lega părţile ca şi datul mâinii[4], jurământul era folosit şi la înţelegerile particulare şi în cele cu alte popoare.

Cu persoane libere şi egale, membrii obştii aveau capacitatea de a încheia diverse tranzacţii sub formă de contracte. Spre deosebire de epoca anterioară formalismului dreptului roman dispare[5].

Vânzarea era contractul cel mai răspândit; vânzările aveau loc nu numai în interior, ci şi în târgurile de la graniţă, cum erau „gorodurile" de pe linia Dunării[6].

Schimbul se practica de asemenea, dat fiind caracterul natural al economiei. Răspunderea pentru faptele personale care dăunează altora, conflictele dintre membrii obştii se rezolvau pe baza solidarităţii rudelor, a talionului şi a compoziţiei[7].

În vechiul sistem punitiv popular românesc, pedeapsa maximă era nu moartea, ci izgonirea vinovatului din obşte, opinia publică exercitând o înrâurire permanentă şi un control asupra celor ce nu respectau regulile de

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 143.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 40.

[3] Istoria dreptului românesc, op. cit., p. 142.

[4] *C.C. Giurescu*, Formarea poporului român, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1973, p. 142.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 43.

[6] *V. Spinei*, Moldova în secolele XI-XIV, 1982, p. 93.

[7] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 43.

convieţuire şi supunând la anumite ocazii oprobriului pe vinovaţi (strigarea peste sat sau la horă, porecle etc.)[1].

Însuşirea roadelor pentru consumul pe loc nu era considerată furt. Sancţiunea pentru hoţ era purtarea lui prin sat cu lucrul furat, ceea ce echivala cu moartea civilă[2].

Un statut personal determina poziţia socială a fiecărui membru al comunităţii săteşti. Rudenia putea fi de sânge, prin alianţă sau spirituală, forme recunoscute de biserică, sau păgâne (frăţia de cruce, frăţia de lapte etc.)[3].

În secolele al IV-lea – al IX-lea, familia mică devine celula de bază a societăţii; munca ambilor soţi şi a copiilor în gospodărie era temelia drepturilor lor egale asupra patrimoniului, ceea ce determină o puternică solidaritate familială[4], manifestată în îndatorirea de întreţinere reciprocă între soţi şi între părinţi şi copii. Căsătoria se încheia pe baza liberului consimţământ al soţilor. Descendenţii aveau o egală vocaţie la moştenirea moşiei familiei; dreptul de moştenire era recunoscut şi soţului supravieţuitor[5].

Elemente de drept intercomunitar privat apar în modul de tratare a străinilor, care în sistemul popular tradiţional nu erau neapărat neromâni, ci „om din alt sat"[6]. Relaţiile intercomunitare publice se stabileau pentru nevoi de apărare sau lucrări comune, punându-se sub aceeaşi comandă satele din aceeaşi vale sau regiune.

Ospitalitatea era o instituţie cu largă răspândire în sistemul obştilor săteşti.

Normele de convieţuire aplicate în vechime între membrii comunităţilor vicinale de pe teritoriul ţării noastre au îmbrăcat forme multiple, având caracterul unui sistem normativ ce corespundea, în conţinut şi formă, nevoilor concrete ale acestor comunităţi, stadiului lor de dezvoltare[7].

Instanţele de judecată erau aceleaşi pentru cauze civile sau penale. Ele erau judele păstrat cu acest nume din practica romană a acelor *duumviri jure dicundo*[8] şi a oamenilor buni şi bătrâni, care puteau hotărî chiar alungarea din obşte a vinovaţilor.

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 143.
[2] *P.P. Panaitescu*, op. cit., p. 124.
[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 140.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 43.
[5] Ibidem.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 144.
[7] Ibidem.
[8] *A. Sacerdoţeanu*, Elemente de unitate şi continuitate, p. 123.

Sunt semnalate în practica juridică românească din secolele al IV-lea – al IX-lea, ca probe fundamentale în soluționarea diferendelor cu privire la hotare, jurământul cu brazda şi conjuratorii, care depuneau mărturii pentru stabilirea faptelor şi uneori dădeau şi hotărâri[1].

§3. Uniunile de obşti, cnezatele şi voievodatele

După retragerea aureliană, în lipsa unui aparat de stat centralizat, comunitățile vicinale devin singure stăpânitoare ale pământului pe care îl muncesc. Pentru necesități de folosire a unui teritoriu unitar, or pentru necesități de apărare, obştile s-au unit între ele păstrându-şi fiecare autonomia, organele şi normele proprii[2].

A apărut astfel o formă superioară de organizare, denumită „obşte a obştii", „uniune" sau „confederație de obşti"[3].

Despre Vrancea, Cîmpulung şi Tigheci, Dimitrie Cantemir arăta că erau între ținuturile Moldovei ca un fel de „republici", păstrându-şi o largă autonomie, prima având douăsprezece sate, iar a doua cincisprezece[4].

În Muntenia sunt amintite douăsprezece sate ce ascultau de „schela" Dragoslavele, ca şi satele din fostul județ al Saacului aparținând „boierilor de Buzău"[5].

Ca organ suprem al Confederației de obşti era „sfatul cel mare", format din reprezentanții obştilor componente, care hotăra în probleme patrimoniale comune, rezolva litigiile dintre obştile componente, asigura apărarea satelor.

O formă intermediară între **obşte sătească** şi **confederația de obşti** poate fi socotită **obştea de vale**, formată din roirea unui sat în cadrul propriului său hotar, condusă de un sfat mai mic format din reprezentanții satelor, cătunelor, culturilor sau crângurilor[6].

Necesități economice, cum ar fi interesul de a pune în valoare o întreagă zonă ori de a obține terenuri de cultură pentru surplusul de populație dintr-un sat, a determinat fenomenul de expansiune (roire) a aşezărilor[7].

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 44.

[2] *E. Cernea*, Le rôle de la communauté villageoise dans la formation du droit coutumier en Roumanie, în A.U.B. nr. 2/1972, p. 68.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 147.

[4] *D. Cantemir*, Descrierea Moldovei, ediție C. Măciucă, Bucureşti, 1961, p. 135.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 148.

[6] Ibidem.

[7] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 39.

Uniunea de obşti reprezenta o treaptă superioară, calitativ deosebită de „uniunea de triburi" ea având caracter teritorial, fiind o formă de stăpânire colectivă a unui întreg grup de sate asupra unui teritoriu extrem de vast[1].

Procesul de constituire a satelor feudale româneşti a avut loc prin reunirea formaţiunilor sociale, cu caracter regional şi constând din uniuni de obşti teritoriale, „românii populare"[2] prin aşezarea în scop de apărare sub căpetenii militare (voievozi, duci) şi chiar civile (cnezi, juzi), care şi-au păstrat atribuţiile, transformând autoritatea cu care fuseseră învestiţi în putere politică; fondurile comune au fost preluate şi administrate de ei pentru motive militare, iar oştenii au început să depindă necondiţionat de cei care îi întreţineau[3].

În perioada îndelungată a stăpânirii nomade, în toate cele trei regiuni ale ţării noastre, este sigur că au existat nuclee sociale în curs de feudalizare a unor formaţiuni voievodale derivate din formele ultime ale confederaţiilor de obşti teritoriale, atestate documentar în preajma fazei finale de izgonire a popoarelor migratoare[4].

În Transilvania, izvoarele din epoca venirii ungurilor amintesc de trei nuclee statale româneşti: unul în Crişana, condus de „ducele" Menumorut şi care cuprindea teritoriul dintre râurile Someş şi Mureş, avându-şi centrul în cetatea Biharea; al doilea, în Banat, între Mureş şi Dunăre, având în frunte pe „ducele" Glad, care îşi avea reşedinţa, probabil în cetatea Cuvin; al treilea în Transilvania propriu-zisă, de la porţile Mureşului până la izvoarele Someşurilor, condus de „ducele" Gelu, cu capitala în preajma oraşului Cluj[5].

Asemenea documente, de la sfârşitul secolului al IX-lea şi începutul celui următor, amintesc şi de formaţiunea social-politică a lui Ahtum, în Banat şi de voievodatul lui Gyula (Jula, Giula), în Transilvania[6].

În Dobrogea, sunt semnalate de asemenea nuclee statale de tip feudal, având în frunte „jupani", ca acel jupan Dimitrie, amintit în inscripţia din anul 943, căpetenie feudală a unei formaţiuni politice locale, sau Tatos,

---

[1] *H.H. Stahl*, Controverse de istorie socială românească, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 269.

[2] *N. Iorga*, Studii asupra evului mediu românesc, ediţie Papacostea, Bucureşti, 1984, p. 61.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 148.

[4] *S. Columbeanu*, Cnezate şi voievodate româneşti, Ed. Albatros, Bucureşti, 1973, p. 42.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 148.

[6] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 35.

Sestlav şi Satza, care, potrivit Alexiadei scrisă de Ana Comnena, timp de două decenii au reprezentat singura autoritate de stat constituită la Dunărea de Jos[1].

În teritoriul dintre Carpaţi şi Dunăre sunt menţionate nuclee statale româneşti, în diverse scrieri şi cronici. Într-un fragment al „Geografiei" scriitorului armean Moise Chorenaţ din a doua jumătate a secolului al IX-lea se aminteşte de o „ţară necunoscută", căreia i se zice „Balakh", situată în nordul Dunării, ţară atestată şi în cronica rusă, „povestea anilor ce au trecut"[2].

În Moldova, vechile uniuni de triburi ale carpo-dacilor au constituit, începând cu secolul al VII-lea, pe văile Siretului şi Prutului, formaţiuni politice puternice, ce au putut să reziste atacurilor din afară. Aşa se explică atestarea unei „ţări a Bârladului", condusă de un voievod şi cuprinzând principalele confederaţii de văi, în frunte cu căpetenii locale, cnezii şi juzii satelor, „ţara Brodnicilor", în preajma râurilor mari din nordul Moldovei, cu capitala la Baia[3], care nu au fost altceva decât vechi organizaţii confederale libere ale autohtonilor[4].

Cel mai important document referitor la formaţiunile politice de pe teritoriul de la sud de Carpaţii Meridionali este Diploma cavalerilor ioaniţi din anul 1247[5], din cuprinsul căreia rezultă, printre altele, existenţa a cinci formaţiuni politice: Ţara Severinului, încredinţată de regele ungar Bela cavalerilor ioaniţi, în ajutorul dat pentru apărarea regatului, a catolicizării populaţiei şi a dezvoltării regiunilor respective[6]; ţara lui Litovoi în depresiunea Târgu-Jiului; ţara lui Seneslau în stânga Oltului, cnezatele lui Farcaş, în actualul judeţ Vâlcea şi Ioan, în sud-estul Olteniei, probabil cu reşedinţa la Celei[7].

Voievodatele şi cnezatele au fost state feudale, care au îmbrăcat forma monarhiei, fapt ce este reliefat de principiul eredităţii în desemnarea conducătorului, astfel Menumorut a fost nepotul lui Morut, care condusese anterior ţinuturile din Ţara Crişurilor; Gyula a fost descendent a lui Gelu, iar pe Litovoi l-a urmat la conducerea voievodatului fratele său, Bărbat[8].

---

[1] Istoria României, vol. II, Ed. Academiei, Bucureşti, 1962, p. 107.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 149.

[3] Ibidem, p. 150.

[4] *H.H. Stahl*, op. cit., p. 257.

[5] *Şt. Pascu, V. Hanga*, Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului RPR, vol. II, Bucureşti, 1958, p. 100.

[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 149.

[7] Istoria României, vol. II, p. 145.

[8] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 37.

În faza feudalismului timpuriu, obştea sătească era caracterizată ca o asociaţie de gospodării familiale pe baza unui teritoriu stăpânit în comun, teritoriul nu mai avea un rol economic, ci politic, acela de apartenenţă a membrilor la obşte, uniunile de obşti sau „ţara" respectivă[1].

„Ţară" are la origine cuvântul „*terra*", cu sensul politic de organizare statală, iar nu cu sens material de „pământ", ca în alte limbi romanice[2]. „Ţară" este denumirea generică, aplicată şi tuturor celorlalte formaţiuni purtând alte denumiri.

Cnezatul este o ţară, denumită după forma ei de conducere (*terra knezatus Lytovoi*)[3], iar voievodatul, cuvânt de origine slavă este tot o ţară (*terra Szeneslav woievoda*)[4].

O denumire similară cu cea de „ţară" este „Câmpulung", formaţiune socială cuprinzând mai multe obşti cu săteni liberi: Câmpulung Muscel, Câmpulung Moldovenesc, Câmpulung de pe Tisa etc. În evul mediu, termenul „câmp" indica o obşte, iar „câmpulung" o uniune de mai multe obşti[5].

Spre deosebire de stat, obştii îi lipsea acel aparat politic specific statului, compus din slujbaşi şi funcţionari, cu sarcini precise şi răsplătiţi corespunzător.

Apariţia unor vârfuri sociale: juzi, cnezi, voievozi, duces etc., a creat condiţiile de formare a elementelor constitutive ale unui aparat statal[6]. Această aristocraţie, cu toate că era denumită de popoarele vecine cu terminologia proprie, a provenit din rândurile populaţiei locale.

Cnezatul este o instituţie românească, denumirea provenind de la vizigoţi[7], „*künig*"; la rândul său voievodul este tot o instituţie românească, constituit înainte de venirea slavilor şi ungurilor[8], anume în timpul descompunerii stăpânirii avare. Ungurii nu au cunoscut instituţia voievodatului,

---

[1] *H.H. Stahl*, Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti, 1958, p. 105.

[2] *G. Giulea*, Cuvinte româneşti şi romanice, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 125.

[3] *Al.I. Gonţa*, op. cit., p. 88.

[4] Documente privind istoria României, vol. I, p. 183.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 51.

[6] Ibidem, p. 54.

[7] *A. Cazacu*, Vechile organizaţii româneşti, Bucureşti, 1947, p. 30.

[8] *I. Bogdan*, Originea voievodatului la români, în Analele Academiei Române, tom XXIV, p. 204.

au găsit-o în Ardeal ca o creaţie a românilor şi au trebuit să-i accepte existenţa timp de secole[1].

Ca şi voievodatul, cnezatul a avut o evoluţie deosebită la români şi la slavi; în timp ce la ruşi, bulgari, sârbi, cneazul era sinonim cu principele, iar voievodul era subordonat acestuia, la români, voievodul este mai mare peste o confederaţie de cneji[2]. Voievozii români continuă pe un plan superior atribuţiile judecătoreşti ale juzilor şi cnejilor, ajungând a fi alăturat în feudalismul dezvoltat titlului de domn, purtat de principii ţărilor româneşti, după ce instituţia voievodului s-a pierdut în istorie[3].

Toate aceste formaţiuni politice au evoluat odată cu dezvoltarea vieţii economice şi sociale, în teritorii distincte, date fiind condiţiile istorice, punctul culminant constituindu-l formarea statelor feudale româneşti Transilvania, Ţara Românească, Moldova şi Dobrogea[4], care au păstrat legături permanente pe multiple planuri în evoluţia lor ulterioară.

§4. Instituţii feudal-bizantine la Dunărea de Jos

Cucerirea Bulgariei răsăritene în a doua jumătate a secolului al X-lea a uşurat bizantinilor stăpânirea ţinuturilor de la Dunărea de Jos şi din Dobrogea. O dată cu thema Bulgariei este înfiinţată la Dunărea de Jos thema Paradunavon, cuprinzând teritoriul Dobrogei[5].

De o deosebită atenţie din partea stăpânirii bizantine s-au bucurat clerul, episcopiile din Dârstor şi Vicina bucurându-se de autonomie; în schimb, situaţia ţărănimii s-a agravat, sistemul fiscal bizantin fiind perfecţionat. Pe lângă capitaţie, contribuabilii, cu excepţia feudalilor şi a clerului, trebuiau să plătească dări pentru diferite produse vegetale sau animale, taxe şi cadouri pentru funcţionari, multiple prestaţii în natură şi servicii publice[6].

Negustorii erau grupaţi în corporaţii ca şi meşteşugarii, care sub stăpânirea bizantină aveau posibilitatea să lucreze în cadrul unor bresle apărate de stat.

Dreptul bizantin a fost extins asupra teritoriilor de la Dunărea de Jos şi Dobrogea locuite de români, fiind impus, în primul rând dreptul public şi

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 54.
[2] Ibidem, p. 55.
[3] Ibidem.
[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 38.
[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 151.
[6] Ibidem.

în mai mică măsură cel privat, obiceiurile juridice locale continuându-şi existența[1].

Principalul izvor de drept au continuat să fie Bazilicalele, alături de care îşi găseau aplicare legiuirile agrare isauriene, legile maritime şi militare, şi celebra novelă a lui Leon al II-lea Lecapenul privitoare la dreptul de preemțiune[2].

Legiuirea Bazilicalelor cu cele şaizeci de cărți, grupate în 6 părți, acoperă principalele domenii ale dreptului.

Căsătoria era precedată de logodnă şi necesita, ca şi în dreptul roman, o serie de condiții de formă şi de fond: consimțământ, vârsta de 14 ani pentru bărbați şi 12 ani pentru femei.

Succesiunea urma şi ea regulile dreptului roman; în lipsă de testament, se recurgea la devoluțiunea *ab intestat*, moştenitorii având vocație într-o anumită ordine: descendenți, ascendenți, colaterali până la un anumit grad, soțul supraviețuitor, în lipsa acestora patrimoniul revenea vistieriei publice.

Pentru încheierea contractelor era suficientă simpla manifestare de voință, importanță aveau contractele de împrumut, activitatea comercială fiind foarte intensă[3].

Prezența unui drept de tip feudal, constituit pe un fundament roman, a permis localnicilor să vină în contact nemijlocit cu dreptul bizantin ca sistem juridic pozitiv, pe care l-au păstrat apoi şi după încetarea stăpânirii respective, vehiculându-l şi la nord de Dunăre, fapt ce va face ca fundamentul „receptării" să capete pe teritoriul țării noastre aspecte specifice, indisolubil legate de persistența tradițiilor juridice romano-bizantine.

---

[1] Ibidem, p. 153.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem, p. 154.

BCU IAŞI / CENTRUL UNIVERSITAR IBRAIN

Capitolul V
Izvoarele dreptului feudal „*Ius Valachicum*"

§1. Evoluția normelor și instituțiilor juridice

Persistența obștilor sătești în feudalismul timpuriu a determinat și păstrarea normelor lor juridice care formaseră ceea ce Nicolae Iorga numea „dreptul popular", propriu unor comunități sătești libere[1], dar care nu a rămas niciodată fără perspective de noi dezvoltări.

Evoluția istorică a formațiunilor sociale a impus crearea de norme noi. Astfel, dacă la început cneazul sau judele era ales de obștea sătească[2], cneazul uniunilor de obști a avut o situație deosebită. Prin realegeri repetate și prin tendința lor de a transmite în familia proprie funcția lor, instituția cnezatului a devenit ereditară[3], vechea normă a electivității fiind înlocuită cu noua normă a eredității.

Norma fundamentală a voievodatului era alegerea voievodului, din rândul cnezilor, de către adunarea acestora[4]; această străveche normă s-a aplicat multe secole în Transilvania, unde românii „aveau dreptul de a-și alege voievod așa precum se bucură de acest drept și ceilalți români care sălășluiesc în Maramureș și în alte părți ale țării".[5] Examinarea voievozilor români confirmă practica socială a alegerii voievodului urmaș, dintre frații și descendenții fostului voievod, adică un sistem electivo-ereditar[6].

Conducătorii de tip feudal ajung cu vremea și ei ereditari, funcția lor trecând din generație în generație în cadrul aceleiași familii, astfel voievodul bihorean Menumorut, deținea puterea prin moștenire de la bunicul său care fusese „duce", voievodul Ahtum era urmașul lui Glad etc.[7]

---

[1] *N. Iorga*, Les origines ei l'originalité du droit roumain, 1935, p. 118.

[2] *Șt. Pascu*, Voievodatul Transilvaniei, vol. I, Ed. Cluj-Napoca, 1971, p. 215.

[3] *E. Cernea, E. Molcuț*, Istoria statului și dreptului românesc, Ed. Șansa SRL, București, 1993, p. 57.

[4] *Șt. Pascu*, op. cit., p. 216.

[5] Documente privind istoria României, vol. XII, Ed. Academiei, 1985, București, p. 335.

[6] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 57.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei, București, 1980, p. 158.

BCU CLUJ / UNIVERSITY LIBRARY

Funcția de conducător militar devine și ea o demnitate ereditară prin transformarea puterii acordate de confederațiile de obști într-o putere de tip feudal.

În exercitarea puterii politice, cârmuitorii de tip feudal erau ajutați de mai marii țării, proveniți din vechile căpetenii ale confederațiilor vicinale, o aristocrație confederală[1], precum și de un număr de oameni de arme de profesie.

Ca urmare a formării aparatului de stat pe această cale, acești feudali vor avea, în cuprinsul domeniului lor, o serie de atribute: dreptul de a strânge dări, de a ține oști, de a împărți dreptatea și de a exercita autoritatea judecătorească și polițienească[2].

Inegalitățile de avere se conturează în această perioadă, având loc o stratificare socială caracteristică feudalismului timpuriu; ia naștere o pătură superioară: juzi, jupani, cneji, voievozi, care beneficiau de terenuri și venituri de la populație, constituind începutul unei aristocrații feudale, țărănimea liberă și cea aflată în relații de aservire social-feudală[3].

O categorie socială în dezvoltare este populația târgurilor și a așezărilor incipiente orășenești.

Cu privire la aceste categorii sociale, iau naștere norme de drept care precizează privilegiile, drepturile și îndatoririle fiecăruia, formând sistemul statutar, caracteristic stărilor feudale[4].

Dezvoltarea proprietății private, producția sporită, dezvoltarea meșteșugurilor în centre orășenești și târguri a dus la o practică mai intensă a relațiilor contractuale, care impuneau noi reglementări sau adaptarea celor vechi.

§2. Vechile structuri juridice în dreptul cutumiar – Legea țării

Structurile juridice, agro-pastorale sunt atestate, pe lângă documente scrise și de documente orale, folclorice, păstrate sub formă de datini, cutume și tradiții juridice[5].

---

[1] *H.H. Stahl*, Controverse de istorie socială românească, Ed. Științifică, București, 1969, p. 302.

[2] Istoria dreptului românesc, p. 159.

[3] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 58.

[4] Ibidem.

[5] Istoria dreptului românesc, p. 182.

În ansamblul lor, datinile, cutumele şi tradiţiile juridice alcătuiesc un subsistem juridic primar, din care o parte o formează „legea ţării" sau „obiceiul pământului"[1].

Toate acestea au fost numite „lege" cu înţelesul de lege nescrisă, desluşit de Constantin Noica[2], provenind de la latinescul *religio*, adică legea dinăuntru, prin credinţă şi conştiinţă, ceea ce la romani era *mos* – obicei[3].

Sistemul secundar de norme juridice seniorale domneşti, boiereşti şi mănăstireşti este mai consistent şi mai elaborat, devenind lege scrisă odată cu apariţia pravilelor – coduri de legi scrise – în secolul al XVII-lea.

Dreptul cutumiar pastoral, în feudalismul timpuriu, nu este diferenţiat de dreptul cutumiar agricol; ambele se întrepătrund şi alcătuiesc o formă mixtă de drept[4].

Păstoritul sedentar a promovat un drept cutumiar mixt pastoral agricol, iar păstoritul transhumant, un drept pastoral propriu-zis, care în majoritatea lui se identifică cu „dreptul valah", pentru statele vecine sau apropiate în care se practica „transhumanţa românească".

Satul devălmaş era organizat ierarhic în piramidă. În vârful acesteia se afla ceata de bătrâni, numiţi şi „oameni buni"[5], care era dătătoare şi păstrătoare de datini, cutume şi tradiţii şi constituia organul suprem de reglementare obişnuielnică o obştii şi, totodată, de judecată.

Peste hotărârile şi rânduielile ei nu îndrăznea să treacă nimeni, nicio vecinătate, nici boierul şi chiar nici domnul ţării[6].

Urma apoi ceata de „oameni vrednici", alcătuită din cei care erau în puterea vârstei, capabili de muncă şi de o judecată sănătoasă[7]. Ea compunea instanţa de judecată obişnuită şi urmărea executarea sentinţelor proprii sau date de „oamenii buni şi bătrâni".

Ceata de flăcăi sau feciori, tinerii satului, pregătea opinia sătească pentru judecată vestind locul şi timpul judecăţii, precum şi pe cei implicaţi prin sistemul strigării peste sat.

---

[1] Ibidem.

[2] *C. Noica*, Rostirea filosofică românească, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1970, p. 174.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 55.

[4] Istoria dreptului românesc, p. 183.

[5] Ibidem, p. 185.

[6] *A.I. Gonţa*, Satul în Moldova medievală, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 38.

[7] Ibidem, p. 74.

În comunitățile devălmașe, stânele, ca și în comunitățile alcătuite pe spițe de neam erau organizate și funcționau, după „legea stânii", de către oamenii vrednici sau de către împuterniciții cetei de neam[1], care prevedeau locul, timpul și modul de funcționare a stânii.

Cea mai cunoscută reglementare a stânii de obște era cea cu rândul, la muncă egală sau inegală se raporta distribuirea roadelor[2]. Mai existau și alte forme, ca baciul (conducătorul cel mai în vârstă al păstorilor), cu simbrie (prin folosirea de ciobani străini de comunitate, plătiți pentru munca lor).

În general, prezența femeilor la stână era interzisă de norme magico-juridice, atât de rânduielile păstorilor sedentari, cât mai ales de rânduielile păstoritului transhumant[3], situație în care erau acceptate numai în zilele marilor sărbători pastorale pentru a petrece alături de părinți, soți sau copii, la înserat fiind obligate să se întoarcă în sat.

Văduvele, care nu aveau ajutoare bărbătești în familie, preiau muncile și obligațiile contractate de soții lor, în care obștea sătească le acorda statutul pastoral al bărbatului și titlul de „femei bărbate"[4].

Importanță deosebită avea „legea turmei", care reglementa modul în care se închiria, se îngrijea și se preda muntele după expirarea termenului de închiriere; obligațiile ierarhice între păstori (baci, ciobani, mânzărai, strungari etc.) ca și relațiile între rândașii de la stână[5].

Instanțele de judecată erau comunitare în satele devălmașe, loc suprem având instanța cetei de bătrâni, din care făceau parte judecata la hotare și scaunele de judecată; din instanțele oamenilor vrednici făceau parte: județul păcurarilor, județul plugarilor etc.[6]

Paralel cu acestea existau și instanțe de judecată noncomunitare, transhumante, care judecau pe teritoriul țărilor românești prin baciul și ajutoarele lui, iar pe teritoriul țărilor vecine prin reprezentanți aleși ai păstoritului în transhumanță, prin cneji, celnici sau voievozi[7].

Păstorul sedentar își apăra dreptatea jurând în fața completului de judecată, pe stâna lui familială sau personală, pe pământul lui agro-pastoral

---

[1] Istoria dreptului românesc, p. 186.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem, p. 187.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem.
[6] Ibidem, p. 188.
[7] Ibidem.

sau pe soarele care îi îmbelşuga păşunea, în timp ce păstorul transhumant jura pe capul unui berbec de prăsilă, ce simboliza puterea turmei sale[1].

Normele juridice obişnuite care s-au cristalizat în perioada feudalismului timpuriu au format un ansamblu unitar, care s-a numit la români „Legea ţării", cu sensul de drept al unei societăţi organizate politic[2].

Această denumire vine să confirme caracterul teritorial şi nu personal, cum era cazul normelor aplicate de popoarele migratoare.

Legea ţării este o creaţie românească izvorâtă din modul de viaţă al strămoşilor, dezvoltată de români în condiţiile organizării lor în obşti şi în formaţiuni politice cu caracter feudal[3].

Normele cu privire la cnezat şi voievodat au cunoscut şi evoluţii total diferite faţă de cele similare slave, alcătuiesc şi începutul dreptului public al Ţărilor Române[4].

Unele influenţe asupra instituţiilor juridice româneşti cauzate de contactele strânse cu alte popoare s-au manifestat pe plan terminologic, termeni latini dublând pe cei de origine traco-dacă (de exemplu: *dava-fossatum*, *moş-veteranus* (bătrân) etc.[5]

Influenţa germană s-a exercitat numai asupra organizării aşezărilor orăşeneşti în formare[6], iar influenţa latină s-a manifestat prin intermediul slavilor de sud[7].

Toate aceste influenţe şi contacte cu alte popoare nu au putut înfrânge caracterul sedentar al populaţiei româneşti, cu comunităţi stabile, agrare, ale căror norme se transmiteau din generaţie în generaţie[8].

§3. Conţinutul şi natura lui „*Ius Valachicum*"

Ius Valachicum sau *Ius Valachorum*, adică dreptul românesc (valah) sau dreptul românilor (valahilor) a fost sistemul de reglementare obişnuielnică de obşte în descompunere, pe care un stat feudal străin l-a receptat,

---

[1] *A.I. Gonţa*, op. cit., p. 81.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 58.
[3] *N. Iorga*, op. cit., p. 118.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 59.
[5] *I. Perez*, Curs de istoria dreptului român, vol. I, Bucureşti, 1926, p. 302.
[6] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 59.
[7] *I.D. Condurachi*, Formarea vechiului drept românesc, Bucureşti, 1935, p. 36.
[8] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 59.

BCUVA CENTRALA UNIVERSITARA

recunoscându-i aplicarea în rândul unei populații românești (valahe), băștinașe, durabil stabilită pe un întins teritoriu[1].

Sistemului de drept propriu românesc i s-a adăugat, în cursul receptării obișnuielnice sau formale de către statul feudal, o serie de dispoziții și obiceiuri noi, menite să-i asigure o netă funcție feudală.

Formarea poporului român este un proces îndelungat, care s-a desăvârșit la o dată când termenul vlah-valah se găsea în circulație[2]. Folosirea termenului de valah în sensul de romanic a fost mai veche decât încheierea procesului de formare a poporului român.

La începutul Evului Mediu, grupuri compacte de români locuiau la sud de Dunăre, în sudul Poloniei (Galiția), în Ungaria, Slovacia, Moravia formând – potrivit numelui de vlahi dat românilor de către migratori – **enclave** în cadrul statelor întemeiate de aceștia, numite vlahii[3].

Statistica răspândirii lui *Ius Valachicum*, mai ales cu variațiile ei cronologice, atestă în sudul Poloniei, așezări cu regim de „drept valah" de ordinul a sute de sate[4]. În Moravia, numărul „vlahilor" era apreciat la 50.000-60.000 de suflete[5]. Dreptul valah din Bulgaria a prezentat particularități proprii[6] etc.

Aceste „vlahii" se conduceau după norme juridice proprii în viața lor internă, dar în relațiile cu alte state foloseau statutul fixat de acestea[7].

În documentele oficiale redactate în limba latină de cancelariile altor state, dreptul vlahilor era numit *„jus valachicum"*; tot așa era numit în Transilvania feudală dreptul românilor[8].

Dreptul în perioada formării poporului român a fost un drept cutumiar, agrar-funciar, denumit nu numai *„ius valachicum"*, dar și *Antiqua lex, lex antiqua olahorum*[9], dar referindu-se la același sistem de norme.

Acest sistem de norme a consfințit stăpânirea pământului, reflectând procesul de acaparare a proprietății țăranilor liberi de către viitorii boieri, dând naștere la acei *majores terae* sau *potentes* (mai marii pământului sau

---

[1] Istoria dreptului românesc, p. 172.

[2] Ibidem, p. 173.

[3] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 60.

[4] *D.D. Mototolescu, Jus Valachicum* în Polonia, București, 1916, p. 130.

[5] *V. Chaloupercky*, Românii în Slovacia, Praga, 1947, p. 116.

[6] *S. Dragomir*, Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu, București, 1959, p. 24.

[7] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 60.

[8] Ibidem.

[9] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 39.

puternici) şi la *rustici* (ţărani)[1], unii încă liberi în oştile lor, alţii într-un început de dependenţă[2].

Acest „drept" a reglementat şi raporturile dintre aceste categorii. Documente sârbeşti din secolul al XIV-lea amintesc că ţăranii români ce lucrau pământul stăpânilor (laici sau ecleziastici) au fost obligaţi, după vechiul drept românesc la zile muncă (trei pe an), la darea în natură şi la slujbe de transport (corvezi)[3].

Instituţia cnejilor, destul de asemănătoare în Polonia, în Transilvania, şi într-o oarecare măsură în Croaţia, apare ca o instituţie fundamentală legată de *Ius Valachicum*, cu un corespondent cert în cnejii şi judecii din Moldova şi cei din Ţara Românească[4].

Această instituţie a fost o instituţie „fundamentală a noastră", cum spunea N. Iorga, şi „general românească" deşi a fost cunoscută şi la unele popoare slave, aceşti cneji au fost o categorie de „fruntaşi şi de judecători ai satelor româneşti" din acea vreme; aceştia au reprezentat obştile săteşti în raporturile cu stăpânii de moşii – în cazul satelor unde apare un început de dependenţă –, precum şi în raporturile cu statul, cu un statut juridic aparte, în care au intrat şi atribuţii judecătoreşti[5].

Într-o anumită perioadă, cnejii au fost aleşi de către obşte; cu timpul, datorită îmbogăţirii unora, datorită faptului că au fost răsplătiţi de stăpânii lor sau de către stat pentru diverse slujbe, unii din aceşti cneji au fost confirmaţi în funcţie pe perioade mai mari şi apoi pe viaţă[6].

De aici şi până la ereditatea în funcţia de cneaz nu a mai fost decât un pas; aşa s-a ajuns în Transilvania la crearea a două categorii de cneji: *nobiles Knezi*, care prin statutul lor juridic s-au apropiat simţitor de nobili şi *comunes Knezi* aşa cum rezultă din documentele maghiare[7].

În Serbia medievală, cnejii şi juzii apar în strânsă legătură, pe de o parte, cu o anumită autonomie locală şi individualitate etnică, şi, pe de altă parte, cu un regim de lege al vlahilor, care corespunde celui de *Ius Valachicum* din feudalismul maghiar sau polon[8].

---

[1] Documente privind istoria României, vol. I, p. 228.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 39.

[3] *H.H. Stahl*, Controverse în istoria socială românească, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 132.

[4] Istoria dreptului românesc, p. 175.

[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 40.

[6] Ibidem, p. 41.

[7] *Şt. Pascu*, Voievodatul Transilvaniei, vol. I, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1971, p. 95.

[8] Istoria dreptului românesc, p. 175.

Sândia, forma transilvăneană a judeciei din Moldova şi Ţara Românească, amintită în documentele de la începutul secolului al XIII-lea, nu este decât o instituţie specifică dreptului românesc.

Dreptul cnezial în Transilvania secolului al XIV-lea nu era decât un aspect al lui *Ius Valachicum*[1], el nu era altceva decât dreptul cneazului de a stăpâni o moşie, în temeiul lăzuirii, făcută din nou în desişul pădurilor.

Pe măsură ce poziţia cnejilor, şi în Transilvania şi în Polonia, face obiectul unei confirmări regale sau al unei concesii feudale solemne, de tipul privilegiului, dreptul cnezial ia un dublu sens, acela de drept obiectiv al cneazului, aşa cum decurge din diploma constitutivă şi se găsea întregit cu obiceiurile româneşti aplicate în acea regiune, şi aceea de drept subiectiv, pe care cneazul îl poate invoca în baza dreptului de cnezat.

Prelucrat tot mai mult romanistic, dreptul cnezial, atât în Ungaria, cât şi în Polonia, apărea şi ca un sector al dreptului feudal ungar sau polon, fără a-şi pierde legăturile încă vii şi viabile cu dreptul românesc[2].

La Vlahii din sudul Dunării se menţionează existenţa unor „*Universalis Valachorum*" compuse din mai multe sate, conduse de un cneaz judecător ales de ei. Satele se conduceau după „legea vlahilor", având între alte obligaţii faţă de stat să dea şi „care de grâu"[3].

Acelaşi *Jus Valchicum*, cunoscut şi ca *Lex Olahorum* era recunoscut şi în Transilvania şi Banat[4].

În cetăţile din Transilvania şi în jurul voievozilor, încă din secolele XI-XII, pe lângă alţi demnitari au existat şi căpetenii politice ale cetăţii, care, printre alte atribuţii au avut dreptul de a judeca pricinile mai însemnate, judecata făcându-se după vechiul drept al românilor – *iuxta legem olahorum*[5].

Faptul că foarte des apar alături cei doi termeni, cel de cneaz şi cel de jude, demonstrează importanţa atribuţiilor judecătoreşti ale cnejilor[6].

Acest drept era tradiţionala „Lege a ţării", păstrată de români şi sub ocupaţii străine. Având în vedere caracterul etnic al „vlahilor", străinii l-au

---

[1] *I. Minea*, Originea românească a cnezatului la noi, 1025, p. 34.

[2] Istoria dreptului românesc, p. 176.

[3] *S. Dragomir*, Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu, Bucureşti, 1959, p. 124.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 60.

[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 41.

[6] Ibidem, p. 42.

numit „*jus valachicum*", în timp ce românii şi-au conceput normele juridice ca un drept personal, numit, după caracterul său teritorial „legea ţării".[1]

În Ţara Românească şi în Moldova au existat de la început sau vor apărea cu vremea unele reglementări particulare (în raport cu criteriul personal, material sau teritorial) denumite şi afirmate ca atare: legea rumânilor, legea robilor (tătarilor), lege sau pravilă bisericească.

Altele, fără o expresie tehnică, înfăţişează un drept al siromahilor, cnejilor, târgoveţilor sau al boierilor.[2]

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 60.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 179.

Capitolul VI
Geneza statului în Evul Mediu românesc

§1. Elemente constitutive ale statului feudal

Întemeierea statelor române în secolul al XIV-lea a fost fundamental rezultatul împlinirii a trei tendințe istorice esențiale, strâns legate între ele: agregarea formațiunilor politice preexistente în același cadru teritorial care avea să devină teritoriul statului în frontierele lui istorice; crearea instituțiilor supreme ale puterii autonome laice și bisericești; emanciparea teritoriilor celor două state de sub dominația străină și afirmarea lor autonomă în câmpul relațiilor internaționale[1].

Ansamblul acestui proces la capătul căruia măruntele celule de viață politică autonomă atestate în secolul al XII-lea au cedat locul statelor, Țara Românească și Moldova, proces încheiat cel mai târziu în anul 1359 în cazul celui dintâi principat și în anul 1392, în cazul celui de al doilea.

Procesul are loc mai întâi prin transformarea juzilor și cnejilor sătești în cneji de vale, apoi în jupani, voievozi și mari voievozi[2]. Acest proces nu a fost identic pe teritoriul țării noastre. În Moldova, cnejii atestați documentar ca fiind „gemelari", adică reprezentând o structură socială străveche, deși erau elemente ale feudalismului în formare, nu se pot încadra în marea boierime și nici nu se pot menține ca intermediari între stăpânul feudal și sate, ei nu au putut să dea naștere decât în mică măsură feudalilor moldavi[3].

În Țara Românească, datorită unei dezvoltări mai rapide a relațiilor feudale, cnejii au reprezentat categoria a doua a feudalilor, apoi categoria decăzută în rândurile unei țărănimi libere, ulterior formând marea masă a țărănimii nedependente.

---

[1] *Ș. Papacostea*, Geneza statului în evul mediu românesc, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 76.

[2] *Șt. Ștefănescu*, Întemeierea Moldovei în istoriografia românească, în Studii nr. 6/1959, p. 35.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 157.

În Transilvania, datorită cuceririi ungare şi constituirii unui stat străin, şefii locali ai comunităţilor săteşti ajung simple verigi de legătură între feudalii maghiari şi masa ţărănească exploatată[1].

În cadrul sistemului feudal, marii proprietari de pământ vor avea într-o primă perioadă o serie de atribute ale puterii de stat în cuprinsul domeniului lor pe baza imunităţilor primite de la domnie: dreptul de a strânge dări, de a ţine oşti şi de a împărţi dreptatea şi de a exercita autoritatea judecătorească şi poliţienească, dregătorii domneşti neavând dreptul de a intra în posesiunile lor pentru a exercita vreuna din aceste funcţii[2].

Cu toate acestea, nu avem de a face cu o fărâmiţare feudală propriu-zisă, ca în statele vecine, unde statul feudal a luat naştere din clanuri, ci cu o fază pregătitoare centralizării puterii; după constituirea statelor feudale, domnul va trece de la vechiul sistem politic ce grupa pătura conducătoare a obştilor confederate în jurul domniei, la o concentrare a puterii, prin reducerea funcţiilor militare şi fiscale ale boierimii şi prin crearea unui aparat de stat legat direct de domn[3].

§2. Formarea statului feudal centralizat al Ţării Româneşti

Între Carpaţi şi Dunăre, existau în anul 1247 cinci nuclee politice[4]. Spre sfârşitul secolului al XIII-lea se ajunge la un conflict al stăpânitorilor români de la sud de Carpaţi cu regele ungur, căruia i se refuză în anul 1277 predarea veniturilor pe care acesta le pretindea. În lupta care a avut loc, voievodul Litovoi a fost ucis, iar fratele său, Bărbat a fost luat prizonier şi nevoit să plătească o mare sumă de bani[5].

Unificarea politică la nord de Carpaţi s-a făcut de către voievozii locali, pe măsura eliberării teritoriilor de sub dominaţia străină, mai întâi tătară şi apoi ungară, cu ajutorul unor căpetenii militare ce nu mai erau simpli fruntaşi ai confederaţiilor de obşti, ci stăpâni feudali[6].

---

[1] *H.H. Stahl*, Controverse de istorie socială românească, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 271.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 159.

[3] *P.P. Panaitescu, V. Costăchel, A. Cazacu*, Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (secolele XIV-XVII), Bucureşti, 1957, p. 360.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 61.

[5] Documente privind Istoria României C XIII, p. 272.

[6] Istoria dreptului românesc, p. 164.

Tradiția cu privire la geneza Țării Românești, a „întemeierii" și a unor „întemeietori" ca Negru-Vodă, asimilat cu Radu Negru[1], își fac apariția în documente în cursul secolului al XVI-lea, sub forma „descălecatului", creată mai târziu[2], ce reflectă condițiile istorice în care a avut loc formarea statului feudal centralizat și independent Țara Românească, și anume prin confederare și lupte, nu numai împotriva stăpânitorilor străini, ci și pentru supremația internă între diferite familii de cneji și voievozi, fapt ce a dus la constituirea unor confederații mai vaste cu caracter statal[3].

Dezvoltarea economică și stratificarea de tip feudal determină o maturizare politică, oglindită în afirmarea cnezatelor și voievodatelor[4].

Procesul de unificare politică la sud de Carpați a cunoscut mai multe etape și el s-a realizat prin recunoașterea unuia din marii feudali ce își extinseseră stăpânirea și asupra altor organizații politice drept căpetenie a organismului politic centralizat în plin proces de constituire[5].

Acest feudal a fost Basarab, fiul lui Tihomir, din familia voievozilor olteni, probabil pe la 1332. Recunoașterea din partea voievozilor locali a unui mare voievod s-a dovedit deosebit de utilă, acesta reușind să consolideze situația economică și politică și să înlăture pe tătarii ce mai stăpâneau ținuturile răsăritene[6].

Inițiativa fără succes a lui Litovoi de a pune capăt vasalității față de regele Ungariei a fost reluată de Basarab, care la 1330 a obținut la Posada o strălucită victorie fiind considerată actul de naștere a statului Țara Românească[7].

Autoritatea lui Basarab I se întindea de la Carpați la Dunăre, în dreapta Oltului până la Porțile de Fier, spre răsărit până la Brăila și Bugeac, unde se mai menținea încă stăpânirea mongolă. În anii 1325-1328, în urma unei bătălii cu tătarii ce mai stăpâneau ținuturile răsăritene, hotarele Țării Românești se întindeau spre răsărit, până aproape de Chitila, înglobând și vechea formațiune politică a Cumaniei[8].

---

[1] *S. Papacostea*, op. cit., p. 14.

[2] *G. Brătianu*, Tradiția istorică despre formarea statelor românești, 1944, p. 34.

[3] *H.H. Stahl*, op. cit., p. 164.

[4] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 61.

[5] *Șt. Ștefănescu*, op. cit., p. 124.

[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 166.

[7] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 61.

[8] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 166.

Celelalte popoare au denumit noul stat Vlahia sau Valahia, sau Ungro-Valahia. I s-a mai spus de către autohtoni şi Muntenia, întrucât nucleul politic a fost alcătuit din voievodatele de la munte, în jurul cărora s-au alăturat şi celelalte formaţiuni politice[1].

§3. Întemeierea Ţării Româneşti şi a Moldovei

Pe măsură ce stăpânirea tătarilor slăbeşte, spre sfârşitul secolului al XIII-lea, se consolidează şi autoritatea feudalilor locali la răsărit de Carpaţi.

Alături de puternica formaţiune politică independentă, deja existentă între Carpaţii Răsăriteni şi Prut, probabil cu centrul în zona Sucevei, mai este de semnalat pe teritoriul Moldovei, în secolul al XIV-lea un organism politic, condus de voievodul Dimitrie[2].

În nord exista o altă formaţiune politică românească în ţinutul Sepeniţului, condusă de asemenea de stăpâni locali[3]. După moartea voievodului Ştefan, în anul 1359, se ajunge la un grav conflict între fii săi, Ştefan şi Petru. În sprijinul acestuia din urmă, care era mai mic ca vârstă soseşte un detaşament din partea „provincialilor maghiari"[4] alături de trupe maramureşene, cu ajutorul cărora îl învinge pe Ştefan, care beneficia de ajutor polonez. După victorie, bucurându-se de sprijinul căpeteniilor locale, voievodul maramureşean Dragoş din Bedeu a fost recunoscut conducător al acestei formaţiuni politice deja existente[5].

Ungaria constituia o marcă cu centrul la Baia, în anul 1359, sub conducerea acestui voievod maramureşean, vasal regelui Ungariei. Ea nu era o „ţară" nouă ci o „creaţie de concurenţă ... faţă de aceia care întemeiaseră Ţara Românească".[6]

După moartea lui Sas, urmaşul lui Dragoş, voievodul maramureşean Bogdan din Cheia, aflat în conflict cu regele ungar, care îl declarase necredincios şi îi confiscase domeniile, se refugiază în Moldova cu partizanii săi şi familiile acestora. Profitând de angajarea Ungariei în conflict cu Ţara Românească şi cu Bulgaria, el trece munţii şi îl izgoneşte

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 61.

[2] *S. Columbeanu*, Cnezate şi voievodate româneşti, Bucureşti, 1973, p. 104.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 166.

[4] *I. Duglosz*, Scrieri, p. 116.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 166.

[6] *N. Iorga*, Studii asupra evului mediu românesc, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 86.

în anul 1364 pe Balc, reprezentantul regelui ungar,; sprijinit de feudalii locali, ocupă tronul Moldovei[1].

Bogdan a avut o domnie scurtă, de câțiva ani, dar suficientă pentru a-i permite să consolideze proprietatea feudală prin constituirea fondului funciar al domniei, dezvoltarea proprietății donative, impozite obligatorii pentru producători şi consfințirea sistemului ereditar de succesiune la tron[2]. Noul stat al Moldovei a profitat de criza Hoardei de aur şi a înlăturat până la 1386 dominația mongolă care se mai menținuse în partea sud-estică a Moldovei.

Popoarele străine au numit acest teritoriu Moldovlahia, Vlahia cea Mică, spre deosebire de Vlahia cea Mare – Țara Românească. Românii au numit-o după întemeiere, Țara Românească a Moldovei[3]. Statul feudal al Moldovei s-a format prin închegarea elementelor constitutive în cadrul unui proces intern. Ca şi în Țara Românească întemeierea Moldovei a îmbrăcat forma „descălecatului", adică o suprapunere peste localnici a unor grupuri militare şi a unor elemente demografice, aparținând aceluiaşi neam[4].

§4. Organisme politico-statale în Transilvania

Pe lângă formațiunile politice conduse de Menumorut, Glad şi Gelu, în Transilvania au mai existat şi alte nuclee politice[5].

Existența unor cetăți, ca cele de la Orşova, Morisena, Moigrad, Bălgrad, Teligrad, cu urme de locuire intensă în secolele al IX-lea – al X-lea şi cu nume ce atestă o populație autohtonă, presupun existența în Valea Mureşului[6] a unor formațiuni politice alcătuind „țări", amintite de izvoarele documentare din secolele al XII-lea – al XIV-lea: Țara Făgăraşului, Țara Bârsei, Țara Hațegului, Țara Maramureşului[7], formațiuni politice teritoriale cu funcții statale ce dispuneau de forțe armate proprii, de un sistem propriu de producție şi care întrețineau relații şi legături cu alte comunități.

Aşezarea maghiarilor în Panonia şi infiltrarea lor în Ardeal a stânjenit dezvoltarea liberă a voievodatelor româneşti[8].

---

[1] *R. Popa*, Țara Maramureşului, p. 136.
[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 167.
[3] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 62.
[4] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 167.
[5] *P.P. Panaitescu*, Viața feudală, p. 347.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 160.
[7] *Şt. Pascu*, Voievodatul Transilvaniei, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1971, p. 97.
[8] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 62.

Voievodatul lui Glad era condus la începutul secolului al XI-lea de un urmaş al acestuia, Ahtum, socotit *princeps*, iar teritoriul de sub autoritatea sa era numită *regnum*. La rândul său, voievodatul lui Gelu – *Terra Ultrasilvana* – devenise de asemenea sub urmaşii lui Tuhutum un *regnum* prosper cu vădite înclinaţii ortodoxe.

După a doua pătrundere a ungurilor în Transilvania, în primii ani ai secolului al XI-lea, după înfrângerea căpeteniei locale Ahtum cu centrul la Cenad şi Gyla, probabil urmaşul lui Tuhutum, cu centrul la Bălgrad (Alba-Iulia) se începe organizarea acestei regiuni după un sistem feudal propriu-zis[1].

Maghiarii nu au putut exploata succesul militar obţinut în prima ciocnire armată cu voievozii români. Rezistenţa românilor la care s-a alăturat şi aceea a pecenegilor – care nu exercitau a stăpânire efectivă în Ardeal, făceau expediţii până în Ungaria – au întârziat integrarea administrativă a Ardealului la Ungaria[2].

Cnezatele şi voievodatele româneşti au continuat să se menţină, fiind nevoie de un secol şi jumătate de la năvălirea în Ardeal, până când ungurii, după ce au împrumutat de la germani organizarea lor administrativă, să introducă pe plan local modelul comitatelor, unele dintre ele fiind organizate ca districte româneşti.

Propunându-şi nu exterminarea populaţiei locale, ci exploatarea ei în forme feudale de tip apusean, cuceritorii unguri, pentru a-şi consolida poziţia în Transilvania, au adus pe cavalerii teutoni, dându-le în seamă Ţara Bârsei cu ieşirile ei la gurile Dunării, precum şi pe cavalerii ospitalieri, cărora li s-a atribuit unele drepturi asupra voievodatelor locale oltene şi argeşene aflate în stăpânirea căpeteniilor româno-cumane[3].

Aceşti cavaleri au introdus în ţinutul preluat de ei o strictă ierarhie feudală, având în frunte pe cavaleri ca seniori supremi. Intrând în conflict cu regele Ungariei, ei au fost nevoiţi în scurt timp să părăsească Transilvania.

Vechea noastră tradiţie istorică mai are un rost[4]: ea restituie Ardealului rolul său firesc de leagăn al statului, după cum cercetările filologice şi lingvistice i-au restituit acel leagăn de limbă al poporului român.

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 162.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 62.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 163.

[4] *G.I. Brătianu*, Tradiţia istorică despre întemeierea statelor române, Bucureşti, 1994, p. 111.

Capitolul VII
Dreptul şi statul în perioada feudalismului dezvoltat

§1. Voievodatul şi domnia

Statele româneşti independente s-au format prin gruparea tuturor voievodatelor şi cnezatelor din ţară în jurul voievodatului „întemeietor", care a devenit „mare voievod" şi a luat titlul de domn.[1]

Curând după întemeiere, românii au adoptat ca formă de stat monarhia feudală, ţările având mitropoliile lor (la 1359 în Ţara Românească şi 1401 în Moldova), elemente ce au înlesnit integrarea lor ca state ortodoxe în ierarhia bizantină şi intrarea lor „în conştiinţa politică a lumii".[2]

Acest lucru a facilitat introducerea unor instituţii bizantine, care au fost adaptate la nevoile locale, fără a exclude unele elemente tradiţionale autohtone şi anumite influenţe din partea altor state.

Domnia a folosit procedeele bizantine în multe din structurile sale: titulatura domnului, puterea absolută, concepţia teocratică asupra puterii domnului cu consecinţele ei (ungere, cumulul puterilor laice cu cele bisericeşti etc.), asocierea la domnie ş.a.[3]

Domnia era instituţia centralizată, supremă în aparatul de stat. Apariţia domniei este concomitentă cu întemeierea Ţării Româneşti şi Moldovei.[4] În plan intern, în ambele ţări a avut loc o unire a micilor formaţiuni politice, de bunăvoie şi în mod paşnic, sub conducerea unui unic voievod, urmată în plan extern de lupte pentru desfiinţarea suveranităţii maghiare.

Independenţa cucerită de Basarab I este marcată de luarea titlului de domn, purtat şi de urmaşii săi, după cum se menţionează în documentul emis la 5 ianuarie 1365.[5]

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei, 1980, p. 250.

[2] *N. Iorga*, Studii asupra evului mediu românesc, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 92.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. 1, p. 251.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 63.

[5] Documente privind Istoria României, D, nr. 42.

Titlul de domn a fost purtat şi de către conducătorii Moldovei, prima menţiune ce ni s-a păstrat este de la Roman I sub forma slavă „*gospodin*", sens care a mai fost redat şi prin termenii: gospodar, autocrator, samodârjet etc.[1]

Titlul de domn, prin sensul său etimologic – *dominua* – stăpân de domeniu feudal, învedera stăpânirea absolută a ţării şi totalitatea puterilor unui monarh absolut. La începutul domniei, domnul se încorona şi presta jurământ pe Evanghelie.[2]

Deşi „întemeietorii" ţării au creat fiecare câte o dinastie, optând implicit pentru principiul eredităţii, succesiunea tronului a fost cârmuită de principiul mixt electiv-ereditar, după care domnii erau aleşi pe viaţă de boieri şi de „ţară" dintre fiii (chiar nelegitimi) sau fraţii domnului; de asemenea, fără vreo declaraţie solemnă ca în Apus, femeile au fost excluse de la domnie, integritatea fizică fiind condiţie necesară[3].

Regula alegerii pe viaţă a domnului a fost anulată de turci în secolul al XVI-lea, de când domnii trebuiau să fie întăriţi de Poartă la trei ani, iar din secolul al XVII-lea în fiecare an (mucarerul mare şi mucarerul mic)[4].

Asocierea la domnie a fiului sau a fratelui domnului a fost precedentul prin care domnii au căutat să-şi desemneze succesorul la tron, ca să ocolească alegerea şi să evite competiţii, care puteau deveni sângeroase. Acest procedeu bizantin a fost larg folosit, atât în Ţara Românească, cât şi în Moldova, când odată cu secolul al XV-lea a început să decadă[5].

Principiile care au stat la temelia domniei aveau o largă tradiţie la români. Dintre ele, două erau fundamentale, alegerea şi ereditatea[6].

Ambele reguli au stat la baza organizării domniei de la instaurarea primilor domni şi în tot timpul feudalismului, nu într-un raport fix, ci cu un accent mai puternic fie pe linia eredităţii, fie pe cea a electivităţii[7].

Primii domni, Basarab şi Bogdan, erau deja voievozi şi urmaşii unor voievozi în momentul în care s-au ridicat împotriva suzeranităţii străine şi au fost aleşi domni şi susţinuţi în lupta pentru independenţă.

Pe linie ereditară se remarcă strădaniile domnilor de a transmite descendenţilor domnia. Se remarcă cercul larg al rudelor, nu numai pe linie

---

[1] *E. Vârtosu*, Titulatura domnilor şi asocierea la domnie, 1960, p. 184.
[2] *M. Costin*, Letopiseţul Ţării Moldovei, ediţie P.P. Panaitescu, 1965, p. 209.
[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 251.
[4] *D. Cantemir*, Descriptio Moldaviae, ediţie G. Guţu, Bucureşti, 1973, p. 136.
[5] *E. Vârtosu*, op. cit., p. 216.
[6] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 65.
[7] Ibidem, p. 66.

directă, descendentă, ci şi colaterală. Au vocaţie pe lângă fii legitimi şi cei nelegitimi: Petru Rareş era fiul nelegitim al lui Ştefan cel Mare, Ştefan era fiul nelegitim al lui Alexandru cel Bun, Petru I e urmat la domnie de fratele său, Roman I, deşi avea fii, Mircea cel Bătrân succede la tron fratelui său Dan I etc.[1]

Prin alegere se hotăra care dintre cei cu vocaţie succesorală la domnie deveneau domni. Procedura alegerii s-a cristalizat în două ceremonii: învestitura şi încoronarea[2]. Învestitura consta din alegerea făcută de stările feudale: boierii şi ţara, sau boierii, episcopii şi toată Curtea.

La originea domniei stă contractul feudal, legătura încheiată de domn cu feudalii care i-au jurat credinţă, devenind vasalii lui; el, ca suzeran, avea datoria să-i apere şi să-i „miluiască". Boierii îi datorau ajutor şi sfat. La înscăunare, toţi boierii se „închinau" domnului jurând să-l servească cu credinţă. Boierii sărutau mâna domnului până târziu în secolul al XIX-lea, obicei desfiinţat abia de Regulamentele Organice[3].

Cele două condiţii – ereditatea şi alegerea – pentru a deveni domn s-au îmbinat în ceea ce a format sistemul electiv-ereditar, un sistem tradiţional, care a rămas de la vechea organizare a voievodatelor româneşti.[4]

Domnul exercita o putere absolută, o putere cu caracter harismatic, esenţialmente personală, nepartajabilă.[5]

Încă de la întemeiere, domnul a avut cele mai depline puteri pe care le poate avea şeful unui stat suveran. Domnul era comandantul suprem al armatei, urmând nu numai exemplul bizantin, dar şi tradiţiile voievodale şi necesităţile statului feudal. Comandanţii de oşti depuneau jurământ către domn la înscăunare şi înaintea oricărei expediţii.[6]

Domnul reprezenta ţara în relaţiile externe cu dreptul de a încheia tratate, de a declara război şi a încheia pace, de a trimite şi primii soli (dreptul de legaţie).[7] După accentuarea dominaţiei otomane, turcii au interzis Ţărilor Române să facă o politică externă proprie, dar domnii au continuat să încheie tratate de alianţă cu statele străine, fie comerciale, fie politice.

---

[1] Ibidem, p. 67.

[2] *Şt.S. Gorovei*, Muşatinii, Ed. Albatros, 1976, p. 134.

[3] *O. Sachelarie, N. Stoicescu ş.a.*, Instituţii feudale din Ţările române, Ed. Academiei, Bucureşti, 1988, p. 168.

[4] *D. Onciul*, Ideea dinastiei şi dezvoltarea statelor române, în Convorbiri literale nr. 43/1909, p. 72.

[5] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, Instituţii feudale, p. 170.

[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 253.

[7] Ibidem.

Odată cu pierderea dreptului de legaţie în secolul al XVI-lea s-a recunoscut domnului de către turci posibilitatea de a avea un reprezentant, pe lângă puterea otomană, care să-l reprezinte şi faţă de ambasadorii străini de la Constantinopol, numit capuchehaie.[1]

Ca şi împăratul bizantin, domnul era unicul legiuitor, prerogativă ce nu a fost contestată nici măcar de turci.[2]

Această prerogativă a fost exercitată de domni direct, prin emiterea de acte normative, care purtau numele de hrisov, aşezământ sau legătură, pe calea receptării dreptului bizantin sub forma dreptului canonic – pravilele bisericeşti sau imperiale –, pravilele împărăteşti, care au venit la concurenţă cu obiceiul pământului.[3]

Chiar înainte de întemeiere, voievodul avea drept de a judeca. Domnul era judecătorul suprem al ţării, el avea dreptul să judece în ultimă instanţă orice persoană şi pricină, să invoce de la orice instanţă o pricină, să redacteze propria hotărâre, să pronunţe orice pedeapsă şi să ierte pe vinovat, să dea instrucţiuni dregătorilor cum să judece.[4]

El era marele hotarnic al ţării şi intervenea personal şi la faţa locului în judecată. Judeca de obicei împreună cu Sfatul (Divanul) domnesc, iar singur judeca cazurile de trădare, „hiclenie" din partea boierilor.

Aplicând principiul filantropiei, domnul exercita deseori dreptul de graţiere, intervenind cu diferite prilejuri (sărbători, nunta sau moartea unui membru al familiei domneşti), pentru iertarea unor vinovaţi, chiar pentru fapte grave.[5]

Domnul împărţea dreptatea în numele său, nu al sultanului, hotărârile nu puteau fi atacate cu recurs la Poartă, nici nu aveau nevoie să fie întărite de vreo autoritate din afară.

Domnul era şi şeful puterii executive, el avea dreptul de a asigura ordinea internă, de a lua orice măsuri pentru păstrarea ordinii feudale.

El numeşte şi revocă pe toţi dregătorii, atât ai ţării, cât şi ai curţii, dând porunci prin pitace, hrisoave sau cărţi de judecată.[6]

---

[1] Călători străini în ţările române, vol. II, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 42.

[2] *D. Cantemir*, op. cit., p. 127.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 253.

[4] Ibidem, p. 254.

[5] *Paul din Alep*, în Călători străini despre Ţările române, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, vol. II, 1970, p. 36.

[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 255.

Pentru menţinerea ordinii feudale, domnul ţării avea dreptul de a acorda privilegii şi ranguri boiereşti[1], de a încuviinţa întemeierea de oraşe şi târguri, de a împământeni pe străini, de a încuviinţa căsătoria fiilor şi fiicelor de boieri.

Domnul avea dreptul să aşeze dările, să stabilească cât se cuvine să plătească fiecare colectivitate, să fixeze contribuţia la plata haraciului, să înfiinţeze dări noi şi să acorde scutiri de dări.[2]

Încă de la întemeiere, Ţările Române au avut un adevărat sistem monetar propriu. Domnii au exercitat efectiv dreptul de a bate monedă.

Dreptul cutumiar „a ţinut multă vreme locul de constituţie politică şi de condică civilă şi criminală",[3] sistemul electiv-ereditar al alegerii domnului avea un caracter constituţional, domnul ales pe asemenea principii era considerat de stările sociale din Ţara Românească şi Moldova ca fiind „legiuit".[4]

Cei care ocupau tronul cu încălcarea regulilor privitoare la alegere şi la ereditate erau consideraţi uzurpatori. Asocierea la domnie a fost o cale paşnică de a reduce cercul prea larg al rudelor cu pretenţii la domnie.[5]

Scopul principal al instituţiei era să evite frământările sociale la preluarea succesiunii. Asocierea la domnie era practicată şi de bulgari, unguri, ruşi, iar în Ţările Române a dăinuit până în veacul al XVI-lea.[6]

În Ţara Românească, Basarab I asociază la domnie pe fiul său, Nicolae Alexandru, care i-a şi urmat la tron; Vlaicu-Vodă asociază pe fratele său, Radu, iar Mircea cel Bătrân pe fiul său, Mihail, care i-a succedat; Mihai Viteazul asociază la domnie pe fiul său, Nicolae Pătraşcu etc.

În Moldova, Petru I a asociat la domnie pe fratele său, Roman, care i-a urmat la tron; Ştefan cel Mare a asociat la domnie pe fiul său, Alexandru, predecedat (murind înaintea) tatălui etc.

Asocierea putea fi formală sau reală; în acest din urmă caz, asociatul putea primi atribuţii determinate asupra unei părţi din teritoriu, şi aveau o capitală (Târgovişte, Vaslui). Domnul titular ia titlul de „mare voievod", iar asociatul pe cel de voievod.

Asocierea la domnie cu fiii a dat rezultate asigurând succesiunea, pe când asocierea la domnie dintre fraţi sau „domniile duble" nu au avut sorţi de izbândă.

---

[1] *Şt. Pascu, V. Hanga*, op. cit., vol. II, p. 117.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 256.

[3] *N. Bălcescu*, Opere, ESPLA, 1954, p. 136.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 67.

[5] Ibidem, p. 68.

[6] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 28.

De la sfârşitul secolului al XV-lea, în ambele Ţări Româneşti nu se mai practică asocierea la domnie a fraţilor, ci devine preponderentă aceea a fiilor domnului[1].

Un alt procedeu, menit să asigure succesiunea la tron a fost „recomandarea", pe care domnul, spre sfârşitul domniei sale o adresa adunării stărilor cu privire la cel indicat să îi fie urmaş. Astfel, Ştefan cel Mare a indicat ca urmaş la domnie pe Bogdan cel Orb, Ştefăniţă, pe Petru Rareş, „rudă nelegitimă a sa" etc.; în aceste cazuri s-a dat ascultare recomandării, procedeu care nu încălca normele sistemului electivo-ereditar.

Nesocotirea de către Imperiul Otoman a relaţiilor de vasalitate cu Ţările Române şi trecerea la un regim de dominaţie tot mai accentuată a provocat schimbări în sistemul de succesiune la tron[2].

Un obicei nou constituie un precedent, care este urmat ca regulă tradiţională.[3] Revenirea lui Petru Rareş, în a doua domnie s-a făcut fără a se mai proceda la o nouă alegere, sultanul l-a numit domn pe temeiul alegerii din prima domnie, iar după plecarea acestuia din domnie, tot sultanul propune adunării stărilor convocate de el să aleagă domn pe Ştefan Lăcustă, ceea ce stările au acceptat. Boierii munteni cer sultanului să le dea domn pe Iancu Sasul, fiul natural al lui Petru Rareş, acesta fiind numit în Moldova şi nu în Ţara Românească. Aceste precedente au deschis calea numirii directe de către sultan a domnilor, înlăturându-se nu numai regula alegerii, dar şi a ereditătii prin numirea, ulterior, a domnilor fanarioţi.[4]

Prerogativele domneşti nu se exercitau sau nu puteau fi exercitate personal de domn când tronul era vacant, domnul era minor sau lipsea din ţară. În toate aceste cazuri, prerogativele sale urmau să fie exercitate de către locţiitorii domneşti, sau locotenenţa domnească, care în cazurile de minoritate se chema „regenţă".[5]

Regenţa a fost folosită în monarhia feudală numai până în secolul al XVII-lea şi numai cât timp domnul era minor. Mai târziu, când domnul era întărit sau ales de turci, locotenenţa domnească a fost folosită mai frecvent, dar numai în cazul lipsei domnului din scaun şi mai ales pentru timpul scurs de la învestitură până la înscăunare.[6]

---

[1] *E. Molcuţ, E. Cernea*, op. cit., p. 69.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem, p. 70.
[4] Ibidem.
[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 257.
[6] Ibidem, p. 258.

Ca şi domnia, regenţa a funcţionat după norme de drept conseutudinar. Domnul era socotit major la vârsta de 15 ani. Durata regenţei nu era o problemă juridică, ci una politică, de exemplu, doamna Chiajna a continuat regenţa până când Petru cel Tânăr a împlinit 22 de ani.

În mazilirea domnului, tronul fiind vacant, Divanul (Sfatul) ţării alegea o locotenenţă dacă nu o numea însuşi aga care aducea firmanul de mazilire.[1]

În Ţara Românească, în secolul al XVII-lea a apărut o categorie distinctă de locţiitori domneşti, pentru cazul când domnul lipsea din scaunul ţării – ispravnicii scaunului Bucureşti.[2]

Aceşti ispravnici au avut o competenţă deplină pentru întreaga ţară şi au fost folosiţi în lipsa domnului din ţară sau când acesta, în timp de război, absenta din ţară.[3]

Ei încep să se numească şi caimacani. Numirea locţiitorilor era un drept al domnului, după obiceiul pământului, drept recunoscut chiar de turci; numărul locţiitorilor varia între 1 şi 7, mai ales 3 sau 5. Locţiitorii domneşti aveau dreptul în principiu să exercite toate prerogativele domnului, cu excepţia celor pur personale (danii), şi cu anumite limitări, rezultând din instrucţiunile domnului sau din caracterul vremelnic al sarcinii lor.[4]

Locţiitorii domneşti puteau judeca pricini în orice materie, aveau ca sarcină principală să păzească tronul de orice uzurpare, să strângă dările şi să împlinească sarcinile cerute de puterea suzerană sau de armata de ocupaţie.[5]

Conducerea politică centrală a Transilvaniei a aparţinut, cât timp s-a găsit sub stăpânirea Ungariei, voievodului. Regii arpadinei au găsit această formă de organizare românească la cucerirea Transilvaniei, secolele al XI-lea – al XIII-lea, instituţie ce rămâne specifică numai Transilvaniei în întreg regatul maghiar, imprimând o notă deosebită de Ţările Române.[6]

---

[1] *I. Neculce*, Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte, ediţia I. Iordan, Bucureşti, 1959, p. 248.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 259.

[3] *C. Cantacuzino*, Istoria Ţării Româneşti, ediţie N. Cartojan, Ed. Scrisul românesc, Craiova, p. 79.

[4] Istoria dreptului românesc, p. 260.

[5] Ibidem.

[6] *Şt. Pascu*, Voievodatul Transilvaniei, vol. I, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1971, p. 92.

Cel dintâi conducător al Transilvaniei menţionat cu numele de voievod a fost Eustaţiu în anul 1176 (*Leustachius, Voyvoda Transilvaniae*)[1]. Numit de regele Ungariei şi revocat de acesta, voievodul a fost cel mai înalt conducător local, cu toate că sunt cunoscute tendinţe pronunţate de familii domnitoare, în secolul al XII-lea familia Lackfi, în secolul al XV-lea, familia Csáki, Bors care au încercat să transforme voievodatul într-o funcţie ereditară.[2]

Când s-a reuşit o desprindere cât de cât pronunţată de Ungaria, voievodul Transilvaniei a fost un adevărat conducător suprem, concentrând în mâinile sale activitatea administrativă, judecătorească şi militară. El numea pe vicevoievod, pe conducătorii comitatelor (comiţi), pe slujitorii săi direcţi, convoca adunarea nobililor (congregaţia) şi îi conducea lucrările.[3]

Voievodul avea largi posibilităţi să-şi impună voinţa sa în această adunare, alcătuită din reprezentanţii comitatelor şi ai bisericii.[4]

Atât în domeniul administrativ, cât şi în cel judiciar, competenţa voievodului era limitată de autonomia comitatelor, a scaunelor săcuieşti şi săseşti, de privilegiile acordate bisericii catolice, precum şi de atribuţiile superioare ale regelui Ungariei.[5]

Autoritatea voievodului a fost limitată la cele 7 comitate ale Transilvaniei (Solonculˆ Interior, Dobânca, Turda, Târnava, Alba, Cluj şi Hunedoara), luând uneori şi titlul de comite al Sibiului (Toma Szecheney) şi Comite al secuilor (de la Iancu de Hunedoara).[6]

În Transilvania existau şi feude ale domnilor Moldovei şi ale Ţării Româneşti (Almaşul, Făgăraşul, Ciceul, Cetatea de Baltă etc.), nesupuse jurisdicţiei voievodului Transilvaniei.[7]

Voievodul era şi comandant al armatei din Transilvania. El a exercitat întotdeauna neştirbit acest drept datorită rolului important pe care Transilvania l-a jucat în luptele împotriva tătarilor şi turcilor.[8]

Voievodul era ajutat în conducerea ţării de către adunările obşteşti (congregaţiile), din secolul al XV-lea cu un caracter tot mai pronunţat nobi-

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 87.

[2] *D.V. Firoiu*, Istoria statului şi dreptului românesc, E.D.P., Bucureşti, 1976, p. 50.

[3] *E. Molcuţ, E. Cernea*, op. cit., p. 88.

[4] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 261.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 88.

[6] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 51.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 261.

[8] *Şt. Pascu*, op. cit., p. 103.

liar, şi de către dregători: vicevoievod, desemnat din rândul „familiarilor", notar, judele curţii şi protonotarul ţării.[1]

Formarea unei ierarhii centralizate a fost frânată de larga autonomie a unităţilor administrative din Transilvania şi de încercarea regilor Ungariei de a-şi subordona aparatul de stat al Transilvaniei.[2]

Congregaţia nobililor era o adunare reprezentativă pe stări, nu avea caracter permanent fiind convocată periodic, la ea participând şi nobili români, până în anul 1437, când s-a constituit *Unio Trium Nationum*, prin care s-a interzis în mod expres participarea românilor la viaţa politică, inclusiv la Congregaţia nobililor.[3]

Începând din secolul al XV-lea, dregătoria de voievod a fost exercitată, ca şi cea de vicevoievod, de două sau chiar trei persoane în acelaşi timp.[4]

Voievozii şi vicevoievozii nu aveau o reşedinţă stabilă, ci rezidau la curţile de pe domeniile lor. Întrucât voievozii, mai ales în secolul al XV-lea, trebuiau să stea în afara hotarelor Transilvaniei, conducerea era lăsată exclusiv pe seama vicevoievozilor, voievodul Lorand Lepes, cârmuind, de exemplu, timp de 20 de ani, la începutul secolului al XV-lea.[5]

§2. Dregătoriile centrale şi locale

Imediat după „întemeiere", aparatul central de stat era redus, el se compunea din organele esenţiale pentru existenţa statului şi din dregători care serveau curtea domnească sau persoana domnului.[6]

Pentru întreg teritoriul românesc exista un termen, care trebuie să fi fost un titlu administrativ foarte vechi – dregător. Până în secolul al XVI-lea, prin dregători se înţelegeau atât demnitarii înalţi, cât şi slujbaşii mărunţi.[7] Treptat, s-a ajuns să fie desemnaţi cu acest termen numai titularii dregătoriilor înalte. În secolul al XVII-lea, noţiunea de dregător ajunge să fie sinonimă cu cea de boier; a boieri pe cineva însemna a-l numi într-o dregătorie.

Cât timp domnia nu se consolidase, dregătorii îndeplineau anumite atribuţii în cadrul curţii, legate de persoana domnului. Odată cu întărirea

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 51.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 88.
[3] Ibidem, p. 89.
[4] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 510.
[5] Ibidem.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 289.
[7] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 173.

aparatului central şi îngrădirea imunităţilor boierilor, dregătorii preiau, în numele domnului, conducerea efectivă a vieţii de stat.[1]

Statele feudale româneşti nu au copiat organizarea statului după niciun alt stat, ci au adoptat de la Imperiul Bizantin, prin intermediul statelor sud-slave, numirile şi, în parte, funcţiile acelor dregători ce corespundeau unor necesităţi interne. Datorită faptului că în Ţara Românească şi în Moldova se folosea ca limbă de cancelarie slavona, unele denumiri date dregătorilor au îmbrăcat haina slavă (vornic, stolnic, clucer etc.) fără ca acest lucru să însemne că sunt de origine slavă.[2]

Dregători cu funcţii esenţiale apar cu oarecare întârziere în documente – vornicul în 1389, vistierul în 1392 –, dar mai numeroşi ca aceştia apar dregători care îndeplineau sarcini în interesul personal al domnului sau al curţii domneşti (stolnic, paharnic, clucer etc.).[3]

Sistemul dregătoriilor s-a cristalizat în Ţara Românească sub domnia lui Mircea cel Bătrân şi în Moldova, sub Alexandru cel Bun.[4]

Datorită tradiţiilor comune, cât şi a preluării unei serii de elemente proprii organizării Imperiul Bizantin, sistemul dregătoriilor era asemănător în cele două ţări.

Atribuţiile fiecărui dregător nu erau delimitate rigid, el putea fi delegat de domn cu o sarcină ce intra în atribuţiile altui dregător sau a sa.[5]

Cu siguranţă, dregătorii aveau anumite atribuţii specifice dregătoriei, la care se adăugau atribuţiile militare, judecătoreşti şi cele delegate de către domn.[6]

Până la reforma lui Constantin Mavrocordat, dregătorii nu erau plătiţi cu leafă, ci răsplătiţi cu milă domnească, prin danii domneşti de sate şi orice scutiri de dări, daruri de la subalterni sau oaspeţi străini, taxe de judecată sau cote din veniturile strânse de ei.[7]

Dregătoriile centrale, create pentru a servi statul, altele pentru a sluji domnul sau curţile domneşti, serveau în acelaşi timp şi ţării şi domnului. De exemplu, logofătul, care conducea cancelaria statului, făcea şi domnului

---

[1] *C. Giurescu*, Contribuţii la studiul marilor dregători, Văleni de munte, 1926, p. 33.

[2] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 174.

[3] Istoria dreptului românesc, op. cit., p. 289.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 77.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 289.

[6] Ibidem, p. 290.

[7] *N. Stoicescu*, Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara românească şi Moldova, Bucureşti, 1968, p. 130.

servicii personale, domnul neavând o cancelarie proprie deosebită, cum avea doamna țării.[1]

Dregătorii erau numiți şi revocați de domn, la începutul domniei sau în caz de vacanță. La începutul anului, dregătorii depuneau însemnele dregătoriei, iar la numirea sau confirmarea în funcție depuneau un jurământ de credință.[2]

Din secolul al XVI-lea, dregătorii cu funcții însemnate au început să poarte titlul de „mare" (vel)[3]. Având în vedere caracterul preponderent, civil sau militar, al dregătoriei, se pot remarca trei categorii[4]: dregători civili de stat, dregători militari şi dregători de curte sau personali ai domnului.

Dintre dregătorii civili făceau parte: vornicul, logofătul, vistierul. În primele timpuri după întemeiere, el a fost un dregător militar, domnii şi boierii mari aveau la moşii curți întărite, cu vornici drept comandanți militari.[5] Vornicul a fost menționat documentar în 1389 în Țara Românească şi în anul 1393 în Moldova.[6]

Atribuțiile lui erau precumpănitor judecătoreşti. Judeca furturile, încălcările de hotare, stricăciuni ale vitelor (gloabe de animale). Vinile mari pedepsite cu moartea le trimitea la domnie Țării Româneşti, iar în Moldova, vornicul putea pronunța chiar pedeapsa cu moartea.[7]

Paralel cu întărirea puterii centrale jurisdicția sa s-a întins în secolul al XV-lea asupra întregii țări, exceptând Oltenia unde judeca marele ban[8]. Competența sa era largă, atât în materie civilă, cât şi penală, pe lângă pricinile menționate mai sus, judeca în materie civilă pricini de stăpânire de pământ, de rumâni sau de țigani. El judeca direct sau apela la un judecător care putea fi un alt dregător.[9]

În Țara Românească, a existat până în secolul al XVIII-lea un singur vornic, pe când în Moldova, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, dregătoria s-a dublat, existând un vornic pentru Țara de Jos cu reşedința la Bârlad şi altul, pentru Țara de Sus, la Dorohoi.[10]

---

[1] Istoria dreptului românesc, p. 290.
[2] Letopisețul cantacuzinesc, op. cit., p. 160.
[3] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 174.
[4] *N. Stoicescu*, op. cit., p. 211.
[5] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 511.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 291.
[7] Ibidem.
[8] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 511.
[9] Ibidem.
[10] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 291.

În secolele al XIV-lea – al XVI-lea a avut atribuţii militare însemnate, fiind până la înfiinţarea hătmăniei, în secolul al XVI-lea, comandant de oşti.[1]

Logofătul a funcţionat ca dregător încă de la întemeiere, statele feudale neputându-se lipsi de o cancelarie. Ca şef al cancelariei în Ţara Românească, avea sarcina de a redacta documente şi de a aplica pe ele sigiliul domnesc. Marele logofăt realiza venituri din taxele percepute la emiterea hrisoavelor sau la eliberarea cărţilor de judecată[2]. El avea ca subalterni pe al doilea şi al treilea logofăt şi un număr de slujbaşi ai cancelariei, dieci şi grămătici.[3]

În Moldova, marele logofăt a avut o poziţie mai înaltă decât în Ţara Românească, în afară că era păstrătorul marelui sigiliu, din secolul al XVII-lea semna documentele domneşti şi ale divanului. El avea o competenţă specială cu privire la pricinile de stăpânire de pământ sau hotărnicii[4] avea şi competenţa de a aplica şi încasa amenzi pentru mutarea semnelor de hotar,[5] pentru uz de documente false şi atribuţii de notariat.

Unul din cei mai vechi dregători este **vistierul**, atestat în Ţara Românească în anul 1392 şi în Moldova în anul 1400. Până la despărţirea vistieriei de „cămară" avea în sfera sa de sarcini strângerea veniturilor ţării şi pe aceea a procurării şi păstrării pentru domn a obiectelor de lux (blănuri, stofe, bijuterii).[6]

Vistierul ţinea catastifele vistieriei cu toate debitele fiecărui stat,[7] judeca toate pricinile în legătură cu aşezarea şi perceperea dărilor. Era ajutat de al doilea şi al treilea vistier şi de logofătul de vistierie, având ca subalterni şi pe birari, iar din secolul al XVII-lea pe vistiernicei.[8]

În Moldova a avut aceleaşi atribuţii, cu deosebire că ocupa un rang mai înalt decât în Ţara Românească în rândul dregătorilor. După instaurarea dominaţiei otomane coordona şi activitatea de strângere a haraciului.[9]

Spătarul a fost la început un dregător de curte, cu atribuţia principală să poarte spada domnului la marile ceremonii.

---

[1] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 512.
[2] Ibidem, p. 277.
[3] Ibidem.
[4] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 292.
[5] Ibidem.
[6] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 503.
[7] *N. Stoicescu*, op. cit., p. 219.
[8] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 292.
[9] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 78.

Spătarul avea comanda întregii armate,[1] iar mai târziu a cavaleriei.[2] Ca mare dregător participă la Sfatul domnesc, fiind trecut în documentele din secolul al XIV-lea şi al XV-lea imediat după marele logofăt. Veniturile sale, în afară de cele provenite din mila domnească, erau în principal strânse de la subalterni (spătărei).[3]

Avea şi atribuţii judecătoreşti, din care realiza şi venituri, judecând subalternii după dreptul ostăşesc bizantin şi după dreptul disciplinar ostăşesc al ţării, stabilit ca obicei.[4] În Moldova a rămas mai mult ca dregător de curte deşi comanda slujitorii spătăriei răspândiţi în ţară; avea stărostia Cernăuţilor, judecând pricini în acel ţinut.[5]

Hatmanul era un dregător exclusiv moldovenesc, în Ţara Românească, până la mijlocul secolului al XVIII-lea, nu a existat.[6] Prima menţiune datează din 1541 când Petru Rareş a pus pe Vartic, portar al Sucevei, cu titlul de hatman. El conducea întreaga oştire, avea şi atribuţii administrative şi judeca pe toţi cei de sub comanda sa pentru orice faptă, afară de trădare.[7]

Hatmanul, denumire împrumutată de la polonezi[8], a fost un dregător cu rang imediat după marii vornici, membru al Sfatului domnesc; veniturile realizate din această dregătorie fiind mănoase, au fost ocupate mai ales de rudele domnului Simion Movilă, Vasile Lupu etc. Politic, el ajuta pe domn ca sfetnic al ţării şi avea în grijă şi ţiganii domneşti.[9]

În Ţara Românească, Al. Ipsilanti a creat dregătoria de hatman al divanului în secolul al XVIII-lea echivalentă cu cea de vornic de aprozi în Moldova.

Postelnicul este prima oară menţionat în Ţara Românească în 1437. La început a fost un dregător de curte, prestând servicii personale domnului, avea grijă de patul domnesc, de camera de culcare, putea intra la domn oricând. I s-a dat apoi atribuţii de a primi pe trimişii străini şi de a-i introduce în audienţă la domn.[10]

---

[1] *N. Stoicescu*, op. cit., p. 244.
[2] *Antonio Maria del Chiaro*, în Istoria dreptului românesc, p. 294.
[3] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 449.
[4] *M. Costin*, op. cit., p. 388.
[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 294.
[6] Ibidem, p. 295.
[7] *M. Costin*, op. cit., p. 238.
[8] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 216.
[9] Ibidem.
[10] Ibidem, p. 372.

În secolul al XVI-lea, i s-a dat ca ajutor un al doilea statornic (de la cuvântul strat, cu sensul de pat).[1] După Sirovi[2], era al patrulea din cei 12 mari dregători. Ei aveau ca subalterni pe postelnicei, unii la palat, alţii în ţară, organizaţi ca o breaslă militară.

Veniturile postelnicului, până în secolul al XVIII-lea, proveneau din daruri de la subalterni, de la dregătorii căftăniţi, de la unele oraşe a căror oblăduire o avea.[3]

În Moldova, amintit prima dată în 1407,[4] postelnicul era paznic al iatacului domnesc, apoi tâlmaci de limbi străine,[5] membru al curţii domneşti,[6] iar din secolul al XVII-lea dregător al statului.

Pentru primirea şi găzduirea emisarilor turci şi ai altor oaspeţi străini, în Ţara Românească exista **marele portar**, care în secolul al XVI-lea a început să aibă şi atribuţii judecătoreşti în legătură cu hotărniciile şi cu depunerea jurământului de către jurători în orice pricină,[7] iar în Moldova, **uşarul**, socotit boier de divan.[8]

Pârcălabii, menţionaţi în anul 1411 în Moldova, erau comandanţi ai cetăţilor.[9]

Pârcălabii au avut o mare însemnătate militară şi politică, participau la Sfatul domnesc, poate de la Alexandru cel Bun, sigur sub domnia lui Ştefan cel Mare.[10] Ei erau câte doi de fiecare cetate şi, excepţional, unul singur. În afară de atribuţii militare (apărarea cetăţii şi a zonei), ei asigurau ordinea feudală, judecau pricini civile şi penale, având la dispoziţie o închisoare şi dreptul de a pronunţa pedeapsa capitală.[11]

Către sfârşitul secolului al XVII-lea, nu mai făceau parte din Sfatul domnesc, rămânând conducători de ţinut. În Ţara Românească, ei au jucat

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 293.

[2] *F. Sivori*, în Călători străini despre ţările române, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 42.

[3] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 372.

[4] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 293.

[5] *G. Ureche*, Letopiseţul Ţării Moldovei, ediţie P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 111.

[6] *M. Costin*, op. cit., p. 233.

[7] *N. Stoicescu*, op. cit., p. 233.

[8] *D. Cantemir*, op. cit., p. 204.

[9] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 295.

[10] *N. Stoicescu*, op. cit., p. 205.

[11] *G. Ureche*, op. cit., p. 76.

un rol mai puțin important, în secolul al XVIII-lea transformându-se în **ispravnici.**[1]

Marele armaş avea ca atribuție principală să prindă să cerceteze şi să întemnițeze pe cei vinovați de crime şi să execute hotărârile domneşti, în special pe cele care pronunțau pedeapsa capitală.[2] Temnițele erau sub autoritatea şi comanda sa.[3] Ca subalterni avea pe **armaş** şi **armăşei**, organizați militar în teritoriu. Tot acest dregător comanda artilerie şi avea în grijă robii domneşti.[4] În Moldova, spre deosebire de omologul său muntean, nu comanda artileria, ci avea grijă de steaguri şi de muzica militară şi nu avea sub jurisdicție robii domneşti.[5]

Dintre **dregătorii în serviciul domnului sau al curții**, amintim: paharnicul, stolnicul. **Paharnicul** se îngrijea de băutura domnului, de aprovizionarea şi administrarea viilor domneşti,[6] iar în Moldova percepea zeciuială cuvenită domniei şi judeca toate pricinile în legătură cu viile.

Stolnicul avea în grijă masa domnească, servirea mâncării şi gustarea ei prealabilă, aproviziona curtea domnească cu alimente. **Comisul** avea grija cailor şi grajdurilor domneşti, se ocupa de procurarea furajelor şi însoțea călare pe domn la ceremonii.[7]

Mai existau: **medelnicerul**, cu sarcină principală de a turna apă domnului când se spăla pe mâini la masă, **clugerul** care aproviziona cu alimente curtea domnească şi încasa zeciuiala din grâu pentru domnie, **slugerul** care aproviziona cu carne curtea domnească. **Cămăşarul** strângea şi mânuia banii proveniți din averile domnului, cumpăra şi păstra lucrurile de preț (blănuri, bijuterii etc.) necesare pentru fastul curții. Controla instrumentele de măsurătoare ale negustorilor şi amenda contravenienții. În Moldova, avea şi unele atribuții de protocol, fiind membru al Sfatului domnesc.[8]

Voievodul Transilvaniei dispunea de un aparat de stat restrâns; el îşi alegea subalternii dintre cei ce se aflau în slujba sa personală, numiți în documente „*familiares*".[9]

---

[1] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 362.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 295.

[3] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 25.

[4] *T.G. Bulat*, Dregătoria armăşiei şi țiganii la sfârşitul veacului al XVIII-lea, 1936, Chişinău, p. 52.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 295.

[6] Ibidem, p. 297.

[7] Ibidem.

[8] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 218.

[9] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 51.

Dintre dregătorii mai importanți ai voievodului, documentele amintesc pe: notar; **judele curții** voievodului, cu atribuții administrative, fiscale şi judiciare, slujind în esență ca intermediar între administrația voievodatului şi comunitatea locală[1]; **protonotarul**, care avea ca sarcină principală de a asigura o bună funcționare a cancelariei voievodatului.[2]

Cea mai importantă dregătorie din Țara Românească era Bănia Craiovei.[3]

Banul avea, ca şi domnul, un ispravnic înlocuitor şi, la Craiova, o adevărată curte în miniatură, unele dregătorii corespundeau cu cele de la curte, iar cancelaria o reproducea pe cea domnească.[4]

Până la sfârşitul secolului al XVII-lea, marele ban era reprezentantul domniei în Oltenia, pe care o administra în numele acestuia.[5]

Competența sa judecătorească se limita la cinci județe de peste Olt. Ca şi domnul, banul emitea cărți de volnicie sau autorizare, întărea actele de stăpânire a pământului şi fixa hotarele satelor şi moşiilor.[6]

În rezolvarea pricinilor, banul dădea lege şi „lege peste lege" împricinaților, adică folosea jurătorii.[7] Veniturile sale proveneau atât din darurile primite de la subalterni, cât şi din taxele judiciare. În timp de război comanda oastea mare a Olteniei, formată din cetele boierilor şi din țărani liberi.

§3. Sfatul domnesc. Organizarea administrativ-teritorială şi fiscală a Țării Româneşti şi a Moldovei

Format din marii boieri cu care domnul se consulta în problema cârmuirii statului, Sfatul domnesc a luat ființă de la constituirea statelor feudale independente.[8] Aşa cum s-au petrecut lucrurile şi în alte state europene medievale, la constituirea Sfatului domnesc s-a ajuns pe două căi: boierii – vasali domnului – fiind obligați față de acesta să-i acorde *concilium*, iar

---

[1] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 218.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 299.

[3] Ibidem, p. 300.

[4] Ibidem, p. 301.

[5] *C.C. Giurescu*, Contribuții la studiul marilor dregători din secolele XIV-XV, Văleni de Munte, 1926, p. 47.

[6] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 257.

[7] *N. Stoicescu*, op. cit., p. 280.

[8] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 278.

în al doilea rând, domnul, ca orice suveran feudal, avea nevoie de dregători pentru întreținerea fastului curții sale.[1]

Denumirea a variat, întâlnim în documente termenul de **Sfat domnesc, Sfatul țării, Sfat de obşte, Sobor, Pretoriu, Divan.** Această din urmă denumire, de origine turcă, care însemna **consiliul de stat** şi **tribunalul suprem al sultanului,** a înlocuit treptat termenul de „sfat", fără ca termenul să dispară cu totul.[2] Membrii Sfatului au fost numiți boieri, dregători, jupâni, sfetnici etc.

Numărul membrilor Sfatului țării a variat de la 10-25 membri în Țara Românească, la 15-30 în Moldova.[3] Mai aproape de realitate este cifra de 12 membri, cifră ce se menține de-a lungul a trei secole, cu o valoare tradițională, respectată în tot timpul feudalității.[4]

Dregătorii care intrau în componența Sfatului în secolul al XVI-lea au fost: marele-ban, marele-vornic, marele-logofăt, marele-spătar, marele-vistiernic, comisul, paharnicul, stolnicul, clucerul, slugerul şi pitarul; în Moldova intrau în componența Sfatului şi pârcălabii cetăților,[5] iar începând cu secolul al XVI-lea, vornicul Țării de Sus şi vornicul Țării de Jos, hatmanul, care împreună cu cei patru ierarhi ai bisericii, ridica la 12 numărul membrilor Sfatului Moldovei.[6]

Spre deosebire de Sfatul domnesc, Divanul avea o componență mai largă, în Moldova cuprindea 53 de membri, dregători mici şi mari.[7]

Doctrina politică a feudalității româneşti (Învățăturile lui Neagoe Basarab, cronicarii: Azarie, Grigore Ureche, Matei al Mirelor, Miron Costin) a promovat ideea că domnul nu poate conduce singur țara şi că în problemele cârmuirii trebuie să consulte Sfatul, care avea atribuții corespunzătoare tuturor prerogativelor domneşti.[8]

Domnul consulta Sfatul țării la încheierea tratatelor. Când contracta față de suzeranii străini o legătură de vasalitate, domnul era însoțit de boierii Sfatului.

---

[1] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 438.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 278.

[3] *N. Stoicescu*, op. cit., p. 55.

[4] *C. Chiodaru*, Sfatul domnesc şi sfatul de obşte în Moldova, în A.I.I.A. nr. 1/1964. p. 55.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 280.

[6] *M. Costin*, op. cit., p. 238.

[7] *D. Cantemir*, op. cit., p. 149.

[8] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 281.

Sfatul domnesc era organul cu care domnul se consulta obişnuit la împărţirea dreptăţii. Sfatul nu era o instanţă de judecată,[1] membrii săi ajutau pe domn în cercetarea şi judecarea pricinilor, ei îşi dădeau o părere, nu un vot, hotărârea aparţinea domnului. Hotărârile erau luate de către domn şi boieri împreună, ceea ce se menţiona în formula de introducere a hrisovului. În urma centralizării puterii în mâna domnului, odată cu îngrădirea imunităţilor boierilor, aceştia participă la sfat în calitate de martori, mulţumindu-se, cel mai frecvent, să ia act de voinţa domnului.[2]

Sfatul domnesc era consultat de domn şi în toate problemele importante care priveau biserica. El participa la înfiinţarea unei eparhii, la mutarea unei mitropolii sau episcopii de la o reşedinţă la alta, alegea ierarhii bisericii. Sfatul era consultat în problemele militare importante. Făceau parte din Sfat comandanţii militari: marii-vornici, spătarul, hatmanul.[3]

Până în secolul al XVII-lea, din primăvară până în toamnă, domnii se strămutau pe la târguri şi curţi domneşti, împreună cu boierii rezolvând chestiuni administrative şi judecătoreşti. Sfatul domnesc ţinea şedinţe aproape zilnic care erau solemne, domnul intra precedat de aprozi şi urmat de spătar. La stânga sa lua loc mitropolitul, iar la dreapta marele spătar. Şedinţele erau secrete sau publice după interesul obiectului dezbaterii.[4]

După instaurarea dominaţiei otomane, boierii promovează teza că domnul trebuie să asculte de sfat, mai mult chiar, îi condiţionează alegerea de această „tocmeală" sau „legătură".[5]

Cele mai vechi subdiviziuni administrative sunt judeţul în Ţara Românească şi ţinutul în Moldova, ce îşi au originea în formaţiuni anterioare întemeierii şi au supravieţuit feudalităţii. Sunt în acelaşi timp unităţi teritorial-administrative aşezate pe unităţi geografice naturale (de exemplu: văi de râuri), originea lor fiind asocierea satelor în uniunile de obşti.[6]

La început, judeţele şi ţinuturile au rămas ca grupări patriarhale, spontane pentru apărarea intereselor locale. După centralizarea statului, ele au fost complet subordonate statului feudal.

---

[1] Ibidem.

[2] *A. Sacerdoţeanu*, Divanele lui Ştefan cel Mare, A.U.B., V, 1956, p. 157.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 284.

[4] Ibidem, p. 285.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 77.

[6] *N. Iorga*, Istoria românilor, Bucureşti, 1937, p. 322.

În Ţara Românească, denumirea de **judeţ** vine de la latinescul *judicium*, cu sensul de **scaun de judecată**, menţionat prima oară în anul 1385.[1]

Denumirea caracteristică de **judeţ** a variat, cea mai veche şi cea mai răspândită este cea de **sudeţ**.[2]

Sudeţ avea înţeles de cârmuitor al unui sfat local, pentru ca mai târziu să alterneze cu denumirea de **judeţ**. Sudeţul conducea activitatea obştească pe timp de un an, putând fi reales. El era ajutat în exercitarea funcţiilor sale de 12 pângari. Împreună cu aceştia emitea zapise de proprietate sau întărea stăpâniri de ocine şi lua parte la hotărnicii. Cuvântul „sudeţ" vine de la termenul „sudiţi", cu sensul de a judeca,[3] ce arată că alături de atribuţii administrative, sudeţul avea şi drept de judecată asupra judeţului şi tot el strângea dările; aşa se explică că în numeroase scutiri de dări acordate de domnie unor sate sau mănăstiri sau boierilor amestecul lor era interzis.

În Oltenia, după 1420, **băniile** devin împărţiri administrative asimilate **judeţelor**[4] conduse de bani, instituţia banilor de judeţ se pare că s-a generalizat în Ţara Românească.[5]

Atribuţiile căpeteniei judeţului erau plenare: el judeca pe toţi locuitorii satelor libere, strângea dările şi slujbele cuvenite domniei şi executa poruncile domniei. Aveau în subordine: **globnici, birari, podvodnicari, slujitori** organizaţi militar sub comanda unor **vătafi**.[6]

În Moldova, ţinuturile s-au transformat tot pe baza unităţilor geografice,[7] termenul de **ţinut** de la latinescul *tentum* a fost probabil introdus după modelul documentelor polone în limba latină.[8] În fruntea ţinuturilor ce aveau pe raza lor cetăţi se aflau **pârcălabi**, iar în celelalte ţinuturi, **sudeţi**, uneori **şoltuzi**, care, ca şi sudeţul din Ţara Românească, era ales anual şi se ocupa de buna administrare a formaţiunilor administrative pe care le conducea. El judeca şi pricini mărunte şi uneori era invitat să participe la lucrările sfatului domnesc.[9]

Ţinuturile apar relativ târziu în actele emise de cancelaria domnească, primele, imediat după moartea lui Alexandru cel Bun. În secolul al

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 307.
[2] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 460.
[3] Ibidem, p. 260.
[4] *Şt. Ştefănescu*, Bănia în Ţara Românească, Bucureşti, 1965, p. 55.
[5] *D. Ciurea*, op. cit., p. 163.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 307.
[7] *D. Ciurea*, op. cit., p. 155.
[8] *D. Onciul*, Scrieri istorice, vol. II, Bucureşti, 1968, p. 841.
[9] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 464.

XVI-lea, diplomatul polon N. Brzeski afirmă că existau 24 de ţinuturi,[1] conduse de către **pârcălabi** sau **vătafi**. În catagrafia de cisle a lui Petru Şchiopul figurează 22, iar Miron Costin şi Dimitrie Cantemir menţionează 17 ţinuturi.

Reorganizarea ţinuturilor a avut loc în vremea lui Vasile Lupu, când sunt menţionaţi şi **căpitani de judeţ**, care înlocuiesc termenul de **vătaf**, aceştia comandau curtenii din ţinut şi se mai numeau şi **căpitani de curteni**[2], având atribuţii judecătoreşti, fiscale, militare şi executive.

La Hotin, Soroca şi Roman, **pârcălabii de cetate** erau şi **pârcălabi de ţinut**. Conducătorii ţinuturilor de graniţă: Putna, Cernăuţi etc. se numeau de obicei **staroşti**[3].

Prin reforma lui Constantin Mavrocordat din anul 1741, **pârcălabii de ţinut** au fost înlocuiţi cu **ispravnicii**. Alături de **ispravnic** a fost numit un **judecător de ţinut**. Au fost menţinuţi **căpitanii de ţinut**, ca subalterni ai ispravnicilor, fără drept de a judeca.

O subdiviziune a judeţelor era **plasa**, iar a ţinuturilor în Moldova, **ocoalele**[4].

Voievodatul Transilvaniei a căpătat, datorită cuceririi ungare, forme specifice de organizare administrativ teritorială în **comitate**, **districte** şi **scaune**.

Comitatele erau circumscripţii administrative conduse de un *comes* (**comite**), în majoritatea ţărilor europene. În Ungaria, instituirea comitatului s-a făcut de către Ştefan I, urmărindu-se înlocuirea vechilor formaţiuni gentilice locale cu conducerea ereditară, prin circumscripţii administrative supravegheate şi coordonate de rege prin demnitari aulici[5].

În secolul al XV-lea şi mai ales al XVI-lea, comitatul a devenit instituţia fundamentală a sistemului feudal maghiar şi cadrul politic de organizare a nobilimii mici şi mijlocii, care şi-a subordonat ţărănimea dependentă[6].

Primele comitate, amintite încă din secolul al XII-lea au fost: Alba, Someş, Hunedoara, Târnava, Dobâca, Cojocna, Turda, Caraş-Severin, Timiş-Cenad, Arad, Bihor, Soloncul de Mijloc, Satu Mare, Maramureş şi Ugocea[7].

---

[1] Ibidem, p. 481.

[2] *N. Stoicescu*, Curteni şi dregători, contribuţii la istoria armatei române, Bucureşti, 1968, p. 243.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 307.

[4] Ibidem, p. 308.

[5] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, op. cit., p. 113.

[6] Ibidem, p. 114.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 308.

Comitatele erau conduse de un comite şi de un locţiitor al acestuia – **vicecomite**. Comitele era ales de către voievodul Transilvaniei, iar Sigismund hotărăşte, în anul 1435, ca vicecomitele să fie ales de nobilimea din comitat[1].

Erau ajutaţi în îndeplinirea sarcinilor de către juzi nobiliari, aleşi de obştea nobilimii comitatului, care se întrunea în adunările ei proprii. Comitatele erau împărţite în plase, conduse de pretor, numit după 1435 de către nobilimea comitatului[2].

Românii îşi aveau propriile lor organizaţii teritoriale numite **districte**, cele mai renumite fiind cele din Banat. Banatul s-a bucurat întotdeauna de o largă autonomie, fiind conduc de un **ban**. Se cunosc opt districte:[3] Lugoj, Sebeş, Mehadia, Almaj, Iladia, Comiat, Craşova şi Bârzana.

Aceste formaţiuni erau conduse de un **comite** sau **castela**, şi de un **locţiitor-crainic**.

Ţara Făgăraşului, ca şi Banatul şi Ţara Oltului s-a bucurat de autonomie în cadrul statului feudal maghiar, constituind aşa-zisul ducat sau voievodat al Ţării Făgăraşului. Ea era condusă de boieri români, iar procesele erau rezolvate în faţa scaunului de judecată de la Făgăraş, potrivit dreptului românesc.[4]

Ţara Făgăraşului, ca şi Ţara Almaşului s-au aflat în dependenţă faţă de Ţara Românească până în anul 1462.[5]

Pe lângă atribuţii administrative şi judecătoreşti, boierii români alcătuiau o organizaţie obştească permanentă, însărcinată cu apărarea hotarelor.

Documentele atestă existenţa în Maramureş a opt districte, aflate până în secolul al XIV-lea sub conducerea unui voievod român şi care se bucurau de dreptul de a aplica obiceiul juridic românesc. Procesele erau judecate potrivit acestui obicei, de către un tribunal compus din 12 juraţi.[6]

În regiunea Hunedoara este atestat districtul Haţeg, având în frunte obştea boierilor şi cnejilor, care în judecarea pricinilor aplicau „*jus valachicum*".

---

[1] *Şt. Pascu, V. Hanga*, Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului, II, 1958, p. 257.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 308.

[3] Ibidem, p. 309.

[4] *Şt. Pascu*, Voievodatul Transilvaniei, III, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 561.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 91.

[6] Ibidem, p. 90.

Ţinutul Valea Rodnei s-a bucurat de numeroase drepturi, privilegii şi imunităţi, în anul 1475, regele Matei Corvin încorporându-l la oraşul Bistriţa.[1] Capitala acestui ţinut, oraşul Rodna, era condus de un jude şi de mai mulţi juraţi aleşi de comunitatea orăşenească, satele din ţinut având în fruntea lor **cneji**, numiţi mai târziu **juzi**.

Acest cneaz strângea dările în natură datorate regelui, oprindu-şi o parte pentru el. Ţăranii care alcătuiau populaţia satelor din ţinut erau obligaţi la servicii ostăşeşti faţă de rege, ca o consecinţă a pământului folosit.[2]

Pământul ce le-a fost atribuit secuilor a fost împărţit în şapte **scaune**, mai târziu în douăsprezece. În fruntea fiecărui scaun se găseau doi dregători,[3] un căpitan, mai-marele oştilor şi judele scăunal. Denumirea de scaun provine de la „scaun de judecată", care desemnează instanţa supremă, **tribunalul scăunal**, alcătuit la începutul secolului al XV-lea din doisprezece juraţi, aleşi dintre fruntaşii secuilor anual. Autoritatea supremă o avea comitele secuilor, sub prezidenţia căruia se întrunea obştea secuilor, cu centrul la Odorhei.

În prima jumătate a secolului al XIV-lea, teritoriile locuite de saşi s-au constituit în Universitatea Saxonă, aflată sub conducerea unui comite care îl reprezenta pe rege,[4] dar în fapt sub autoritatea voievodului Transilvaniei. Acest teritoriu era împărţit tot în scaune, în frunte cu un jude regal, cu prerogative similare, ajutat de un vicejude.[5] Satele care făceau parte din scaunul saşilor erau conduse de un jude (*richter*), care era la început ales, apoi devine ereditar. Scaunele săcuieşti erau conduse de comitele Sibiului care, deşi reprezenta puterea regală, a fost supus autorităţii voievodului Transilvaniei.[6]

În Ţările Române, oraşele au apărut înainte de întemeierea statelor feudale.[7] Târgurile şi oraşele erau unităţi administrative compuse dintr-o colectivitate complexă: negustori, meseriaşi, ţărani, cu o organizare proprie, ceea ce le conferea o anumită autonomie.[8] Teritoriul oraşelor cuprindea trei zone: vatra satului formată din clădiri; hotarul oraşului, format din tere-

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 310.

[2] Ibidem.

[3] Documente secuieşti, II, p. 81.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 91.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 310.

[6] Ibidem, p. 311.

[7] *C.C. Giurescu*, Târguri şi oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea, Bucureşti, 1967, p. 143.

[8] Istoria dreptului românesc, p. 83.

nurile cultivate de către orăşeni şi ocolul agricol, format dintr-un anumit număr de sate.[1]

Administrarea oraşelor, aproape aceeaşi în Ţara Românească şi în Moldova, se caracterizează prin două categorii de organe: unele alese de colectivitatea orăşenilor – judeţul şi pârgarii în Ţara Românească şi şoltuzii sau, voit, şi pârgarii în Moldova –,[2] iar cealaltă categorie –vornicul de târg, pârcălabul de oraş – erau dregători numiţi de domn sau de persoanele cărora domnul le cedase târgul.[3]

Judeţul şi şoltuzul, împreună cu pârgarii, repartizau între orăşeni, după averea fiecăruia, dările aşezate global (cisla). **Şoltuzul** avea atribuţii de poliţie de oraş, răspundea de liniştea publică[4] şi încă din primele timpuri, ca şi judeţul, împreună cu pârgarii a avut dreptul de a judeca pricini civile şi penale.

Un alt organ administrativ orăşenesc a fost **adunarea generală a orăşenilor**, compusă din toţi locuitorii oraşului cu drept de vot, care se întrunea o dată pe an când alegea judeţul (şoltuzul) şi pârgarii.

În afară de organele alese, în oraşe a existat câte un **vornic de târg**, care reprezenta domnul, strângea veniturile cuvenite acestuia, cisla birului şi diferite dări în natură şi vămi ale târgului.[5]

Oraşele se conduceau după norme juridice cuprinse în obiceiul pământului (legea veche), cu particularităţi la fiecare oraş.

În Transilvania, oraşele se bucurau de oarecare autonomie, pe care puterea centrală le-o recunoscuse prin acte scrise – Chartă.[6]

În schimbul privilegiilor, oraşele erau datoare să recruteze un anumit contingent de oşteni pentru rege şi să plătească anual anumite ajutoare băneşti.

Oraşele erau conduse de un **consiliu municipal**, alcătuit de obicei din doisprezece cetăţeni fruntaşi aleşi din păturile bogate, cu atribuţii administrative şi judecătoreşti.

În epoca feudală, satele erau împărţite în două mari categorii:[7] sate libere moşneneşti în Ţara Românească şi răzeşeşti în Moldova, sate asupra cărora domnitorul exercita numai o autoritate de drept public, conducerea

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 83.

[2] *H.H. Stahl*, Studii de sociologie istorică, Bucureşti, 1972, p. 89.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 312.

[4] *N. Grigoraş*, Instituţii feudale din Moldova, Bucureşti, 1971, p. 348.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 313.

[6] Ibidem, p. 314.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 315.

administrativă aparţinând obştii care îşi păstrează autonomia[1] şi satele aservite, cum erau: satele domneşti, care aparţineau domnitorului fie prin moştenire sau cumpărare, sau prin confiscare pentru hiclenie,[2] ori de la stăpânii morţi fără moştenitori; satele boiereşti, dobândite prin donaţie de la domn, în virtutea lui *dominium eminens*, cumpărate sau moştenite.

În aceste sate, stăpânul feudal avea un organ al său, **vornic** în Ţara Românească şi **vătăman** în Moldova.[3]

Satele mănăstireşti aveau o administraţie asemănătoare cu satele boiereşti, fiind sub conducerea egumenului mănăstirii.[4]

Pentru a atrage oameni din alte regiuni sau alte ţări ca să întemeieze un sat nou sau să repopuleze un sat vechi, domnul acorda scutiri de dări acestor colonişti pe un termen limitat de ani,[5] aceste sate, fiind tot aservite, purtând numele de slobozenii.

În Transilvania, ca şi în cele două ţări române, satele erau forme de aşezare a populaţiei rurale, organizate în sistemul obştilor săteşti. În fruntea comunităţii săteşti se găsea un jude sau un cneaz[6] cu atribuţii legate de repartizare a pământurilor şi dărilor între membrii obştii, cu soluţionarea diferendelor dintre aceştia etc.

Ţăranii liberi aveau obligaţii fiscale numai faţă de stat, pe când cei aserviţi aveau în plus obligaţia să presteze cele trei forme ale rentei feudale faţă de nemeşi, faţă de biserică.[7]

Ţăranii români aveau în plus obligaţia de a plăti *quinguagessima ovium* – o oaie cu un miel din cincizeci.[8]

§4. Organizarea de stat a Principatului Transilvaniei

Între anii 1541 şi 1683, Transilvania a fost organizată sub forma unui principat autonom statul ungar fiind desfiinţat,[9] Transilvania consolidându-şi

---

[1] Ibidem, p. 316.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem, p. 317.
[6] Ibidem.
[7] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 89.
[8] *Al. Doboşi*, Datul oilor. Un capitol din istoria economică a românilor din Transilvania, Bucureşti, 1937, p. 35.
[9] *C. Daicoviciu*, Din istoria Transilvaniei, vol. I, 1960, p. 801

identitatea politică proprie şi viaţa de stat, devenind un **principat** autonom sub suzeranitatea Porţii.

În perioada Principatului autonom, Transilvania a cuprins cele şapte comitate care au format voievodatul, scaunele săseşti şi secuieşti, districtele regale, comitatele din Partium (Maramureş, Satu Mare, Crasna, Solocul de mijloc, Solocul exterior, Bihor, Zarand, Arad), Banatul până în anul 1552 şi comitatele din Ungaria Superioară, Bereg, Ugocsa, Szaboles.[1]

Transilvania a fost condusă de un **principe**, ales pe viaţă de Dietă şi confirmat de sultan. Prin jurământul depus în faţa **Dietei**, principele şi-a asumat anumite obligaţii (capitulaţii)[2] în interesul stărilor privilegiate, precum: respectarea averii şi bunurilor nobililor, respectarea legilor ţării şi a religiilor recunoscute, conducerea ţării cu ajutorul unui sfat compus din şapte reprezentanţi ai celor trei naţiuni privilegiate.

Dreptul Dietei de a alege pe principe a fost foarte curând încălcat de amestecul turcilor, precedentul fiind creat prin numirea lui Ştefan Báthory, Dieta făcând doar actul formal de liberă alegere.[3]

Principele a avut atribuţii legislative dreptul de a propune proiecte de legi, dreptul de a aproba hotărârile dietei, dreptul de a convoca Dieta etc. Ca şef al administraţiei, el conferea titlurile de noblețe, numea pe funcţionarii publici, declara război şi încheia pace,[4] era comandantul oştirii ţării. Principele era în acelaşi timp şi judecător suprem, atât în pricinile civile, cât şi penale, putând graţia sau comuta pedeapsa.

Dieta Transilvaniei era convocată de către principe fie la Alba-Iulia, fie în altă localitate. La lucrările sale participau reprezentanţii nobilimii, ai oraşelor şi cetăţenilor, comiţii şi marii dregători. Preşedintele Dietei era numit de către principe.[5]

Dietele erau adunări deliberative proprii pentru problemele de legiferare, justiţie şi administraţie ale Transilvaniei şi formează dovada cea mai deplină a unei autonomii de stat reale.[6] Dieta cuprindea între 150 şi 200 de membri.

Dieta îşi desfăşura activitatea permanent, spre deosebire de Congregaţia nobililor care era convocată ocazional.[7]

---

[1] Istoria României, vol. II, Bucureşti, Ed. Academiei, 1960, p. 801.
[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 51.
[3] *N. Iorga*, Istoria lui Mihai Viteazul, Bucureşti, 1979, p. 23.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 93.
[5] Ibidem, p. 94.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 266.
[7] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 94.

Pe lângă principe îşi desfăşura activitatea Consiliul intim, care avea rolul de a-l sfătui în diferite probleme de stat. Numărul membrilor a variat între 10 şi 12 şi, potrivit hotărârilor Dietei, sfaturile acestuia trebuiau luate în considerare de către Principe. Acest organism era menit să exercite, de fapt, un control permanent asupra activităţii Principelui în interesul feudalilor.

Principatul Transilvaniei a fost un *regnum*, stat feudal de sine stătător, cu reale manifestări de independenţă. El prezenta unele trăsături ale monarhiei absolute, împletite cu elemente ale regimului nobiliar.[1]

Veniturile statului proveneau fie din operaţiuni monetare, taxe pentru exploatări de mine şi saline, fie din impozitele plătite de fiecare gospodărie, impozite care au sporit pe măsura creşterii tributului faţă de Turcia.[2]

Organizarea administrativ-teritorială a rămas în mare parte aşa cum s-a configurat în epoca voievodatului. Principatul Transilvaniei a cuprins întotdeauna centrul Transilvaniei, iar în anumite perioade şi Partium (Crişana şi Maramureş).

Nobilii secui şi saşi îşi întemeiau şi ei viaţa publică pe unele autonomii în raport cu organizarea centrală de stat, situaţie consacrată prin legi care au statornicit un regim juridic spre deosebire de organizarea proprie a românilor care a fost o stare de fapt ce s-a impus prin forţa numărului populaţiei.[3]

§5. Instituţii juridice feudale

Proprietatea asupra pământului, cu structura sa ierarhizată şi complexă, constituie temelia instituţiilor politice şi juridice feudale.[4] Dreptul de proprietate a prezentat două aspecte distincte: proprietatea feudalului şi proprietatea producătorului direct, fie ţăran liber, fie ţăran dependent.[5]

Proprietatea feudală, după titlul de dobândire a fost: **proprietate moştenită**, denumită „ocină" sau „dedină",[6] proprietate ce s-a format anterior întemeierii statelor feudale, atunci când a avut loc procesul deza-

---

[1] Ibidem, p. 95.

[2] *D. Prodan*, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVIII-lea, Bucureşti, 1986, p. 207.

[3] *Al. Herlea*, Studii de Istorie a dreptului, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 299.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 101.

[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 65.

[6] Ibidem, p. 66.

gregării unor obşti, întărită prin acte domneşti şi care s-a transmis ereditar. Ea a conferit titularului drepturi depline, acesta putând să facă orice act de dispoziţie; **proprietatea donativă** a fost în Ţara Românească şi în Moldova o creaţie a domniei, consecinţă a aprecierii făcute de diferiţi domni faptelor subalternilor, obicei pe care l-au imitat şi marii feudali.[1] Proprietatea feudală s-a mai putut dobândi şi prin acte juridice între vii sau de *mortis causa*.

Alături de aceste moduri de dobândire denumite derivate, au existat şi moduri originare de dobândire a proprietăţii: desţelenirea, defrişarea şi lăzuirea pământului.

În Transilvania, pe lângă aceste moduri de dobândire a proprietăţii se mai întâlneşte şi **prescripţia**, scurgerea timpului pentru a dobândi un bun imobil varia după titularul proprietăţii. Astfel, pentru domeniile regale se cereau 100 de ani pentru prescripţie, 40 de ani pentru proprietăţile bisericeşti şi 32 de ani pentru proprietăţile nobililor, 12 ani pentru orăşeni şi numai 1 an şi o zi pentru săteni.[2]

Din punct de vedere al titularului dreptului de proprietate, distingem **proprietatea domnească** în Ţara Românească şi Moldova şi **proprietatea regală** în Transilvania.

În afară de faptul că domnul a avut dreptul suprem de stăpânire asupra întregului pământ al ţării – *dominium eminens* – el a mai avut şi *dominium utile*, adică drept de proprietate asupra pământurilor ţării neconcedate (terenuri de vânat, pescuit, hotarele şi ocoalele târgurilor, moşiile confiscate pentru trădare, subsolul etc.).[3]

Existenţa proprietăţii denumite *dominium eminens* este dovedită de existenţa pentru Ţara Românească şi Moldova de trei instituţii tipic feudale: necesitatea confirmării prin hrisov domnesc a transferului de proprietate; utilizarea formulei „prădalnică", ce însemna preluarea de domn a moşiilor ai căror stăpâni au decedat fără urmaşi pe linie masculină, şi darea calului, înlocuită ulterior cu o dare în bani la transferarea proprietăţii.

Aşa cum obştile săteşti aveau posibilitatea să atribuie membrilor prin desprinderea din devălmăşie a unei porţiuni de teren şi trecerea lui în stăpânire personală, tot aşa bunurile aflate sub supravegherea domnului puteau fi scoase din fondul comun şi transformate în stăpânire personală,[4]

---

[1] Ibidem.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 549.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 109.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 109.

bunuri cum erau pustiile, pădurile şi terenurile ce nu au fost niciodată în stăpânire individuală. Pustiile erau terenuri care au aparţinut unui stăpân, dar au fost părăsite sau abandonate.

Apele curgătoare şi bălţile făceau parte din *dominium eminens*, domnul supraveghea libera lor folosire,[1] iar Legea ţării interzicea particularilor să facă pe maluri construcţii care ar putea stingheri interesele comune.

În Transilvania, în perioada voievodatului, regele Ungariei a avut *dominium eminens* şi *dominium utile* (de exemplu terenurile acaparate de la ţăranii liberi care au locuit în jurul cetăţilor, formând domeniile utile şi bineînţeles bogăţiile subsolului). În timpul Principatului, s-a creat o proprietate distinctă a statului cunoscută sub denumirea de proprietate a fiscului.[2]

Alături de aceste proprietăţi, domnul avea domeniul personal, proprietatea sa ca boier.

Ca şi boierii şi mănăstirile, domnia era scutită de dări funciare. Moşiile erau lucrate cu ţărani dependenţi domneşti, până la transformarea acestora în „lăcuitori" sau clăcaşi prin reformele lui Constantin Mavrocordat.[3]

Proprietatea stăpânilor feudali, laici şi clerici s-a format prin moştenire, ocină, dedină în Ţara Românească şi Moldova şi *allodium* în Transilvania şi prin danie sau milă domnească, respectiv miluirea prin acordarea de moşii de către domn pentru servicii militare sau pentru alte slujbe. Această proprietate donativă era consolidată de realizarea sarcinilor încredinţate, ea putea fi retrasă prin procedura „preadalnica".[4] Când domnul încuviinţa şi întărea înstrăinarea unei proprietăţi donative, renunţând la preadalnică, beneficiarul mulţumea prin darea calului şi a cupei.[5]

Aceste renunţări au deschis calea spre transformarea proprietăţii donative în proprietate ereditară. Această renunţare era numită de hrisovul domnesc de înstrăinare ohabă în Ţara Românească şi uric, vislujenie în Moldova, iar în Transilvania pur şi simplu donaţie.[6]

Au existat şi căi originale de dobândire a proprietăţii feudale, prin înfiinţări de sate slobozenii, sau prin defrişări, curături etc.[7]

---

[1] Ibidem, p. 111.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 68.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 535.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 107.

[5] Ibidem, p. 108.

[6] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 71.

[7] *G. Ghibănescu*, Ispisoace şi zapise, Iaşi, 1933, p. 335, vol. III.

Donaţiile regale în Transilvania aveau caracteristic punerea în posesia pământului a donatarului, care se numea *statutio* şi trebuia să se facă în termen de un an de la data actului de donaţie.[1] La acestea se mai adăugau, în virtutea dreptului feudal şi bunurile iobagilor decedaţi fără moştenitori sau care fugeau din satele feudalilor.[2]

O distincţie esenţială şi caracteristică dreptului feudal în Transilvania a fost între bunurile avitice, moştenite şi bunurile imobile dobândite, reflectând tendinţa transmiterii integrale a patrimoniului către urmaşi, prin interzicerea înstrăinării bunurilor avitice de către feudal creând o adevărată indisponibilitate, spre deosebire de bunurile imobile achiziţionate de el de care putea dispune liber.

Proprietatea bisericească, aparţinând episcopiilor, mănăstirilor, parohiilor, a provenit mai ales din danii domneşti, regale, personale ale boierilor şi credincioşilor, nu numai de bunuri imobile, dar şi de bunuri mobile „obroace", miere, vin, ceară, grâne etc., pentru hrana călugărilor sau a prelaţilor.[3]

Mănăstirile au avut în stăpânire şi păduri, sate, branişti, ape, mori şi beneficiau de scutiri de dări pentru bunurile lor. Totodată, mănăstirile şi înalţii prelaţi obişnuiau să facă pe cheltuiala lor curături, vii, grădini, mori, care intrau în patrimoniul mănăstirii sau parohiei.

Daniile primite din partea credincioşilor pentru scopuri pioase, dar şi pentru a fi pomeniţi în rugăciuni nu puteau fi înstrăinate, doar ctitorii putând cere întoarcerea lor.

Mănăstirile beneficiau de drepturi mai largi decât boierii de a judeca în satele de pe domeniile lor, de a aplica amenzi sau a încasa venituri. Exploatarea rurală se făcea cu ţărani dependenţi şi robi, iar cea urbană prin embatic sau kezman (superficie), iar din secolul al XVIII-lea prin ghedic.[4]

Această proprietate era scutită de dări, iar în caz de criză financiară, ce se producea frecvent, se cerea Bisericii ajutorul prin împrumuturi şi contribuţii directe.

Proprietăţile canonice sau eclejiile constau în Transilvania din pământurile bisericeşti atribuite în folosinţă preoţilor parohi din sânul religiilor recepte şi servind la susţinerea materială a acestora.

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 538.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 108.

[3] *G. Fotino*, Pagini din istoria dreptului românesc, Bucureşti, 1972, p. 186.

[4] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 538.

Proprietatea țărănească a prezentat, ca şi cea a orăşenilor, un caracter aparte în feudalism, forma dominantă, caracteristică fiind proprietatea imobiliară donativă nobiliară.[1]

Proprietatea țărănească asupra pământului corespunde stadiului de dezvoltare a obştii săteşti, care păstrează modul de stăpânire devălmaşă, cu o accentuare a tendințelor de desprindere din devălmăşie a unor stăpâniri personale a membrilor obştii sau a boierilor.[2]

În Țara Românească şi în Moldova, nu numai țăranii liberi aveau drept de proprietate, dar şi producătorii dependenți, vecinul putea fi proprietar, în afara vecinei lui, şi avea un drept consolidat asupra ocinei sau delniței.[3] Stăpânirea vecinilor (rumânilor) era mai consistentă asupra locurilor desțelenite de ei (curături, lăzuiri, secături), ca şi asupra inventarului agricol, al casei de locuit şi al curții şi grădinii. Locuitorii din sat alcătuiau o obşte aservită, care păstrează multe structuri comunitare, preexistente feudalismului, dar stăpânii feudali şi agenții lor s-au substituit în multe din atributele obştii libere.[4]

Dreptul de proprietate în obştea liberă are un caracter mixt, adică un drept de stăpânire în devălmăşie asupra păşunii, pădurii, apelor şi un drept de proprietate personală asupra casei de locuit, grădinii sau a anumitor porțiuni de teren desprinse, cu aprobarea obştii şi amenajate prin muncă proprie pentru diferite destinații.[5]

Dreptul de proprietate în obştea aservită aparținea stăpânului feudal. Obştea fiind organizată ca o comunitate de muncă a continuat să existe, chiar în stare de aservire.[6] Țăranul aservit în cadrul acestei obşti îşi păstra stăpânirea asupra casei, asupra delniței pe care o avea în proprietate, precum şi asupra bunurilor create de el: curături, prisăci, vii, iazuri, vad cu mori.[7]

În cadrul obştii s-au înmulțit tranzacțiile între țărani, în favoarea celor care au reuşit să se îmbogățească, iar feudalii au făcut totul pentru a deveni copărtaşi, tendință țărmurită de dreptul de *protimisis* sau preemțiune adică condiționarea dreptului fiecărui copărtaş devălmaş de a dispune de

---

[1] Ibidem, p. 539.

[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 101.

[3] *H.H. Stahl*, Sociologia satului devălmaş, Bucureşti, 1946, p. 87.

[4] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 540.

[5] *H.H. Stahl*, Contribuții la studiul satelor devălmaşe românești, vol. III, Bucureşti, 1965, p. 46.

[6] Ibidem, p. 72.

[7] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 107; *C. Giurescu*, Studii de istorie socială, Bucureşti, 1943, p. 55.

partea ce i se cuvenea din hotarul comun, de dreptul de precumpărare şi răscumpărare din partea celorlalţi devălmaşi.[1]

Ca atare, orice devălmaş a fost obligat atunci când a vrut să-şi vândă partea sa din obşte să întrebe mai întâi rudele, vecinii şi întreaga obşte, şi numai în cazul când aceştia nu cumpărau, puteau să o vândă oricui. Dreptul de răscumpărare al rudelor şi megieşilor s-a manifestat atunci când nu au fost anunţaţi de vânzarea care nu a avut loc sau când s-a atacat actul de vânzare.[2]

Dreptul de precumpărare şi răscumpărare a existat şi în Transilvania feudală; el a avut drept corolar anunţarea prealabilă a rudelor devălmaşilor şi vecinilor cu privire la înstrăinarea proiectată, obligaţie satisfăcută prin **vestirea** *(premonitio)* celor îndrituiţi să-şi exercite dreptul. Această instituţie s-a practicat în Transilvania atât la români, cât şi la maghiari şi saşi.[3]

Iobagii din Transilvania au pierdut dreptul de proprietate asupra pământului; asupra sesiilor lucrate de ei aveau numai posesiunea şi folosinţa, nu proprietatea care aparţinut moşierului feudal. **Sesie** se numea în dreptul feudal transilvănean lotul de pământ constând dintr-un complex de parcele în suprafaţă totală de un anumit număr de iugăre. În funcţie de aceasta erau cunoscuţi **iobagi cu sesii, coloni, jeleri cu casă şi jeleri fără casă**, aceştia din urmă neavând niciun fel de pământ.[4] Proprietatea sesilor o deţineau feudalii, iar iobagii şi jelerii aveau numai posesiunea, ce se concretiza într-un drept nelimitat de folosinţă.

Terenul aflat la dispoziţia unei comunităţi urbane se numea „hotarul târgului" şi pe lângă terenul de agricultură cuprindea loc de păşune, prisăci, mori. Terenul folosit pentru agricultură se numea „ţarina târgului"; în fiecare primăvară şoltuzul şi pârgarii împărţeau fiecărei familii pământul de cultură, proporţional cu numărul membrilor.[5]

Stăpânirea târgoveţilor şi orăşenilor ca şefi de gospodărie asupra locurilor de casă şi de prăvălie şi asupra locului de hrană din moşia Târgului, asupra locurilor de vatră, o stăpânire consolidată, desăvârşită, fără a exclude domeniul eminent al domnului, era ereditară, veşnică. Se putea dispune de ea fără autorizarea prealabilă a domniei.[6]

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 71.
[2] Ibidem, p. 72.
[3] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 552.
[4] Ibidem, p. 542.
[5] Ibidem.
[6] Ibidem, p. 550.

Conform **sistemului patrilineal**, legătura de rudenie se stabilea după tată şi numai în lipsa tatălui rudenia opera după mamă. Gradele de rudenie reprezentau în linie ascendentă şi descendentă generaţiile, iar colateralii mergeau până la autorul comun, la al şaptelea grad, a „şaptea spiţă", „al şaptelea brâu".[1]

Căsătoria, astfel cum era concepută în sistemul juridic popular sau în legiuirile medievale româneşti, comporta îndeplinirea unor condiţii prealabile din partea viitorilor soţi. Vârsta mirelui era, de regulă, mai mare decât a miresei.

Dreptul scris cerea ca băieţii să fie puberi, iar fetele „apte" pentru bărbat,[2] adică primii să fie trecuţi de 14 ani, iar cele din urmă de 12 ani. Vechile forme, cumpărarea, raptul au dispărut, căsătoria având la bază consimţământul liber al părţilor exprimat în formă solemnă în faţa organului bisericesc competent care îşi dădea binecuvântarea. La românii din Munţii Apuseni, regiune unde în secolul al II-lea a avut loc o puternică colonizare ilirică, a existat obiceiul contractării căsătoriilor cu prilejul unor reuniuni periodice.

Impedimentele la căsătorie erau de mai multe feluri, ele proveneau în primul rând din legătura de rudenie, căsătoria fiind interzisă între consangvini şi afini până la gradul al optulea. În sistemul de drept transilvănean existau şi impedimente prevăzute în dreptul canonic, care puteau fi ocolite pe calea dispensei.

Raporturile create după căsătorie erau dominate de regula superiorităţii bărbatului, a inferiorităţii femeii şi a copiilor în familie. Zestrea i-a aparţinut femeii ca proprietate, dar a fost administrată de soţ, cu obligaţia ca la desfacerea eventuală a căsătoriei, dacă femeia a fost vinovată de această desfacere, să-i fie restituită.[3]

În privinţa raporturilor dintre părinţi şi copii, acestea s-au concretizat în puterea părintească, care i-a acordat tatălui drepturi destul de largi. În sistemul popular avea forme absolute, părinţii putând dispune după bunul plac de copii, iar în caz de nevoie să-i vândă. Conform dreptului scris, puterea părintească exista atâta timp cât trăiau părinţii, chiar după căsătoria copiilor. Asupra copiilor născuţi din căsătorie, tatăl dobândea puterea părintească, în virtutea căreia avea diverse drepturi şi obligaţii. Această putere nu avea în dreptul transilvănean caracter absolut. Puterea

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 499.

[2] Ibidem, p. 507.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 86.

părintească se dobândea în Transilvania pe calea adopţiunii şi a legitimaţiei (asupra copiilor născuţi în afara căsătoriei).[1]

Transmiterea bunurilor succesorale, moştenirea se făcea pe cale legală şi prin manifestarea de ultimă voinţă a defunctului.

Potrivit moştenirii legale, atât copiii legiuiţi, cât şi cei adoptivi, indiferent de sex, au vocaţie egală la bunurile de baştină (ocine, dedine) sau cumpărate de părinţii lor decedaţi.[2] Copiii naturali succed numai la moştenirea mamei.

Copilul vitreg (hiastru) are aceleaşi drepturi la moştenire ca şi cel legiuit, dar numai la succesiunea părintelui bun (propriu).[3]

Legea ţării recunoştea şi soţului supravieţuitor un drept de moştenire în concurs cu descendenţii defunctului.

Moştenirea testamentară se deschidea pe baza testamentului oral sau scris (diata).[4] Atât testamentul oral – „limbă de moarte", cât şi cel scris se făcea în prezenţa martorilor. Părinţii puteau dezmoşteni pe fii răufăcători sau lipsiţi de respect.[5]

Dreptul de a dispune cu titlu gratuit cunoştea o limită în instituţia rezervei. Îndreptarea legii foloseşte termenii de „falchedie", „falchidiu" pentru a desemna rezerva; spre deosebire de legea romană care admitea rezerva invariabilă de o pătrime, pravila românească prevedea cote variabile.[6]

În sens juridic, obligaţiile au fost slab dezvoltate în feudalism, datorită dominaţiei, pentru mai multe secole, a economiei naturale. Din momentul în care stăpânii feudali şi-au orientat producţia către piaţă, s-au dezvoltat şi obligaţiile în sens juridic.[7]

În dreptul scris, contractele de orice fel trebuiau să fie bazate pe acordul comun şi să nu aibă niciun viciu de voinţă. Prevederile acestea au fost reluate de pravilele româneşti din secolul al XVII-lea care prevedeau expres şi nulitatea contractelor făcute cu nerespectarea legii.

Izvoarele obligaţiilor erau multiple, ele se năşteau atât din contracte, cât şi din lege sau ca urmare a răspunderii civile delictuale. În Transilvania au existat diferenţieri între diversele categorii sociale, pentru clasa nobiliară

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 513.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 116.
[3] *G. Ghibănescu*, Surse şi izvoade, Iaşi, 1933, p. 66, vol. III.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 117.
[5] Ibidem.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 529.
[7] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 89.

având un caracter de pur drept feudal, pentru ţărănime a păstrat şi elemente provenite din perioada prefeudală, iar pentru orăşeni, obligaţiile au fost reglementate foarte asemănător principiilor dreptului roman.[1]

Principalul contract real în dreptul feudal era donaţia, donatorul putând fi domnul ţării sau diferiţi particulari, mănăstiri sau locaşuri de cult, dreptul de ctitorie constituind o modalitate de condiţionare a proprietăţii feudale.

În cazul donaţiei domneşti, intenţia de a gratifica avea în vedere fie răsplătirea unor boieri pentru slujbă credincioasă, fie ajutorarea unor mănăstiri.[2] În caz de donaţii de bunuri imobiliare între particulari, actul trebuia confirmat de domn, în virtutea dreptului său eminent.

Îndreptarea legii consacră expres caracterul de liberalitate a donaţiei, precum şi caracterul ei irevocabil.[3]

Obiectul donaţiei putea fi persoana umană, când ţăranul liber se închină cu „sufletul şi averea" unui stăpân feudal, şi robii, care puteau fi dăruiţi de stăpânii lor.[4]

În dreptul feudal transilvănean donaţiile au constituit un act juridic frecvent practicat, atât în privinţa bunurilor mobile, cât şi a celor imobile. Donaţiile de imobile făcute de persoane private sau de conducătorii statului, regele Ungariei, principele Transilvaniei, sunt consemnate în diferite documente.[5]

Se întâlnesc şi donaţii de imobile (case, terenuri) ale unor particulari către rude cu sau fără scutire de raport.

Contractul de schimb avea ca obiect sate, terenuri cu construcţii sau culturi, dar şi ţărani dependenţi şi robi. Pravilele româneşti din secolul al XVII-lea presupuneau în cazul schimburilor de terenuri o echivalenţă a fondurilor.[6] Schimbul se făcea de obicei prin zapis, iar când avea ca obiect sate, aceste zapise se prezentau spre întărire domnului şi sfatului domnesc.

În dreptul feudal transilvănean contractul de schimb a fost supus unor reglementări asemănătoare vânzării, având unele laturi comune, mai ales în privinţa contra-prestaţiilor, apărarea pentru evicţiune, sancţionarea

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 560.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 120.
[3] Îndreptarea legii, 1645, ediţie critică, Bucureşti, 1962.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 120.
[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 561.
[6] Ibidem, p. 562.

revocării unilaterale, alegerea de către unul din contractanți a bunului (de exemplu un anumit iobag pe care dorește să-l primească).[1]

Împrumutul, în special sub formă de sume băneşti, consta în banii, pe care creditorul îi preda debitorului, cu obligația acestuia din urmă de a-i restitui la un anumit termen – zi, soroc, vădea etc.

Atunci când restituirea nu era posibilă, se recurgea la plata în natură, cedându-se creditorului pământuri sau alte bunuri imobiliare.[2] Uneori, se obişnuia să se aplice şi dobândă, numită mai târziu Baş,[3] care putea fi capitalizată, luându-se dobândă la dobândă, marcând dezvoltarea capitalului cămătăresc.[4]

Statutele municipale săseşti din Transilvania făceau distincția între **împrumutul de consumație**, constând în bunuri ce se cântăresc, se numără ori se măsoară, şi **împrumutul de folosință, comodatul**, constând într-un lucru ce se restituie în natură (unelte, vite de muncă etc.).

Pentru garantarea obligațiilor izvorâte din contracte, în feudalism se practica **zălogul**. El consta din bunuri imobiliare şi mobile, mai ales pământ şi iobagi cu delnițele lor.[5] Îndeplinirea la termen a obligației garantate atrăgea răscumpărarea zălogului. Când zălogirea se făcea fără termen, creditorul era îndreptățit să stăpânească şi să folosească bunurile zălogite până la achitarea datoriei sau înapoierea bunurilor împrumutate.[6]

În Transilvania, persoanele care garantau îndeplinirea de către debitorul principal a obligației se numea **chezaşi**; acceptarea situației de chezaş atrăgea executarea acestuia în caz de neexecutarea obligației din partea debitorului principal.[7]

Dintre contractele consensuale, vânzarea-cumpărarea era cel mai important. Obiectul contractului îl forma: pământul, ocinile țăranilor liberi râvnite de feudali şi chiar persoane, țărani dependenți, țărani liberi şi robi, case, dughene, prăvălii. Prețul, de regulă, se stabilea în bani, dar şi în natură.[8] Prețul era totdeauna determinat atât în bani, cât şi în lucruri prețuite în bani.[9]

---

[1] Ibidem, p. 569.
[2] Ibidem.
[3] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 121.
[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 90.
[5] *G. Ghibănescu*, op. cit., vol. I, p. 30.
[6] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 121.
[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 568.
[8] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 90.
[9] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 567.

Consimţământul contractantului trebuia să fie liber, nesilit. Legea ţării considera nul contractul în care consimţământul era viciat prin „silă" sau sub forma „aruncării preţului", sau „lepădării preţului" de către boier, împotriva refuzului ţăranului de a-şi vinde pământul.[1]

Românii din Transilvania, care aparţineau clasei nobililor, puteau vinde sau cumpăra bunuri mobile şi imobile în aceleaşi condiţii ca şi ceilalţi nobili. Iobagii nu aveau dreptul să vândă sesile pe care le cultivau.[2]

Contractul de închiriere a avut o sferă de aplicare mai largă începând cu secolul al XVII-lea, mai întâi având ca obiect închirierea de case, apoi şi închirierea forţei de muncă (ţărani cu învoieli în Ţara Românească şi Moldova), precum şi arendarea de livezi, păşuni respectiv contractul de suhat,[3] iar în Transilvania s-a practicat şi arendarea unor mine.[4]

Dreptul feudal românesc a cunoscut şi asocierea în diferite scopuri pentru lucrări agricole, cât şi mandatul pentru a se oferi posibilitatea reprezentării.

Tradiţionala solidaritate a obştii săteşti şi anumite interese ale statului feudal au făcut posibilă şi unele forme de răspundere pentru fapta altuia. Au existat forme de răspundere în materie fiscală, prin sistemul de impozit numit cislă, cei care rămâneau în sat trebuia să împlinească întreaga cislă, cu dreptul de a se despăgubi din bunurile părăsite de cei fugiţi sau în imposibilitate de a plăti.[5]

Satele au păstrat mai departe dreptul de a cerceta şi identifica pe autorii faptelor grave, comise pe teritoriul lor, cu obligaţia de a-l preda organelor de stat pentru judecată şi aplicarea pedepsei. Satul întreg suporta duşegubina (amenda), constând într-un număr mare de vite, când nu îl putea prinde pe vinovat.[6]

§6. Infracţiuni şi pedepse. Procedura de judecată

În dreptul penal feudal constituia infracţiune fapta considerată periculoasă de către clasa dominantă şi sancţionată de puterea publică cu pedeapsa penală.

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 118.
[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 569.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 90.
[4] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 570.
[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 117.
[6] Ibidem, p. 118.

Între infracţiune şi pedeapsă legătura este indisolubilă.

În dreptul feudal român, infracţiunea a avut următoarele denumiri: **„faptă", „faptă rea", „greşală mare", „vină", „vinovăţie", „păcat"**; dintre toate, cea mai expresivă este cea de **„vină"**[1].

Noţiunile de infracţiune (vină) şi pedeapsa penală au existat în Ţările Române şi înainte de constituirea lor în state feudale, obştile săteşti aplicând un drept penal nescris, stabilit prin obicei.

După constituire, statul s-a substituit în drepturile obştilor, preluând treptat dreptul de represiune penală în interesul politicii de centralizare. Aşa cum dovedesc documentele, judecătorii domneşti aveau competenţă să judece şi să pedepsească pe oamenii din sate nu numai pentru fapte grave ca tâlhăria şi furtul, dar chiar şi pentru unele mărunte, ca de exemplu „loviturile cu vânătăi"[2].

Până la destrămarea obştilor (secolul al XVIII-lea), domnia a colaborat cu obştea, chiar şi în materie penală. Justiţia obştii era una socială, cvasistatală, care nu poate fi confundată cu justiţia privată şi nu poate fi considerată nici măcar ca urmă de justiţie privată[3]. Cu toate acestea, se întâlnesc şi în statele feudale româneşti resturi de justiţie privată. Acestea au fost **compoziţiunea**, instituţie de largă aplicaţie, şi **răspunderea colectivă**, redusă la două cazuri: **răspunderea familială** în materie de hiclenie şi **răspunderea solidară** a obştii pentru nedescoperirea infractorului (**duşegubina**).

Răzbunarea sângelui (vendeta), sistem penal primitiv în care rudele celui ucis aveau dreptul şi datoria să-l răzbune contra ucigaşului sau rudelor acestuia, a existat la toate popoarele în orânduirea gentilică.

La români, cel puţin de la constituirea statelor feudale, răzbunarea sângelui n-a existat ca sistem legal de represiune penală. În literatura de specialitate (N. Iorga, P.P. Panaitescu, Romulus Vulcănescu, Al. Constantinescu) se ia uneori vendeta ca drept, socotind norme de drept penal unele fapte de răzbunare care n-au o semnificaţie juridică.

Cel mai important document invocat în acest sens, cel din 1525 de la Vladislav al III-lea[4], nu dovedeşte că ar fi fost un caz de vendetă, ci,

---

[1] *I. Ceterchi, V. Hanga, L. Marcu, G. Cront, I. Floca, V.Al. Georgescu, N. Grigoraş, Al. Herlea, I. Matei, D. Mioc, O. Sachelarie, N. Stoicescu, P. Strihan, V. Şotropa, R. Vulcănescu*, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti, 1980, p. 430.

[2] D.R.H., A, vol. 2, p. 211-213 (Doc. 3 februarie 1467).

[3] *I. Ceterchi şi colab.*, vol. cit., p. 430.

[4] D.R.H., B, vol. 2, p. 446 (Doc. 10 iunie 1525).

dimpotrivă, că domnul, constatând că s-au săvârşit două omoruri între două cete aflate în proces pentru pământ, porunceşte capului cetei care pierde procesul să se ferească de ceata câştigătoare, că altfel va avea „rea urgie" de la domnie.

Istoricii dreptului I.C. Filitti şi D.I. Suchianu susţineau părerea că vechiul drept românesc, care cunoaşte compoziţiunea, „nu mai cunoaşte *Blutrache*", adică răzbunarea sângelui. Documentele ce folosesc expresia „moarte pentru moarte" sau „răsplătire cu moartea" dovedesc o urmă de răzbunare a sângelui în limbajul cancelariei, nu în mentalitatea poporului sau în practica judiciară[1].

Explicaţia istorică a acestui fenomen a dat-o Fr. Miklosich: „La poporul român nu se dovedeşte răzbunarea sângelui: istoria acestuia lămureşte acest fenomen"[2].

Un rest de justiţie privată reprezintă însă compoziţiunea; ea este înţelegerea dintre vinovat şi victima sau rudele victimei prin care vinovatul, înţelegându-se cu ele, prin plata unei sume de bani sau darea unor bunuri (vite, pământ etc.), îşi răscumpără vina.

În Ţările Române, ea a fost practicată ca instituţie de drept consuetudinar încă înaintea constituirii statelor feudale. În secolul al XVIII-lea, compoziţiunea este justificată într-o anaforă, pe baza unui text din Basilicale (LX, 53, 1) pe care-l citează: „La vinovăţiile ce aduc osânda de moarte, este vinovatul slobod a pleca pe parasul sau prin dare"[3].

Compoziţiunea a avut o largă aplicare, mai ales că ea opera şi în cazul furtului. Aceasta a determinat pe unii istorici (P.P. Panaitescu)[4] să creadă că omuciderea era o pricină civilă, ceea ce este o eroare. Documentele au consemnat numai cazurile când părţile se împăcau prin plata capului, nu şi pe cele când vinovaţii, neavând cu ce să se răscumpere, erau spânzuraţi; sub domnia lui Vasile Lupu sunt consemnate totuşi numeroase executări capitale[5].

---

[1] *I. Ceterchi şi colab.*, vol. cit., p. 431.

[2] *Fr. Miklosich*, Die Blutrache bei den Slaven, Viena, 1887, p. 9.

[3] *V.A. Urechea*, Documente inedite din domnia lui Al. C. Moruzi, 1793-1796, Bucureşti, 1895, p. 550, anaforaua din 22 decembrie 1794 (Textul în: Basilicale, Ed. Fabrotus, vol. VII, p. 878).

[4] *P.P. Panaitescu*, Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială, Ed. Univers, Bucureşti, 1947.

[5] Voyage du Patriarche Macarie D'Antioche en Orient, en Moldavie et en Valachie, în Călători străini despre Ţările Române, vol. VI, Bucureşti, p. 385.

Dovada că toate infracţiunile stinse prin compoziţiune erau totuşi de competenţa autorităţii publice este faptul că vinovatul îşi răscumpăra capul de la dregător[1]. Dimitrie Cantemir aminteşte că ucigaşul care se înţelegea cu rudele victimei putea spera mila domnului, dar nu în mod sigur; domnul putea considera că interesul obştesc cerea mai degrabă pedepsirea exemplară decât plata capului[2].

Într-o societate evoluată, răspunderea penală colectivă reprezintă o supravieţuire a timpurilor străvechi, când oamenii, strâns solidari cu grupul social căruia aparţineau, găseau firesc să răspundă pentru vina altuia din acelaşi grup.

La români, avem două forme de supravieţuire a acestei practici:

a) **răspunderea penală colectivă a satului** pentru omorul sau furtul săvârşit pe teritoriul lui;

b) **răspunderea penală familială**, aplicată excepţional şi abuziv de către unii domni care, în cazurile de hiclenie, extindeau pedepse şi asupra familiei celui vinovat.

a) **Răspunderea solidară a obştii.** Ca organizaţie „cvasistatală", obştea avea obligaţia să prindă şi să sancţioneze pe infractori. După întemeiere, statul feudal, în interesul menţinerii ordinii, dar mai ales al creării de venituri, a lăsat în sarcina obştii obligaţia de a descoperi şi prinde pe marii infractori, iar în caz de nereuşită, de a plăti o „gloabă" însemnată (**duşegubină**). Pentru săteni, această sarcină era o nenorocire: o numeau „năpastă"[3]. Această normă de drept, primitivă, dar eficace, nu se află în pravile, ci are un caracter consuetudinar. Ea se întâlneşte şi la alte popoare. Eficacitatea ei este atestată de călători străini[4].

b) **Răspunderea familială.** Nici pravilele, nici obiceiul pământului nu prevedeau că pentru vina cuiva ar răspunde penal membrii familiei vinovatului. Dimpotrivă, Sintagma lui Matei Vlastares avea un text precis:

---

[1] D.R.H., A, vol. 16, p. 385 (Doc. 15 aprilie 1588).

[2] *D. Cantemir*, Descriptio Moldavie, trad. de G. Guţu, Ed. Academiei, Bucureşti, 1973.

[3] *C.A. Stoide, C. Turcu*, Documente şi regeste din ţinutul Neamţ, p. 28, Doc. 15 septembrie 1682; Termenul de „năpastă" ce apare în documente, dar reproduce limbajul popular, arată că această normă consuetudinară, menţinută de domnie pentru rentabilitatea ei, nu mai corespundea cu conştiinţa de dreptate a oamenilor de rând.

[4] *A.M. Graziani*, în Călători străini despre Ţările Române, vol. II, Bucureşti, p. 382.

„Copiilor, care n-au săvârşit nimic rău, delictele părinţilor nu le vatămă; nici părinţilor ale copiilor. Căci crimele urmăresc persoana"[1].

Abateri de la principiul personalităţii răspunderii penale s-au făcut şi la români, ca şi la alte popoare la represiunea hicleniei, din cauza patimilor politice ce făceau să revină unele practici străvechi.

Astfel, Neagoe Basarab (Domnitor al Ţării Româneşti în perioada 1512-1521) confisca, pentru hiclenie, ocina lui Radu, a fraţilor şi a nepoţilor lui[2]. Aron Vodă Tiranul (Domnitor al Moldovei în perioada septembrie 1591-iunie 1592 şi în perioada septembrie 1592-aprilie 1595), după războiul cu pretendentul Bogdan, prigonind ca hicleni pe toţi partizanii acestuia, i-a ucis nu numai pe ei, „ce şi seminţiile lor, şi vinovaţi şi nevinovaţi"[3].

Vasile Lupu (Domnitor al Moldovei în perioada 1634-1653), pedepsind pentru necredinţă pe boierul Pătraşcu Ciogolea, l-a executat „împreună cu fiul său, pe care Ciogolea îl luase cu el"[4].

Lista pedepselor prevăzute de pravile sau admise în practica dreptului penal feudal este lungă. Ea constituie, prin cruzimea şi varietatea pedepselor, un document trist ce dovedeşte caracterul opresiv al rânduielilor de atunci[5].

Pedepsele prevăzute în pravilele vremii, potrivit lui Petre Strihan[6], sunt:

a) pedepse corporale:

– pedeapsa cu moartea[7];

– mutilarea;

– înfierarea;

– bătaia;

b) pedepse privative de libertate:

---

[1] Sintagma lui Matei Vlastares, apărută în secolul al XV-lea (1475).

[2] D.R.H., B, vol. 2, p. 363 (Doc. 16 septembrie 1519); A se vedea şi *R.Şt. Ciobanu* (Vergatti), Neagoe Basarab, Bucureşti, 1986, passim.

[3] *G. Ureche*, Letopiseţul Ţării Moldovei, ed. a II-a, P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.

[4] G. *Kraus*, Cronica Transilvaniei 1608-1665, Ed. G. Duzinchievici–E. Reus-Mârza, Bucureşti, 1965, p. 155; a se vedea şi *A. Ligor*, Moldova în timpul lui Vasile Lupu, Bucureşti, 1986, passim.

[5] *I. Ceterchi şi colab.*, vol. cit., p. 447.

[6] Ibidem, p. 447.

[7] Pedeapsa cu moartea putea fi pusă în executare, potrivit pravilelor vremii, printr-una din următoarele modalităţi: spânzurătoarea, decapitarea, tragerea în ţeapă, arderea de viu, înecarea, îngroparea de viu, sugrumarea (*O. Mastacan*, op. cit., p. 147)

– ocna[1];
– temniţa[2];
– grosul[3];
– varta[4];
– surghiunul[5];

c) pedepse pecuniare:

– duşegubina[6];
– confiscarea;
– gloaba[7];

d) pedepse accesorii şi complementare:

– tortura;
– degradarea civică;
– raderea bărbii.

Aşa cum se remarcă din clasificarea enunţată anterior, în fruntea tuturor acestor pedepse se situează, din punct de vedere al gravităţii, pedeapsa cu moartea.

Infracţiuni pedepsite cu moartea[8]

Erezia este abaterea conştientă de la dogma bisericii dominante printr-o faptă sau o convingere mărturisită ca reprezentând ea adevărata credinţă. Fapta era considerată ca „păcat mare" de biserică şi pedepsită de pravilă ca infracţiune, după constatarea ei de către „giudeţul bisericii". Pedeapsa prevăzută de pravile pentru erezie era „moartea cumplită". Toate confesiunile noi şi toate sectele religioase, la apariţia lor, au fost considerate de biserică şi chiar de popor ca erezii[9].

---

[1] Era aplicată pe viaţă sau pe timp limitat şi consta în munca silnică executată de condamnaţi în saline.

[2] Era închisoarea cu regim mai puţin sever decât ocna şi se executa în închisori sau în mânăstiri de către boieri sau clerici.

[3] Închisoarea preventivă pentru oamenii de rând.

[4] Închisoarea destinată debitorilor ca măsură de constrângere pentru plata datoriilor.

[5] Consta în izgonirea vinovatului din reşedinţa lui, definitiv sau temporar.

[6] Amenda în bani sau vite.

[7] Amenda.

[8] În ceea ce priveşte pedeapsa capitală, a se vedea pe larg *O. Mastacan*, Pedeapsa capitală în dreptul românesc. Origini şi evoluţie, Ed. Bibliotheca, Târgovişte, 2008.

[9] *I. Ceterchi şi colab.*, vol. cit., p. 436.

BCU MIHAI EMINESCU UNIVERSITY LIBRARY

Ierosilia era orice infracţiune prin care omul se atingea de biserică: „toate fealurile de greşeale cu câte se atinge omul de beasearică".

Cele mai frecvente, împreunarea trupească în biserică sau cu o călugăriţă şi furtul de lucruri sfinţite din loc sfinţit, erau prevăzute expres de pravile şi pedepsite cu „cumplita moarte".

Această infracţiune era prevăzută şi pedepsită tot aşa şi în Sintagma lui Matei Vlastares.

Se pare că, deşi erau numeroase cazuri de ierosilie mai ales prin relaţii sexuale cu călugăriţe, în practică, majoritatea rămâneau nesancţionate din cauza climatului general de indulgenţă existent în clerul înalt[1].

Înalta trădare a avut denumirea de „hiclenie" cu variantele „viclenie", „vicleşug", precum şi „hainie" cu varianta „hainlâc" (mai rar). Hainie era denumită, mai ales, trădarea faţă de Imperiul Otoman. Cea mai veche menţiune documentară este în Moldova[2] la 18 octombrie 1435, iar în Ţara Românească[3], dinainte de 1359. Infracţiunea a prezentat o mare însemnătate pentru efortul domniei de a realiza centralizarea statului, o mare frecvenţă din cauza luptelor pentru domnie şi o aspră represiune şi oarecare elasticitate prin tendinţa domniei de a asimila cu trădarea fapte de importanţă minoră[4].

Necredinţa faţă de domn şi ţară se prezenta sub forme diferite, ca: pretenţia la tron, ridicarea armelor contra domnului, nerăspunderea la chemarea domnului, închinarea către un pretendent la tron, fuga supuşilor peste hotare (pribegia), cea mai frecventă formă de hiclenie.

Pedeapsa pentru hiclenie, după obiceiul pământului şi după pravilă, era moartea şi confiscarea averii. În fapt, domnul aplica pedeapsa cu moartea în forma cea mai severă: chiar boierii erau spânzuraţi sau traşi în ţeapă. Deşi, obişnuit, se sfătuia cu Divanul la judecăţi, domnul putea judeca singur pricinile de hiclenie. Pedeapsa, după pravilă, era personală. Prin abuz, uneori domnul o extindea şi la membrii familiei celui vinovat.

Calpuzănia (falsificarea monedei). Având dreptul de a bate monedă şi turnătorii proprii, domnii aveau interesul şi dreptul de a reprima falsificarea. Faptul de a imita monedă a devenit, prin voinţa domniei, o infracţiune numită cu un termen de origine turcească „calpuzănie". Pravilele din secolul

---

[1] D.R.H., A, vol. 1, p. 197-198.

[2] Ibidem, p. 197-198.

[3] *A Sacerdoţeanu*, Cea dintâi pedeapsă de hiclenie în Ţara Românească, Bucureşti, p. 294.

[4] *I. Ceterchi şi colab.*, vol. cit., p. 437.

al XVII-lea au prevăzut pentru calpuzani pedepsele din pravilele bizantine: decapitarea urmată de arderea cadavrului şi confiscarea bunurilor. Niciun document nu atestă aplicarea pedepsei astfel prevăzută de pravile.

Omorul denumit mai ales „moarte de om" şi mai târziu „ucidere", a fost considerat crimă şi pedepsit penal chiar înainte de constituirea statelor feudale de către justiţia obştii[1]. În statul feudal, fiind socotit infracţiune gravă („faptă mare"), judecata lui a fost preluată de domnie, devenind „caz domnesc".

Pravilele au cerut, pentru existenţa infracţiunii, pe lângă faptul material al uciderii şi intenţia de a ucide.

Diferită de concepţia germanică după care fapta era suficientă, pravila hotăra că acel ce ucide „cu greşală şi fără de voia lui, să nu se cearte ca un ucigatoriu". Uciderea unui rob era crimă: robul era socotit om, nu lucru.

Moartea de om era „grabnică", adică spontană, sau „vaşnică", adică cu premeditare.

Printre pedepsele prevăzute de pravile pentru această infracţiune se număra şi pedeapsa cu moartea, însă ucigaşul îşi putea răscumpara vina de la rudele victimei şi de la dregător prin compoziţiune („plata capului").

Paricidul după pravile consta în uciderea părinţilor, copiilor, fraţilor soţiei (soţului) proprii. Pedeapsa tradiţională pentru paricid era arderea de viu[2].

Cartea românească de învăţătură[3] şi Îndreptarea legii[4] prevedeau „moartea mai cumplită" pentru paricizi, dar lăsau modalităţile la aprecierea judecătorului. Acesta putea alege conform pravilei:

„pentru paricid ea se aplica prin tăierea în bucăţi a cadavrului infractorului";

„paricidul şi sluga ce vinde pe feciorul sau robul altuia se executau prin legare de cozile cailor."

Tâlhăria – infracţiune ce consta într-un furt însoţit de violenţă, era cunoscută în vechiul drept sub denumirile de: jac, jăcuire, jaf, tâlhuşag şi tâlhărie. Pedeapsa prevăzută de pravile era moartea prin spânzurătoare atât pentru tâlhari, cât şi pentru gazdele lor.

---

[1] Ibidem, p. 438.

[2] Ibidem, p. 439.

[3] *P. Ionescu Muscel*, Istoria Dreptului Penal, Ed. Revista positivă penală şi penitenciară, Bucureşti, 1931, p. 85-87.

[4] Ibidem.

Deşi ar părea de neconceput, compoziţiunea se aplica şi în materie de tâlhărie. La intervenţia boierilor, tâlharii dovediţi scăpau cu viaţă prin plata capului.

Furtul era infracţiunea ce consta în însuşirea pe nedrept şi pe ascuns a lucrului altuia. Altă denumire era „furtişag", iar în Moldova „furtuşag"[1]. În orânduirea feudală, furtul a fost cea mai frecventă infracţiune. Pravilele secolului al XVII-lea au consacrat normele dreptului consuetudinar potrivit cărora, cel ce se face vinovat de furtişag mare va fi spânzurat.

Furtul era „mare" datorită valorii, săvârşirii lui prin spargere, prin rămânerea lui nedescoperit sau prin repetarea lui a treia oară.

Furtul, oricât de mic, repetat de trei ori era pedepsit cu spânzurătoarea.

Astfel, „ deci furtişag mare să cheamă când iaste lucrul furtişagului de mare preţ, sau când iaste omul învăţat într-acest meşteşug al furtişagului, sau când va fura de la vre un boiariu sau alt om de mare cinste sau când va fi furat niscare dughene cu negoţi sau când va fi făcut scări să se suie la vre o Curte domnească sau boiarască sau când va săpa casa, sau va risipi zidiu, sau când va fi sdrobit lacăţi şi alte multe ca acestea[2]".

Îndreptarea legii şi Cartea românească de învăţătură nu pedepseau însă furtul de fructe dacă omul culegea numai atât cât mânca.

Incendierea – represiunea acestei infracţiuni cuprinsă în Legea agrară bizantină a fost încorporată în pravilele din secolul al XVII-lea. Acestea prevedeau pedeapsa cu moartea numai pentru incendiatorii de case, holde sau fân, din răzbunare.

Răpirea de fată (sau de femeie) a constituit o infracţiune gravă în dreptul feudal român, ca şi la popoarele vecine. Întemeindu-se pe pravilă, domnia a considerat răpirea ca o vină gravă („faptă mare") a cărei judecată a rezervat-o domnului, pedeapsa putând să fie moartea.

Pravilele din secolul al XVII-lea au generalizat pedeapsa cu moartea, iar averea răpitorului era dată femeii răpite. Pravila hotăra că „răpitura" era mai gravă când se răpea o fată de boier mare. Aceeaşi pravilă cerea pentru existenţa infracţiunii:

- transportarea răpitei dintr-un loc în altul;
- necinstirea ei prin violenţă.

Conform Glavei (Capitolului IV): „orice rob sau nămit sau slugoiu de va răpi vre o femee, nu se va certa numai cu moartea ci îl vor şi arde în foc[3]".

---

[1] *I. Ceterchi şi colab.*, vol. cit., p. 439.

[2] *P. Ionescu Muscel*, op. cit., p. 85.

[3] Ibidem, p. 88.

Referitor la aceeaşi infracţiune, pravila menţionează că „acel ce va răpi vreo muere călugăriţă sau alt obraz ce va fi giuruit lui Dumnezeu ... să va certa cu moarte, şi nici un lucru nu poate ca să-l ajute, să nu-şi piardă viaţa[1]".

Sodomia consta în legătura sexuală între bărbat şi bărbat sau între femeie şi femeie. Ea era sancţionată atât de biserică, prin pedepse canonice ca „lucruri scârnave şi urâte", cât şi de stat prin pedepse penale. Pedeapsa prevăzută în pravile era moartea. În Ţările Române cazurile de sodomie dovedite au fost rare.

Pravila prevedea că „sodomleanii nu se ceartă numai cu moarte ce şi după moarte trupurile lor le bagă în foc de le ard[2]."

Incestul, relaţia sexuală între două persoane de sex diferit între care căsătoria era oprită, se numea în dreptul feudal „amestecare de sânge" sau „sânge amestecat"[3]. Pravilele prevedeau pentru această infracţiune pedeapsa cu moartea alternativ cu tăierea nasului sau bătaia.

Adulterul, denumit în epocă „preacurvie", era vina soţiei, iar mai târziu şi a soţului, care avea o legătură sexuală în afara căsătoriei. Vina era pedepsită atât de dreptul canonic, cât şi de cel laic, de pravile şi de obiceiul pământului. După obiceiul pământului, femeia putea fi pedepsită cu moartea.

Pravilele din secolul al XVII-lea prevedeau că bărbatul care prindea pe femeie în flagrant delict de adulter, dacă o ucidea, nu era pedepsit ca ucigaş şi avea dreptul, fără să recurgă la justiţie, să o pună în fiare sau în temniţă[4].

Defăimarea, echivalând cu denunţarea calomnioasă din dreptul modern, consta în faptul de a se atribui unei persoane, verbal sau în scris, o vină neadevărată, care dacă ar fi fost întemeiată, ar fi atras asupra ei o pedeapsă.

Denumirea sub care apare în pravilă această infracţiune este „sudalma mare". Ea era socotită foarte gravă, deoarece multe erori judiciare se datorau denunţurilor calomnioase.

Pravilele din secolul al XVII-lea, urmând linia generală a dreptului bizantin, prevedeau pentru sudalma mare pedepse ce puteau ajunge până la pedeapsa capitală.

---

[1] Ibidem,

[2] Ibidem, p. 89.

[3] *I. Ceterchi şi colab.*, vol. cit. p. 442.

[4] Ibidem, p. 443.

Sudalma era mare când se săvârşea în împrejurări agravante: de exemplu, când pârile sau ocările erau adresate unui dregător, unui cleric, unei femei sau în scris către domnie.

Neascultarea consta în fapta oricui, de orice stare, de a nu se supune poruncii domneşti sau hotărârii judecătoreşti sau faptul ţăranilor dependenţi de a nu da ascultare stăpânilor lor de moşie.

Caracteristica acestei infracţiuni este că nu era reglementată direct de pravile, care însă cuprindeau dispoziţii ce presupun existenţa ei.

Îndreptarea legii (1652)[1] şi Cartea românească de învăţătură (1646)[2] prevăd că acel care „nu va asculta de domnul său ... într-un chip se vor certa şi boiarii şi cei mai proşti".

Pedeapsa cu moartea era deseori anunţată în document ca un mijloc de a asigura executarea poruncii domneşti, de exemplu: „în caz de neascultare să ştiţi că voi porunci domnia mea de vă va pune într-o ţapă înaintea uşilor voastre".

Când neascultarea, prin gravitatea împrejurărilor, se apropia de trădare sau se confunda cu ea, domnul o aplica fără cruţare. De exemplu, Preda Brâncoveanu vel ban a fost tras în ţeapă de Mihnea al III-lea numai pentru că nu a fost de acord cu planul lui de a face război turcilor[3].

Potrivit pravilei, pedeapsa cu moartea mai era prevăzută şi pentru: cel care dă drumul noaptea din grajd oilor şi acestea sunt mâncate de fiare; seducători la a treia înfăptuire; pentru bigami în vârstă matură.

În toate aceste cazuri pedeapsa se executa prin spânzurătoare[4].

Judecata apărea în documentele feudale şi sub denumirea de pricină, gâlceavă, treabă etc. Reclamantul se chema pârâş, jăluitor, prigonitor, iar pârâtul: prigonit sau învinuit.[5]

În dreptul feudal, toţi oamenii liberi şi persoanele juridice (bisericile, mănăstirile, breslele) şi satele chiar, aveau capacitatea de a sta în justiţie; ţărani dependenţi (rumânii sau vecinii) puteau sta în justiţie numai în procesele în care se punea în discuţie însăşi starea lor de dependenţă.

---

[1] Pravila „Îndreptarea legii", glava 367.

[2] Pravila „Cartea românească de învăţătură", glava 62.

[3] *I. Ceterchi şi colab.*, vol. cit., p. 444.

[4] *T. Veroiu*, Pedeapsa cu moartea. Problema eternă a represiunii, Tiparul Glasul Bucovinei, Cernăuţi, 1939, p. 57.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 405.

Femeia căsătorită stătea în justiție asistată de soțul ei sau nu apărea deloc, fiind reprezentată de acesta. Ea era capabilă să stea singură în justiție numai în acțiunea de divorț sau în altă acțiune în legătură cu persoana ei.[1]

Împricinații se prezentau de obicei în instanță în persoană.

Din secolul al XVI-lea documentele încep să ateste reprezentarea în justiție, folosind expresii ca: omul unui împricinat; cel ce a fost în locul acestuia, vătaf. Egumenul reprezenta de regulă mănăstirea, iar soțul soția, satul fiind reprezentat prin „cetaşi". Şi persoanele particulare au început să apeleze la cunoştințele juridice ale unor „pravilişti", care au început să se reprezinte în procese ca vechili de judecăți în secolul al XIX-lea.

Valorificarea în justiție a unui drept de natură civilă sau repararea unei pagube produse printr-un fapt penal şi condamnarea făptuitorului se adresa în general domnului țării printr-o plângere orală sau scrisă (pără, jalbă, joalbă),[2] înmânată domnitorului direct, chiar într-un proțap, când trecea cu alaiul. În Moldova, plângerea era luată de al treilea spătar, care o înmâna domnului.[3]

În vechea procedură judiciară nu se făcea deosebire între procesul penal şi cel civil, aceleaşi norme se aplicau în ambele.[4]

De regulă, dregătorii îndeplineau atât atribuții judecătoreşti, cât şi administrative. Părțile în litigiu puteau ele însele să-şi aleagă de comun acord mai mulți boieri judecători care să judece pricina în schimbul unei recompense – hatalman.[5]

Dacă un împricinat nu se prezenta la termenul fixat, el putea fi adus prin intermediul forței publice. Cei aduşi la judecată prin intermediul unor slujbaşi domneşti, ce se deplasau în acest scop, suportau cheltuielile lui, numite **treapăd** în Țara Românească şi **ciubote** în Moldova.[6]

Procedura chemării în judecată cunoştea în dreptul feudal transilvănean două momente: înaintarea de către reclamant (actor) la instanța competentă a acțiunii, în care se formula pretenția contra pârâtului şi trimiterea citației către pârât, care se numea *citatio* pentru instanțele inferioare şi *evocatio* pentru instanțele superioare.[7]

---

[1] Îndreptarea legii, glava 109; Carte românească de învățătură, glava 48.
[2] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 406.
[3] *D. Cantemir*, op. cit., p. 135.
[4] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 407.
[5] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 124.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 407.
[7] Ibidem, p. 409.

Procedura judiciară transilvăneană prezenta faţă de celelalte două Ţări Române particularităţi în ceea ce priveşte fixarea termenului de judecată, prin existenţa unor zile sau perioade de desfăşurare a judecăţilor, legate de anumite date calendaristice sau evenimente. Asemenea termene au fost octavele şi quindenalele.[1]

Octavele erau termene fixate la opt zile după o mare sărbătoare, iar **quindenalele** erau fixate de regulă la 15 zile de la lăsarea la vatră a oştirii.

Unul dintre instrumentele folosite de maghiari pentru accelerarea procesului de feudalizare şi aservire a populaţiei a fost **bilotul** – un judecător special, desemnat de rege să judece în anumite circumscripţii.[2]

Bilotul a avut sarcina de a realiza, printr-o procedură judiciară specială, paza averii feudale, să judece infracţiunile ce ameninţau temelia societăţii feudale. Comiţii comitatelor au reuşit treptat să-i subordoneze, iar Bula de aur le-a restrâns dreptul de a judeca independent, indicând că vor putea statua numai în prezenţa comiţilor şi de pe locul al doilea al scaunului de judecată.[3]

Reprezentarea în procese nu era organizată; puteau fi reprezentaţi în justiţie doar cei care nu aveau capacitatea să compară în instanţă. La mijlocul secolului al XIII-lea, s-a admis ca toţi cei care aveau capacitate juridică să poată angaja un procurator sau avocat care să îi reprezinte în justiţie.[4]

Angajarea se făcea printr-o *litterae procuratorie*. Avocaţii mai erau numiţi şi *procutori*, instituţie reglementată amănunţit în Aprobatae Constitutiones.[5]

Probele în procesul feudal erau: orale şi scrise, urme materiale şi probe preconstituite.[6] În rândul probelor orale, locul principal l-a ocupat mărturisirea şi jurământul. Mărturia era recunoaşterea unui împricinat a afirmaţiilor altui împricinat. În lipsa recunoaşterii spontane a împricinatului se recurgea adesea la jurământul lui, faţă de divinitate şi faţă de autoritatea constituită.[7]

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 408.

[2] *A. Herlea*, Studii de istorie a dreptului, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 99.

[3] Ibidem, p. 104.

[4] Ibidem, p. 167.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 409.

[6] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 97.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 411.

Martorii depuneau în faţa instanţei în legătură cu obiectul procesului. **Jurătorii** sau **cojurătorii** se deosebeau de martori prin aceea că nu declarau în legătură cu obiectul procesului, ci cu vericitatea pretenţiilor părţii care i-a adus.[1] Ei erau iniţial de aceeaşi categorie socială ca partea pentru care jurau, mai târziu cu precădere erau boieri. Martorii erau indicaţi de domn fie numeric, fie nominal, prin răvaş.[2]

În procesele privind proprietatea funciară, potrivit practicii consuetudinade, se uzita jurământul cu brazda în cap, pământul se punea pe cap, sau într-o traistă purtată pe umerii celui care trebuia să meargă corect pe hotar.[3]

O altă formă de simbolism judiciar[4] era jurământul cu pământul în opincă.[5]

Influenţa religioasă asupra probelor s-a manifestat prin cartea de blestem. Ea era trimisă de ispravnici protopopului, care o trimitea preotului. Acesta îl chema la biserică pe cel care trebuia să jure şi îi citea prevederile cuprinse, avertizându-l asupra consecinţelor mărturiei mincinoase.[6]

Înscrisurile, ispisoace, hrisoave, drese, urice, zapise, sineturi erau prezentate de împricinaţi, de regulă, înstăriţi, care aveau posibilitatea de a plăti redactarea şi autentificarea unor asemenea acte.

Dintre probele preconstituite, se pot menţiona **aldămăşarii** din contractele de vânzare-cumpărare, copii de ţărani călugăriţi sau bătuţi la semnele de hotar.[7]

În Transilvania a fost folosită şi procedura **ordalilor** – practica fierului roşu şi **duelul judiciar.**[8]

Hotărârile pronunţate nu aveau autoritate de lucru judecat. Nu exista apel, partea nemulţumită de hotărâre putea redeschide procesul la aceeaşi instanţă sau la o instanţă superioară, sfatul domnesc şi domnul ţării.[9]

Pentru exercitarea căilor de atac, dreptul feudal a prevăzut **zăveasca** – o anumită sumă de bani plătită ca amendă, în caz de redeschidere a

---

[1] *G. Cronţ*, Instituţii medievale româneşti, Bucureşti, 1969, p. 143.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 125.
[3] *A. Herlea*, op. cit., p. 148.
[4] *I. Brezoianu*, Vechi instituţii româneşti, 1982, p. 44.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 98; Istoria dreptului românesc, vol. I, p. 412.
[6] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 125.
[7] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 99.
[8] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 124.
[9] Ibidem.

procesului de partea interesată şi **hieria**, apărută mai târziu, sumă de bani pe care câştigătorul procesului o plătea vistieriei domneşti sau dregătorului care îl judecase. În caz de redeschidere a procesului, partea care a pierdut procesul avea obligaţia să-i înapoieze câştigătorului suma pe care o plătise pentru garantarea executării hotărârii.[1]

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[1] *V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu*, op. cit., p. 472.

Capitolul VIII
Țara Românească și Moldova sub regimul turco-fanariot

§1. Organizarea social-politică

După eșecul suferit în anul 1683 la asediul Vienei, Turcia a fost nevoită să părăsească o serie de teritorii. Pentru a compensa pierderile suferite și în speranța că vor pune capăt luptei antiotomane a românilor, Turcia a introdus sistemul numirii unor domni, de regulă, din rândul grecilor fanarioți.[1]

În evoluția sa, regimul turco-fanariot cunoaște două faze: de la 1711 la 1774 și de la pacea de la Kuciuk-Kainargi până la 1821.[2]

Sub aspectul formei de stat, monarhia centralizată a îmbrăcat în Țara Românească și Moldova forma absolutismului, manifestată puternic în perioada domniilor fanariote, făcându-se și încercări de introducere a unor principii burgheze în organizarea statului.[3]

Folosindu-se de principii burgheze, unele categorii sociale au căutat să permanentizeze feudalismul, profitând și de dominația străină, ceea ce a contribuit la întârzierea procesului dezvoltării societății românești față de țările din centrul și apusul Europei.

După introducerea regimului turco-fanariot, sistemul alegerii domnului a fost înlocuit cu cel al numirii sale de către Poartă.[4] Domniile erau foarte scurte, deoarece numirea se făcea în schimbul unor mari sume de bani. S-a instituit sistemul confirmării domnului, inițial la 3 ani (mucarerul mare), apoi anual (mucarerul mic), confirmare condiționată de îndeplinirea unor obligații tot mai împovărătoare pentru economia Țărilor Române.[5]

Practica numirii domnului direct de Poartă stabilită abuziv de turci și mereu criticată de români a fost modificată treptat; în 1802 turcii au admis

---

[1] *N. Iorga*, Istoria poporului românesc, București, 1985, p. 466.
[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 139.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 108.
[4] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 140.
[5] Ibidem, p. 141.

numirea domnului pe şapte ani, el putând fi schimbat în caz de greşeli grave.[1]

În anul 1822, domnul era numit dintre pământeni, iar prin Regulamentele organice, domnitorul era ales pe viaţă şi întărit de către Poartă.[2]

Atributele legislative ale domnului au căpătat noi dimensiuni. Pravilele sunt întărite prin hrisov domnesc, iar importanţa diferitelor izvoare de drept este fixată de domn, obiceiurile putând fi aplicate numai cu aprobarea sa.[3] Dreptul domnesc predomină, capul statului coordona pravilele cu obiceiurile, receptate paralel şi în mod selectiv, cu dreptul de a înlocui o dispoziţie a pravilei cu una nouă.[4]

Se accentuează importanţa dreptului scris şi valoarea legii. În cazul tuturor legiuirilor introduse, domnii au păstrat obiceiul de a le discuta cu Sfatul obştesc. Domnul continua să numească pe dregători, să aprobe înfiinţarea de sate, târguri, bâlciuri, să elibereze paşapoarte, să acorde titluri de noblețe. Acordarea acestor titluri a fost condiţionată de existenţa unor slujbe „însemnate", care să stea la baza lor şi de acordul obşteştii obişnuite adunări.[5]

Dreptul de a judeca, criticat de boieri pe motiv că singurul judecător ar fi domnul, a suferit importante transformări.

Deşi domnul păstra în principiu dreptul să judece de unul singur, practic el judeca numai după ce pricina era cercetată şi judecată de boieri, care întocmeau o anaforă şi o supuneau domnului spre întărire.[6] Partea nemulţumită putea face apel în instanţa condusă de domn împreună cu Divanul.

Regulamentele organice au stabilit ca judecătorii să judece în numele domnului şi hotărârile instanţelor înalte să fie întărite de domn, în fapt domnii întăreau toate hotărârile judecătoreşti definitive. Regulamentele organice stipulau expres independenţa tribunalelor.[7]

Poarta a obligat pe domni să plătească haraciul din veniturile cămării domneşti. Regulamentele Organice cuprindeau diferenţierea dintre veniturile statului şi cămara domnească şi i-au redus considerabil atribuţiile

---

[1] *G. Cronţ şi colectiv*, Acte juridice în Ţara Românească 1775-1781, Bucureşti, 1973, p. 155.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. II, Ed. Academiei, Bucureşti, 1983, p. 95.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 144.

[4] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 96.

[5] Ibidem, p. 97.

[6] *G. Ghibănescu*, op. cit., XIII, p. 70.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 98.

financiare; haraciul era condiționat prin fixarea unei liste civile plătite din vistieria țării.[1]

În această perioadă, locotenența domnească apare numai sub forma căimăcămiei. Numirea caimacanilor, până în anul 1826, a fost atributul domnitorului, după această dată au apărut caimacanii în drept, în virtutea funcțiilor lor.[2]

Principalele lor atribuții rămâneau paza scaunului, preluarea vistieriei de la domnul mazilit și de a stimula încasarea dărilor și a veniturilor domnești.

În situația în care urma a fi luată o hotărâre de importanță deosebită, domnul convoca **Sfatul de obște**,[3] format de regulă din boierii veliți și reprezentanții clerului. Convocarea Sfatului de obște se făcea prin poruncă domnească sub formă de **pitac** în Țara Românească și **țidulă** în Moldova. Membrii Divanului participau în mod obligatoriu la adunare.[4]

Convocarea se făcea de obicei la Curte, Sfatul de obște având îndeosebi atribuții nejudiciare, alegerea mitropoliților și episcopiilor, organizarea bisericii, stabilirea impozitelor și administrarea țării,[5] legislație ordinară și codificare. Toate codificările epocii treceau prin adunarea de stări, care, uneori, dădea o interpretare obligatorie, prin anafora unei legiuiri.

În Moldova, Sfatul de obște judeca unele procese importante, soluția aparținând domnului.

Alături de transformarea și denaturarea în Sfat de obște fanariot, marea adunare a țării de mai înainte a supraviețuit prin unele vestigii cu caracter simbolic. Activitatea ei s-a redus la mesaje de mulțumire, de credință și fidelitate adresate Porții.[6]

Aceste adunări „paralegale" apar ca o expresie a unui fel de drept de rezistență față de puterea (presupus abuzivă) a domnului, dar și ca un act de opoziție din partea categoriei care se considera învestită cu privilegiul de guvernare, pentru a forța mâna puterii suzerane, concretizându-și nemulțumirea prin memorii.[7]

---

[1] Ibidem, p. 100.

[2] *T. Rădulescu*, Sfatul domnesc și alți dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea, București, 1972, p. 234.

[3] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 103.

[4] Ibidem, p. 105.

[5] Ibidem.

[6] *Manolache Drăghici*, Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani, Iași, 1957, vol. II, p. 50.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 105.

Ele au fost un produs caracteristic perioadei de criză, reprezentând indirect unele revendicări populare şi în mod direct revendicări ale boierilor.[1]

Sfatul domnesc a suferit o serie de schimbări de structură, determinate de transformările economice şi sociale. Termenul mai vechi de **Sfat domnesc** a devenit echivalent cu cel de **Divan domnesc**. Termenul de Sfat nu a mai avut înţelesul de sfat restrâns, intim, al domnului din vremea lui Dimitrie Cantemir, ci înţelesul unui organ mai larg, adunarea stărilor în forma ei fanariotă.[2]

Până la Regulamentele Organice, Divanul domnesc a continuat să fie compus exclusiv din dregători, după practica statornicită de secolele anterioare. Divanul domnesc era compus numai din dregători din categoria întâi.[3] Atribuţiile Divanului se exercitau în domeniile legislativ, administrativ şi judiciar. În materie legislativă, Divanul aproba toate actele domneşti cu caracter normativ curent, hrisoave, nizamuri ş.a.

În legiuirile mai importante (coduri, hrisoave sobornicesti), domnul recurgea la adunările de stări, numite în acea perioadă Sfatul de obşte.[4] Dar, întrucât Divanul făcea parte obligatoriu din Sfatul de obşte, toate actele domnului cu caracter legislativ erau trecute prin Divan.

Pe plan administrativ, Divanul asigura aplicarea unor norme de drept sau organiza funcţionarea unor servicii publice. Începând cu anul 1802, domnitorul era obligat să consulte Divanul în legătură cu fixarea şi repartizarea impozitelor,[5] precum şi asupra măsurilor necesare pentru menţinerea ordinii ori pentru acordarea de scutiri de dări.

Prin disocierea atribuţiilor judecătoreşti de celelalte atribuţii, Divanul venea în contact direct cu poporul, ajutând pe domn în activitatea de cârmuire şi administrare a ţării, în probleme de politică internă şi externă, legislative, fiscale, bisericeşti şi militare.

Convocarea Divanului se făcea prin poruncă domnească. Şedinţele erau publice când se judecau pricini şi secrete când se discutau alte probleme.[6]

---

[1] Ibidem, p. 106.
[2] *D. Cantemir*, op. cit., p. 106.
[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 144.
[4] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 110.
[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 144.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 109.

În plan administrativ, s-a înființat epitropia (vornicia) obștilor, care își desfășura activitatea la nivelul orașelor și, la nivel central, în domenii privind învățământul, industria, comerțul, asistența socială.[1]

Ca și în trecut, dregătorii erau numiți și revocați de domn, ei erau aleși dintre boieri, dar domnul putea numi într-o dregătorie și un om din popor, boierindu-l.[2] Dregătoria a rămas până la aplicarea Regulamentelor organice cea mai înaltă slujbă după domnie, dregătoriile s-au înmulțit; deși salariată, dregătoria folosea havaieturile tradiționale în obținerea de venituri și alte avantaje materiale.[3]

Marii dregători au continuat să aibă unele atribuții străine specificului dregătoriei lor, prin delegație domnească. Către sfârșitul secolului al XVIII-lea, în 1797, Alexandru Ipsilanti a introdus instituția **logofătului de obiceiuri**, care a primit sarcina[4] de a ține evidența tuturor dregătoriilor, cu arătarea precisă a atribuțiilor fiecăruia.

Existau și dregători fără atribuții (paia) alături de dregători cu atribuții efective (halea), Regulamentele Organice interzicând acordarea vreunui titlu fără slujbă efectivă corespunzătoare.[5] De la reforma lui Constantin Mavrocordat, dregătorii care în trecut erau răsplătiți cu „milă domnească" (danii de moșii, scutiri de impozite, daruri de subalterni etc.) au primit leafă fixă, lunară, de la vistierie.[6]

Dregătoriile erau împărțite în trei categorii[7]: clasa I era compusă din marii logofeți, la care în Moldova se adăuga vornicul Țării de Jos și vornicul Țării de Sus, hatmanul, vornicul obștii, postelnicul, vistiernicul; categoria a II-a era compusă din agă, spătar, ban, comis, vornicul cu aprozi, iar clasa a III-a din căminar, paharnic, medelnicer, stolnic, clucer, sluger, pitar etc. Boierii din clasa I numiți și veliți sau „divaniți", au devenit „protipendada" epocii fanariote,[8] având cele mai mari privilegii. Boierii din clasa a II-a erau calificați „credincioși", iar cei din clasa a III-a, simplu, boieri. Urmașii dregătorilor din prima categorie erau numiți neamuri, iar ai celor din a doua categorie, mazili.[9]

---

[1] Ibidem, p. 112.
[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 145.
[3] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 113.
[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 109.
[5] *O. Sachelarie, N. Stoicescu*, Instituții feudale din Țările Române, p. 278.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 413.
[7] Ibidem, p. 414.
[8] *D. Fotino*, Pagini din istoria dreptului românesc, București, 1972, p. 339.
[9] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 415.

Toţi boierii de orice rang erau înscrişi într-un catalog al boierilor numit „Arhondologia vistieriei", din care puteau fi şterşi drept pedeapsă dată de domn.[1]

În perioada fanariotă, bănia, căimăcămia şi divanul Craiovei se menţin ca trăsătură feudală, atenuată de puterea centralizată a domnitorului şi de legarea directă a vieţii juridice şi administrative de provincie de puterea centrală.

§2. Organizarea administrativ-teritorială şi fiscală

Până la reforma administrativă a lui Constantin Mavrocordat, conducerea pe plan local revenea fie marilor dregători, fie slujbaşilor şi se caracteriza prin confuzia de atribuţii.[2]

După 1740, în fiecare judeţ sau ţinut erau numiţi câte doi ispravnici care depindeau de marele-vistier. În unele ţinuturi din Moldova, dregătorii locali au continuat să fie numiţi prin vechile denumiri: vornici, pârcălabi, starosti. Ispravnicii judeţelor nu aveau drept de administrare asupra oraşelor.[3]

Cu toată însemnătatea lor, judeţele şi ţinuturile au rămas în toată această perioadă lipsite de personalitate juridică. În Ţara Românească, numărul judeţelor a fost optsprezece până în anul 1844, iar în Moldova din douăzeci şi două ţinuturi câte erau în vremea lui Dimitrie Cantemir au rămas şaisprezece.[4]

Ispravnicii erau dregători numiţi de domn dintre foştii mari dregători; ei erau reprezentanţii domniei în judeţ sau ţinut cu sarcina de a executa toate poruncile şi de a apăra ordinea feudală. Principala lor atribuţie a fost aceea de a strânge dările cuvenite domniei şi vistieriei, de a constrânge pe oameni să facă muncile şi slujbele datorate, după obicei, fie domniei, fie boierilor sau mănăstirilor.[5]

La fiecare judeţ sau ţinut, pentru evidenţa contabilă, funcţiona un sameş numit marele vistier. Pentru executarea hotărârilor sau constrângerea oamenilor, ispravnicii aveau la dispoziţie unităţi militare, panţiri, călăraşi în Moldova şi dorobanţi în Ţara Românească.

---

[1] Ibidem, p. 416.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 142.
[3] Ibidem, p. 142.
[4] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 150.
[5] Ibidem, p. 151.

Ca subdiviziune a județului exista plasa, care apare cu sensul de subdiviziune administrativă și cu această denumire în timpul ocupației austriece a Olteniei.[1]

În Țara Românească denumirea de **plasă** a fost păstrată numai pentru zonele de șes; în zonele de munte, Plășile s-au numit „plaiuri", sub conducerea unui vătaf de plai, numit inițial de domn, ulterior întărit doar de domn. Vătafii de plai erau plătiți în natură și se bucurau de scutiri de dări.

Plasa era condusă de zapciul de plasă, iar în Moldova era condus de ocolaș, aceștia fiind numiți de către ispravnici.[2] Spre deosebire de vătafii de plai, ei nu aveau paza magaziilor, nu aveau drept de judecată asupra locuitorilor și nu erau plătiți în natură ci primeau salarii în bani.

Orașele își pierd în mod treptat vechea autonomie prin înlocuirea dregătorilor tradiționali (județ, șoltuz, pârgari) cu dregători numiți de domn.[3]

Ispravnicii, în calitate de reprezentanți ai domnului pe plan local, puteau interveni în orice problemă de ordin administrativ ce apărea în cazul orașelor, având în același timp și atribuții de ordin administrativ și judecătoresc.[4]

În orașe, ispravnicii formau o instanță de judecată care a luat locul celei alcătuite anterior din șoltuz și pârgari, isprăvnicia fiind considerată o „judecătorie de împăciuire", partea nemulțumită de hotărârea ei putându-se adresa divanului.

În Moldova, ispravnicii erau împuterniciți să ia măsuri cu caracter sanitar, să instituie carantina și, la cererea reprezentanților obștii, aveau latitudinea să vândă la mezat bunurile celor care nu își achitau dările.[5]

Poliția capitalelor era asigurată în zona centrală de agie, la periferie de spătăria Bucureștilor sau Iașilor. Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a organizat sistemul de pază în orașe. În Moldova, șefii acestor servicii au fost numiți căpitani, aflați sub comanda unui vel-căpitan, subordonați marelui hatman, care, în afară de comandant al armatei, îndeplinea și funcția de șef al poliției în toate orașele țării.[6]

---

[1] *S. Papacostea*, Oltenia sub stăpânirea austriacă, București, 1971, p. 254.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 152.

[3] *P. Negulescu*, Istoricul județelor în România, R.D.P. XVII/1948, p. 82.

[4] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 147.

[5] *C. Filitti*, Intrigi privitoare la vechea organizare judecătorească, București, 1934, p. 43.

[6] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 154.

Administraţia fiecărui oraş avea o cancelarie şi o arhivă proprie. Comunităţile urbane dispuneau de sigilii, având posibilitatea de a încheia şi autentifica acte juridice.[1]

Breslele, conduse de starosti, au continuat să participe la acte de administrare ce reprezentau apărarea intereselor producătorilor şi distribuitorilor de bunuri.

Autorizarea de a înfiinţa o breaslă se dădea de către domnitor, de comun acord cu marele vistiernic.

Pentru legătura cu domnia sau cu stăpânul feudal a continuat să funcţioneze şi în această perioadă în fiecare sat, un organism existent încă din perioada precedentă: pârcălabul de sat în Ţara Românească şi vornicelul în Moldova.[2] Acest dregător sătesc era numit de domn sau de stăpânul feudal (boier, mănăstire).

În viaţa satelor continua să funcţioneze unul din cele mai vechi organisme ale obştilor, în ciuda faptului că cele mai multe dintre sate se aflau în stare de dependenţă feudală, respectiv, adunarea generală, şi oamenii buni şi bătrâni, care aveau încă atribuţii în materie financiară şi chiar în judecarea unor pricini mărunte.[3]

Regulamentele organice au păstrat pe pârcălabi în Ţara Românească şi pe vornici în Moldova, hotărând că ei vor fi aleşi, pe termen de un an putând fi realeşi. Principala lor datorie era să împlinească banii birului şi să ducă sumele încasate la subcârmuitor în Ţara Românească şi la ispravnic, în Moldova.

În fiecare sat era înfiinţată câte o cutie a obştii în care se păstrau diverse venituri din care se plătea şi simbria pârcălabului sau a vornicelului,[4] fiind obligatorie şi întocmirea unui catastih privind cheltuielile.

Activitatea financiară era condusă nemijlocit de **marele-vistiernic**, care asigura încasarea dărilor, plata tributului şi a slujbelor. S-a separat vistieria statului de cămara domnească şi s-au instituit unităţi fiscale noi, identice (grupuri de gospodării), generalizându-se şi remunerarea lunară a dregătorilor.

---

[1] Ibidem.

[2] Ibidem.

[3] *A. Rădulescu*, Viaţa juridică şi administrativă a satelor, Bucureşti, 1927, p. 53.

[4] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 158.

Veniturile directe proveneau din capitații și ajutorații, iar cele indirecte din diferite taxe.[1] Contribuabilii se împărțeau în două categorii: **bresle** și **birnici**, aceștia din urmă fiind obligați la plata tuturor dărilor.[2]

Unitățile impozabile se numeau **liude** și erau compuse din câte cinci familii grupate după criteriul puterii economice.[3]

Existau **poslușnici** și **scutelnici**, persoane care nu aveau obligații, ci numai față de stăpânul lor; de scutiri de dări se bucurau și **boierii mazili, târgoveții, preoții** și **diaconii**.

Începând cu anul 1775, în Țara Românească exista, pentru asigurarea ordinii interne, o oaste „dinăuntru", iar pentru paza hotarelor era folosită oastea „din afară"; paza domnului era asigurată de către arnăuți.

§3. Reformele lui Constantin Mavrocordat. Principalele momente legislative ale perioadei fanariote

Iluminismul a fost multă vreme reprezentat în Țările Române prin varianta conservatoare, purtând denumirea de despotism luminat, dintre ai cărui reprezentanți se disting doi Mavrocordați, Nicolae și fiul său Constantin.

Acesta din urmă, timp de zece ani a făcut eforturi susținute, în ambele țări, pentru a realiza o largă reformă în câteva sectoare principale ale vieții sociale și de stat.[4]

Baza reformei a reprezintă „Constituția" din 7 februarie 1741, pe care acest domnitor o va aplica în Moldova și în Țara Românească după alipirea Olteniei. În Țara Românească **rumânia** a fost desființată și înlocuită cu starea de **clăcaș**, măsură prin care, în 1746, moșiile rămâneau boierilor ca un drept de proprietate ereditar, iar rumânii au primit dreptul de a se răscumpăra, plătind zece taleri de cap, fie că stăpânul moșiei accepta sau nu. Țăranii au devenit liberi, dar fără pământ; pentru a-l putea folosi, ei trebuiau să lucreze 12 zile pe an stăpânului feudal al moșiei.

În Moldova, țăranii au fost eliberați fără plata vreunei despăgubiri, însă numărul zilelor de clacă era dublu față de situația din Țara Românească.

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 145.

[2] *S. Papacostea*, Documente privind relațiile agrare în secolul al XVIII-lea, București, 1966, p. 123.

[3] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 146.

[4] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 24.

Constantin Mavrocordat a fixat tuturor dregătorilor venituri, acordându-le şi scutiri de dări.

Prin reforma iniţiată, slujbaşii publici au primit leafă fixă, pentru a se curma abuzurile, iar cuantumul dărilor era fixat de către slujbaşii vistieriei.

Pentru a mări numărul impozabililor s-a hotărât ca preoţii şi diaconii fără biserici să fie puşi la bir „cu ţăranii". În anul 1741, Constantin Mavrocordat a introdus în Moldova sistemul dajdiilor din Ţara Românească, în locul multiplelor dări a introdus o singură dare anuală, plătibilă în patru rate trimestriale. Pentru toţi locuitorii impozabili exista o fişă de impunere, **pecetea.**[1]

Impozitul unic (sama obştească) era repartizat pe sate şi pe unităţi impozabile, urmând a fi plătit în sferturi, măsură ce s-a dovedit a fi neadecvată, sferturile sporind fără încetare în anii următori.[2]

Ispravnicii, ca şefi ai administraţiei judeţelor şi ţinuturilor au fost obligaţi să realizeze recensăminte fiscale şi să informeze pe domn despre „starea locuitorilor".[3]

Slujitorii vistieriei erau controlaţi îndeaproape în întreaga lor activitate, instrucţiunile ce li se transmiteau fiind în funcţie de nevoile băneşti ale statului. Existau şi inspectori fiscali, numiţi **zapcii,**[4] trimişi, de obicei, pe teren pentru a grăbi încasarea dărilor.

Reforma a urmărit şi lichidarea abuzurilor pricinuite prin aplicarea obiceiului pământului, norme interpretate uneori subiectiv. Dintre numeroşii boieri fără dregătorii, cărora li s-a promis salariu dacă s-ar fi ocupat cu rezolvarea plângerilor adresate domnului de către locuitori, Constantin Mavrocordat a numit judecători ce trebuiau să împartă dreptatea şi să-i ferească pe locuitori „de orice nedreptate şi silă".[5]

Judecători principali în ţinuturi şi judeţe au devenit isprăvnicii, cărora li s-au mărit atribuţiile pentru ca locuitorii să nu mai fie nevoiţi să se deplaseze în capitala ţării. La baza noii organizări judecătoreşti urma să stea controlul domnesc şi procedura scrisă. Hotărârile erau consemnate în scris, se redacta o **„carte de judecată"** în două exemplare, unul pentru arhiva judecătoriei, iar al doilea pentru partea care câştigase procesul.

---

[1] Ibidem, p. 25.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 149.

[3] *I. Minea*, Reforma lui Constantin Mavrocordat, Iaşi, 1927, p. 86.

[4] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 27.

[5] *I. Minea*, op. cit., p. 156.

Niciun judecător nu putea refuza să judece un împricinat care cerea acest lucru. Judecățile în județe și ținuturi erau de fond, Divanul rămânând instanță de apel.[1]

Pentru descongestionarea lucrărilor Divanului, pe lângă marii dregători, obligați să asiste la judecată, au mai fost numiți trei judecători salariați și cinci logofeți care citeau plângerile și răspundeau jeluitorilor, înscriind într-un registru special.[2]

Marii dregători au continuat să judece pricini, în materie de proprietate funciară, în materie de impunere fiscală.[3] Divanul putea anula hotărârile boierilor considerate nedrepte. Aplicarea hotărârilor se făcea prin dispoziție domnească, încheierea dezbaterilor fiind urmată de o „carte domnească" de judecată.

Cu toate că legiuirile adoptate în această perioadă rămân feudale, ele prezintă totuși o serie de trăsături specifice. Nevoia codificării s-a făcut simțită în toate cele trei Țări Române, proces care a cunoscut mai multe faze.

Izvoarele bizantine erau depășite de noile relații și nu mai aveau o pondere deosebită în elaborarea noii legislații scrise.

În vremea lui Ștefan Nicolae Racoviță, Mihail Fotino a scris în limba greacă un Manual de legi, intitulat Despre justiție, lege și obicei, care, deși nu a fost tipărit, s-a aplicat în practica instanțelor.[4] Această lucrare a avut ca izvoare Bazilicalele, Legea agrară bizantină, lucrările lui Matei Vlastarie, Constantin Armenopol și obiceiul țării.

Dacă în legiuirile anterioare **obiceiul** era recunoscut ca izvor de drept în starea în care se afla, de această dată obiceiurile sunt menționate expres și sistematizate pe instituții juridice.

Noile legiuiri au fost desemnate prin termenul de **condică**, **codică** sau **cod**, potrivit tradiției romane și practicii în Europa acelei vremi.[5]

Pravilniceasca condică, întocmită în Țara Românească la porunca domnitorului Alexandru Ipsilanti în 1775 și aplicată începând cu anul 1780, este primul cod de sinteză pus în vigoare în Țara Românească. Denumirea de Pravilnicească condică este convențională, ea s-a numit în limba greacă „*Sintagmation nonicon*", iar în traducere românească „Mica

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 28.

[2] Ibidem.

[3] *N. Stoicescu*, Sfatul domnesc și marii dregători în Țara Românească și Moldova, București, 1968, p. 132.

[4] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 151.

[5] Ibidem, p. 152.

rânduială juridică".[1] De mici proporţii, 40 de titluri şi 220 de „puncte" sau articole,[2] ea se referă în special la organizarea instanţelor şi la procedura de judecată, texte alături de care întâlnim şi reglementări de drept civil, organizarea administrativă şi raporturile dintre boieri şi ţărani. În aceste reglementări nu lipsesc obiceiul pământului şi ecouri din dreptul bizantin.[3] Deşi autorii nu sunt indicaţi, se pare că rolul principal revine lui Ienăchiţă Văcărescu, cel care l-a apropiat pe domn de boierimea pământeană, multă vreme ostilă lui.[4]

Pravilnicească condică s-a aplicat până la adoptarea Codului Caragea în 1818, dar a fost abrogată abia în 1865, când a intrat în vigoare Codul civil român.[5]

Hrisovul pentru iothesie din 30 octombrie 1800 a lui Alexandru C. Moruzi este un mic cod al înfierii şi al unor probleme patrimoniale anexe, iothesia fiind vechea „luare de suflet".[6] Acest hrisov este un text de sinteză între o veche instituţie românească şi reglementarea dezvoltată a aceleiaşi instituţii în dreptul bizantin. Titlurile sunt sub forma unor întrebări, iar răspunsurile numerotate, constituie articolele titlului respectiv.

Legiuirea Caragea a fost întocmită şi publicată în anul 1818 din ordinul domnitorului Ioan Gheorghe Caragea.[7] Principalii autori ai codului au fost Antonie Hristopol şi logofătul Nestor, stadiul final bucurându-se şi de aportul stolnicilor Constantin şi Ioniţă Băleanu.[8]

Este tot un cod general de 630 de paragrafe peste care se juxtapuneau patru coduri specializate: civil, părţile 1-4 (despre obraze, lucruri tocmite); drept penal, partea a 5-a intitulată vini şi procedură penală şi civilă în partea a 6-a, intitulată „ale judecăţilor".

Prin structura sa eterogenă aminteşte într-o mică măsură de vechi pravile feudale.[9] Şi acest cod s-a aplicat până la intrarea în vigoare a Codului civil.

O comisie de jurişti, în frunte cu C. Moroiu, a tradus în româneşte Codul comercial francez din 1808, adaptând textele la situaţia ţării;[10] a fost

---

[1] Ibidem.
[2] Pravilnicească condică, ediţie critică, Bucureşti, 1957.
[3] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 74.
[4] Ibidem, p. 75.
[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 152.
[6] *I. Peretz*, Curs de istoria statului şi dreptului, IV, Bucureşti, 1931, p. 289.
[7] Legiuirea Caragea, ediţie critică, Bucureşti, 1955.
[8] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 153.
[9] Ibidem.
[10] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 76.

publicat în 1840 de S. Marcovici și a intrat în vigoare în 1841, fiind republicat în 1853 de C.N. Brăiloiu. Este codul cel mai comentat până la 1866. Cele șase anexe ale sale fac ca să nu fie o simplă traducere a originalului francez.[1]

Sub domnia lui Alexandru D. Ghica, în anul 1841 s-au alcătuit și s-au publicat două condici: una de procedură criminalicească și alta criminalicească, adică de drept penal.[2] În anul 1851 s-a alcătuit **Condica criminalicească** cu procedura ei. Tot după modelul francez, în anul 1852 este promulgată și **Condica penală ostășească** cu procedura ei, retipărită în 1861 și 1871, rămânând în vigoare până în anul 1875.[3]

În Moldova, **Sobornicescul hrisov** din 1785 a lui Alexandru C. Mavrocordat este cel mai important act normativ intern până la Codul Calimach. Cele două părți ale textului tipărit au la bază două anaforale de sfat de obște (sobor). Primul hrisov hotărăște ca pe viitor să nu se mai introducă acte meșteșugite de înstrăinare a pământurilor țăranilor către boier, urmând a fi anulate donațiile făcute de săraci celor bogați, iar vânzările, schimburile, zălogirile de pământ urmau a se face numai cu încuviințarea Divanului.

Prin cel de-al doilea hrisov s-au adoptat anumite măsuri prin care se urmărea asigurarea unității familiilor de robi țigani.[4]

Codul Calimach sau **Condica țivilă a Moldovei** a fost elaborat de mai multe comisii de juriști formate din anul 1831 la inițiativa domnitorului Scarlat Calimach.[5] Fiind o condică civilă sau „polițienească" constituie un adevărat cod de ramură.[6]

Principalele izvoare au fost obiceiul românesc, dreptul bizantin, Codul civil francez și Codul civil austriac. Prin conținutul și forma sa s-a apropiat foarte mult de codurile civile burgheze.[7] Cele 2032 articole sunt structurate în trei părți precedate de o introducere. Partea întâi este consacrată dritului persoanelor, cea de a doua dritului lucrurilor, iar cea de a treia cu privire la dritul persoanelor dimpreună și a lucrurilor. Partea finală are două anexe care înfățișează regulile aplicabile concursului creditorilor și licitației.

O revizuire a codului a avut loc în 1837 și ulterior în 1861, cu participarea lui Mihail Kogălniceanu, rămânând în vigoare până în anul 1865.

---

[1] Ibidem.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 154.
[5] Codul Calimach, ediție critică, București, 1958.
[6] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 81.
[7] *A. Rădulescu*, op. cit., p. 123.

Sub domnia lui Mihai Şuţu, în anul 1820 s-a tipărit procedura penală, iar sub aceea a lui Ioniţă Sandu Sturza, în 1826, **Criminaliceasca condică**.[1]

În 1806, paharnicul Toma Cara a proiectat elaborarea unui cod numit Pandecte, compus din trei părţi: persoane, lucruri şi acţiuni, redactând numai prima parte privind materia persoanelor cu o structură similară Codului civil francez.

În anul 1814, pravilistul moldovean Donici a elaborat un adevărat cod civil, cunoscut mai ales sub numele de **Manualul juridic** al lui Andronache Donici, redactat în limba română, cu o structură modernă, cuprinzând reglementări avansate.[2]

§4. Principale instituţii juridice în regimul turco-fanariot

Dezvoltarea producţiei de mărfuri şi consolidarea puterii centrale au determinat o uniformizare a normelor juridice în cadrul unor ample reglementări scrise, ceea ce a făcut ca şi dreptul de proprietate să fie reglementat în legiuiri ample cu caracter de cod (Codul Caragea, Codul Calimah etc.).[3]

Proprietatea se împărţea în principal în funcţie de persoana titularului ei în: **domnească, boierească, mănăstirească şi ţărănească**. Tendinţa caracteristică în această perioadă era purgarea proprietăţii feudale asupra moşiilor de dreptul de folosinţă al ţăranilor.

Proprietatea liber-ţărănească a suferit o accentuată îngustare, fiecare devălmaş căutând să-şi extindă stăpânirea în dauna celorlalţi, iar străinii ce au pătruns în obşte au procedat la hotărnicia părţii cumpărate, formă ce a dus la dezagregarea obştilor libere. Însăşi domnia, ignorând faptul că proprietatea se dobândeşte prin acte, a pretins că pământul stăpânit de răzeşi sau rumâni să revină domniei în baza lui *dominium eminens*.[4]

Marcând trecerea de la concepţia proprietăţii divizate, la aceea a proprietăţii absolute, legiuirile epocii au la bază reforma lui Constantin Mavrocordat, potrivit căreia ţăranii au acces la folosinţa pământului în baza unui contract cu stăpânul feudal şi nu în baza unui drept recunoscut de obiceiul ţării.[5]

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 82.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 154.

[3] Istoria dreptului românesc, p. 261.

[4] *E. Cernea*, Istoria statului şi dreptului român, Bucureşti, 1976, p. 155.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 155.

În această perioadă, dreptul de folosință, dobândind o bază contractuală, confirmă, indirect, proprietatea absolută a boierilor. Dacă în epoca anterioară țăranii aveau acces la exploatarea pădurilor pentru satisfacerea trebuințelor proprii, în noua situație ei trebuiau să plătească taxe sau zeciuială, ceea ce echivala cu recunoașterea dreptului de proprietate absolut al boierilor și asupra pădurilor.

Bunurile erau definite de Codul Calimach ca fiind „tot ce nu este persoană și slujește spre întrebuințare oamenilor" și puteau fi publice sau private,[1] fie că aparțineau persoanelor fizice sau morale, precum și de obște sau fără stăpân.

Dobândirea bunurilor putea fi originară (ocupațiunea, culegerea fructelor, vânătoarea, pescuitul), desțelenirea continuând să fie principalul mod de dobândire pentru locuitorii satelor, și moduri derivate, donație, moștenire, cumpărare etc.

Ocrotirea proprietății se făcea prin acțiuni judiciare, iar pentru fixarea hotarelor se foloseau pietre mari sau cărbuni.[2]

Principala clasificare a persoanelor era cea în slobozi, robi și sloboziți. Țăranii care munceau pe moșii nu se mai numeau vecini sau rumâni, ci locuitori sau clăcași,[3] Pravilnicească condică fixând pentru ei un număr minim de șase zile de clacă, sporit la 12 de către Legiuirea Caragea.

Robii erau asimilați cu lucrurile, deși aveau o anumită capacitate juridică, în măsura în care aceasta era în interesul stăpânului. Astfel, robii puteau apărea ca reprezentanți ai stăpânilor în relațiile cu persoanele terțe.[4]

În perioada de destrămare a feudalismului, numărul asociațiilor lucrative cu profil comercial a fost în continuă creștere. În Pravilnicească condică ele erau desemnate prin termenul de „tovărășie",[5] iar în Codul Calimach sunt numite persoane moralicești.[6] Regimul juridic al breslelor negustorești este reglementat amănunțit, având în vedere modelele din Codul civil francez.

Păstoritul cunoaște și el forme de asociere – păstorit în asociere preferențială –încheiat între vecini și prieteni, reglementat după numărul capetelor de oi și după cota de muncă depusă în asociație.[7]

---

[1] Codul Calimach, p. 235.
[2] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 264.
[3] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 155.
[4] Ibidem.
[5] Legiuirea Caragea, p. 14.
[6] *M. Banachi*, Persoana morală în Codul Calimach, București, 1984.
[7] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 247.

Rudenia poate fi duhovnicească (prin botez) sau de sânge. Codurile Calimach şi Caragea reglementau adopţiunea, tutela (epitropia) şi curatela după modelul celor mai noi legi europene. Logodna şi căsătoria erau reglementate conform dreptului bizantin.[1] Se interzic căsătoriile între creştini şi necreştini, între robi şi slobozi; copilul natural rezultat din unirea unei persoane slobode cu un rob este întotdeauna slobod. De asemenea, nu se puteau căsători nevârstnicii fără consimţământul părinţilor sau tutorilor (epitropilor) lor. Prin hrisovul din 1756, Ştefan Mihai Racoviţă interzisese chiar căsătoriile dintre străini şi pământence.[2]

Cu ocazia constituirii zestrei, lucrurile mobile erau preţuite, pentru ca în caz de divorţ soţul să răspundă pentru valoarea fixată în momentul preţuirii. Adulterul soţiei avea ca efect pierderea zestrei, care trecea în proprietatea bărbatului.[3]

Pravilniceasca condică şi Legiuirea Caragea prevedeau obligaţia înzestrării fetelor şi în sarcina fraţilor, pe când Codul Calimach lăsa aceasta numai în sarcina părinţilor.[4]

În privinţa desfacerii căsătoriei, atât Codul Calimach, cât şi legiuirea Caragea stabileau motive de divorţ atât în sarcina soţiei, cât şi a soţului, cea de a doua legiuire admiţând, după model austriac, şi separaţia de corp.[5]

Succesiunea era deferită fără testament (*ab intestat*) sau moştenirea legală şi prin testament sau moştenirea testamentară.[6]

Codul Calimach prevedea ca moment al deschiderii succesiunii nu numai moartea firească, ci şi moartea civilă (politicească) a persoanei.

În ceea ce priveşte bunurile defunctului ce trec la moştenitori, noile legiuiri menţineau regulile stabilite anterior, precizând însă că prin bunuri nepatrimoniale ale defunctului, ce nu trec la moştenitori, datorită caracterului personal se înţeleg: boieria, privilegiile personale şi pedepsele punitive şi penale.

Clasele de moştenitori erau în linii mari aceleaşi ca în dreptul anterior, descendenţii fiind preferaţi celorlalţi moştenitori. Legiuirea Caragea a reintrodus principiul masculinităţii care a subzistat până la 1865.[7]

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 156.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 256.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 157.

[4] *I. Peretz*, Principiul masculinităţii în Pravilniceasca condică şi în Legiuirea Caragea, Bucureşti, 1905.

[5] Istoria dreptului românesc, p. 259.

[6] Codul Calimach, p. 90.

[7] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 290.

Ascendenții, potrivit Manualului lui A. Donici și Codului Calimach, părinți și bunici, moșteneau pe capete averea succesorală a copiilor.

Soțul supraviețuitor primea o parte din moștenire, ca uzufruct (egală cu aceea a unui copil), dar numai spre folosință când venea în concurs cu copiii, sau o cotă variabilă când venea în concurs cu copiii din altă căsătorie a soțului defunct.

Codul Calimach fixa la o treime „partea sufletului", sau trimiria – destinată cheltuielilor cu înmormântarea și pomenirea celui decedat.

Fetele căsătorite, înzestrate, nu puteau cere sinisfora, raportul bunurile dotale.

Potrivit aceluiași cod, copiii naturali veneau la moștenire, chiar în concurs cu cei legitimi, pe când, potrivit Legiuirii Caragea, veneau numai la succesiunea mamei.[1]

În caz de descendență sau de deces fără moștenitori, fiscul, cutia milelor și casele publice culegeau moștenirea.[2]

Testamentele făcute în fața martorilor au fost consacrate și de legiuirile fanariote. Codul Calimach prevedea ca testamentul să fie făcut atât scris, cât și oral în fața a cinci martori. Când dispunătorul nu putea testa din cauză de boală sau din altă pricină nu se admitea testamentul făcut în fața arhierului. Pravilnicească condică și Legiuirea Caragea prevedeau că „diata" trebuie făcută în scris.

Legiuirile fanariote prevedeau că testamentul făcut fără respectarea regulilor de formă arătate de ele erau nule.

Izvoarele obligațiilor erau în acea perioadă: legea, tocmeala (contractul) și vătămarea adusă, curvia (delictul). Spre deosebire de feudalismul dezvoltat când contractele reale precumpăneau asupra celorlalte categorii de contracte, în perioada de destrămare a feudalismului trec pe prim plan contractele consensuale.

Contractele denumite de legiuiri „tocmeli" au fost clasificate în scrise și nescrise, iar Codul Calimach[3] le mai împărțea și în unilaterale și bilaterale.

Între condițiile cerute pentru valabilitatea contractului s-a înscris: calitatea de proprietar al pârâtului contractant în privința bunului; consimțământul neviciat al părților, lucrul să fie „comerciu",[4] precum și o cauză licită a convenției.

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 157.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 292.

[3] Codul Calimach, art. 1155.

[4] Ibidem, art. 1173.

Obligaţiile puteau fi contractate fie personal, fie prin mandatar „cu scrisoare", prin mijlocitori sau orice alt mijloc.[1]

Consimţământul pentru a fi valabil trebuia să fie lipsit de silă (teamă) sau viclenie (trădare). Codul Calimach a consacrat principiul egalităţii tuturor în faţa legilor, dar, pe de altă parte, legislaţia a avut grijă să limiteze capacitatea persoanelor,[2] „tot omul se socoteşte vrednic de a-şi câştiga drituri",[3] dar în condiţiile legii.

Contractul de vânzare-cumpărare se putea face scris sau verbal. Bunurile ce urmau a forma obiectul acestui contract au avut regimuri diferite. Imobilele şi robii se puteau vinde numai prin contract scris,[4] iar străinii nu aveau dreptul să cumpere moşii, egumenii mănăstirilor nu aveau dreptul să cumpere moşiile acestor locaşuri.[5]

Momentul încheierii contractului de vânzare-cumpărare a fost stabilit de Codul Calimach la momentul predării lucrului.

Sobornicescul hrisov din anul 1785 a stabilit că publicitatea înstrăinării era obligatorie în caz de vânzare între rude sau între răzeşi.[6] Publicitatea se făcea timp de şase luni, la toate zilele de târg, cei interesaţi erau invitaţi să-şi manifeste preferinţele sau să renunţe formal. De acum se admitea numai forma laică a publicităţii, la târguri şi iarmaroace, renunţându-se la publicitatea prin biserică.[7]

Pravilniceasca condică prevedea printre cauzele de nulitate a vânzării viciile de consimţământ izvorâte din incapacitate sau utilizarea forţei, precum şi eroarea asupra naturii bunului cumpărat, menţionând şi lipsa de publicitate a actelor.

Un alt contract consensual ce a căpătat în această perioadă o amploare necunoscută în trecut a fost contractul de locaţiune, în principal a forţei de muncă şi a bunurilor imobile destinate exercitării comerţului. Arendarea a căpătat şi ea o influenţă sporită, fie că era vorba de moşii, munţi, mine, venituri.[8]

Legiuirea Caragea a stabilit mai multe principii generale referitoare la încheierea acestui contract, definindu-l şi formulând condiţiile impuse

---

[1] Legiuirea Caragea, III, 1, 7.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 158.
[3] Codul Calimach, art. 29.
[4] Legiuirea Caragea, III, 2.
[5] Codul Calimach, art. 1429.
[6] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 133.
[7] Ibidem.
[8] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 278.

părților.[1] Aceeași legiuire a reglementat sumar și contractul de muncă, stabilind că „de vei tocmi slugă cu soroc și nu te va sluji bine, ești slobod, ca mai înainte, să-l gonești".[2]

Contractul de societate (tovărășia) era definit de Codul Calimach ca fiind „tocmeala prin care două ori mai multe persoane se alcătuiesc să se unească numai osteneala sau lucrurile sale spre comunul folos al lor",[3] făcându-se distincție între întovărășirile cu termen sau fără termen, cu egalitate de aport, cu aport în bani sau în natură, cu participare egală sau inegală la profit etc.

Dintre contractele reale, împrumutul trecea pe primul plan, dată fiind importanța banului în economia de piață. Pravilnicească condică a cerut pentru valabilitatea lui forma scrisă, înscrierea numelui părților și prezența a trei martori. Prin Legiuirea Caragea s-a introdus **cambia** (polița) și s-au stabilit condițiile prin care trebuia onorată.

De reglementare atentă s-a bucurat dobânda pe care Legiuirea Caragea, ca și Manualul lui Donici a fixat-o la 10% pe an, iar în caz de neplată la termen percepându-se dublu dobânzii.[4]

Donațiile nu mai aveau preponderența din perioada de ascensiune a feudalismului, daniile domnilor țării scăzând simțitor, apărând și donațiile cu sarcină (*sub modo*).

Delictele și cvasidelictele erau și ele creatoare de obligații, deoarece, potrivit Legiuirii Caragea, „care din știință ori neștiință sau din greșeală va aduce stricăciune altuia este dator a răspunde.[5]

Garanțiile în materie de contracte au fost reglementate sub forma zălogului, care în materie de împrumut nu a mai trecut automat în proprietatea creditorului în caz de neplată a datoriei la termenul scadent, ci numai în urma obținerii de către creditor a unei hotărâri judecătorești, zălogul fiind scos la licitație publică.[6] Pravilnicească condică a stabilit că zălogul se putea răscumpăra de rude. Paralel cu zălogul s-a aplicat și chezășia (garanția personală).

În ceea ce privește dreptul penal, epoca Regulamentului organic este caracterizată printr-o serie de inovații reformatoare pentru țara noastră,

---

[1] Legiuirea Caragea, III, 7.
[2] Ibidem.
[3] Codul Calimach, art. 1563.
[4] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 280.
[5] Legiuirea Caragea, V, 1.
[6] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 135.

elaborate, în general, sub influenţa spiritului stăpânirii ruse, dar şi sub influenţa ideilor lui Beccaria[1].

Textele nu ne înfăţişează elementele definitorii ale infracţiunii, ci se referă la anumite categorii de infractori (furi, plastografi, haini etc.).[2] Sunt menţionate o serie de infracţiuni oarecum noi: abuzurile slujbaşilor, îngrădite de Pravilnicească condică, infracţiuni comise în folosirea dovezilor în proces. Mărturia mincinoasă era încriminată şi sancţionată cu bătaia şi înscrierea în „condica şireţilor"[3] pentru ca învinuitul să nu mai poată depune mărturie în viitor. A fost încriminată şi sustragerea de la achitarea creditelor, precum şi toate acţiunile întreprinse pentru a frauda pe creditori.

S-au menţinut pedepsele specifice feudalităţii, furtul era pedepsit cu bătaia, mutilarea (slutirea) prin tăierea mâinilor se aplica mai ales tâlharilor, iar înfierarea se aplica, în special, hoţilor recidivişti[4] şi, bineînţeles, pedeapsa capitală, pentru omor şi alte infracţiuni grave.

Ca pedepse privative de libertate întâlnim ocna, care implica munca silnică executată în natură şi era cea mai grea pedeapsă şi temniţa, ca loc de recluziune. La acestea se adăugau pedepsele patrimoniale, precum confiscarea, gloaba, care a continuat să existe până la înlăturarea ei de către Al. Ipsilanti în 1779, înlocuind-o cu bătaia, măsură identică luată şi în Moldova de Mihai Suţu în anul 1795.[5]

În Ţara Românească, pedeapsa cu moartea a fost abolită prin Regulamentul organic adoptat în anul 1831. Astfel, art. 168 prevedea următoarele: „Tăierea mâinilor sau moartea, precum şi cazna sau muncile se strică şi se desputernicează fără a se mai putea urma de acum înainte".

La 10 martie 1831, la deschiderea Adunării extraordinare de revizie a Munteniei, chemată să discute şi să aprobe proiectul Regulamentului organic, Kiseleff a declarat că: „Judecăţile criminalicești nu s-au mai arătat împresurate de acea urâcioasă osândă, care se împotriveşte prinţipurilor omenirii. Povăţuit de sistema osândelor ce se urmează în ţara mea, am socotit că o datorie de a opri osânda de moarte şi în locul acesteia a se pune surghiunul sau munca pe toată viaţa".

---

[1] Este vorba despre lucrarea Dei Delliti e delle pene – despre infracţiuni şi pedepse, apărută în anul 1864 care a revoluţionat dreptul penal modern.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 158.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 140.

[4] *G. Ungureanu*, Pedepsele în Moldova, 1939, p. 63.

[5] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 330.

Diferiți istorici,[1] precum și alți autori[2] au atribuit această măsură lui Kiseleff, care ar fi fost influențat la rândul său de faptul că împărăteasa Elisebeta Petrovna desființase în 1753 pedeapsa cu moartea în Rusia.

În sprijinul acestei afirmații este pusă și depeșa adresată de Kiseleff contelui Nesselrode, unde precizează că, din propria sa inițiativă, se desființa pedeapsa cu moartea și tortura.

De asemenea, în raportul adresat Împăratului asupra activității sale în Principate, Kiseleff subliniază printre reformele introduse și desființarea pedepsei capitale.

Au existat însă opinii[3] care au contestat, nu fără temei, aceste afirmații, arătând că Regulamentul organic este opera boierilor celor două Principate Române, constituiți în Adunarea obștească, autoritatea supremă rusă necontrolând decât „materia privitoare la alegerea domnitorilor".

Perioada premergătoare Regulamentului organic corespunde pătrunderii ideilor beccariene în Țările Române. Surse insuficient valorificate până azi atestă că specialiștii români au colaborat la elaborarea și redactarea Regulamentului organic.

Este cazul lui C. Moroiu, profesor la școala Sf. Sava, autorul unei Disertații pentru îndreptarea pușcăriei din București, cu ale cărui texte o serie întreagă de dispoziții din Regulamentul organic au o izbitoare asemănare în conținut și redactare[4].

De asemenea, „Regulamentul temnițelor" întocmit de același autor, figurează ca anexă la Capitolul VII, Secțiunea a III-a din Regulamentul organic.

Nu pot fi trecute cu vederea nici inconsecvențele lui Kiseleff în această problemă, dacă se ține seama că Regulamentul organic al Moldovei adoptat în anul 1832, nu numai că menținea pedeapsa capitală, dar mai adaugă un caz în care ea putea fi aplicată.

Astfel, potrivit art. 208, pedeapsa cu moartea se aplică și „funcționarilor carantinelor, pentru anumite crime grave în legătură cu funcțiunea lor"[5].

---

[1] *A.D. Xenopol*, Istoria Românilor în Dacia traiană, vol. XI, Ed. C. R. Iași, 1930.

[2] *C.C. Angelescu*, Pedeapsa cu moartea la români în veacul al XIX-lea, București, 1927.

[3] *S.G. Berechet*, Istoria vechiului drept românesc, Iași, 1933.

[4] Secțiunea a III-a, parag. 2 „Pentru despărțirea criminalicească", apud *I. Poenaru*, op. cit., p. 61.

[5] *C. Eraclide*, Studii practice asupra dreptului criminal, București, 1865, p. 23.

Nici în Muntenia situaţia nu avea să rămână aşa cum a fost reglementată prin Regulament căci, la numai un an de la desfiinţarea pedepsei capitale, Kiseleff hotărâse restabilirea ei, încunoştinţând Obişnuita obştească adunare printr-un mesaj adresat la 11 martie 1832.

Există deci temeiuri să se afirme că abolirea pedepsei cu moartea prin Regulamentul organic din Ţara Românească reprezintă o iniţiativă autohtonă, pe care Kiseleff a acceptat-o[1].

Perioada următoare se caracterizează prin abolirea pedepsei capitale şi în lege şi în fapt.

Pentru ilustrarea acestei situaţii este semnificativ următorul episod: în 1839, publicându-se traducerea operei lui Victor Hugo Les derniers jours d'un condamne, în care marele romancier francez încercase să demonstreze inutilitatea pedepsei capitale, în loc de prefaţă, traducerea în limba română avea două scrisori. Prima era adresată lui Ion Heliade Rădulescu de către traducător (Căpitanul Stoica) în care afirmă „că de când se află în Ţara Românească nu văzuse o execuţie capitală, aceasta datorându-se cârmuirii celui mai blând şi strălucit prinţ Alexandru Ghica (1834-1842)". Eliade Rădulescu răspundea între altele, arătând că, după Regulamentul organic, se crease un post oficial de călău retribuit cu 500 lei lunar şi cu toate că suma era enormă pentru acea perioadă, postul a rămas vacant trei ani, după care guvernul a desfiinţat această funcţie ca inutilă.

De asemenea, în anul 1840, marele logofăt al dreptăţii, Barbu Ştirbei, într-o expunere făcută adunării afirmă că a zecea parte din pricini sunt de fire corecţională şi un foarte mic număr de fire criminală şi acest rezultat fericit s-a dobândit în vreme ce osânda la moarte după cuviinţă este ridicată în faptă, cu totul dintr-acest principat, de „sunt astăzi 11 ani" (1829-1830)[2].

Domnitorul Gheorghe Bibescu continuă această situaţie şi, în anul 1844, arătând Sfatului administrativ nevoia unei reforme a sistemului penitenciar, declară că „pedeapsa cu moartea, pe care naţiile cele mai civilizate încă o păstrează ca un frâu neapărat, la noi, după puţină întrebuinţare ce facem acestei pedepse, se poate socoti desfiinţată"[3].

---

[1] *I. Poenaru*, Pedeapsa cu moartea. Pro sau contra, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1994, p. 62.

[2] *T. Veroiu*, op. cit, p. 69.

[3] *C.C. Angelescu*, Pedeapsa cu moartea la români în veacul al XIX-lea, Bucureşti, 1927, p. 31.

Același domnitor, în mesajul de deschidere a Adunării din 1 decembrie 1846, afirmă că „osânda morții este desființată în fapt din cauza caracterului liniștit și aplecat spre bine al românului"[1].

Domnia lui Mihail Sturza (1834-1849) în Moldova se caracterizează la începutul ei prin numeroase executări la moarte.

Statistica spune că în 12 ani au fost executați 25 de osândiți, dintre care 15 în primii 3 ani, iar intimidarea produsă prin aceste executări dese a avut efectul de a stârpi cetele de tâlhari care terorizau Moldova la începutul domniei lui Mihail Sturza[2].

Această situație este atestată și de documente străine, dintre care reținem o statistică penală a lui Demidoff, care constată că după stârpirea haiduciei, criminalii sunt mai mult străini, băștinașii comițând numai furturi mici, în special de vite[3].

Tot astfel, Wilhelm de Kozebue arată că ultimul tâlhar executat din pătura băștinașilor a fost Ion Pietraru (Chetrariu) care, deși iertat odată de pedeapsa morții la care a fost condamnat, a avut îndrăzneala de a continua activitatea infracțională cu banda organizată din nou și, fiind prins, a fost condamnat din nou. El a fost executat la 28 aprilie 1839 în iarmarocul de pe câmpia Bahluiului, în fața Mânăstirii Frumoasa din Iași. Negăsindu-se călău, executarea s-a făcut chiar de către un membru al bandei, țiganul Gavril Buzatu, care a acceptat acest lucru pentru a scăpa de spânzurătoare și care este considerat ca fiind ultimul călău din Moldova.

Sub domnia lui Mihail Sturza, modul de executare a pedepsei cu moartea era tot spânzurătoarea, iar locul de execuție era indicat de însuși domnitorul, executarea având loc cu mare publicitate pentru a realiza intimidarea dorită.

Revoluționarii de la 1848 au reluat ideea abolirii pedepsei cu moartea pe care au înscris-o în programele lor ca pe una din revendicările cu caracter social-politic.

Articolul 19 al **Proclamației de la Izlaz** prevedea că „poporul decreta desființarea cu totul a pedepsei cu moartea atât în lucrare, cât și în sentințe", cerere pe care guvernul provizoriu al Țării Românești a satisfăcut-o edictând la 14 iunie 1848, a doua zi după constituirea lui, Decretul nr. 7 semnat de Mitropolitul Neofit, Gh. Scurti, I.C. Brătianu, Nicolae Bălcescu,

---

[1] *T. Veroiu*, op. cit., p. 70.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.

C.A. Rosetti şi A.G. Golescu, prin care se desfiinţa complet pedeapsa cu moartea[1].

Prin **Proclamaţia revoluţionarilor moldoveni** din 28 martie 1848 se cerea grabnica îmbunătăţire a „sistemului pedepsitor", în timp ce Mihail Kogălniceanu prevăzuse într-un proiect de constituţie întocmit în vara aceluiaşi an, „desăvârşita oborâre" a pedepsei cu moartea şi a „bătăilor trupeşti", iar în broşura intitulată **Dorinţele partidei naţionale în Moldova**[2] înscrisese, printre alte revendicări, şi suprimarea definitivă a pedepsei capitale.

În decembrie 1850 în Ţara Românească, sub domnia lui Basarab Ştirbei, a fost promulgat un nou **Cod penal** şi primul **Cod penal de justiţie militară** (aprilie 1852). În ambele figura pedeapsa capitală care trebuia executată prin tăierea capului în cazul osândiţilor civili şi prin împuşcare în cazul militarilor.

În practică, pedeapsa capitală nu a fost executată decât foarte rar[3], deoarece, după cum scria Jules Michelet, „niciodată atât timp cât s-a aplicat aceasta osândă nu s-a putut găsi printre români un călău; era nevoie întotdeauna să se cheme străini[4]".

În anul 1857, V. Petroni observa, de asemenea, că executarea pedepsei capitale prin tăierea capului era cu neputinţă să se aplice întrucât „la noi nu există nici ghilotină, nici călău"[5].

Condica criminală de la 1852[6], cu modificările însemnate din 8 aprilie 1853 care s-au efectuat cu ofisul nr. 678,[7] menţinea pedeapsa cu moartea, alături de alte metode primitive, cum ar fi „bătaia de la 50 la 150 nuiele".

În Moldova, Grigore Ghica a dispus în anul 1850 să se elaboreze un nou Cod penal care să-l înlocuiască pe cel din 1826, considerat că păstra

---

[1] Publicat în Colecţia de documente 1848 la români.

[2] Ibidem.

[3] *I. Poenaru*, op. cit., p. 63.

[4] *C.C. Angelescu*, op. cit., p. 44.

[5] *V. Petroni*, Comentariile dreptului penal, Bucureşti, 1857, p. 292.

[6] În literatura juridică există discuţii cu privire la data exactă a acestei Condici criminale. Unii autori susţin anul 1850 (anul în care s-a trimis spre tipărire), alţii susţin anul 1852 (anul când s-a pus în aplicare), iar alţii anul 1853 (când Condica criminală şi de procedură a fost modificată). Potrivit lui *P. Ionescu Muscel*, op. cit., p. 147, adevărata dată este 1852 când s-a pus în aplicare această condică alcătuită din 387 articole pe latura penală şi 329 articole pe latura de procedură. Însă, prima formă a luat-o în data de 5 decembrie 1850 cu ofisul nr. 1644 şi nr. 1645.

[7] *P. Ionescu Muscel*, op. cit., p. 140.

„numeroase obiceiuri și instituțiuni incomparabile cu treapta de civilizație la care Moldova ajunsese"[1].

Din comisia de redactare făcea parte și Mihail Kogălniceanu a cărui poziție beccariană în ceea ce privește pedeapsa cu moartea era cunoscută.

În această perioadă, deși boierii au acaparat instanțele judecătorești, au apărut reglementări noi, diferite de cele ale perioadei feudale.[2]

Pravilnicească condică a stabilit să mai fie cercetate de două departamente de același grad, trecându-se și la judecarea separată a faptelor civile, penale și comerciale.

Nimeni nu putea fi arestat fără poruncă domnească sau hotărâre judecătorească.

Apelul trebuia realizat în termen de 60 de zile de la redactarea hotărârii, adresat în scris domnitorului, stabilindu-se că nu aveau drept de apel cei chemați de două ori în judecată. Hotărârea unui domn putea fi apelată la al doilea domnitor și hotărârea acestuia la al treilea; judecata făcută de trei domnitori nu se mai putea apela.

Reprezentarea în justiție devine o aplicațiune curentă, prin procură dată unei persoane oarecum profesioniste, Legiuirea Caragea vorbind despre vechilii de judecăți pe care îi numește avocați.[3]

Vechile probe cu caracter mistic trec în plan secundar, afirmându-se tot mai mult probele scrise, declarațiile martorilor sau cercetarea instanțelor.[4] Ca urmare a modernizării procedurii de judecată, o serie de instituții tradiționale – ordaliile, zăveasca, jurătorii – dispar sau trec pe plan secundar,[5] intervenind elemente noi în organizarea procedurală, cum ar fi vânzarea la mezat (licitația), falimentul și judecarea comercianților de către arbitrii.

Condica criminală din Moldova a făcut distincție între faza instrucțiunii penale, unde sesizarea infracțiunilor, cercetarea și strângerea de dovezi și anunțarea situației revenea zapciilor, și faza de judecată, unde judecătorul era obligat prin lege că cerceteze cauza, nemijlocit și în amănunt.[6]

---

[1] *C.C. Angelescu*, op. cit., p. 44.
[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 142.
[3] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 335.
[4] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 159.
[5] Ibidem.
[6] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 144.

Capitolul IX
Organizarea politică şi dreptul Transilvaniei în perioada 1691-1848

§1. Organele centrale ale statului

După ocuparea ei militară, Transilvania a fost încorporată *de jure* Imperiului austriac prin Diploma Leopoldină din 1691, situaţie ratificată prin tratatul de pace de la Karlowitz.

Până în anul 1765, Transilvania a fost organizată în forma principatului, iar după această dată a fost declarată Mare Principat, precizându-se că nu este supusă vreunui regat şi că se va conduce după legile sale, având instituţii şi magistraţi proprii.[1]

De la această dată, împăratul Austriei a devenit şi Mare Principe al Transilvaniei, promovând o politică absolutistă, de centralizare, tot mai accentuată. Deşi formal recunoştea Transilvania ca stat de sine stătător, cu legi şi instituţii proprii, habsburgii i-au încălcat autonomia în mod sistematic.[2]

Principele exercita puterea executivă având dreptul de a conduce activitatea tuturor organelor administrative, de a numi pe înalţii funcţionari, de a încheia tratate şi a numi ambasadori, precum şi dreptul de a administra bunurile bisericii şi de a confirma pe episcopi.[3]

În conformitate cu dispoziţiile Diplomei Leopoldine, guvernatorul (supremul director de stat),[4] era numit de către împărat, înlocuind vechea instituţie a voievodului şi a principelui din rândul nobililor şi demnitarilor Transilvaniei. Pe lângă guvernator funcţionau: locţiitorul guvernatorului, ales în aceleaşi condiţii ca şi guvernatorul oştirilor transilvănene, reprezentantul în Transilvania a Consiliului de război al Curţii de la Viena. El putea fi ales şi guvernator şi cancelar suprem.

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 176.

[2] *N. Iorga*, Istoria poporului român, Bucureşti, 1985, p. 553.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 178.

[4] Istoria dreptului românesc, vol. III, p. 129.

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În locul Consiliului intim a fost creat un Guberniu, format din guvernator, comandantul general al armatei, cancelar, tezaurar, preşedintele staturilor şi *Concilium duodecemvirale*.[1]

Dieta Transilvaniei a continuat să-şi exercite atribuţiile şi în epoca principatului dependent de Imperiul Habsburgic, deşi competenţa sa a fost îngrădită în anumite perioade de Curtea de la Viena.[2] Dieta era convocată de principe, care avea în acelaşi timp şi iniţiativa legislativă şi dreptul de a sancţiona şi publica legile adoptate. Dieta cuprindea deputaţi regalişti, dregători înalţi şi deputaţi aleşi, toţi membrii ai celor trei naţiuni privilegiate şi ai celor patru religii recunoscute.

Au fost perioade când, datorită opoziţiei făţişe faţă de Viena, Dieta nu a mai fost convocată decenii de-a rândul.[3]

Cancelaria aulică avea sediul la Curtea imperială de la Viena, având ca preşedinte obişnuit un cancelar şi fiind alcătuită din consilieri aulici şi referenţi, secretari şi alţi funcţionari, devenind cu timpul cel mai important organ de conducere a Transilvaniei.[4]

După 1794, Transilvania a fost condusă prin cancelaria aulică de la Viena, de guvernator şi înalţi funcţionari numiţi de Curtea imperială; Dieta ne mai fiind convocată până în anul 1834.[5]

§2. Organizarea teritorial-administrativă şi financiară

Organizarea administrativă a rămas cea tradiţională: comitate, districte, oraşe şi sate. Potrivit Diplomei Leopoldine, conducerea unităţilor administrative reveneau reprezentanţilor celor trei naţiuni privilegiate şi celor patru religii recepte.[6]

În anul 1783, împăratul Iosif al II-lea a împărţit Transilvania în zece comitate, ulterior în unsprezece, revenindu-se la vechiul sistem după moartea sa.[7]

În epoca dependenţei de Austria, Banatul a fost împărţit în unsprezece districte, conduse de către administratori. La rândul lor, districtele erau

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 178.
[2] *C.C. Giurescu*, Transilvania în istoria poporului român, Bucureşti, 1972.
[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 179.
[4] Istoria dreptului românesc, vol. III, p. 130.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 110.
[6] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 180.
[7] Istoria dreptului românesc, p. 160.

împărţite în cercuri cuprinzând un număr de sate, conduse de **chinezi**[1] (primari).

După ce a trecut sub dominaţia Ungariei, Banatul a fost împărţit în trei comitate, cercuri şi sate.

Oraşele din Transilvania nu au mai avut teritorii proprii sub jurisdicţie, iar în anul 1782 s-a instituit o egală îndreptăţire a românilor şi saşilor la aşa-numitul „pământ crăiesc",[2] considerat proprietate a regelui şi nu o feudă a saşilor.

Principalele categorii de obligaţii faţă de stat rămân: dările după porţi, după animale, pentru întreţinerea armatei, muncile obşteşti, capitaţia. Printr-o patentă din 1754, Maria Tereza a fixat impozitele directe către stat: impozitele pe avere, percepute pentru bunuri imobile sau bunuri mişcătoare şi impozitul pe cap sau *taxa capitis*,[3] mai mică pentru ţărani şi mai mare pentru orăşeni. De la această taxă erau exceptaţi nobilii.

Veniturile graniţei militare era denumite cu termenul generic de „provente".[4] Între acestea se înscriau impozitele directe pe terenuri, industrii şi persoane, cele produse de proprietăţile statului, veniturile poştelor şi vămilor şi diferite taxe. În anumite perioade, în regiunile de graniţă, a lipsit impozitul pe pământ şi animale, ulterior şi cel pe cap.

La graniţa năsăudeană, o mare amploare au constituit-o fondurile, care serveau la acoperirea unor nevoi locale: fondul de provente, fondul de mondire, fondurile comunale.

În organizarea financiară a Transilvaniei locul superior în administrarea veniturilor fiscale revenea Tezauriatului, cu reşedinţa la Sibiu. Conducerea acestui organ o avea tezauratul, în a cărui subordine se aflau patru inspectori cu competenţe în diferite sectoare.[5]

§3. Principalele lucrări legislative. Procedura de judecată

În Transilvania, Imperiul Austriac a luat o serie de măsuri importante, menţinând legile vechi, prin intermediul dietei, prin rescripte imperiale şi ordine ale împăraţilor. Comparativ cu celelalte două Ţări Române, în această perioadă, normele dreptului transilvănean cuprind mai puţine

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 181.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 112.

[3] Istoria dreptului românesc, p. 150.

[4] Ibidem, p. 191.

[5] Ibidem, p. 194.

reglementări legate de noile relații de producție, orașele din Transilvania fiind slab antrenate băneşte în economie.[1]

În această perioadă, hotărârile au fost puține, noul a pătruns cu greu, menținându-se și aplicându-se Tripartitul, Aprobatae și Compilatae Constitutiones și alte legiuiri mai vechi.[2]

Dispozițiile elaborate de Dieta Transilvaniei între 1744 și 1782 au fost denumite Articuli movellares, dintre ele importanță deosebită având Articuli provisionalis, prin ele reglementându-se raporturile dintre iobagi și stăpânii feudali și regulamentele urbariale.

Prin patenta numită Certa puncta, în 1769 Maria Tereza a reglementat în amănunt drepturile și obligațiile iobagilor și jelerilor față de nobili pentru a curma abuzurile acestora din urmă.[3] La rândul său, Iosif al II-lea, prin actele din 1783 și 1785, a desființat dependența personală a țăranilor. În baza acestor patente, iobagii au dobândit dreptul de a se căsători, de a exercita dreptul de proprietate, de a se muta de pe un domeniu pe altul, nobilii ne mai având dreptul de a-i muta cu forța de pe sesiile lor.

S-a căutat să se impună Codul civil și Codul penal terezian.[4] Elementele noi de viață economică au impus reglementări corespunzătoare: legea falimentului, legea bancrutei, legea comercială și cambială începând cu 1772.

În lipsa unui Cod comercial, s-au aplicat până în 1848 legile austriece.[5] În perioada 1839-1840, Dieta a elaborat o serie de legi în materie de cambie referitoare la comercianți, la fabrici, la corporațiile comercianților, la faliment, iar în 1841 a fost elaborată Instrucțiunea pentru tribunalele cambiale.

După instaurarea dominației habsburgice, au fost menținute, potrivit Diplomei Leopoldine, nu numai vechile legiuiri, privilegii și autonomii locale, dar și vechile instanțe de judecată, pe întreaga scară, de la cele domaniale până la Tablă.[6]

Printr-o serie de reforme s-a urmărit separarea funcției jurisdicționale de funcția administrativă, separare ce a început prin instituirea unor organe speciale jurisdicționale, distincte de cele administrative.

---

[1] *Șt. Pascu, V. Hanga*, Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului RPR, III, p. 446.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 121.

[3] Istoria dreptului românesc, p. 196.

[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 122.

[5] Ibidem.

[6] Istoria dreptului românesc, vol. III, p. 181.

În afară de Tabla regească, instanţă superioară, instanţele comitatelor şi scaunelor sunt transformate în 1746 în table permanente[1], dobândind dubla competenţă de prime instanţe şi de apel, pentru alte cauze. Paralel cu reorganizarea administrativă s-a procedat şi la reorganizarea Tablei regeşti, instanţă superioară de apel cu sediul la Sibiu, având în subordinea ei două table districtuale, la Cluj şi la Târgu-Mureş.

În materie penală, apelul se îndrepta pentru nobili la Tabla regală, iar pentru nenobili la tablele districtuale.

Pentru rezolvarea cauzelor „montanistice" sau miniere, în 1747 s-a organizat la Zlatna o judecătorie „montană". Soluţionarea cauzelor litigioase ivite în sânul populaţiei grănicereşti a fost încredinţată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea instanţelor militare grănicereşti, în cadrul cărora cele mai importante, prin sfera de competenţă şi volumul activităţii, au fost tribunalele regimentale.[2]

Începând din 1745, un astfel de tribunal propriu era compus dintr-un auditor cu rol de judecător şi un asesoriu, constând din mai mulţi ofiţeri de diferite grade, subofiţeri şi soldaţi. În faţa instanţelor transilvănene au funcţionat anumiţi apărători ai grănicerilor, când aceştia se judecau cu un negrănicer. Ei se numeau gränz – procuratori şi erau remuneraţi cu soldă, având o poziţie echivalentă cu cea de ofiţeri.[3]

Aplicarea oficială a obiceiului pământului s-a aplicat în procese de mai mică importanţă, judecate potrivit procedurii orale sau sumare.[4]

§4. Principalele instituţii juridice

În Transilvania, persoanele şi familia au fost reglementate după legislaţia feudală, Tripartitul, Approbatele şi Compilatele, Articuli novellares.

Nobilimea, ale cărei privilegii au fost recunoscute prin Diploma Leopoldină, a căutat să îşi consolideze poziţia, iar din 1746, prin diplomele date de Maria Tereza, se recunoaşte nobililor români dreptul de a ocupa funcţii publice.[5]

---

[1] Ibidem, p. 182.

[2] Ibidem, p. 183.

[3] *C. Gölner*, Regimentele grănicereşti din Transilvania 1767-1851, Bucureşti, 1973, p. 112.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 182.

[5] Ibidem, p. 183.

Lărgirea schimbului de mărfuri, extinderea activităţii de comerţ şi de credit au dus la dezvoltarea oraşelor şi, implicit, la consolidarea poziţiilor burgheziei, în ciuda ostilităţii şi disprețului nobililor.[1]

Categoria socială a ţăranilor liberi a devenit tot mai puternică şi mai numeroasă prin organizarea regimentelor de graniţă. Condiţia juridică a ţăranilor aserviţi a fost elementul dominant al frământărilor sociale din secolul al XVIII-lea, culminând cu răscoala condusă de Horia, Cloşca şi Crişan.

Dreptul de liberă mutare (*libera migratio*) a fost confirmat apoi şi de Leopold al II-lea printr-un decret din 1790, precum şi prin Articuli novellares ale Dietei de la Cluj din 1791.

Pentru ocrotirea persoanelor incapabile, începând cu anul 1766, s-a introdus un regulament prin care s-a organizat la regimentele de graniţă câte o comisie tutelară cu caracter permanent.[2] Comisia era obligată să supravegheze administrarea averii orfanilor şi a văduvelor, a arenda pământurile acestora şi a se ocupa de educaţia orfanilor.

Căsătoriile, botezurile şi decesurile erau înscrise în evidenţe numite „protocoale bisericeşti", păstrate în fiecare parohie.

Desfacerea căsătoriei la catolici fiind interzisă de dreptul canonic, se realiza pe cale ocolită desfacerea „căsătoriei transilvănene" prin schimbarea temporară a confesiunii religioase în vederea obţinerii divorţului şi apoi revenirea la catolicism.[3]

Instituţia căsătoriei a urmat reglementările anterioare. În legătură cu căsătoria iobagilor, rescriptul lui Iosif al II-lea din 1783 consacra dreptul acestora de a se căsători chiar fără învoirea stăpânilor. În regimentele de graniţă era necesară obţinerea autorizaţiei prealabile de la forurile militare, căsătoria implicând importante consecinţe juridice în ce priveşte drepturile persoanelor asupra sesiilor.[4] Grănicerul care se stabilea cu domiciliul în casa soţiei pierdea dreptul de posesie şi moştenirea asupra sesiei sale.

În unele districte grănicereşti a fost introdus sistemul comunităţii domestice, care consta din crearea unei familii mai cuprinzătoare care se afla sub autoritatea unui *pater familias*.[5]

---

[1] *I. Moga*, Politica economică austriacă şi comerţul Transilvaniei, Cluj-Napoca, 1973.

[2] Istoria dreptului românesc, vol. III, p. 246.

[3] Ibidem.

[4] *C. Gölner*, op. cit., p. 156.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 185.

În materia drepturilor reale și, în special, în aceea a proprietății, a folosinței și posesiei bunurilor imobiliare au rămas reglementările cuprinse în legiuirile existente, Tripartit, Aprobate și Compilate, Statutele municipale săsești și alte legiuiri. Noi reglementări s-au impus în cazul categoriei nou constituite a bunurilor imobile grănicerești, sesiile grănicerești corelau folosința pământului de obligația serviciului militar, grănicerul având numai posesia, nu și proprietatea, transmiterea succesorală era condiționată, în linie masculină, de continuarea serviciului militar.[1]

Sesiile posedate de grăniceri alcătuiau o feudă militară asupra căreia se putea exercita dreptul de retract și de confiscare. Evidența funciară era ținută prin cărțile funciare grănicerești care, după vechile evidențe rurale și urbane, au constituit o categorie cu aspecte proprii. Ele erau întocmite pe comune și cuprindeau o descriere topografică, date cu caracter general privind imobilele publice sau particulare, pădurile, și, la final, fișa individuală a fiecărei sesii și inscripțiile bunurilor comunei, statului și bisericii.

Cărțile funciare erau întocmite în două exemplare, unul păstrat la sediul regimentului și altul la sediul companiei, după cartea funciară se puteau elibera copii certificate.

Cele mai importante modificări în materia obligațiilor au intervenit în privința contractelor de vânzare, zălogire, de arendare, de închiriere și de împrumut, asupra acestor instituții punându-și amprenta și Codul civil austriac din 1811.[2]

Caracter specific a dobândit înstrăinarea bunurilor în districtele românești și grănicerești, vânzările sesiilor fiind interzise, ca și vânzarea unor bunuri mobile în afara districtului fără aprobarea organelor militare. În schimb, era permisă zălogirea sesiilor, dar numai față de un alt grănicer, cu aprobarea comandantului.[3] Dobânda, în cazul împrumuturilor, a fost fixată pe termen scurt în cuantum de 6%.

Sistemul succesoral aplicat nobililor nu a suferit modificări importante. Iobagii, urmare a Patentei din 1785, puteau dispune de bunurile lor fie prin acte între vii, fie prin testament.

În regimentele de graniță, pământul revenea primului bărbat născut, iar, în lipsa descendenților masculini, celei mai apropiate rude de sex masculin, cu condiția să figureze în sânul familiei.

---

[1] *C. Gölner*, op. cit., p. 158.

[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 186.

[3] *C. Gölner*, op. cit., p. 161.

În perioada dominației habsburgice s-au întocmit şi s-au aplicat mai multe legi şi coduri penale: Decretul Mariei Tereza din 1776, Codul penal Iosefina, Codul penal austriac din 1803. S-a simțit nevoia reglementării unor noi genuri de infracțiuni, mai ales în materie comercială, cum a fost cazul bancrutei frauduloase, pedepsirea unor fapte săvârşite de militari, în special dezertarea, norme ce s-au aplicat şi în districtele grănicereşti.

Decretul Mariei Tereza a abolit tortura, iar Codul „Iosefina" a desființat pedeapsa cu moartea pentru civili, fiind înlocuită temporar cu surghiunul la galere. Vechile pedepse corporale privative de libertate sau de drepturi se nuanțează sub aspectul încadrării lor, în funcție de modalitatea săvârşirii faptei se atenuează sau se agravează.[1]

[1] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 186.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul X
Acte legislative fundamentale elaborate în Țările Române. Dreptul şi statul burghez

§1. Proclamațiile mişcării sociale din 1821 în Țara Românească

Revoluția de la 1821 s-a desfăşurat în cadrul mai general al luptelor popoarelor din sud-estul Europei, pentru a se elibera de sub dominația otomană. De la 28 ianuarie până la 27 mai 1821, puterea politică a fost deținută de Tudor Vladimirescu şi adunarea norodului, organ reprezentativ cu caracter popular.[1]

După stabilirea la Bucureşti, Tudor Vladimirescu a recunoscut Divanul boieresc ca organ al administrației țării, urmând ca acesta să funcționeze până la introducerea unui regim constituțional modern ale cărui principii sunt cuprinse în Proclamațiile de la Padeş şi Bucureşti, dar mai ales în cea intitulată „Cererile norodului românesc", un adevărat proiect de constituție, statul urmând a fi o monarhie constituțională, domnul jurând că va respecta constituția.[2]

Se prevede, totodată, înlăturarea condiției aristocratice a dregătoriilor, numirile urmând a se face numai după merit, persoanele care nu deținеau dregătorii ne mai putând fi înnobilate. Sistemul judiciar se reorganiza prin înlesnirea accesului tuturor locuitorilor la instanțele de judecată şi reducerea taxelor.[3]

Pentru asigurarea ordinii în interior şi apărarea țării față de pericolul extern, se prevede înființarea unei armate naționale sub conducerea lui Tudor Vladimirescu.[4] Biserica se subordona statului şi avea ca principală îndatorire înființarea de şcoli în limba română. Se prevede şi desființarea vămilor din interiorul țării şi a privilegiilor şi scutirilor de dări acordate anterior negustorilor străini.

---

[1] Istoria dreptului românesc, vol. II, p. 41.

[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 161.

[3] Ibidem, p. 162.

[4] *E. Vârtosu*, Tudor Vladimirescu, Bucureşti, p. 152.

Proclamațiile preconizau doar preluarea pământurilor boierilor ostili mișcării sociale sau ale celor care le-au dobândit prin abuz și înșelăciune de la țărani,[1] fără să vizeze desființarea clasei boierești sau a proprietății de tip feudal.[2]

Marea boierime se pronunța pentru un regim politic, în care puterea să-i aparțină numai ei, urmând a fi exercitată printr-un sfat sau divan, cu drepturi largi, inclusiv controlul asupra activității domnitorului.

După înăbușirea acestei mișcări, o delegație a marii boierimi muntene, compusă din șapte persoane și alta a Moldovei, compusă din șase mari boieri au prezentat în 1822 la Istanbul doleanțelor celor două principate de a avea domni pământeni, doleanțe realizate prin numirea pe tronul Țării Românești a lui Grigore II Ghica și pe cel al Moldovei a lui Ioniță Sandu Sturza.[3]

Sistemul domniilor pământene a fost suspendat începând cu anul 1828, când Țara Românească și Moldova au fost ocupate de trupele țariste, situație care a durat până în anul 1834.[4]

§2. Începutul modernizării dreptului. Regulamentele organice

Accelerarea procesului de descompunere a feudalismului și a ascensiunii capitalismului a dus la accentuarea legii scrise față de obiceiurile tradiționale, consacrându-se principiul legalității, prin impunerea respectării normelor de drept de toate persoanele indiferent de poziția lor socială sau politică.

Începe să se întrevadă începuturile unui sistem de drept bazat pe deosebirea tot mai netă între dreptul public și privat. Din punct de vedere al conținutului, dreptul acestei perioade se caracterizează prin identitatea sa în ambele Țări Române.[5]

Regulamentele organice, elaborate din inițiativa administrației ruse în urma deliberărilor comisiilor formate atât în Țara Românească, cât și în Moldova, compuse din patru mari boieri (doi numiți de Rusia și doi aleși) și un secretar sub îndrumarea guvernatorului rus Minciaki,[6] au intrat în

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 162.
[2] Istoria dreptului românesc, p. 41.
[3] Ibidem, p. 42.
[4] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 165.
[5] Ibidem, p. 172.
[6] Ibidem, p. 166.

vigoare în anul 1831 în Ţara Românească şi în 1832 în Moldova, Poarta confirmându-le prin hatişerif în anul 1834.[1]

Deşi au valoare de lege fundamentală, Regulamentele organice nu pot fi socotite totuşi o constituţie, întrucât au fost adoptate cu încuviinţarea unor puteri străine (Rusia şi Turcia), fără consultarea poporului şi fără a conţine dispoziţii privitoare la drepturi şi libertăţi.[2]

Regulamentele organice au dat aceeaşi organizare politică Ţărilor Române. Ele consacrau domnia electivă. Domnul era ales pe viaţă de Adunarea obştească extraordinară, compusă în Ţara Românească din 190 de membri, iar în Moldova din 132, marea majoritate fiind boieri.[3]

După alegerea domnitorului, membrii Adunării obşteşti semnau un arz către Poartă prin care solicitau învestirea domnului şi confirmarea alegerii. În caz de încetare a domniei se instituia „Vremelnica ocârmuire", formată din preşedintele înaltului divan, ministrul de interne şi ministrul dreptăţii.

Domnitorul nu mai avea dreptul de a judeca; vistieria ţării era separată de cămara domnească. El putea dizolva Adunarea obştească informând cele două puteri – Turcia şi Rusia – asupra măsurii luate şi cerând îngăduinţa de a convoca o nouă adunare.[4]

Domnul numea şi revoca pe funcţionari, acorda titlurile de noblеţe, confirma deciziile Divanului suprem sau le deferea Curţii de revizie.[5]

Adunarea obştească exercita împreună cu domnul dreptul de legiferare. Era aleasă pe o perioadă de 5 ani fiind alcătuită din 42 de membri în Ţara Românească şi 35 în Moldova, fiind prezidată de mitropolit. Adunarea obştească lucra în sesiuni ordinare, pe care domnul era obligat să le convoace. Adunarea obştească nu avea drept de iniţiativă legislativă, ea aparţinea domnului, însă avea dreptul de a vota bugetul statului, de a stabili lista civilă a domnului şi de a prezenta anaforale (petiţii, memorii) privind starea ţării şi mijloacele ce le aprecia necesare.[6]

Conducerea administraţiei era încredinţată sfatului administrativ care funcţiona sub prezidenţia ministrului de interne. Regulamentele organice au înfiinţat ministerele, iar funcţionarii publici deveneau salariaţi ai statului,

---

[1] Ibidem, p. 172.

[2] Istoria dreptului românesc, p. 84.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 172; Istoria dreptului românesc, p. 126.

[4] *C. Hamangiu*, Regulamentele Organice, în Codul general al României, Bucureşti, 1907, p. 16.

[5] Ibidem, p. 16.

[6] Istoria dreptului românesc, p. 127.

primind leafă fixă, stabilită de domn şi de Obştească adunare şi beneficiau de pensie.

S-a prevăzut şi un sistem de aşezare a impozitelor şi s-a instituit şi serviciul militar obligatoriu pentru toți românii.[1]

O reglementare deosebit de importantă, destinată să pună capăt abuzurilor şi să asigure un început de legalitate, a fost organizarea judecătorească, fiind înființate instanțe care funcționau pe baza principiului „despărțirii puterilor ocârmuite şi judecătorească". Se stabileau norme referitoare la numirea în funcție a judecătorilor, recunoscându-se autoritatea lucrului judecat a hotărârilor rămase definitive. Regulamentele au înființat şi funcția de procurori pe lângă tribunale, caracterizați ca fiind apărători ai pravilei, precum şi corpul de avocați.[2]

În scopul „apropierii" celor două țări se prevedeau formarea unei piețe unice şi realizarea unei activități economice care să asigure egalitatea de tratament a negustorilor din cele două țări, desființarea taxelor vamale, dreptul locuitorilor dintr-o țară sau alta de a avea proprietăți imobiliare în cealaltă țară etc., precum şi măsuri pentru unificarea legislației penale, extrădarea infractorilor, a fugarilor şi a datornicilor.

Regulamentele organice, deşi au introdus primele principii de drept constituțional în istoria legislației noastre şi separarea puterilor în stat, nu cuprind norme privitoare la drepturile şi libertățile cetățeneşti, în sensul consacrat de revoluțiile burgheze.[3]

§3. Premise ale sistemului constituțional în Țările Române. Revoluția de la 1848

Deşi s-a încadrat în procesul revoluționar general european, Revoluția de la 1848 a prezentat la români o serie de particularități, determinate de specificul destrămării feudalismului şi afirmării relațiilor capitaliste în cele trei Țări Româneşti.[4]

Obiectivele revoluționare din aceste țări cuprindeau puncte programatice comune[5]: eliberarea socială şi națională, înfăptuirea unității naționale şi constituirea statului național român.

---

[1] Ibidem, p. 128.

[2] *C. Hamangiu*, op. cit., p. 20.

[3] *C. Bodea*, 1848 la români. O istorie în date şi mărturii, Bucureşti, 1983, p. 15.

[4] Istoria dreptului românesc, p. 134.

[5] *C. Bodea*, op. cit., p. 20.

În această epocă, asupra Țării Româneşti şi Moldovei se exercitau suzeranitatea turcească şi protectoratul rusesc, iar asupra Transilvaniei, dominația habsburgică. Dezvoltarea tot mai impetuoasă a relațiilor capitaliste, frământările sociale tot mai ample, accentuarea luptelor politice, ideologice, afirmarea conştiinței naționale au determinat o evoluție unitară a Țărilor Române.[1]

Caracterul unitar al revoluției în toate cele trei Țări Române este dat de programul acestora, în centrul cărora se află ideile privind realizarea unirii, libertatea națională, modernizarea vieții economice şi politice.

Programul Revoluției de la 1848 a fost expus în mai multe documente oficiale.[2]

Petiția-proclamație a revoluționarilor din Moldova, înregistrată prin memoriul de la Iaşi din 28 martie 1848, a ales o comisie pentru redactarea unui memoriu către domn, propunând, în 35 de puncte, măsurile menite să îmbunătățească situația internă. Prin acest act politic, autorii lui urmăreau limitarea puterilor domnitorului, întărirea participării boierimii la conducerea de stat şi sprijinirea intereselor burgheziei în dezvoltare,[3] dar şi măsuri privind libertatea personală, libertatea cuvântului, desființarea cenzurii, creşterea rolului adunării obşteşti, inclusiv dreptul de inițiativă legislativă.

Reprezentanții de seamă ai mişcării revoluționare din Moldova au elaborat la Braşov actul intitulat „Principiile noastre pentru reformarea patriei", în care erau expuse reforme sociale cu caracter antifeudal, precum împroprietărirea țăranilor fără niciun fel de despăgubire. Se urmărea unirea Țărilor Române şi constituirea unui stat național suveran şi independent, desființarea tuturor privilegiilor feudale şi organizarea de stat pe baza principiilor de egalitate şi fraternitate.[4]

Ideile şi revendicările politice ale revoluționarilor refugiați la Cernăuți sunt cuprinse în „Dorințele partidei naționale din Moldova", prezentate apoi sistematic sub forma unui proiect de constituție,[5] redactat în august 1848 de Mihail Kogălniceanu, ce anunța norme destinate să asigure deplina autonomie internă, organizarea statului pe baze constituționale, domn ales

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 187.

[2] *D. Berindei*, Revoluția de la 1848 în Țările Române, Bucureşti, 1974, p. 280.

[3] Istoria dreptului românesc, p. 134.

[4] *G. Zane*, Obiective economice ale revoluției de la 1848, Bucureşti, 1980, p. 121.

[5] *D. Berindei*, op. cit., p. 137.

din toate clasele sociale şi pe termen limitat, o adunare reprezentativă aleasă de obştea cetăţenilor, responsabilitatea miniştrilor şi a funcţionarilor publici, drepturi politice şi constituţionale pentru toţi cetăţenii, stimularea economiei, industriei şi comerţului,[1] prefacerea ţăranilor în mici proprietari, însă cu o dreaptă despăgubire a vechilor proprietari.

Proiectul de constituţie prevedea organizarea statului sub forma monarhiei constituţionale, separaţia puterilor în stat, domnie electivă şi temporară. Puterea legislativă urma a se exercita de Adunarea obştească, compusă din deputaţi aleşi prin vot cenzitar. Puterea executivă era încredinţată domnului, ale cărui decizii erau valabile numai dacă erau contrasemnate de ministrul competent.

Teritoriul ţării urma să fie organizat în judeţe sau ţinuturi, ocoale şi comune, administrate de sfatul obştesc şi de organe executive numite.

Se prevedea egalitatea în drepturi civile şi politice. Pământul urma a fi dat ţăranilor în urma exproprierilor pentru utilitate publică cu o potrivită despăgubire.[2]

Proclamaţia de la Islaz din iunie 1848 în Ţara Românească poate fi considerată ca o adevărată constituţie a Ţărilor Române,[3] întrucât consacră, atât prin esenţă, cât şi prin conţinut, în cele 22 de puncte, reglementări caracteristice burgheziei: monarhia constituţională, principiul separării puterilor în stat, principiul responsabilităţii ministeriale, egalitatea tuturor în faţa legii şi a sarcinilor fiscale, domn responsabil ales pe cinci ani din toate categoriile sociale, gardă naţională, emanciparea industriei, dreptul fiecărui judeţ de a-şi alege dregătorii proprii.

Unele din aceste principii au putut fi transpuse în viaţă, odată cu instaurarea guvernului provizoriu care a condus Ţara Românească timp de mai multe luni[4] sub forma unei republici burgheze.

Epoca redeşteptării naţionale a atins punctul culminant pentru naţiunea română din Transilvania prin Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848, proclamaţie care declară solemn că naţiunea română se declară naţiune de sine stătătoare şi parte întregitoare a Transilvaniei pe temeiul libertăţii egale.[5] Se pretindea desfiinţarea iobăgiei, emanciparea industriei şi comerţului. Din textul acestei prime proclamaţii lipseau revendicările cu

---

[1] Istoria dreptului românesc, p. 135.
[2] Ibidem, p. 136.
[3] *D. Berindei*, op. cit., p. 480.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 190.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 149.

caracter social, în schimb s-a declarat supunerea faţă de împăratul Austriei, lucru ce a nemulţumit masele populare şi a dus la o a doua proclamaţie, prin care se proclamă independenţa naţională a naţiunii române, urmând ca ea să-şi aibă reprezentanţii săi în Dietă, proporţional cu numărul său, precum şi în toate ramurile administrative, judecătoreşti şi militare, aceeaşi reprezentare. Urma a fi desfiinţată şi iobăgia fără niciun fel de despăgubire din partea ţăranilor.

Alte prevederi priveau libertatea individului, egalitatea în faţa legilor, armată naţională, iar în privinţa anexării Transilvaniei la Ungaria, s-a cerut să se hotărască asupra acestei anexări să nu se discute decât în camera legislativă, în urma alegerilor organizate prin vot.[1]

Toate aceste programe sunt adevărate declaraţii de drepturi[2] prin propunerea unei serii de revendicări stipulate pentru întreaga naţiune română: proclamarea egalităţii tuturor cetăţenilor în faţa legii, desfiinţarea stărilor juridice feudale, a privilegiilor şi servituţilor corespunzătoare, precum şi emanciparea ţăranilor prin împroprietărire.

§4. Formarea statului naţional. Unirea Principatelor

Imediat după înfrângerea revoluţiilor de la 1848, prin Convenţia de la Balta-Liman, Rusia şi Turcia au impus Ţării Româneşti şi Moldovei sisteme politice puternic marcate de elemente tipice feudale. Se prevedea reintroducerea Regulamentelor organice, dar cu o serie de schimbări, oferind totodată posibilitatea modificării în viitor.[3]

S-a abrogat sistemul eligibilităţii domnului, acesta urmând a fi numit de sultan pe termen de 7 ani, conform unei proceduri stabilite în comun de Turcia şi Rusia. Domnia nu mai era viageră şi nici electivă, ea şi-a păstrat numai caracterul nobiliar, domnul urmând a fi ales dintre boierii credincioşi puterilor străine. Conform Regulamentelor organice, căimăcămia trebuia formată din trei persoane. În anul 1856, la expirarea domniilor lui Gr.Al. Suţu şi Barbu Ştirbei, în ambele Ţări Româneşti a fost aleasă în această calitate o singură persoană.

Se desfiinţau Obştească adunare şi adunarea extraordinară, fiind înlocuite cu organe formate din mari boieri şi membri ai clerului, organe

---

[1] Ibidem, p. 150.

[2] *D. Ionescu, G. Matei, G. Ţuţui*, Dezvoltarea constituţională a statului român, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 110.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 191.

numite divanuri obștești, care urmau a hotărî asupra bugetului și finanțelor publice și a adopta proiectele de legi.

Această Convenție nu putea dura mai mult de șapte ani, după care cele două puteri semnatare vor aviza asupra măsurilor viitoare. S-au instituit 2 comisari – unul rus și celălalt turc – care aveau misiunea de a urmări activitatea domnului și a-i oferi avizul la nevoie.[1]

S-a hotărât menținerea unei armate de ocupație; vechea armată, așa cum fusese organizată, a fost și ea desființată, deoarece se alăturase revoluționarilor.

Ultima dispoziție a fost pusă în aplicare prin reforma din 1851,[2] stăpânul moșiei fiind declarat proprietar absolut, iar țăranul – „chiriaș", raporturile dintre aceștia fiind concretizate prin tocmeală sau contract de închiriere.

Deși principalele ramuri administrative au rămas aceleași, s-a introdus o terminologie nouă, noile dregătorii numindu-se departamente sau ministere, cel mai important fiind Ministerul de Interne, care se ocupa nu numai de asigurarea ordinii publice, dar și de agricultură, sănătate și lucrări publice.[3] Organizarea administrativă locală s-a menținut, conducătorii județelor fiind numiți pârcălabi sau ocârmuitori.

Tratatul de la Paris din 1856 a stabilit ca în Țara Românească și Moldova să fie constituite Adunările ad-hoc, formate din reprezentanții tuturor categoriilor sociale. În ambele principate, Adunările ad-hoc[4] au fost formate din unioniști care au hotărât unirea Țării Românești și Moldovei, într-un singur stat, formarea unui guvern reprezentativ național, recunoașterea autonomiei și neutralității celor două principate.[5]

În decembrie 1857, cele două Adunări ad-hoc au fost desființate, iar hotărârile lor, împreună cu un raport al Comisiei europene, au fost trimise puterilor garante care s-au întrunit la Paris în 1858. În urma dezbaterilor, s-a elaborat o Convenție care înfățișa statutul internațional și viitoarea organizare internă a Principatelor. Se prevedea formal unirea statală; s-a hotărât ca fiecare principat să aibă domnul său, adunare electivă proprie, guvern propriu și capitale distincte.

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 154.

[2] *I.M. Bujoreanu*, Colecția Legiuirilor României vechi și noi, București, 1873, p. 520.

[3] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 192.

[4] *D. Berindei*, Locul adunărilor Ad-hoc în istorie, în Studii nr. 1/1966, p. 30.

[5] *I. Vântu, G.G. Florescu*, Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale și constituționale, 1965, p. 234.

Elemente de apropiere erau puține şi nesemnificative: Comisia centrală de la Focşani care avea să elaboreze proiectele de legi comune, o Curte de Casație unică, conducerea unitară a armatei de către un comandant ales prin rotație din cele două țări, aplicarea unei banderole albastre la drapelele de stat, care continuau să rămână deosebite.[1]

Regimul electoral al acestei convenții se baza pe censul de avere. Se menținea suzeranitatea Porții asupra Principatelor, suzeranitate ce a fost limitată prin instituirea protectoratului celorlalte puteri semnatare.[2]

Convenția de la Paris, cu toate neajunsurile, a constituit o premisă pentru națiunea română de a-şi făuri statul național, unire realizată prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza în ambele Principate, alegere care nu a fost recunoscută imediat, Austria şi Turcia opunându-se vehement acestei situații; Al.I. Cuza i-a înlăturat pe caimacani şi a început să guverneze cu toată autoritatea.[3]

Trecând peste dispozițiile Convenției de la Paris, s-a procedat la unificarea organelor centrale ale statului. În fiecare guvern au fost numite persoane originare din ambele principate, iar ministerele de la Iaşi au fost transformate în directorate ale ministerelor corespunzătoare din București. În Adunările elective ale fiecărui Principat erau aleşi deputați din ambele Principate,[4] în unitățile militare dintr-un Principat se aflau ostaşi şi ofițeri din ambele Principate. Unificarea administrativă s-a realizat prin crearea unei rețele comune de poştă, de telegraf, sanitară şi de transport. Corespondența dintre organele administrației centrale se făcea direct, nu prin Ministerul de Externe.[5]

Pe plan extern, Principatele Unite au unificat reprezentanțele diplomatice de la Constantinopol.[6]

În baza acestor înfăptuiri, domnitorul a proclamat constituirea României şi a anunțat unificarea guvernului şi a Adunării elective. Contopirea efectivă a guvernelor s-a înfăptuit în decembrie 1861, iar aceea a Adunărilor elective în ianuarie 1862.[7]

Autonomia legislativă a fost recunoscută mai întâi prin Convenția de la Paris, care cerea Principatelor române să-şi revizuiască întreaga legislație,

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 193.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 158.

[3] *C. Vîtcu*, Diplomația Unirii, București, 1979, p. 55.

[4] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 195.

[5] Ibidem.

[6] *D. Berindei*, Studii privind Unirea principatelor, București, 1960, p. 130.

[7] *A.D. Xenopol*, Domnia lui Cuza Vodă, Iaşi, 1903, vol. I, p. 56.

pentru a o pune de acord cu cerințele moderne. Sub aspect judecătoresc, autonomia României a fost frustrată de regimul capitulațiilor[1] – tratate încheiate între Turcia și statele occidentale – prin care acestea din urmă aveau dreptul să soluționeze litigiile cetățenilor ce se aflau în Turcia. Nu numai că acest sistem nu s-a aplicat în Principate, dar statul a luat măsuri de interzicere a activității judiciare a consulatelor străine și a trecut la punerea în executare a sentințelor date de către instanțele românești.

Principatele, urmărind întărirea suveranității, au luat măsura eliberării pe pașapoarte proprii și le-au acceptat pe cele străine numai dacă erau eliberate pentru Principate. Au început să fie încheiate convenții cu alte state fără a se mai recurge la serviciile Ministerului de Externe al Turciei.[2] Toate aceste măsuri au dus la afirmarea internațională a Principatelor române ca stat suveran.

Înfăptuirea uniunii reale, în plan intern s-a realizat fără dificultăți majore, dar înfăptuirea reformelor programate a întâmpinat greutăți. Profitând de majoritatea pe care o dețineau în Adunarea electivă, moșierimea conservatoare a respins sistematic toate proiectele de legi reformatoare.

La 2 mai 1864, când Adunarea electivă a refuzat să voteze proiectul de lege electorală, Mihail Kogălniceanu a prezentat decretul de dizolvare a acesteia.[3] A fost adresată, totodată, o proclamație către popor și, în urma plebicistului din 10-14 mai 1864, a fost confirmată adeziunea poporului la actul săvârșit de domn.

Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris, din 1864, prevedea că domnul cumula atribuțiile executive și legislative, putând emite decrete și fără consultarea parlamentului, ori de câte ori situația impunea măsuri deosebite.[4]

Parlamentul unicameral, Adunarea electivă, aleasă pe șapte ani prin vot cenzitar a fost înlocuită cu organizarea bicamerală a Parlamentului, format din Adunarea deputaților și Senat sau Corpul Ponderator. Adunarea deputaților era compusă din deputați aleși prin scrutin de două grade; corpul electoral era împărțit, după avere, în alegători primari și alegători direcți, unii din aceștia cu dispensă de cens, mai ales intelectuali.[5]

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 196.

[2] *N. Corivan*, Relațiile diplomatice ale României de la 1859-1877, București, 1984, p. 65.

[3] *Al. Zub*, Mihail Kogălniceanu, Bibliografie, București, 1971.

[4] *I. Muraru*, Constituțiile României, București, 1980, p. 5.

[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 174.

Corpul Ponderator sau Senatul era compus din mitropolit, episcopii eparhiilor, preşedintele Curţii de Casaţie, cel mai vechi general în activitate şi 64 de membri numiţi de domn. Corpul ponderator a fost conceput ca organ permanent care şi-a reînnoit componenţa la anumite intervale de timp, 1/3 din membri se reînnoia la doi ani.[1] Conform procedurii de legiferare, Corpul ponderator fie adopta proiectele de lege susţinute în Adunarea deputaţilor de miniştri sau membri ai Consiliului de Stat, fie le aducea amendamente sau le respingea.

În primul caz urmau a fi sancţionate de domn, în al doilea caz erau trimise Adunării deputaţilor şi, dacă se aprobau amendamentele, urmau a fi supuse sancţionării domnitorului, iar, dacă erau respinse, erau trimise Consiliului de Stat spre a fi restudiate.[2]

§5. Legislaţia cu caracter reformator a lui Alexandru Ioan Cuza

Îndată după plebicist şi adoptarea Statului dezvoltător s-a putut trece la înfăptuirea principalelor reforme.

Prin Legea din 14 august 1864[3] se recunoaşte dreptul de proprietate al ţăranului în funcţie de numărul de vite pe care le stăpâneşte. S-a desfiinţat regimul clăcii, dijmele podvezile, zilele de meremet, în schimbul unei despăgubiri pe care ţăranii urmau să o plătească în termen de 15 ani, prin sume repartizate anual, fapt care a făcut ca aproximativ 2/3 din terenurile agricole să revină *de jure* în proprietatea ţăranilor.

Plecându-se de la ideea recunoaşterii unui drept de proprietate preexistent al ţăranilor prin anularea dreptului de folosinţă şi acordarea unui drept de proprietate indiviză, s-a realizat atât împroprietărirea ţăranilor, cât şi consacrarea principiului că proprietatea este sacră.[4]

Legea electorală din 1864 prevedea că alegătorii sunt fie primari, fie direcţi.[5] Cincizeci de alegători primari numeau un alegător direct. Alegătorii de ambele grade trebuiau să aibă vârsta de 25 de ani. Pentru a fi aleşi în Adunare, cetăţenii români trebuiau să aibă vârsta de 30 de ani şi un venit de 200 de galbeni.

---

[1] Ibidem, p. 175.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 198.

[3] *N. Adăniloaie, D. Berindei*, Reforma agrară din 1864, Bucureşti, 1967, p. 121.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 200.

[5] *I. Muraru*, op. cit., p. 9.

S-a desființat împărțirea alegătorilor pe colegii, cu precizarea că unii alegători își exercitau drepturile în comunele urbane, alții în comunele rurale.

Legea comunală din 1864 a reglementat amănunțit modul de constituire, organizare și funcționare ale comunelor și județelor.[1] Potrivit acestei legi, în fiecare județ se stabilește un consiliu care se adună periodic și reprezintă interesele locale, compus din 17 membrii.[2] Președintele consiliului se alegea dintre consilieri. Comisar al guvernului pe lângă Consiliu era prefectul județului. Prefectul era numit cap al administrației și executa toate hotărârile consiliului județean. În intervalul dintre sesiuni, perfectul reprezenta județul[3] și pregătea elementele și lucrările ce urmau a fi supuse consiliului în sesiunea următoare.

Deosebit de importante prin conținutul său au fost legile cu privire la organizarea judecătorească, cum a fost Legea pentru înființarea Curții de Casație și Justiție, din 24 ianuarie 1861.[4] Potrivit ei, se înființează o singură Curte de Casație și Justiție pentru întregul Stat al României. Curtea se compunea din 3 președinți și 22 de consilieri, fiind împărțită în 3 secțiuni, având competența de a judeca toate recursurile în materie civilă și penală, precum și cererile îndreptate împotriva deciziilor prefecților, primarilor și altor autorități publice prin care s-ar viola un drept patrimonial sau s-ar refuza rezolvarea unei cereri privitoare la un asemenea drept. Pe lângă Curtea de Casație funcționa și un Minister Public compus dintr-un procuror și doi procurori de secțiuni.[5]

La 12 septembrie 1864 s-a promulgat Legea pentru constrângere corporală care, în economia legii, însemna întemnițarea unei persoane pentru neîndeplinirea unei datorii. Aplicarea acestei legi fiind condiționată de înființarea închisorilor speciale pentru debitori în materie civilă și comercială, conform art. 74, și cum astfel de închisori nu au fost înființate, legea n-a fost pusă niciodată în aplicare.[6]

La 6 decembrie 1864 este aprobată Legea pentru constituirea corpului de avocați. Potrivit ei, puteau exercita profesia de avocat cetățenii români sau naturalizați români care posedau o diplomă de studiul dreptului de la

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 200.

[2] *C. Hamangiu*, Codul general al României, vol. II, București, 1907, p. 59.

[3] Ibidem, p. 65.

[4] C. Hamangiu, Codul general al României, vol. II, 1907, p. 14.

[5] Ibidem, p. 16.

[6] Ibidem, p. 83.

o facultate română sau străină. Toţi cei care întruneau condiţiile legii erau trecuţi într-un tablou special al avocaţilor judeţului de către Consiliul de disciplină, format în fiecare capitală de judeţ unde funcţionau mai mult de 10 avocaţi. Se puteau înscrie în barou şi cei care nu au exercitat niciodată profesia de avocat, ca avocaţi stagiari, stagiul având o durată de 2 ani.

Cele mai importante momente legislative ale acestei perioade ale acestei perioade au fost: **Codul civil, Codul penal, Codul de procedură civilă** şi **Codul de procedură penală**, elaborate din dispoziţia domnitorului Al.I. Cuza. Această operă legislativă a dus la crearea unui sistem judiciar modern, constituindu-se în linii generale sistemul de drept burghez şi cadrul juridic necesar pentru elaborarea celor mai moderne legislaţii în materie.

Întrucât normele de drept civil existente erau în multe privinţe depăşite sub aspectul conţinutului, iar sub aspect formal erau lipsite de unitate, dispersate, Al.I. Cuza a cerut Comisiei Centrale de la Focşani să alcătuiască un nou cod. Până în 1863, Comisia a folosit ca principal izvor proiectul Codului italian Pisanelli, iar după această dată a urmat modelul Codului civil francez al lui Napoleon din 1804[1] şi Legea belgiană din 1851 în materia ipotecilor.[2]

Codul civil a fost adoptat în 1864 şi a intrat în vigoare la 1 decembrie 1865. Codul civil era format dintr-un preambul, trei cărţi şi dispoziţii finale.

Preambulul era format din 5 articole care se refereau la lege în general, precum şi la aplicarea ei în timp şi spaţiu. Cartea I reglementează condiţia juridică a persoanelor prin prisma principiului egalităţii tuturor în faţa legii. Majoratul era fixat la 21 de ani, iar persoanele juridice erau împărţite în două categorii: persoane juridice cu scop lucrativ, ce urmau a fi reglementate de Codul comercial, şi persoane juridice fără scop lucrativ, care urmau a se înfiinţa prin decret domnesc, deoarece se socotea că persoana juridică nu are o realitate proprie, ci este o ficţiune a legii.[3]

Căsătoria şi rudenia au urmat în linii generale dispoziţiile din legile anterioare, cu menţiunea că bunurile pe care soţii le aduc în căsătorie puteau urma, prin liberă alegere, regimul separaţiei bunurilor, al comunităţii de bunuri sau al regimului dotal.[4]

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 201.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 186.

[3] *M. Cantacuzino*, Drept civil, 1927, p. 61.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 203.

Cartea a II-a se referea la bunuri ocupându-se de clasificarea acestora. Proprietatea, cel mai important drept real, este amplu reglementată ca și celelalte drepturi reale, cum ar fi servituțile sau uzufructul.

Cartea a III-a se referă la modul de dobândire și transmitere a proprietății. Una din figurile juridice care ocupă un loc central în cod este contractul, care are la bază răspunderea contractuală, potrivit principiului că încălcarea unei obligații născute din contract dă naștere unui drept la despăgubire.

Ca formă a răspunderii juridice este analizată și răspunderea civilă delictuală, principiul fundamental fiind cel al răspunderii pentru fapta proprie și, în mod excepțional, se angaja răspunderea pentru fapta altuia sau a lucrurilor neînsuflețite care aparțineau unei persoane.

Codul prevedea că proprietatea poate fi transmisă prin acte juridice între vii sau acte *de mortis causa*, proprietatea urmând a se transmite și pe cale succesorală sub cele două forme: *ab intestat* sau moștenirea legală a descendenților, ascendenților, colaterali și soțului supraviețuitor sau testamentară, pe baza testamentului olograf mistic sau autentic. Alături de acestea găsim dispozițiile privind acceptarea sau repudierea moștenirii, precum și obligația moștenitorilor de a plăti datoriile succesorale.[1]

După unirea din 1859 a Principatelor Române, s-a simțit în mod imperios necesitatea unificării legislative și în domeniul penal.

În Moldova era în vigoare Condica criminală din 1826 (Sturza), iar în Țara Românească, Condica criminală și de procedură (revizuită în 1853) a lui Barbu Știrbei.

Acestea erau cele două coduri penale în vigoare în momentul Unirii, care urmau a fi unificate și modernizate, redactorii viitorului Cod penal și de procedură penală având-le în vedere în privința unora din dispozițiile lor.

Cele două coduri penal și de procedură penală – au fost elaborate în anul 1864 de o comisie formată din Vasile Boerescu, G. Costa Foru, C. Brăiloiu, A. Panu, D. Cornea, A. Arion, I. Cantacuzino.

Pe lângă cele două condici criminale, comisia de redactare a Codului penal a avut drept material Codul francez, cel belgian, cel austriac precum și Codul german.

Proiectul a fost votat la data de 11 martie 1864,[2] însă Domnitorul nu-l promulgă și la data de 11 iulie 1864 a fost trimis Consiliului de stat cu o adresă din care reținem: „introduce pedepse mai aspre decât cele din

---

[1] Ibidem, p. 205.

[2] Monitorul Oficial, colecția 1864, p. 2274 și urm.

condica actuală, fără să fie necesitate de aceasta, după gradul de moralitate în care se găseşte naţiunea"[1].

Urmarea acestei adrese a constat în revizuirea proiectului celor două coduri. Astfel, au fost modificate o serie de dispoziţii privitoare la duel, iar, în general, pedepsele s-au îmblânzit.

Consiliul legislativ în acea perioadă funcţiona în următoarea componenţă[2]:

- **preşedinte**: Al Creţiescu, preşedintele Curţii de Casaţie;
- G. Vernescu, **membru**;
- I. Strat, **membru**.

Au lucrat două comisii: în prima C. Bosianu şi I. Strat, pentru revederea Codului penal, iar în a doua, Al. Creţiescu şi G. Vernescu pentru procedura penală.

Din Consiliul de stat au făcut parte ca membri: P. Poenaru, Al. Papadopol Calimah, Al. Creţiescu, Gr. Bengescu, I. Strat, G. Apostoleanu, D. Bolintineanu, iar secretar general a fost Al. Vericeanu[3].

Codul penal a intrat în vigoare în anul 1865 şi cuprindea 400 de articole.

Normele au fost astfel grupate încât se remarca împărţirea lor, deşi nu expres formulată, într-o **parte generală**, ce conţine un ansamblu de reguli juridice aplicabile tuturor infracţiunilor şi o **parte specială**, destinată diferitelor categorii de infracţiuni.

Conceptul de reglementare a instituţiilor penale prevăzute în Codul din 1864 asemenea celui francez era cel ilustrat de şcoala clasică a dreptului penal, conform căreia infracţiunea este considerată ca fiind o legătură juridică între lege şi infractor şi, ca atare, studiată detaşat de condiţiile economico-sociale.

S-a adoptat diviziunea tripartită a infracţiunii în: crime, delicte şi contravenţii,[4] raportată la clasificarea pedepselor din Cartea I a Codului, în criminale, corecţionale şi poliţieneşti.

Crimele şi delictele au fost grupate în mai multe categorii, după gravitatea faptei sau după pericolul social.[5] O primă categorie o reprezentau infrac-

---

[1] Este vorba despre adresa nr. 808 din 11 iulie 1864 semnată de Alexandru Ioan Cuza şi ca ministru de justiţie de P. Orbescu (Dosarul Consiliului de stat 96/1864).

[2] *P. Ionescu Muscel*, op. cit., p. 148.

[3] Ibidem.

[4] Ibidem, p. 202.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 206.

țiunile îndreptate împotriva statului, urmau apoi infracțiunile îndreptate împotriva constituției, a intereselor publice legate mai ales de exercitarea funcțiilor administrative.

Categoria cea mai numeroasă de crime și delicte cuprinde infracțiunile îndreptate împotriva vieții, a integrității corporale, a onoarei și a patrimoniului.

Pe cale jurisprudențială s-a hotărât ca întotdeauna criteriul de clasificare să fie pedeapsa; dacă fapta era pedepsită cu o pedeapsă criminală să fie socotită crimă, chiar dacă legea o numea delict.[1]

În afară de infracțiuni și pedepse, Codul penal a mai reglementat și alte instituții: corecția, recidiva, cumulul de infracțiuni, amnistia, grațierea, reabilitarea etc.[2]

În privința dreptului de a pedepsi, fundamentul acestuia se întemeia pe trilogia **liberul arbitru, responsabilitatea morală** și **pedeapsă**[3].

În comparație cu legiuirile penale anterioare, inegalitatea socială consacrată de acestea a fost înlocuită prin **principiul egalității** tuturor cetățenilor în fața legii, principiu înscris cu mult timp înainte în programele politice și care, incontestabil, a reprezentat un progres în viața politică și socială, deși, în condițiile inegalității economice, egalitatea juridică consacrată de legiuitor era departe de a se putea realiza în fapt.

Cel mai important progres pe care îl face această nouă lege penală este că **nu mai prevede pedeapsa cu moartea** (cu excepția timpului de război), aceasta fiind înlocuită cu munca silnică pe viață.

Prima lege de procedură civilă a României a fost Codul de procedură civilă decretat la 9 septembrie 1865 și pus în aplicare la 1 decembrie, același an. Acest cod a fost redactat folosindu-se Legea de procedură civilă a cantonului Geneva din 1819, care la rândul ei se inspirase din Codul de procedură civilă al Franței din 1806,[4] unele dispoziții din legea belgiană cu privire la executarea silită și unele norme procedurale din legiuirile noastre mai vechi.[5]

Materia era împărțită în șapte cărți, Cartea I, privind procedura înaintea judecătorilor, nu a fost pusă în vigoare, deoarece această competență, din lipsă de cadre, a fost atribuită subprefecților până în 1879, dispoziție abrogată prin legea pentru judecătoriile comunale și de ocoale.

---

[1] Ibidem.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 204.

[3] *I. Ceterchi și colab.*, op. cit. vol. II, p. 178.

[4] Ibidem, p. 205.

[5] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 207.

Tribunalele aveau o competenţă generală, mărginită de un plafon valoric. Curţile de apel funcţional iniţial la Bucureşti, Iaşi, Craiova, Focşani, apoi Galaţi.[1] Procedura de judecată era orală, publică şi contradictorie. Sarcina probei aparţinea, în principiu, celui care o invoca şi trebuia să facă dovada completă şi absolută.[2] Puteau fi administrate ca probe: acte, depoziţii de martori, expertize, mărturisirea, jurământul judiciar, prezumţii.

Procesul parcurgea o dublă judecată în fond, în faţa primei instanţe şi în faţa instanţei de apel, după care urma judecata în recurs.

Executarea silită era modul prin care se aducea la îndeplinire o hotărâre judecătorească. Executarea se realiza, în principiu, asupra proprietăţii – executarea silită imobiliară, concretizată în licitaţie publică şi adjudecarea bunurilor, dar şi executarea silită mobiliară cum ar fi, de exemplu, **poprirea**.[3]

Codul de procedură penală a fost adoptat şi aplicat concomitent cu Codul penal. A avut ca sursă de inspiraţie Codul de instrucţie criminală francez din 1808. În codul de la 1865 sistemul vechi, de tip inchizitorial, s-a menţinut numai în prima fază a procesului. În faza a doua, aceea a judecăţii, s-au introdus principii moderne: publicitatea dezbaterilor, oralitatea, principiul contradictorialităţii, părţile luând cunoştinţă de probe pe care le analizau în contradictoriu etc.[4]

Codul era compus din două mari părţi: Cartea I reglementa descoperirea, urmărirea şi instrucţia infracţiunilor. Descoperirea infracţiunilor revenea ofiţerilor de poliţie judiciară, care strângeau probele privitoare la infracţiune şi înaintau dosarul procurorului care, în cauze mai complicate, înainta cauza unui judecător de instrucţie care proceda la anchetă.

Cartea a doua reglementa judecata, procurorul după efectuarea urmăririi sau a anchetei sesiza instanţa de judecată. Codul prevedea ca instanţe de judecată: judecătoriile de plasă, tribunalele de judeţ, curţile cu juri şi Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie.

De regulă, delictele erau de competenţa tribunalelor, iar crimele de competenţa curţilor cu juri. Juriul era chemat să răspundă dacă cel acuzat este sau nu vinovat şi dacă merită circumstanţe atenuante.[5]

---

[1] Ibidem.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 206.

[3] Ibidem, p. 207.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 208.

[5] Ibidem.

Capitolul XI
Dreptul şi statul României în perioada 1866-1918

§1. Organizarea de stat. Partidele politice

În această perioadă, pe măsura consolidării industriei, ponderea burgheziei în viaţa socială şi de stat a sporit în mod constant. Odată cu această sporire numerică a burgheziei are loc şi o diversificare a profilului ei. Alături de negustori, care reprezintă elementul tradiţional al burgheziei, dobândesc o pondere tot mai mare industriaşii şi deţinătorii de capitaluri, precum şi înaltul corp administrativ, din rândul cărora se desprind politicieni de profesie.[1] Creşte ponderea burgheziei mici şi mijlocii, ca şi a intelectualităţii, care tinde să constituie o categorie socială de sine stătătoare.

Boierimea, ale cărei poziţii s-au văzut zdruncinate după reforma agrară, şi-a păstrat totuşi o poziţie dominantă până către sfârşitul acestei perioade, când a trecut în plan secundar.[2]

Majoritatea populaţiei era formată din ţărani, care în proporţie de 80% nu dispuneau de pământ, rămânând dependenţi de moşieri conform regimului Legii învoielilor agricole. Această situaţie, corelată cu creşterea rapidă a industriei, a dus la creşterea numărului muncitorilor, la formarea proletariatului industrial, cu o pondere substanţial sporită în primele decenii ale secolului al XX-lea.

În această perioadă România a avut la bază Constituţia din 1866, ca instrument fundamental de conducere a statului burghezo-moşieresc. Ea a fost modificată în mai multe rânduri.[3] În anul 1879 s-a modificat art. 7, prevăzându-se posibilitatea de naturalizare a tuturor străinilor, indiferent de religie, cu precizarea că numai românii şi cei naturalizaţi români puteau dobândi imobile rurale în România, iar în 1884 s-au modificat dispoziţiile privind alegerile electorale.

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 210.

[2] Ibidem, p. 211.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 174.

România, potrivit acestei Constituţii, era o monarhie constituţională parlamentară, locul central în viaţa de stat era deţinut de către domn (devenit apoi rege), Guvern şi Parlament.[1]

Deşi a optat pentru regimul parlamentar, Constituţia din 1866 nu l-a putut consacra în practică. Piesa centrală a vieţii politice nu a fost Parlamentul, ci regele şi Guvernul. Fiind declarat de Constituţie irevocabil şi iresponsabil, Regelui i s-au acordat prerogative importante, cum ar fi dreptul de a dizolva Parlamentul şi a chema corpul electoral la noi alegeri, ajungându-se la situaţia în care nu Parlamentul făcea Guvernul, ci, invers, Guvernul făcea Parlamentul,[2] potrivit principiului „regele domneşte, dar nu guvernează".

Faţă de Statutul dezvoltător al Convenţiei de la Paris din 1864, se consacra principiul separaţiei puterilor în stat, regele nu mai putea cumula puterea executivă şi legislativă.[3] Domnul, apoi regele, aveau totuşi iniţiativa legislativă, sancţiona şi promulga legile, numea şi revoca pe miniştri, numea şi confirma în toate funcţiile publice. Puterile constituţionale ale domnului erau ereditare în cadrul dinastiei Hohenzoller-Sigmaringen, poziţie care s-a consolidat şi mai mult după proclamarea Regatului în anul 1881.[4]

Constituţia din 1866 a stabilit că domnul îşi exercită atributele de ordin executiv cu ajutorul miniştrilor declaraţi răspunzători pentru actele monarhului, pe care le-au contrasemnat.[5] Miniştrii erau titularii departamentelor înfiinţate prin lege, numiţi de şeful statului din partidul(le) care au obţinut victoria în alegerile parlamentare,[6] regulă des încălcată căci, în baza dreptului conferit de Constituţie, regele putea desemna să constituie Cabinetul ministerial un partid care nu avea niciun membru în Parlament, uneori.[7]

Structura parlamentară menţinea Reprezentanţa naţională, formată din două adunări: Senatul şi Adunarea deputaţilor. Deşi avea atribuţiuni administrative, judecătoreşti şi de altă natură, activitatea principală a Parlamentului a fost cea legislativă; iniţiativa legislativă aparţinea

---

[1] *I. Muraru*, op. cit., p. 15.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 181.

[3] *T. Maiorescu*, Istoria contemporană a României 1866-1900, Bucureşti, 1925, p. 55.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 212.

[5] *C. Hamangiu*, Codul general al României, vol. I, p. 8.

[6] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 177.

[7] *M. Muşta, I. Ardeleanu*, Viaţa politică în România 1918-1921, Bucureşti, 1971, p. 225.

Domnului, discutarea şi votarea legilor rămânând activitatea reală a Parlamentului.[1] Constituţia a dat regelui dreptul de sancţiune a legilor, un adevărat drept de veto, precum şi dreptul de promulgare a legilor. Când constata că legea corespunde din toate punctele de vedere, o învestea cu formulă executorie, pentru a fi executată de toate organele statului şi respectată de toţi cetăţenii.

În afară de valoarea legilor, Parlamentul putea hotărî cu majoritatea absolută a voturilor ambelor camere pentru modificarea în totalitate a Constituţiei sau revizuirea unor dispoziţii, ca şi dreptul de a ratifica convenţiile încheiate de rege cu statele străine.[2]

Hotărârile judecătoreşti s-au pronunţat în numele legii, dar s-au executat în numele regelui, acesta având dreptul de amnistie în materie politică şi de graţiere în materie criminală.[3]

Constituţia din 1866, înscriind între prevederile sale responsabilitatea politică a miniştrilor şi iresponsabilitatea şefului statului, a consacrat regula că regele domneşte, dar nu guvernează.[4]

Interesele burgheziei româneşti au fost reprezentate în această perioadă de Partidul Liberal, care s-a format în mai multe etape: Congresul din 1871, când s-a ajuns la unitatea de ideologie şi program; constituirea Uniunii Liberale din 1872 şi publicarea programului, din 1875, partidul Naţional Liberal având organizaţii în întreaga ţară, sub conducerea unui Comitet de acţiune. În centrul partidului se afla gruparea radicală din jurul lui I.C. Brătianu şi C.A. Rosetti. În decursul timpului, o serie de fracţiuni s-au desprins din Partidul Liberal, formând organizaţii proprii.[5]

Interesele politice şi economice ale marilor proprietari funciari au fost reprezentate de Partidul Conservator, care a luat acest nume oficial în 1880, deşi în perioada anterioară au existat organizaţii politice care au promovat idei conservatoare, precum dreapta conservatoare grupată în jurul lui Lascăr Catargiu, formaţia de centru din jurul lui Vasile Catargiu, formaţia de centru din jurul lui Vasile Boerescu, sau „Junimea".[6] Partidul Conservator nu a avut niciodată o deplină unitate, junimiştii necontopindu-se niciodată întru totul cu conservatorii. În încercarea de a revitaliza orientarea conservatoare,

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 179.
[2] *C. Hamangiu*, op. cit., p. 12.
[3] Ibidem, p. 13.
[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 180.
[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 214.
[6] Ibidem.

Take Ionescu a fondat în 1907 Partidul Conservator Democrat, care îşi propunea să răspundă nevoilor de modernizare a României.[1]

Dezvoltarea industriei, creşterea numerică a proletariatului şi răspândirea ideilor sociale au condus la transformarea cercurilor şi cluburilor muncitoreşti într-un partid de stânga, care urmărea largi revendicări sociale pentru categoria celor ce muncesc – Partidul Democrat Social al Muncitorilor din România, a cărui activitate a fost vremelnică, începând cu 1893, întreruptă după 1899, până la Congresul socialiştilor din 1910, când s-a constituit Partidul Social Democrat din România, continuatorul firesc al Partidului Muncitorilor, creat în 1893.[2]

§2. Semnificaţia politică şi juridică a dobândirii Independenţei României

Suzeranitatea pe care Turcia o mai exercita asupra Principatelor îngrădea posibilitatea burgheziei şi moşierimii de a promova o politică potrivită intereselor de clasă. România a promovat, în multe domenii, totuşi, o politică suverană, chiar şi înainte de Războiul de Independenţă, cum ar fi încheierea unor convenţii cu statele europene, şi în special Convenţia vamală din 1875 cu Austro-Ungaria, fără să ţină seama de puterea suzerană.[3]

În 1876, prim-ministrul Lascăr Catargiu a adresat o notă reprezentanţilor diplomatici ai României în străinătate, în care se sublinia că România adoptă tactica neutralităţii şi este hotărâtă să-şi apere integritatea teritorială. În acelaşi timp, ministrul de externe Mihail Kogălniceanu a adresat mai multe note diplomatice prin care solicita statelor europene recunoaşterea independenţei statului român şi a numelui de România, fixarea hotarului cu Turcia pe talvegul Dunării, recunoaşterea paşapoartelor române, ceea ce echivala practic cu independenţa ţării.[4] Criza orientală s-a agravat în 1876, tinzând la un conflict deschis între Rusia şi Imperiul Otoman. În aprilie 1877, Rusia a declarat război Porţii. Până la sosirea trupelor ţariste la Dunăre, linia fluviului a fost apărată de armata română, instaurându-se practic o stare de război între România şi Turcia.

---

[1] *V. Russu*, Consideraţii privind constituirea Partidului Conservator din România, în Analele Universităţii Iaşi nr. 2/1972, p. 31.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 166.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 212.

[4] *Al. Zub*, Mihail Kogălniceanu, Bibliografie, Bucureşti, 1971, p. 54.

În ambele camere, Parlamentul a votat moţiuni prin care cerea ruperea legăturilor de dependenţă faţă de Imperiul Otoman, culminând la 9 mai 1877 cu proclamarea independenţei României.[1] Independenţa a fost consfinţită pe câmpul de bătaie, prin sacrificiul a peste 10.000 de soldaţi şi ofiţeri români.[2] În urma înfrângerii Turciei, odată cu primele contacte diplomatice în vederea păcii, România a acţionat pentru recunoaşterea suveranităţii şi integrităţii teritoriale, retrocedarea gurilor Dunării şi obţinerea unor despăgubiri de război.

La tratativele de la San-Stefano din 1878, România nu a fost acceptată la discuţii, Rusia tratând direct cu Poarta. S-a recunoscut independenţa Serbiei şi României, strâmtorile Bosfor şi Dardanele au fost deschise circulaţiei tuturor navelor, în schimbul Dobrogei, Rusia primea cele trei judeţe din sudul Basarabiei.

Articolele 47-53[3] ale Tratatului de la Berlin priveau România, a cărei independenţă, cu avantaje acordate prin Constituţie, a fost recunoscută de marile puteri Anglia şi Germania. Dobrogea şi Delta Dunării intrau în componenţa statului român, care pierdea, însă, cele trei judeţe din sudul Basarabiei.

După dobândirea Independenţei de stat, prin adoptarea unor măsuri succesive, România a cunoscut o perioadă de ascensiune prin dezvoltarea industriei, a comerţului, în special prin introducerea sistemului vamal protecţionist, prin modernizarea vieţii publice în toate domeniile.[4]

§3. Organizarea administrativ-teritorială

În perioada 1866-1918, organele centrale ale administraţiei de stat au fost[5]: regele şi guvernul. Regele, potrivit art. 93 al Constituţiei de la 1866,[6] avea ca atribuţii: numirea şi revocarea miniştrilor, confirmarea în funcţiile publice, dreptul de a face regulamente necesare executării legilor, dreptul de a conferi decoraţii române şi de a aproba purtarea de decoraţii străine. Regele era comandantul armatei, având, de asemenea, dreptul de a declara război şi a încheia pace.

---

[1] *A. Oţetea*, Istoria românilor, Bucureşti, 1973, p. 125.
[2] Ibidem, p. 127.
[3] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. II, p. 410.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 213.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 182.
[6] *C. Hamangiu*, op. cit., p. 16. vol. I.

Guvernul era format din totalitatea ministerelor şi funcţiona sub preşedinţia prim-ministrului.

La 2 mai 1879 s-a elaborat legea pentru responsabilitate ministerială,[1] implicând deopotrivă răspunderea civilă, penală şi, adiacent, politică.

Cele mai importante ministere erau: Ministerul de Interne, care conducea administraţia generală cu sarcina de control şi supraveghere asupra autorităţilor locale. Avea, de asemenea, misiunea de a îngriji de „ordinea şi siguranţa statului"[2] şi de a asigura ordinea publică prin direcţiunea generală a poliţiei şi prin jandarmerie. Ministerul de Finanţe îndruma, administra şi controla finanţele generale, supraveghea politica monetară şi de credit a Băncii Naţionale. În cadrul acestui minister funcţiona Casa de amortizare, ca instituţie specializată, pentru executarea şi administrarea datoriei publice.

Pe lângă Ministerul de Justiţie au funcţionat o serie de comisii organizate în baza unor legi speciale, cum au fost: Comisia centrală electorală, Comisia de naturalizare, Consiliul superior al magistraţilor etc.

Convenţia de la Paris şi tratatele următoare au acordat României dreptul de a avea armată naţională; de organizarea şi administrarea armatei se ocupa Ministerul de Război. Activitatea instructiv-educativă era sarcina Ministerului Educaţiei Naţionale, care se preocupa şi de administrarea şi controlul învăţământului public şi conferea gradele didactice, ocupându-se şi de învăţământul particular, de culte şi arte.[3]

Numărul ministerelor a sporit treptat prin desprinderea unor direcţii din vechile ministere,[4] creându-se Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Ministerul Sănătăţii, Ministerul Industriei şi Comerţului. În legătură cu dezvoltarea industriei şi a comerţului s-au creat bursele şi camerele de comerţ şi industrie.

Ca stat unitar, România a fost împărţită în judeţe şi comune. Modul de organizare şi funcţionare a fost stabilit prin Legea consiliilor judeţene[5] şi Legea comunală. În această perioadă nu au fost cunoscute organe ale puterii de stat, ci numai ale administraţiei de stat.

Judeţul avea ca organ executiv prefectul judeţului şi ca organ deliberativ consiliul judeţean, compus din reprezentanţi aleşi de electorat.

---

[1] Ibidem, vol. II, p. 448.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 183.

[3] Ibidem, p. 184.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 218.

[5] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. II, p. 430.

Comunele urbane şi rurale erau conduse de primar ca organ executiv, alături de care funcţiona consiliul comunal ca organ deliberativ.[1]

Până în anul 1908 au existat numai comune urbane şi rurale, iar de la această dată s-au format şi comune suburbane.[2]

În 1894, se reorganizează comunele urbane care capătă personalitate juridică, fiind comune urbane, toate comunele reşedinţă de judeţ[3], cât şi cele declarate astfel prin lege. Pentru o bună organizare, comunele urbane se împărţeau în sectoare cu avizul Ministerului de Interne.

§4. Evoluţia instituţiilor şi ramurilor dreptului

Dreptul civil, a cărui evoluţie este nemijlocit legată de producţia şi circulaţia mărfurilor, a cunoscut o serie de transformări substanţiale[4] în domenii ca proprietatea, condiţia juridică a persoanei şi contractele.

În materia proprietăţii statul a manifestat o preocupare specială pentru dezvoltarea întreprinderilor industriale. În 1887 s-a adoptat prima lege pentru încurajarea industriei naţionale,[5] prin care se precizau condiţiile necesare pentru înfiinţarea unor întreprinderi, precum şi avantajele acordate celor care le înfiinţau. Legea crea posibilitatea afectării unor terenuri pentru construirea fabricilor, înlesniri pentru importul maşinilor şi utilajelor, materii prime, scutiri de impozite, preferinţe pentru acordarea unor comenzi ale statului etc.

În 1912, industria naţională a fost încurajată printr-o nouă lege,[6] avantaje fiind acordate întreprinderilor în care lucrau cel puţin 20 de muncitori şi care dispuneau de maşini mişcate de motoare, acestea beneficiau de scutiri de taxe, de vamă, puteau dobândi terenuri rurale cu plata preţului în rate.

Un loc important l-a ocupat reglementarea proprietăţii asupra invenţiilor tehnice a desenelor sau a modelelor industriale, realizată prin Legea asupra mărcilor de fabrică şi comerţ din 15 aprilie 1879, şi Legea asupra brevetelor de invenţie din 1906, prin aceasta din urmă creându-se dreptul de proprietate pentru inventatori care aveau drepturi exclusive de a exploata în folosul său brevetul şi de a urmări înaintea tribunalului pe

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 185.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 219.
[3] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. III, p. 1360.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 219.
[5] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. II, p. 857.
[6] Ibidem, vol. III, p. 860.

uzurpatori. Nimeni nu putea fabrica şi pune în comerţ obiectul brevetului fără aprobarea proprietarului.[1]

Legea minelor din 1895[2] a confirmat crearea proprietăţii miniere, în sensul că s-a separat proprietatea suprafeţei de aceea a subfeţei, statul fiind decretat proprietarul substanţelor miniere, cu excepţia celor de carieră, pe care le putea concesiona.

Capitalul bancar şi proprietatea bancară s-au dezvoltat de timpuriu în România. Toate băncile comerciale mari au fost create între 1894 şi 1911. După crearea Băncii Naţionale în 1880, întreaga viaţă bancară a fost controlată de aceasta.[3]

Proprietatea funciară a ţăranilor a urmat un proces de continuă frânare, deoarece Codul civil prevedea că, la decesul proprietarului, bunurile acestuia se transmit în părţi egale moştenitorilor.[4]

Cele mai semnificative reglementări în materia persoanelor au fost cu privire la persoanele juridice. Codul de comerţ din 1840 s-a aplicat în România până în 1887, când s-a adoptat un nou Cod comercial, modificat ulterior în 1895, 1900, 1902, 1906. El cuprindea patru cărţi: **Despre comerciu în genere, Despre comerciu mariti şi despre navigaţie,** *Despre faliment* şi **Despre exerciţiul acţiunilor comerciale.**[5]

Reglementări noi au fost în domeniul răspunderii civile. Codul civil a continuat să se aplice în privinţa răspunderii contractuale şi delictuale, reglementări noi fiind introduse cu privire la răspunderea pentru riscuri. Potrivit Codului civil, muncitorii accidentaţi la locul de muncă erau nevoiţi să recurgă la principiul răspunderii contractuale sau delictuale, dovada că accidentul s-a produs din vina patronului fiind greu de făcut. În 1912 s-a reglementat o nouă formă de răspundere pentru accidentele de muncă – Legea pentru organizarea meseriilor, a creditului şi a asigurărilor sociale.[6] Muncitorul accidentat nu mai trebuia să facă dovada vinovăţiei patronului, deoarece culpa acestuia era prezumată, ci doar dovada accidentului şi a invalidităţii sale. S-a dat totodată o reglementare unitară regimului pensiilor muncitorilor pentru limită de vârstă, pentru pierdere totală a capacităţii de muncă şi pentru boală.[7]

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 188.
[2] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. II, p. 706.
[3] Ibidem, vol. I, p. 571.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 221.
[5] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. I, p. 571.
[6] *C. Hamangiu*, op. cit., p. 2443.
[7] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 221.

În materia contractelor s-au produs modificări mai ales în privinţa contractului de arendare. Principiile consacrate de Codul civil au fost încălcate prin Legea învoielilor sau a tocmelilor agricole din 1866. Contractele sau învoielile agricole dintre moşieri şi ţărani aveau ca obiect arendarea unor suprafeţe de pământ. Învoiala învechită între ţăran şi moşier era transcrisă într-un registru ţinut de primăria comunei.[1]

Legea tocmelilor agricole a dat autorităţilor administrative comunale atât competenţa legalizării contractelor de învoieli agricole, cât şi urmărirea executării lor.[2] Autorităţile administrative – primarul – îl punea în executarea silită fără judecată, printr-un sistem ce se abătea de la normele dreptului civil. Moşierul dispunea de trei căi de executare.[3] Prima, conformă cu textele Codului civil, consta în obligarea ţăranului, care nu îşi executase obligaţia faţă de boier, la plata unei despăgubiri; în caz de neplată, bunurile debitorului insolvabil erau scoase la vânzare.

Cea de a doua cale consta în angajarea altor persoane în locul ţăranului care nu îşi executa obligaţia, urmând ca plata celor angajaţi să fie făcută de către ţăranul obligat prin învoiala agricolă. A treia cale de executare consta în a-i „îndemna" pe ţărani să presteze muncile la care s-au angajat, prin Legea din 1872 această determinare putând îmbrăca forma constrângerii *manu militari*.[4] Autorităţile administrative locale puteau recurge la serviciile dorobanţilor, pentru o astfel de executare, situaţie abrogată în anul 1882 când s-a revenit la constrângerea economică.

Alte derogări au existat în privinţa soluţionării litigiului dintre moşieri şi ţăranii obligaţia prin învoieli agricole. În cazul în care ţăranul reclama că a primit o suprafaţă mai mică de teren decât cea precizată prin învoială sau de calitate inferioară, el era nevoit să intenteze acţiune în justiţie, în faţa instanţelor de drept comun,[5] pe când moşierul, în situaţii similare, se adresa conform unei proceduri speciale autorităţilor administrative din localitatea unde s-au transcris învoielile agricole.

Nici legea elaborată în 22 decembrie 1907, modificată în 1908,[6] cu toate că apariţia ei a fost şi o consecinţă a marii răscoale ţărăneşti din

---

[1] *C. Corbu*, Rolul ţărănimii în istoria României secolului al XIX-lea, Bucureşti, 1982, p. 132.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 197.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 222.

[4] *R. Rosetti*, Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească, Bucureşti, vol. I, 1907, p. 67.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 225.

[6] *C. Hamangiu*, op. cit., p. 666, vol. III.

1907,[1] nu a adus nimic pentru îmbunătăţirea situaţiei ţăranului; cu unele mici concesiuni, legea prevedea că nu puteau coexista învoieli şi dijmă.

Dacă ţăranul nu plătea pentru arături şi fâneaţă, la cererea proprietarului, recolta era sechestrată de executorul comunal; cel nemulţumit putea face, în 5 zile, contestaţie la judecătoria de ocol, a cărei hotărâre era definitivă.

Moşierii au fost obligaţi să pună la dispoziţia ţăranilor terenuri pentru izlazuri, se stabileau anumite limite la preţurile pentru arendare şi munci agricole. S-a înfiinţat un corp de experţi agricoli pentru supravegherea aplicării dispoziţiilor legii. Contractele erau încheiate pe formulare tipizate de Ministerul Agriculturii şi autentificate de primar.

Însă, întreaga legislaţie agricolă din această perioadă, departe de a soluţiona contradicţiile sociale, a contribuit la consacrarea unor relaţii cu puternice amprente ale rămăşiţelor feudale.[2]

Cea mai importantă modificare făcută Codului penal până în 1918 a fost cea din 17 februarie 1874, când au fost transformate în delicte 18 crime, în scopul, nu de a îndulci pedepsele, ci de a le scoate din competenţa Curţii cu juri.[3]

Codului penal i s-au adăugat şi unele legi speciale, cum au fost: **Legea sindicatelor asociaţiilor profesionale, a funcţionarilor publici, judeţelor, comunelor şi a stabilimentelor publice**, prin care încetarea lucrului, în caz de grevă, a fost calificată infracţiune şi pedepsită,[4] **Legea în legătură cu starea de război**, prin care se incrimina spionajul, trădarea de patrie şi se organizau instanţele militare.[5]

În domeniul procedurii civile, cele mai importante modificări au fost introduse în anul 1900, cu ocazia republicării Codului din 1865.[6] Noua procedură nu a mai avut un caracter preponderent contencios, în sensul că procesul să se desfăşoare în şedinţă publică, ci se putea desfăşura şi în cabinetul preşedintelui, urmând a se pronunţa hotărâri rapide, de obicei cu caracter provizoriu, procedură aplicată mai ales în raporturile proprietari-chiriaşi.[7]

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 198.

[2] *V. Livezeanu*, Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România, 1908-1921, Bucureşti, 1967, p. 6.

[3] *I. Tanoviceanu*, Curs de drept penal, Bucureşti, 1912, p. 148.

[4] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. VI, p. 59.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 222.

[6] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. VII, p. 1527.

[7] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 223.

Dreptul procesual penal a cunoscut adăugarea unei proceduri speciale, în 1913, prin **Legea privitoare la instrucţia şi judecarea infracţiunilor flagrante – Legea micului parchet,**[1] caracterizată prin pronunţarea unei hotărâri, chiar în aceeaşi zi pentru cei prinşi în flagrant delict.

Urmărirea a aparţinut Ministerului Public, care putea trimite infractorul direct în judecată sau în faţa judecătorului de instrucţie. Conform dispoziţiilor din **Legea pentru organizare judecătorească**, din 1909, instanţele de judecată erau: judecătoriile de ocoale, urbane şi rurale, compuse dintr-un judecător, un ajutor de judecător sau magistrat stagiar, grefier şi arhivar; tribunalele de judeţ, compuse din preşedinte, trei judecători şi un supleant sau magistrat stagiar; Curţile de Apel funcţionau în Bucureşti, având patru secţii, în Craiova, Iaşi şi Galaţi cu numai două secţii, compuse din preşedinte şi cinci consilieri; Curţile de juraţi, funcţionau în fiecare judeţ, compuse din doi judecători de la tribunale şi 12 juraţi.

Curtea de Casaţie, ca instanţă superior ierarhic celorlalte, era compusă dintr-un prim-preşedinte, 3 preşedinţi de secţii şi un număr de 24 de consilieri.[2]

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[1] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XI, p. 126.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 224.

Capitolul XII
Dreptul şi statul Transilvaniei în perioada 1848-1918

§1. Măsuri politice şi legislative în perioada 1848-1860

Românii din Transilvania, care formau 2/3 din totalul populaţiei, ca şi alte naţionalităţi de pe teritoriul statului maghiar, nu aveau asigurate drepturi naţionale. Legislaţia elaborată de Ungaria a hotărât „unirea" Principatului Transilvaniei cu Ungaria, cu condiţia ca această unire să fie declarată de Dieta Transilvaniei.[1]

În condiţiile în care Dieta era formată din reprezentanţii naţiunilor privilegiate, unirea preconizată reprezenta de fapt anexarea Transilvaniei la Ungaria, împotriva aspiraţiilor şi năzuinţelor legitime ale naţiunii române. Banatul, Crişana şi Maramureşul fuseseră deja încorporate Ungariei.

Redeşteptarea naţională a atins punctul culminant pentru naţiunea română din Transilvania prin Adunarea de la Blaj din 3/5 mai 1848 şi de la Lugoj din 4/5 mai 1848, unde au fost formulate o serie de revendicări naţionale, cum ar fi egala îndreptăţire a tuturor naţionalităţilor din Transilvania, formarea unui stat autonom şi democratic, introducerea limbii româneşti şi crearea unei armate naţionale.[2]

Puterea politică a fost preluată de către poporul înarmat, în zona Munţilor Apuseni, Avram Iancu şi tribunii săi punând bazele unei administraţii noi, româneşti, organizată pe baza principiilor democratice.[3]

Revendicări cu caracter social-economic priveau desfiinţarea iobăgiei fără despăgubire din partea iobagilor, libertatea industriei şi a comerţului, respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale, libertatea persoanei şi egalitatea tuturor în faţa legii.

S-au ales două delegaţii, care să ducă aceste deziderente, spre dezbatere, la Viena şi la Dieta de la Cluj, răspunderile acestor două foruri urmând a fi aduse la cunoştinţa naţiunii române de către Comitetul permanent cu sediul la Sibiu.[4]

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 148.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 189.

[3] *S. Dragomir*, Avram Iancu, Bucureşti, 1965, p. 54.

[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 150.

Guvernul austriac, folosind inconsecvenţa revoluţionarilor maghiari, precum şi neînţelegerea dintre revoluţionarii români, a reuşit să dezbine popoarele ridicate împotriva sa şi să înfrângă mişcarea revoluţionară din 1848, Transilvania şi Ungaria, rămânând în continuare în cadrul Imperiului austriac.[1]

Dieta transilvăneană întrunită la Cluj, la 29 mai 1848 a proclamat desfiinţarea iobăgiei,[2] iniţial însemnând doar emanciparea proprietăţii ţărăneşti faţă de cea nobiliară. Ulterior, s-au elaborat noi legi agrare, pentru Banat în 1853, ca şi pentru Crişana şi Maramureş, iar la 21 iunie 1854 pentru restul Transilvaniei, legiferându-se transformarea proprietăţii feudale în proprietate particulară.

Între 1849 şi 1860, Transilvania a fost încorporată Imperiului neabsolutist austriac, fiind inclusă în rândul ţărilor de coroană.

Ca parte componentă a Imperiului, în cadrul sistemului Bach,[3] cum a fost denumit noul sistem absolutist a fost guvernată de împărat care a concentrat în mâna sa toată conducerea, exercitând-o cu ajutorul guvernului şi senatul imperial, organ consultativ, compus din membrii numiţi de împărat, conform Patentei din 1851, care a abrogat Constituţia din 1849.

Singurul organ legislativ era împăratul. Transilvania era supusă autorităţii unui guvernator militar.[4]

Teritorial-administrativ, Transilvania a fost supusă mai multor organizări, în 1850 fiind împărţită în şase districte şi 34 de cercuri şi o serie de subcercuri. În 1852, numărul districtelor a fost redus la cinci, al cercurilor la 28 şi al subcercurilor la 109.[5] În anul 1854 se face o nouă împărţire în 10 prefecturi şi 78 de preturi, prin care s-a urmărit centralizarea excesivă.

Situaţia populaţiei româneşti s-a înrăutăţit prin această împărţire şi mai ales prin înfiinţarea de instanţe judecătoreşti numai pentru maghiari şi saşi, dar nu şi pentru români, care constituiau cea mai numeroasă populaţie a unităţilor administrativ-teritoriale.

---

[1] *K. Hitchins*, Studii privind istoria modernă a Transilvaniei, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1970, p. 28.

[2] *I. Kovacs*, Desfiinţarea relaţiilor feudale în Transilvania, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1973, p. 84.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 161.

[4] Ibidem.

[5] Ibidem, p. 162.

§2. Transilvania în perioada liberalismului

Pe baza propunerilor Senatului imperial, împăratul Austriei a dat la 20 octombrie 1860 un act constituțional – Diploma imperială pentru reglementarea raporturilor de drept public în monarhie.[1] Acest act recunoştea tuturor naționalităților din imperiu dreptul de a-şi păstra individualitatea istorică şi politică, printr-o organizare administrativă proprie, prin păstrarea legilor şi aşezămintelor proprii.[2] Prima Dietă cu majoritate românească din istoria Transilvaniei a adoptat legi de egală îndreptățire. Dieta s-a constituit în 1863, pe baza unui regulament electoral cu titlu provizoriu.[3] Peste 40.000 de alegători din cele opt districte ale Transilvaniei, cu drept de vot, au ales 48 de deputați români, 44 deputați maghiari şi 33 deputați saşi.[4]

Activitatea forului legislativ a început cu adoptarea răspunsului la mesajul tronului care rezuma situația Imperiului după 1860 şi prezenta situația Principatului în raport cu alte provincii, recunoştea autonomia acestuia şi a Dietei de a legifera. Dieta a declarat nulă legea din 1848 prin care se hotărâse unirea Transilvaniei cu Ungaria, arătând că se impunea adoptarea unei noi diplome, care să garanteze, conform cu noile împrejurări, autonomia Transilvaniei.

Prin diploma din 1860 s-a acordat imperiului o lege fundamentală, permanentă, completată în 1861, făcându-se primii paşi pentru introducerea unui regim liberal.[5]

În dezbaterile Dietei nu s-a ridicat problema recunoaşterii politice a românilor, ci modalitatea practică de participare a acestora la viața de stat; înmatricularea,[6] în sensul acordării unei autonomii politice colective pentru națiunea română. Astfel, s-a adoptat **Legea cu privire la egala îndreptățire a națiunii române şi a confesiunilor ei**, stabilind că „națiunea română, religia greco-catolică, religia greco-orientală se recunosc prin lege întocmai ca şi pentru cele trei națiuni şi patru confesiuni recunoscute în Transilvania".[7]

---

[1] *S. Retegan*, Dieta Românească din Transilvania, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1973, p. 36.

[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 228.

[3] Ibidem, p. 229.

[4] *G. Platon*, Istoria modernă a României, 1985, Bucureşti, p. 205.

[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 220.

[6] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 230.

[7] *V. Netea*, Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848-1861), Ed. Științifică, Bucureşti, 1974, p. 235.

Pentru prima dată în istoria Transilvaniei s-a legiferat deplina egalitate a naţiunii române cu celelalte naţionalităţi, maghiari, secui, saşi, asigurându-se deplina egalitate între ele.[1]

Până la introducerea regimului liberal, limba oficială a Transilvaniei a fost latina; în anii domniei lui Iosif al II-lea şi sub regimul neoabsolutist s-a impus germana ca limbă oficială,[2] limba română fiind recunoscută ulterior şi de către Curtea de la Viena, ca limbă oficială a Transilvaniei.

După ce în perioada neoabsolutismului relaţiile feudale din agricultură au fost desfiinţate s-au declanşat numeroase procese de spoliere a ţăranilor, dat fiind că nu exista o reglementare care să indice precis natura juridică a diverselor proprietăţi şi, totodată, nu se realizase o delimitare clară între justiţie şi administraţie, judele cercual – solgăbirăul – avea atât atribuţii judecătoreşti, cât şi administrative.[3]

Între anii 1848-1863, justiţia a fost reorganizată de 4 ori, fără a se putea înlătura aceste inconveniente. Aparatul judecătoresc era organizat în trei trepte: judecătoriile colegiale în cadrul comitatelor şi scaunelor, Tabla regească de la Târgu-Mureş şi Tribunalul de Apel de la Sibiu, iar locul celei de a treia instanţe îl deţinea fie Guberniul Transilvaniei, fie Cancelaria Aulică, la acest nivel justiţia fiind confundată cu administraţia.[4] De aceea, s-a impus elaborarea legii pentru organizarea Tribunalului Suprem al Ardealului, care urma să decidă în calitate de a treia instanţă în procesele civile urbaniale şi penale, să soluţioneze conflictele de competenţă între organele judecătoreşti sau între organele judecătoreşti şi cele politice din Transilvania. Creat prin legea adoptată în 1864 după instaurarea dualismului austro-ungar, a fost contopit cu Curtea Supremă a Ungariei, în care funcţiona ca o secţie specială pentru Transilvania.[5]

Legea electorală a Transilvaniei, elaborată tot în anul 1864, stabilea ca toate naţiunile să poată trimite reprezentanţi în Dietă în număr corespunzător.[6] Se schimba raportul dintre membrii numiţi şi cei aleşi în favoarea acestora din urmă, dată fiind introducerea unui cens scăzut.[7] Cu toate că legea nu s-a aplicat, se pune în lumină voinţa Dietei de la Sibiu de a introduce în Transilvania un regim de egalitate naţională.[8]

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 235.
[2] *S. Retegan*, op. cit., p. 127.
[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 232.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem, p. 233.
[6] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 225.
[7] *S. Retegan*, op. cit., p. 211.
[8] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 233.

Problema agrară a prilejuit şi ea ample dezbateri ale Dietei de la Sibiu, propunerile deputaţilor români venind în întâmpinarea multora dintre revendicările ţăranilor români, maghiari, secui şi saşi. Guberniul Transilvaniei a propus la rândul său un proiect de lege care avea în vedere crearea în fiecare cerc administrativ a unor comisii formate din reprezentanţi ai ţăranilor şi nobililor, răscumpărarea pământurilor de către jeleri urmând să se facă în 40 de rate plătibile în 20 de ani. Deşi prin acest proiect s-a dat curs unor doleanţe ale ţăranilor, el a rămas fără vreo semnificaţie deosebită pentru statutul social al ţăranilor.[1]

Dieta şi-a propus şi un sistem administrativ, mai unitar, mai echilibrat; în locul celor 8 comitate, 9 scaune şi 2 districte româneşti, s-a propus introducerea a 12 unităţi administrative, egale ca întindere, propunere ce nu a putut fi adoptată de Dietă, datorită prorogării discuţiilor şi ulterior a desfiinţării sale.

§3. Instituţiile politice şi juridice în perioada dualismului austro-ungar

După 1865, între Austria şi Prusia s-au ascuţit contradicţiile, soldate cu un război în 1866, în care Austria a fost învinsă. Acest eşec, ca şi situaţia internă şi externă, demonstra că Imperiul nu se mai putea baza pe o conducere centralizată absolută.[2]

În baza acordului intervenit în 1867 între Austria şi Ungaria şi în urma încoronării lui Franz Iosef I al Austriei ca rege al Ungariei s-a creat în mod oficial dualismul austro-ungar. Prin Legea din 5 decembrie 1868, Dieta maghiară a hotărât anularea tuturor instituţiilor autonome ale Transilvaniei şi încorporarea sa la Ungaria.[3]

Odată cu încorporarea în statul ungar, Transilvania nu mai avea organe proprii de conducere, căci Dieta şi guvernul au fost desfiinţate.[4] Potrivit **Legii constituţionale** din 1867, Parlamentul monarhiei bicefale era compus din două delegaţii a câte 60 de membri fiecare, ale Ungariei şi Austriei, românii ne mai având dreptul să-şi trimită reprezentanţi în Parlamentul de la Pesta. Parlamentul era compus din două camere, Camera

---

[1] Ibidem, p. 234.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 220.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 235.

[4] *Şt. Pascu*, Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar, Cluj-Napoca, 1968, p. 103.

magnaților, compusă din 700 de membri, recrutați după principiile stabilite în orânduirea feudală, cu competență legislativă şi Camera deputaților, compusă din membrii aleşi în baza **Legii electorale** din 1848, modificată în 1874.[1] Dreptul de vot era acordat celor care aveau proprietate asupra pământului de 5 hectare, iar la oraşe, censul era condiționat de proprietatea unei case cu cel puțin trei camere. Erau exceptate de la cens persoanele care aveau diplomă de studii sau erau funcționari administrativi de stat.[2]

Limba maghiară, devenind singura limbă oficială, Legea electorală a considerat analfabeți pe necunoscătorii de limbă maghiară şi i-a exclus de la vot.

Şef al statului era împăratul Austriei care avea inițiativa legislativă, dreptul de a convoca Parlamentul în sesiuni extraordinare, dreptul de a dizolva Camera deputaților după votarea bugetului şi de a convoca Corpul electoral. În calitate şi de rege al Ungariei, putea opune dreptul de veto legilor votate în Parlamentul de la Budapesta. Guvernul era format din 8 miniştri, numiți şi din afara Parlamentului, de către rege sau cei ce formau Cabinetul.[3]

Din punct de vedere administrativ, în perioada dualismului, Transilvania a fost împărțită în comitate şi comune. Comitatul avea ca organ de conducere Adunarea comitatului, compusă dintr-un număr cuprins între 600 şi 120 de membri, din care jumătate aleşi, iar cealaltă jumătate formată din contribuabilii cel mai mult impuşi. Această Adunare a fost un organ deliberativ.

Comitetul de administrare era format din 21 de membri, prezidat de prefect şi avea atribuții de ordin pur administrativ şi atribuții de jurisdicție administrativă. Prefectul era numit de Guvern din rândul nobililor, funcționar retribuit ce făcea parte şi din camera magnaților. El conducea efectiv administrația județului.

În anul 1884 s-au creat județele şi comunele; județele erau împărțite în plase, conduse de pretori, ajutați de un aparat propriu, iar comunele erau rurale şi urbane. Cele urbane fiind oraşe cu consiliu şi municipii, care erau asimilate comitatelor, ulterior județelor, fiind subordonate puterii de la centru. Potrivit Legii din 1871, la conducerea comunelor exista un consiliu şi un primar, un rol însemnat în Transilvania avându-l notarul comunal.[4]

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 227.

[2] Istoria României, Ed. Academiei, Bucureşti, 1960, vol. IV, p. 678.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 228.

[4] Ibidem, p. 229.

Trăsătura caracteristică a organizării judecătoreşti în cadrul monarhiei maghiare a fost numărul mare de instanţe şi de grade de jurisdicţie. Judecătoriile de plasă aveau competenţă în materie civilă şi comercială, pentru cauze ce nu depăşeau 300 de florini, iar în cauze penale numai în materia contravenţiilor.

Tribunalul de primă instanţă, organizat în baza Legii din 1871, era instanţă de apel pentru hotărârile pronunţate de judecătorie, competent în materie civilă şi comercială peste cuantumul cauzelor de la judecătorie, iar în materie penală era instanţa de prim grad pentru toate crimele şi delictele.

Tabla regală[1] a existat iniţial la Târgu-Mureş, iar, din 1890, la Cluj, Oradea şi Timişoara; era formată din magistraţi numiţi de rege şi era instanţă de apel pentru hotărârile pronunţate de tribunale în primă instanţă sau recurs împotriva hotărârilor date în apel la aceste tribunale.

Mai existau Curtea de al III-lea grad,[2] organizată şi compusă ca şi Tabla regală, instanţă de ultim grad pentru toate cauzele civile, comerciale şi criminale, şi Curtea de casaţie, sau Curia maghiară, organ suprem de judecată, cu competenţă generală în recurs, dar numai pentru vicii de formă în procedură şi pentru necompetenţă. Judeca de asemenea toate recursurile în graţiere.

În 1871 s-a organizat Parchetul, format din procurori pe lângă toate instanţele judecătoreşti, în anul 1874, Notariatul public şi Curtea administrativă, în materie de contencios administrativ.

Codul civil austriac a fost introdus în Ungaria şi Transilvania în 1853. După 1867, el a fost completat şi modificat cu legi, decrete şi ordonanţe elaborate de statutul maghiar. Codul civil austriac făcea distincţie între proprietatea deplină şi proprietatea nedeplină (indiviză), art. 357 stabilind şi reglementând şi întinderea prerogativelor de care se bucurau titularii lor. Codul civil austriac şi Legislaţia civilă maghiară au stabilit că, pentru transmiterea proprietăţii bunurilor imobile, era necesar ca actul de achiziţie să se înregistreze în registre publice, operaţiune denumită intabulare,[3] prin care se năştea dreptul de proprietate pentru proprietarul tabular.

Toţi oamenii aveau capacitate de folosinţă, dar nu toţi o aveau pe aceea de exerciţiu, aceasta din urmă fiind determinată, între altele de sex, vârstă, lipsa raţiunii, codul creând în privinţa vârstei etapele: copilărie, până la

---

[1] Istoria României, p. 679, vol. IV.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 230.

[3] Ibidem, p. 232.

7 ani, impubertate între 7 şi 14 ani; adolescenţa – până la 21 de ani şi majoratul de la 24 de ani.

Referitor la căsătorie, alături de concepţia laică, concepţia contractualistă, bazată pe interese de ordin material a fost dominantă. Căsătoria a fost considerată un contract supus unor impedimente.[1] Soţul era considerat cap al familiei, femeia îi datora supunere şi acţiona ca un mandatar al soţului în legătură cu administrarea bunurilor menajului comun.

În privinţa obligaţiilor, Codul civil austriac a stabilit ca izvoare: legea, contractul şi paguba suferită, în timp ce dreptul civil maghiar a consacrat ca izvoare: actele juridice, ţinuta ilicită şi alte fapte sau circumstanţe, incluzând aici şi legea.[2] Cerinţele unui contract valabil erau: capacitatea persoanelor, consimţământul şi posibilitatea prestaţiilor. Actele ilicite şi cele asemănătoare lor au fost tratate de Codul civil austriac la categoria numite pagube suferite, fundamentul responsabilităţii civile era greşeala individuală a agentului.[3]

Succesiunile, potrivit Codului austriac, au cunoscut lăsământul, adică situaţia de provizorat în privinţa averii defunctului; lăsământul era reprezentat de curator şi toate actele încheiate de el îi obligau pe moştenitori. În privinţa succesiunii legale s-a adoptat sistemul parentelor,[4] o parentelă cuprinzând acele persoane care descindeau din aceiaşi părinţi, inclusiv părinţii, reglementându-se şase parentele. În privinţa succesiunii testamentare se făcea distincţie între testament şi codicil, care cuprindea şi alte dispoziţii, decât acte de ultimă voinţă.

Codul penal austriac din 1803 s-a extins în Transilvania după 1849, iar din 1852 s-a aplicat noul Cod penal austriac. În 1878 a fost sancţionat Codul maghiar despre crime şi delicte, iar în 1879, Codul despre contravenţii.[5]

Acestea la rândul lor au fost modificate în 1908 prin Novela penală;[6] legislaţia penală aplicată în Transilvania a consacrat principiile burgheze ale legalităţii încriminării, legalităţii judecăţii şi a pedepselor, acestea aplicându-se până la procesul de unificare legislativă în materie la 1 ianuarie 1937, paralel cu Codul penal român de la 1864 şi cele ale legilor complementare după 1918.

---

[1] Ibidem, p. 234.

[2] *C. Negrea*, Dreptul civil al ţinuturilor ardelene şi ungurene, vol. III, Cluj-Napoca, 1938, p. 9.

[3] Ibidem, p. 95.

[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 236.

[5] Ibidem, p. 238.

[6] Ibidem.

În privința procesului civil, s-a aplicat Codul civil, iar din 1913, legea de procedură civilă, consacrându-se principiul separării cauzelor civile de cele penale, stabilirea competenței absolute în cazul imobilelor. Judecătorul era reprezentant al statului, cu sarcina de a interveni în mersul procesului, femeia măritată avea capacitate de a sta singură în justiție; cererea reconvențională nu era admisă în instanța de apel. În procedura transilvăneană, interogatoriul nu avea decât forță informativă, lăsată la aprecierea judecătorului şi numai în cazul dublării lui cu jurământul devenea o dovadă mai puternică.[1]

Hotărârea judecătorească, denumită sentință, era fie finală, când punea capăt unei dezbateri contencioase, fie parțială, când se pronunța numai asupra unor aspecte ale procesului. Mai existau şi sentințele prejudiciale, prin care se ajungea la constatarea parțială a unui drept. Toate celelalte hotărâri judecătoreşti erau încheieri, distincție necesară în privința căilor de atac. Opoziția era prin excelență calea de atac rezervată pârâtului care nu s-a prezentat în ziua constituirii procesului; alături de această cale de atac ordinară era şi apelul, instanța de apel putând desființa, prin încheiere, în parte sau în tot, sentința instanței atacate. Căi extraordinare de atac erau recursul, revizuirea şi reînnoirea procesului.

Procesul penal în Transilvania s-a bazat pe principiul acuzării, ce aparținea Ministerului Public, existând şi instituția acuzatorului privat (principal sau subsidiar). În sistemul procedurii maghiare aplicate în Transilvania nu putea avea loc judecata dacă nu mai exista acuzare; procurorul putea să-şi revoce acuzarea, şi dacă lezatul îndreptățit nu prelua acuzarea, instanța nu mai putea judeca, stingând procesul printr-o încheiere.[2]

Inculpatul a avut dreptul în toate cauzele penale şi în orice stadiu al procedurii la apărător.

Multe dintre regulile procesuale şi de drept material ale dreptului austriac şi consacrate de legislația maghiară s-au aplicat în Transilvania şi după 1918, în măsura în care nu au fost modificate de legile elaborate în România, unificarea legislativă, şi mai ales în materie civilă din România, în privința Transilvaniei, făcându-se abia în deceniul al patrulea al secolului al XX-lea.[3]

---

[1] Ibidem, p. 240.

[2] *T. Pop,* Drept procesual penal, vol. I, Cluj-Napoca, 1946, p. 141.

[3] *S. Brădeanu,* Extinderea legislației civile şi comerciale peste Carpați, Sibiu, 1944, p. 123.

§4. Lupta românilor din Transilvania pentru afirmarea idealului naţional

Legea din 1868, care consacra aşa-zisa unire a Transilvaniei cu Ungaria, a desfiinţat autonomia Transilvaniei şi a inaugurat un regim de maghiarizare în vederea asigurării omogenităţii Ungariei mari; pe baza acestei legi s-a inaugurat politica de deznaţionalizare a românilor.[1]

Legea cu privire la statutul naţionalităţilor, din 1868, a creat cadrul juridic de înăbuşire a oricărei încercări a românilor de a se manifesta ca o entitate naţională de sine stătătoare,[2] iar, prin Legea electorală din 1874, românii au fost scoşi în afara vieţii politice, sistemul electoral fiind deosebit în Transilvania faţă de Ungaria.

Reacţia românilor faţă de încorporarea Transilvaniei la Ungaria, faţă de regimul profund discriminatoriu introdus de dualismul austro-ungar, a fost promptă şi hotărâtă.

La scurt timp de la hotărârea Dietei de la Cluj privind încorporarea Transilvaniei la Ungaria, G. Bariţiu şi I. Raţiu au întocmit un memoriu, semnat de 1493 de intelectuali, industriaşi şi alte categorii sociale ale românilor, memoriu adresat împăratului în care se exprima consternarea privitor la situaţia naţiunii române faţă de îngrădirea drepturilor sale fireşti. În anul 1867 s-a declanşat prigoana împotriva semnatarilor acestui memoriu. Faţă de această situaţie, la 3 mai 1868, cu ocazia celebrării Revoluţiei din 1848, la Blaj a avut loc o mare adunare populară, unde reprezentanţii românilor din adunările provinciale au adoptat Pronunciamentul de la Blaj.[3]

Acesta nu mai avea caracterul unui simplu memoriu, ci era un protest colectiv prin care se solicita recunoaşterea drepturilor românilor şi afirma dreptul Transilvaniei la o viaţă de stat autonomă. Arestarea unora dintre semnatari a dus la puternice manifestări de protest, fără ca situaţia Transilvaniei să sufere îmbunătăţiri.

Două orientări politice au fost adoptate de către partidele politice ale românilor create în 1869 în Banat şi Transilvania.[4] Astfel, Partidul Naţional

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 237.

[2] *Şt. Pascu*, Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar, Cluj-Napoca, 1978, p. 11.

[3] *S. Retegan*, Pronuciamentul de la Blaj (1868), în A.I.I. Cluj-Napoca, 1966, p. 43.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 240.

al Românilor din Banat şi Ungaria, sub preşedinţia lui Alexandru Mocioni, promova activismul, iar Partidul Naţional al Românilor din Transilvania, condus de Ilie Măcelariu, promova linia pasivistă.

Ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea s-au caracterizat prin intensificarea luptei pe plan social şi a asupririi naţionale. În vederea participării organizate la desfăşurarea luptei, în anul 1881,[1] s-a întrunit la Sibiu Conferinţa Naţională a românilor din Transilvania şi Banat, care a decis unificarea celor două partide politice existente şi a liniei tactice. S-a constituit Partidul Naţional Unitar al Românilor din Transilvania, Banat şi Ungaria în frunte cu Vicenţiu Babeş.[2]

Programul acestui partid prevedea întocmirea unui memoriu destinat împăratului şi opiniei publice internaţionale, care să prezinte situaţia naţiunii române din Transilvania; publicat în anul 1882, el a reprezentat un adevărat act de acuzare a dualismului austro-ungar.[3]

Ideea unui nou memoriu a fost reluată şi de Conferinţa Naţională a Partidului din 1884, iar în 1887 s-a hotărât totala neparticipare a românilor din Transilvania la viaţa politică şi redactarea unui memorandum,[4] comunicat în 1890 Conferinţei Partidului, prezenta protestul românilor faţă de regimul de asuprire şi nedreptate la care au fost supuşi de încorporarea la Ungaria. O delegaţie de trei sute de persoane s-a deplasat la Viena pentru a prezenta acest Memorandum împăratului, fără a fi primiţi. Mai mult, în 1893 s-a declanşat prigoana organizată de guvernul maghiar împotriva fruntaşilor români, îmbrăcând forma unor acţiuni penale. Procesul memorandiştilor s-a desfăşurat la Cluj în 1894, care, departe de a înăbuşi lupta românilor pentru recunoaşterea drepturilor lor istorice, a dat expresie adevăratelor dimensiuni ale ideilor naţionale.[5] Mişcarea memorandistă, prin programul şi consecinţele ei, a fost cea mai semnificativă acţiune organizată la sfârşitul secolului trecut împotriva dualismului austro-ungar. Ea a atras atenţia întregii Europe asupra situaţiei dramatice a românilor din Transilvania.[6]

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 222.

[2] *B. Surdu*, Conferinţa de constituire a Partidului Naţional Român din Ungaria (1881), în A.I.I. Cluj-Napoca, 1968, p. 307.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 241.

[4] *N. Cordoş*, Mişcarea memorandistă în documente (1885-1887), Cluj-Napoca, 1972, p. 240.

[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 241.

[6] *St. Padu, G. Marinescu*, Răsunetul internaţional al luptei românilor pentru unitate naţională, Cluj-Napoca, 1980, p. 212.

Desfăşurată, fără încetare, lupta românilor din Transilvania a cunoscut în 1905 o schimbare de orientare în direcţia activismului, ca linie politică de acţiune oficială.

Susţinute, în cadrul unui sistem de organizare cuprinzător şi eficient, de toate categoriile sociale, revendicările românilor din Transilvania au constituit unul dintre principalii factori care au dus, în final, la realizarea actului revoluţionar al Unirii cu România.[1]

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 242.

Capitolul XIII
Dreptul şi statul României în perioada interbelică

§1. Făurirea statului naţional unitar român

Intrarea României în Primul Război Mondial, în vara anului 1916, alături de Antantă, a urmărit realizarea deplinei unităţi naţionale prin unirea cu vechiul regat al Transilvaniei şi Bucovinei, străvechi teritorii locuite de români.

În ciuda impunerii păcii umilitoare de la Bucureşti din 1918 şi a prezenţei trupelor străine pe o mare parte a teritoriului naţional România, redusă teritorial la Moldova, prin retragerea armatei şi a autorităţilor, continua să existe ca stat de sine stătător. În condiţiile în care, în 1918, pe fronturile de luptă, Puterile Centrale înregistrau înfrângeri, imperiile multinaţionale şi, în primul rând, Austria, s-au prăbuşit sub acţiunea revoluţionară a popoarelor aflate sub dominaţie străină. Paralel cu lupta politico-diplomatică şi militară a României, s-a desfăşurat şi lupta românilor din provinciile aflate sub stăpânire străină pentru libertate naţională. Aceştia au hotărât, într-un cadru democratic reprezentat de adunările populare şi printr-o consultare largă a maselor populare, să se unească cu Ţara.

Prima provincie care s-a unit cu patria-mamă a fost Basarabia. În ianuarie 1918, Ucraina şi-a proclamat independenţa. Complet izolată, Republica Moldovenească şi-a proclamat, la rândul său, la 4 februarie 1918 independenţa, iar la 27 martie, Sfatul Ţării, ce cuprindea reprezentanţi ai tuturor naţionalităţilor, 138 de deputaţi, a adoptat cu majoritate de voturi, hotărârea Basarabiei de a se uni cu România.

Situaţia românilor s-a înrăutăţit în toamna anului 1918. Se vehicula ideea anexării Bucovinei la Galiţia, în condiţiile în care Imperiul austro-ungar se prăbuşise, în timp ce Ucraina ridica pretenţiile de stăpânire a acestui teritoriu românesc şi ameninţa cu intervenţia armată. În aceste condiţii, a avut loc la Cernăuţi la 15/28 noiembrie 1918 Congresul General al Bucovinei, în care românii constituiau marea majoritate. La propunerea lui Iancu Flondor, care a prezidat lucrările Congresului s-a hotărât unirea necondiţionată a Bucovinei la Regatul României.

În toamna anului 1918, în condiţiile prăbuşirii puterii imperiale, s-a desfăşurat în Transilvania un puternic proces revoluţionar. Şi-a reluat activitatea Partidul Naţional Român care a adoptat la Oradea o declaraţie ce proclama independenţa naţiunii române. Treptat, puterea locală a fost preluată de consiliile româneşti, denumite Sfaturi, ulterior constituindu-se Consiliul Naţional Român Central, cu sediul la Arad, devenit organul central al luptei românilor pentru unire. Ulterior el a luat denumirea de Marele Sfat al Naţiunii din Transilvania şi Ungaria, anunţând guvernul maghiar că a preluat puterea în Transilvania şi a hotărât să supună aprobării populare documentele unităţii naţionale în cadrul unei mari adunări, la Alba-Iulia.

Adunarea naţională, care a avut loc la 18 noiembrie/1 decembrie 1918, a reunit peste 1228 de deputaţi şi peste 100.000 de persoane venite din toate colţurile Transilvaniei. Marea Adunare Naţională, prin glasul lui Vasile Goldiş, a proclamat unirea cu România, pregătind un regim democratic. A doua zi s-au ales organele provizorii ale puterii de stat, şi anume, Marele Sfat Naţional, ce a jucat rol de for legislativ condus de Gheorghe Pop de Băseşti şi Consiliul Dirigent, format din 15 membri şi prezidat de Iuliu Maniu.

Unirea a fost recunoscută şi de naţionalităţile din Transilvania. La 8 ianuarie 1919, Comitetul Central Săsesc a recunoscut la Mediaş actul de la 1 decembrie 1918. În acelaşi sens s-au pronunţat şi Congresul Şvabilor de la Timişoara, Consiliul Naţional Maghiar de la Târgu-Mureş şi reprezentanţii populaţiei evreieşti din Transilvania.

§2. Viaţa social-politică. Unificarea legislativă

Marea Unire din 1918 a făcut ca România să devină un stat cu mărime medie, aflându-se în ceea ce priveşte populaţia şi suprafaţa pe locul opt şi respectiv zece în Europa.[1]

Potenţialul economic a crescut datorită faptului că s-a creat cadrul geografic statal care a asigurat pieţei interne o unitate organică, iar, pe de altă parte, pentru că reformele economice, crearea de întreprinderi noi în toate ramurile economiei şi organizarea pe baze noi a finanţelor şi a transporturilor au imprimat României un ritm de creştere susţinut până în 1929.[2]

---

[1] Istoria României, vol. IV, p. 346.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 245.

România a încetat să mai fie un stat de emigraţie, mai ales după adoptarea Legii din 1925.

Marii proprietari funciari şi-au pierdut importanţa social-politică, cu precădere după Reforma agrară din 1921. Ţărănimea a reprezentat principala forţă de muncă, fiind la începutul perioadei interbelice subiectul celei mai largi reforme agrare din estul Europei,[1] după 1929 cunoscând un proces de stratificare.

Creşterea importanţei burgheziei pe plan economic şi politic a dus la creşterea numărului muncitorilor industriali, situaţia lor determinând numeroase conflicte de muncă, greve în anii 1918-1920 şi în perioada crizei economice din 1929-1933, criză care a afectat şi România. Ieşirea din criză s-a realizat prin dezvoltarea cu precădere, după 1933 a ramurilor extractive şi prelucrătoare.

Dezvoltarea economiei naţionale a fost frânată de penetrarea capitalului străin, care, în ciuda politicii protecţioniste, continua să menţină România în stare de dependenţă.

Principalele tendinţe înregistrate în viaţa politică au fost marcate de dispariţia orientărilor conservatoare, de consolidare a partidului politic al marii burghezii şi de apariţia a noi partide politice.

În primii ani după făurirea statului naţional unitar, viaţa politică a fost dominată de Partidul Naţional Liberal, care s-a manifestat ca exponent al intereselor burgheziei industriale şi bancare, partid care deţinea majoritatea capitalului în marile întreprinderi industriale, precum şi în Banca Naţională şi alte instituţii bancare.[2]

În 1926, fuziunea Partidului Naţional cu Partidul Ţărănesc constituit în 1918, ca exponent al populaţiei rurale, a marcat apariţia celei de al doilea partid capabil să se opună dominaţiei exercitate de liberali. P.N.Ţ. reprezenta o grupare cu posibilităţi economice mai slabe, ce se pronunţa pentru colaborarea cu capitalul străin, în cadrul politicii porţilor deschise.[3]

Partidul Naţional Democrat, condus de N. Iorga, a fuzionat în 1924 cu Partidul poporului, sub numele de Partidul Naţional al Poporului, care, după 1932, sub numele de Partidul Naţional Democrat, şi-a consacrat activitatea luptei împotriva hitlerismului şi a Gărzii de Fier. Tot în anul 1932,

---

[1] *V. Madgearu*, Evoluţia economiei româneşti după Primul Război Mondial, Bucureşti, 1940, p. 124.

[2] *I. Scurtu*, Viaţa politică în România, 1918-1921, Bucureşti, 1982, p. 48.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 247.

o fracţiune a Partidului Poporului, grupată în jurul lui O. Goga a format Partidul Naţional Agrar.[1]

În 1927 a luat fiinţă organizaţia Legiunea Arhanghelului Mihai, numită apoi Garda de Fier, care sub denumirea „Totul pentru ţară" s-a încadrat în rândul partidelor de dreapta.

Partidul Socialist, creat după 1918, a devenit în 1921 Partidul Comunist Român şi s-a afiliat la Internaţionala a III-a comunistă.

Cominternul, impunându-i sarcina de a lupta pentru desprinderea unor provincii de la statul român, a condus la dizolvarea acestei formaţiuni în 1924 de către autorităţi. În anul 1927 s-a creat Partidul Socialist Român, din care în 1928 s-a desprins o grupare de stânga, formând P.S.M.R. care se pronunţa pentru instaurarea ordinii socialiste.[2]

Dacă procesul făuririi statului naţional unitar s-a desăvârşit încă din 1920, cel al unificării legislative a fost de mai lungă durată.

Provinciile care s-au unit cu Regatul au avut o altă organizare şi un alt drept, operă a statelor sub puterea cărora au stat până la actul istoric din 1 decembrie 1918.[3]

În toate ramurile dreptului existau reglementări paralele. Înlăturarea acestor paralelisme se impune cu necesitate, întrucât ele frânau procesul de consolidare a statului naţional unitar. Statul român a realizat unificarea legislativă prin două metode,[4] respectiv extinderea aplicării unor legi din vechea Românie pe întreg cuprinsul ţării şi elaborarea de acte normative noi, unice, prin care să fie înlăturate reglementările paralele.

În procesul unificării legislative s-au folosit ambele metode, metoda extensivă în domeniul dreptului constituţional şi a dreptului penal, reglementarea paralelă în domeniul dreptului civil şi a dreptului procesual penal, iar Legi speciale noi s-au adoptat în materie financiară.[5]

Extinderea legislaţiei civile din România asupra Transilvaniei s-a făcut anevoios, abia în anul 1943 desăvârşindu-se această unificare.[6]

---

[1] *E. Bold, I. Agrigoroaiei*, Partidele politice burgheze în România (1919-1938), Iaşi, 1977, p. 113.

[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 249.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 252.

[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 249.

[5] Ibidem.

[6] *S. Brădeanu*, op. cit., p. 111.

§3. Organizarea de stat. Dreptul constituțional

Integrarea organică a provinciilor care s-au unit cu România în cadrul statul național unitar român s-a făcut prin intermediul unor organe temporare, a căror activitate s-a desfăşurat în limitele Decretului din 13 decembrie 1918 cu privire la organizarea Transilvaniei şi a celorlalte ținuturi locuite de români.[1]

Transilvania a avut ca organe proprii, în perioada 1918-1920, Marele Stat Național, cu competență legislativă, Consiliul Dirigent, cu competență administrativă, desființate în 1920, atribuțiile acestora trecând organelor centrale ale statului român.[2]

Bucovina era reprezentată de un ministru fără portofoliu în Consiliul de Miniştri de la Bucureşti, ca delegat al acestui organ în privința administrării Bucovinei, sub a cărui îndrumare se instituia un serviciu administrativ cu mai multe secretariate: interne, justiție, finanțe, curte, industrie, comerț, agricultură etc.[3]

Printre dispozițiile constituționale se numără şi Tratatul minorităților care avea în vedere situația creată de desprinderea anumitor teritorii de la alte state şi schimbarea cetățeniei persoanelor din aceste teritorii; ele aveau dreptul să se îndrepte împotriva statului şi chiar să ceară citarea lui la Tribunalul Internațional de la Haga.[4]

La elaborarea noii Constituții în 1923 s-au folosit textele celei din 1866, noua Lege fundamentală cuprinzând opt titluri şi 138 de articole. Se prevedea că România este stat național unitar şi independent şi că teritoriul României este inalienabil. A fost consfințit regimul parlamentar şi s-au consacrat drepturile şi libertățile cetățeneşti.

Activitatea legislativă urma a fi exercitată de către rege şi Reprezentanța Națională, cea executivă de către lege şi guvern, iar cea judecătorească de către instanțele judecătoreşti.[5]

Reprezentanța Națională era formată din două adunări: Senatul şi Adunarea deputaților. Senatul era compus din senatori de drept şi senatori aleşi. Din categoria senatorilor de drept făceau parte: moştenitorul tronului, de la vârsta de 18 ani, mitropolitul țării şi înalții clerici, Preşedintele

---

[1] *C. Hamangiu*, Codul general al României, vol. VIII, p. 1163.
[2] *C. Hamangiu*, vol. IX, p. 293.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 253.
[4] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 250.
[5] *I. Muraru*, Constituțiile României, Bucureşti, 1980, p. 29.

Academiei Române şi foştii demnitari ai statului.[1] Alegerea senatorilor se făcea de către cetăţenii români la vârsta de 40 de ani, cu drept de vot, organizaţi în circumscripţii electorale.

Adunarea deputaţilor era formată din deputaţi aleşi de către cetăţenii români organizaţi pe circumscripţii electorale.[2]

După Primul Război Mondial nu s-a schimbat statutul juridic al monarhiei.[3] Regele avea nu numai dreptul de a sancţiona legile, ci şi dreptul de a convoca parlamentul în sesiuni extraordinare, de a dizolva una dintre cele două adunări şi de a numi un nou guvern. În perioada 1927-1930 a funcţionat, conform procedurii constituţionale, instituţia regenţei, determinată de renunţarea lui Carol al II-lea la prerogativele de moştenitor al tronului,[4] „Restauraţia" din 1930, aducând pe Carol al II-lea ca rege al României.[5]

Constituţia a prevăzut şi crearea unui Consiliu legislativ[6] care avea ca atribuţii formularea, sub aspect tehnic, a proiectelor de legi ce urmau a fi dezbătute de Reprezentanţa Naţională.

Puterea executivă era exercitată de Guvern în numele Regelui. Miniştrii erau numiţi şi revocaţi de către rege. Actele emanate de la Rege nu aveau forţă decât dacă erau contrasemnate de un ministru, care în momentul contrasemnării devenea responsabil. Consiliul de Miniştrii era prezidat de un preşedinte, în persoana celui însărcinat de rege cu formarea Guvernului.

Constituţia a prevăzut introducerea controlului constituţionalităţii legilor ce urma a fi exercitat de către Înalta Curte de Casaţie Justiţie, precum şi controlul legalităţii actelor administrative de către instanţele judecătoreşti.

Sistemul electoral s-a cristalizat treptat pe baza prevederilor constituţionale şi a legislaţiei speciale din 1926, care a înlocuit principiul reprezentării proporţionale cu acela al primei majoritare.[7] Totalizarea voturilor pentru fiecare partid se făcea la scara întregii ţări; partidul care obţinea 40% beneficia de primă majoritară, primind 50% din mandate, restul fiind repartizat, proporţional cu numărul voturilor obţinute, partidelor ce

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 257.
[2] *I. Muraru*, Drept constituţional, Bucureşti, 1987, p. 93.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 258.
[4] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. IX, p. 1054.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 258.
[6] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 252.
[7] Ibidem, p. 253.

obţineau peste 2% din voturile alegătorilor. Acest sistem se aplica pentru alegerea Adunării deputaţilor. La alegerile pentru Senat toate mandatele din fiecare circumscripţie electorală reveneau partidului care obţinea numărul cel mai mare de voturi.[1]

§4. Organizarea administrativ-teritorială. Dreptul administrativ

În domeniul dreptului administrativ, chiar mai mult decât în alte domenii, s-a pus problema unificării legislative, ceea ce echivala cu unificarea aparatului de stat la nivel central şi local.[2] În anul 1920 a fost dizolvat Consiliul Dirigent al Transilvaniei, precum şi directoratele şi secretariatele de servicii din Basarabia şi Bucovina, punându-se definitiv capăt formelor regionale de conducere.

Regele şi guvernul au fost după această perioadă organele centrale ale administraţiei de stat din România.[3] La 14 iunie 1924 a fost elaborată Legea pentru unificarea administrativă[4] care a extins organizarea din vechea Românie la celelalte provincii. Conform legii, teritoriul României se împărţea în judeţe şi comune. Comunele se împărţeau în două categorii: rurale, formate din unu sau mai multe sate, în funcţie de numărul locuitorilor, şi comune urbane care erau centre de populaţie recunoscute ca atare prin lege. Ele se împărţeau în comune reşedinţă de judeţ şi comune nereşedinţă de judeţ.[5]

În fruntea administraţiei comunei se afla primarul, care executa hotărârile consiliului comunal şi ale delegaţiei permanente comunale. Activitatea comunelor se afla sub conducerea şi controlul Ministerului de Interne, ajutat de Consiliul Administrativ Superior. Consiliile comunale aveau ca atribuţii alegerea primarului şi a delegaţiei permanente şi iniţiativa şi decizia în probleme de interes local. În intervalele dintre sesiunile consiliului comunal îşi desfăşura activitatea delegaţia permanentă, ca organ consultativ al primarului.[6] Fiecare comună putea înfiinţa serviciile pe care le considera necesare, economice, tehnice, administrative etc.

---

[1] Ibidem.
[2] Ibidem, p. 254.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 261.
[4] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. IX, p. 338.
[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 256.
[6] Ibidem.

Administraţia judeţului se afla sub conducerea prefectului, care executa hotărârile Consiliului Judeţean şi ale Delegaţiei permanente judeţene. S-a creat pe lângă prefect un organ ajutător, Consiliu de prefectură[1], la început organ consultativ, transformat în 1936 în organ administrativ.

Consiliul judeţean era compus din trei cincimi membri aleşi şi două cincimi membri de drept. În fiecare judeţ funcţionau comisii de specialitate, iar raportorii acestora formau delegaţia permanentă[2] judeţeană. Ea desfăşura o activitate permanentă sub supravegherea prefectului, îndruma şi controla toate serviciile judeţene şi comunale.

Judeţele cuprindeau un număr de plăşi stabilite de Ministerul de Interne, după consultarea Consiliului judeţean. Plasa era condusă de către un primpretor, subordonat prefectului,[3] numit prin decizie ministerială şi repartizat în cadrul judeţului de prefect. Pretorul era ofiţer de poliţie judiciară şi şeful poliţiei din cadrul plăşii.

Prin Legea din 1929[4], comunele urbane şi rurale puteau fi împărţite în sectoare, satele componente ale comunei rurale erau considerate sectoare ale comunei. Satele cu o populaţie de până la 600 de locuitori se puteau administra prin Adunarea sătească sau Consiliul sătesc, iar cele cu o populaţie mai mare se administrau numai de către Consiliu. Se bucurau de personalitate juridică atât judeţele, cât şi comunele şi sectoarele.

La nivel central, în anul 1929, s-a adoptat Legea organizării ministerelor,[5] prin care toate ministerele erau organizate în mod unitar. Pe lângă miniştri, secretari de stat, titulari de portofolii, puteau face parte din guvern şi miniştri fără portofolii. S-au creat subsecretariate de stat în cadrul ministerelor existente, subsecretarul de stat era un adjunct al ministrului care executa atribuţii pe care i le dădea ministrul. Serviciile statului erau grupate pe zece ministere,[6] fiecare minister cuprindea un număr de direcţii, compuse din servicii, serviciile din secţii, iar secţiile din birouri.

Se înfiinţau Directoratele ministeriale locale,[7] în număr de şapte, care funcţionau ca centre de administrare şi inspecţie locală. Ele erau organe executive în subordinea ministerelor.

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 257.
[2] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 257.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 262.
[4] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. IX, p. 338.
[5] Ibidem, vol. XVII, p. 377.
[6] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 255.
[7] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XVIII, p. 45.

Sistemul organizării administrative a fost completat printr-o serie de legi, privind crearea Consiliului Legislativ care avea sarcina de a întocmi proiectele de legi, Consiliul Superior administrativ, care îşi desfăşura activitatea pe lângă Ministerul de Interne, Casa pensiilor care gestiona pensiile funcţionarilor statului.[1]

Începând din 1923, funcţionarii publici se bucură de un statut propriu, ei aveau o anumită stabilitate în funcţii şi se bucurau de numeroase avantaje privind salariile, pensiile etc.

Camerele Agricole, de muncă, camerele de comerţ şi industrie aveau dreptul, prin lege, de a face propuneri Guvernului în legătură cu reglementarea problemelor din domeniile respective.[2]

Constituţia din 1923 statua că, în materie de contencios administrativ, instanţa judecătorească are cădere. În 1925 a fost elaborată Legea pentru contenciosul administrativ, care a statuat că în această materie nu puteau judeca decât Curţile de apel şi Curtea de casaţie,[3] fiind exceptate actele cu caracter militar.

§5. Evoluţia dreptului civil şi a procedurii civile

Reglementarea de bază în materie a rămas pe mai departe Codul civil român din 1864, completat cu o serie de legi noi. În Transilvania s-au mai aplicat după 1918 o serie de dispoziţii din Codul civil austriac şi ale unor legi maghiare, în măsura în care nu au fost abrogate de legile civile elaborate în România în această perioadă.

În Basarabia, imediat după 1918, au fost introduse părţi din Codul civil român, la data de 1 iunie 1920, toată legislaţia României, deci şi Codul civil, fiind extinsă pe întreg teritoriul Basarabiei.[4]

În materia proprietăţii au intervenit noi reglementări şi s-au introdus noi principii. Dacă potrivit concepţiei clasice, exprimată în art. 480 C.civ., dreptul de proprietate avea caracter absolut, Constituţia din 1923 şi legislaţia ulterioară au consacrat concepţia proprietăţii ca funcţie socială,[5] noua concepţie găsindu-şi expresia în textul constituţional care permitea exproprierea pentru utilitate publică.[6]

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 257.
[2] Ibidem, p. 258.
[3] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XI, p. 53.
[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 266.
[5] *M. Cantacuzino*, op. cit., p. 167.
[6] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 258.

Constituţia din 1923 a prevăzut[1] că bogăţiile subsolului trec în proprietatea statului, adăugându-se îngrădiri şi cu privire la dreptul asupra spaţiului aerian, în interesul societăţilor de navigaţie. Totodată, s-a procedat la naţionalizarea unor întreprinderi, ca cele de armament şi unele uzine metalurgice, statul amestecându-se tot mai mult în viaţa economică şi în dirijarea producţiei şi a repartiţiei.[2]

Legislaţia de împroprietărire a ţăranilor a cunoscut legi distincte, pentru vechea Românie şi pentru noile provincii,[3] şi mai multe etape. Într-o primă etapă au fost adoptate acte normative de expropriere a unor terenuri arabile aparţinând Casei regale, Coroanei, ale persoanelor juridice şi instituţiilor de mână moartă ale supuşilor statelor străine sau absentiştilor şi din proprietăţile particulare, conform unei scări progresive, lăsându-se fiecărui moşier o suprafaţă anumită, cuprinsă între 100 şi 500 de hectare. Terenurile expropriate au fost trecute în proprietatea statului cu plata unor substanţiale despăgubiri.

Cea de a doua etapă a consacrat formula juridică care să dea impresia că pământurile nu au trecut din proprietatea moşierilor în aceea a ţăranilor, ci au fost vândute de către stat ţăranilor, statul luându-şi rolul de intermediar între moşieri şi ţărani.[4]

Legile de împroprietărire au statuat că pământurile repartizate ţăranilor nu puteau fi vândute sau ipotecate înainte de stingerea datoriilor către stat, situaţie care a durat până în august 1929, când s-a adoptat Legea pentru reglementarea circulaţiei pământurilor dobândite prin legile de împroprietărire,[5] care a desfiinţat clauza inalienabilităţii terenurilor dobândite de ţărani, ducând la apariţia unei pături sociale noi – chiaburii, formată din ţăranii care dobândesc noi suprafeţe de teren, ducând la o stratificare a ţărănimii.

În privinţa proprietăţii industriale, dispoziţiile Legii din 1912 cu privire la încurajarea industriei naţionale au fost menţinute şi completate cu o serie de alte legi[6] privind încurajarea proprietăţii industriale, cum ar fi Legea pentru garantarea de către stat a obligaţiilor emise de societăţile industriale din 1931.

---

[1] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. VIII, p. 1087.
[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 267.
[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 259.
[4] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. VIII, p. 1164.
[5] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 260.
[6] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XVII, p. 1150.

au fost[1]: legea pentru libera circulaţie a terenurilor (Legea Mihalache) din 1929, prin care s-a permis scoaterea în vânzare, a terenurilor primite ca efect al Reformei agrare de către ţărani, de către creditori şi Legea din 1932 privind desfiinţarea incapacităţii femeii măritate.

În privinţa contractelor, de o atenţie deosebită s-a bucurat contractul de împrumut, plafonându-se dobânzile sau chiar asanându-se dobânzile agricole, măsuri care s-au adoptat numai aparent în favoarea ţăranilor, căci în realitate au fost dictate de interesele bancherilor. Pentru a evita falimentul băncilor, statul a preluat asupra sa datoriile agricole, ţăranii fiind datori în continuare către stat.[2]

În fizionomia contractului de vânzare-cumpărare au intervenit modificări, în special pentru vânzările comerciale. Potrivit Codului civil, contractul de vânzare-cumpărare era translativ de proprietate. În perioada crizei acest caracter genera serioase inconveniente, înlăturate prin Legea adoptată în 1929 cu privire la vânzarea maşinilor pe credit şi cu plata în rate, vânzare ce s-a aplicat şi la alte produse industriale. În momentul falimentului, vânzătorul îşi putea redobândi bunurile în calitate de proprietar.[3]

Un efect similar s-a obţinut şi prin extinderea ariei de aplicare a contractului de consignaţie, reglementat de Codul de comerţ.

Legislaţia muncii din această perioadă cuprinde rezolvarea conflictelor colective de muncă, Legea din 1920 care admite dreptul la grevă, exerciţiul acestui drept era însă îngrădit de o procedură complicată şi greoaie de arbitraj între patroni şi muncitori, de obţinerea unor hotărâri din partea organelor de stat şi de trecere a unor termene. Legea interzicea grevele cu caracter politic, precizând că încetarea colectivă a lucrului era permisă numai pentru cauze privind contractul de muncă.[4]

Dreptul la grevă a fost şi mai mult restrâns prin Legea din 1929 asupra contractului colectiv de muncă; potrivit acestei reglementări, refuzul unei părţi de a se supune procedurilor de conciliere şi arbitraj constituia un motiv de desfiinţare a contractului de muncă.[5]

În anul 1925 a fost dată Legea pentru repausul duminical,[6] care, prin excepţiile stabilite şi ineficacitatea sancţiunilor, nu a avut efectul scontat.

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 263.

[2] *V. Bogza*, Criza agrară din România între cele două războaie mondiale, Bucureşti, 1975, p. 121.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 265.

[4] Ibidem, p. 266.

[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 289.

[6] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XIII, p. 983.

În 1928, contractul de muncă a avut o reglementare nouă prin Legea pentru ocrotire a muncii minorilor şi a femeilor şi durata muncii,[1] stabilind durata muncii la opt ore zilnic şi a săptămânii 48 de ore, prevăzând limitativ şi întreprinderile unde se aplicau aceste dispoziţii.

În anul 1929 s-a dat pentru prima dată o reglementare completă şi unitară a contractului de muncă.[2] Legea reglementa distinct contractul de ucenicie, contractul individual şi contractul colectiv de muncă, prevăzând condiţiile pentru încheierea contractului de muncă, drepturile şi obligaţiile părţilor şi sancţiunile aplicabile în caz de neexecutare a obligaţiilor.

Prin Legea pentru unificarea asigurărilor sociale din aprilie 1933[3] aveau obligaţia de a se asigura pentru boală, maternitate, deces, accidente de muncă şi invaliditate salariaţii din întreprinderile publice sau private.

În domeniul procedurii civile a continuat să se aplice Codul din 1864, unificarea legislativă făcându-se prin extinderea dispoziţiilor sale şi asupra altor provincii româneşti, cât şi prin adoptarea unor legi speciale de unificare legislativă în materie, cea mai importantă fiind cea din 19 mai 1925,[4] privitoare la unificarea unor dispoziţii de procedură civilă şi comercială pentru înlesnirea şi accelerarea judecăţilor înaintea tribunalelor şi curţilor de apel.

În afară de o anumită unificare în materie, această lege a modificat substanţial normele referitoare la procedura contencioasă, fiind o lege care a urmărit scurtarea judecăţii[5] prin scurtarea diferitelor termene procesuale, prevăzându-se că preşedintele instanţei, după ce a primit cererea de chemare în judecată, ordona să se comunice pârâtului un exemplar de pe acţiune, cu invitaţia ca acesta, în termen de 30 de zile, să răspundă printr-o întâmpinare scrisă.

S-a desfiinţat opoziţia, acea cale de atac în favoarea părţii care nu s-a prezentat la primul termen şi putea cere reînceperea procesului, termenul de apel fiind redus de la 30 de zile la 15.[6]

Se stabileau două feluri de şedinţe: preliminare şi de judecată a procesului în fond,[7] judecătorului i s-a dat un rol mai activ în desfăşurarea

---

[1] Ibidem, vol. XV, p. 1030.
[2] Ibidem, vol. XVIII, p. 400.
[3] Ibidem, vol. XX, p. 129.
[4] Ibidem, vol. XI, p. 154.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 279.
[6] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 269.
[7] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 269.

procesului în fond, putându-se pune din oficiu în dezbaterea părților orice chestie.[1]

Trăsăturile esențiale din Codul de la 1864 s-au păstrat şi pe mai departe, cu judecarea de două ori a fondului procesului în fond şi în apel, după care urma calea de atac a recursului.[2]

Potrivit Legii de organizare judecătorească din 25 iunie 1924, instanțele au fost: judecătoriile, urbane, rurale sau mixte, tribunalele care funcționau în fiecare capitală de județ, cu una sau mai multe secții; curțile de juraţi, câte una pe lângă fiecare tribunal; curțile de apel, douăsprezece în toată țara, compuse din una sau mai multe secții, şi Înalta Curte de Casație şi Justiție, instanța supremă.[3]

Curtea de Casație era compusă din trei secții: civilă, penală, iar cea de a treia în materie comercială, administrativă şi conflicte de competență.[4]

În 1933, pe lângă Camerele de muncă s-au înființat judecătorii de muncă, cu competența de a soluționa litigiile în legătură cu organizarea şi ocrotirea muncii; alături de reprezentanți ai patronatului, în compunerea instanțelor intrau şi reprezentanți ai muncitorilor.[5]

Legea corpului de avocați a fost modificată în 1906, apoi în 1923 şi 1925.

§6. Dreptul penal şi procedura penală

După făurirea statului național unitar în Transilvania erau în vigoare Codurile penale maghiare, în Bucovina Codul penal austriac, iar în Basarabia Codul civil rus, în vechiul regat aplicându-se Codul penal de 1864. Cu toate că după făurirea statului național s-a trecut la elaborarea unui nou cod, în vederea unificării legislative acesta nu a putut fi adoptat datorită opoziției țărăniştilor veniți la putere în 1928.

În această perioadă au fost adoptate unele legi penale speciale, în 1923 Legea pentru reprimarea speculei ilicite, iar în 1924 Legea pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniştei publice (Legea Mârzescu),[6] care pedepsea cu privare de libertate de la 5 la 10 ani, cu amenzi substanțiale pe cei care

---

[1] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XI, p. 160.
[2] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 270.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 264.
[4] Ibidem.
[5] *E. Cernea, E. Molcuț*, op. cit., p. 267.
[6] *C. Hamangiu*, op. cit., Vol. XII, p. 954.

atentau la proprietatea sau demnitatea persoanei sau procurau mijloace materiale, dădeau instrucţiuni necesare unor asemenea acţiuni. Erau incriminate şi discursurile, cântecele tendenţioase sau declaraţiile publice împotriva proprietăţii private sau a persoanelor. Dacă faptele incriminate erau săvârşite pe un teritoriu aflat sub stare de asediu, competenţa revenea instanţelor militare.[1]

O primă modificare a acestei Legi s-a produs în 1927, introducându-se dispoziţii care apărau regimul monarhic în România. În perioada crizei economice, dispoziţiile acestei legi s-au dovedit insuficiente şi i s-au adus noi modificări prin Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice, în 12 mai 1933[2] cunoscută sub numele de legea Mironescu. Ea sancţiona, printre altele, baricadarea în clădirile publice sau ale întreprinderilor, precum şi refuzul de a le părăsi, introducându-se şi interdicţia de domiciliu.

Normele penale cuprinse în „Legea Mârzescu-Mironescu" s-au aplicat în mod distinct, chiar şi după intrarea în vigoare a Codului penal din 1936.[3]

O largă aplicare au avut-o măsurile prin care se prevedea introducerea stării de asediu, potrivit legii din 1933, Guvernul o putea decreta pe termen de şase luni, putând fi prelungită în condiţiile legii din 1937.

Codul penal din 1936 se compunea din trei părţi: dispoziţii generale, dispoziţii privind crime şi delicte şi dispoziţii privind contravenţiile. În cuprinsul primei părţi sunt reglementate aplicarea legii în timp şi spaţiu, precum şi pedepsele, care erau principale, complementare şi accesorii. În legătură cu pedepsele principale, pentru crime şi delicte, codul făcea distincţia între infracţiunile de drept comun şi cele politice. O serie de crime au fost scoase din această categorie şi intruse la delicte, cu toate că minimul de pedeapsă era mai ridicat. Posibilitatea judecătorilor de a reduce valoarea pedepsei era mult mai restrânsă.

În domeniul dreptului procesual, este de remarcat extinderea dispoziţiilor Legii micului Parchet din 1913 pe întreg teritoriul ţării prin dispoziţiile Legii din 1924[4] şi de circulara Ministerului Justiţiei din 1925 pentru extinderea pe teritoriul României a unor dispoziţii de procedură penală referitoare la poliţia judiciară, la atribuţiile ministerului public, la judecătorul de

---

[1] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 268.

[2] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XXI, p. 647.

[3] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 269.

[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 280.

instrucţie, la tribunalele corecţionale ca instanţe de confirmare şi infirmare a mandatelor de arestare[1] etc.

În anul 1935 a fost adoptat un nou Cod de procedură penală, care a intrat în vigoare în 1937, preluând o serie de dispoziţii din Codul penal de la 1864, ale Codului penal aplicat în Transilvania înainte de 1918 şi inspirându-se din unele coduri străine, în special din cel de procedură italian din 1930.[2] Codul a îmbrăţişat sistemul procedural mixt, cercetării, urmăririi şi instrucţiei penale aplicându-li-se principii ale sistemului inchizitorial, iar fazei de judecată principii ale sistemului acuzatorial.[3]

Acţiunea penală era pusă în mişcare de către Ministerul Public, iar acuzarea se făcea cu respectarea principiilor legalităţii, oralităţii, publicităţii individualităţii şi revocabilităţii. În soluţionarea cauzelor penale s-a păstrat achitarea şi condamnarea, adăugându-se încetarea şi anularea urmăririi penale.[4]

În privinţa competenţei, contravenţiile erau de competenţa judecătoriilor, delictele de competenţa tribunalelor, iar crimele de competenţa curţilor cu juri, care judecau şi unele delicte politice şi de presă.

Fazele procesului erau cercetarea, efectuată de poliţia judiciară, urmărirea, prin care se promova şi se exercita acţiunea penală de către Ministerul public, şi judecata care hotăra asupra procesului, aplicându-se principiul separaţiei actelor şi fazelor procesuale.[5]

Noul cod de procedură a consacrat sistemul probelor libere,[6] precum şi dreptul judecătorului de a administra şi din oficiu probe. Procesele-verbale nu mai aveau forţă probantă absolută.

În privinţa căilor de atac, pe lângă efectul suspensiv şi devolutiv, apelului i s-a recunoscut şi efectul de parţial extinctiv.[7]

Sentinţa era pronunţată de judecător pe baza convingerii sale libere, inclusiv dreptul de a administra probe şi era motivată.[8]

---

[1] Ibidem, p. 281.
[2] *T. Pop*, op. cit., p. 104.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 281.
[4] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 271.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 282.
[6] *T. Pop*, op. cit., p. 110.
[7] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 283.
[8] *E. Cernea, E. Molcuţ*, op. cit., p. 271.

Capitolul XIV
Dreptul şi statul României în perioada 1938-1944

§1. Situaţia economico-socială şi politică

La începutul anului 1938 cursul firesc al vieţii democratice din România a fost întrerupt de instaurarea de către regele Carol al II-lea, a unui regim monarhic autoritar, ceea ce a deschis drumul ţării către regimurile dictatoriale.[1] Din arbitrul politic, rol pe care l-a jucat în mod tradiţional de-a lungul veacurilor, monarhia a devenit principalul factor al vieţii politice în România. Regele a câştigat lupta începută în 1930 pentru controlul întregii puteri politice, dar aceasta a avut şi grave consecinţe asupra dezvoltării ulterioare a ţării.

Carol al II-lea s-a manifestat încă de la început drept partizanul unei guvernări de mână forte; guvernul trebuia, în opinia sa, să răspundă de faptele sale nu în faţa Parlamentului, ci a monarhului însuşi.[2]

În spatele unui guvern slab, fără o bază socială largă şi desconsiderând sistemul bazat pe partide politice, Carol şi-a pregătit instaurarea propriei guvernări. Prin decret regal, Parlamentul a fost dizolvat înainte de a se întruni. La 10 februarie 1938, regele a cerut formarea unui Guvern de „uniune naţională", formându-se Guvernul condus de patriarhul Miron Cristea care a decretat starea de asediu, a încredinţat păstrarea ordinii publice autorităţilor militare a înăsprit cenzura, a numit noi prefecţi din rândurile militarilor, a anulat organizarea alegerilor, făcând un pas decisiv pentru instaurarea unui regim dictatorial.[3]

Monarhia autoritară carlistă a păstrat unele elemente ale democraţiei parlamentare, Parlamentul, presa, o oarecare posibilitate de acţiune a partidelor politice, care, la 30 martie 1938 au fost dizolvate.[4] La începutul

---

[1] *Al.G. Savu*, Dictatura regală, Bucureşti, Ed. Politică, 1970, p. 34.

[2] *L. Pătrăşcanu*, Sub trei dictaturi, Bucureşti, Ed. Politică, 1970, p. 122.

[3] *L. Dandara*, România în vâltoarea anului 1939, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 64.

[4] *S. Emilia, S. Gavrilă*, Viaţa economică şi politică a României, 1933-1938, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 345.

lunii martie 1939 a fost numit în fruntea Guvernului Armand Călinescu, care a deţinut şi portofoliile internelor şi ale apărării naţionale, încercând, până la asasinarea sa, pe căi politico-diplomatice şi militare să înlăture primejdia cotropirii României de către trupele naziste. În acest context, în martie 1939 s-a încheiat acordul economic româno-german, un act eminamente diplomatic, de esenţă economică, generat de relaţiile diplomatice internaţionale.[1]

În vara anului 1940, victoriile Axei şi adâncirea izolării internaţionale a României, care se proclamase neutră, au desăvârşit criza regimului carlist. Înfrângerea catastrofală a Franţei, principat aliat al României, a decis reorientarea politică a ţării noastre, Consiliul de coroană, la 28 mai 1940, renunţă la politica de neutralitate, la garanţiile anglo-franceze şi a părăsit Liga naţiunilor. Legionarii au devenit, pentru prima oară de la crearea organizaţiei lor, membri ai Guvernului.[2]

Pierderile teritoriale din vara anului 1940 – Basarabia, Nordul Bucovinei, ţinutul Herţei, nord-vestul Transilvaniei, Cadrilaterul – au accentuat criza de autoritate a regimului carlist, criticat tot mai insistent de principalele forţe politice interne.[3]

Era absolut necesară o guvernare de mână forte care să garanteze fruntariile ţării şi să pregătească refacerea unităţii naţionale, salvând astfel, fiinţa statului român. Acestor cerinţe le-a corespuns, cu mijloace adecvate timpului în care a trăit şi a activat, generalul I. Antonescu.[4] În septembrie 1940, el a fost însărcinat de rege cu formarea noului Guvern, acesta a suspendat Constituţia şi a dizolvat corpurile legiuitoare; regele, la cererea Guvernului, de acord cu legionarii, i-a conferit puteri deosebite, nefiind răspunzător în faţa vreunui for politic, dispunând de puteri depline el s-a intitulat „Conducător al statului".

Regele Carol al II-lea a abdicat în septembrie 1940 în favoarea fiului său, Mihai, iar la 14 septembrie 1940, România s-a proclamat stat naţional-legionar, în care Garda de Fier, influenţată de teoria corporatismului italian, a dezvoltat în chip demagogic teoria utopică a purificării vieţii politice, trecând la suprimarea persoanelor indezirabile, organizând în ianuarie 1941 o rebeliune, la Bucureşti şi în ţară cu asentimentul tacit al

---

[1] *E. Campus*, Din politica externă a României 1913-1943, Ed. Politică, Bucureşti, 1980, p. 256.

[2] *L. Pătrăşcanu*, op. cit., p. 234.

[3] *A. Niri*, Istoricul unui tratat înrobitor, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 89.

[4] *G. Buzatu*, România cu şi fără Antonescu, Ed. Moldova, Iaşi, 1990, p. 65.

Reichului. Explozia de ură a legionarilor i-a compromis în ochii Germaniei, care pregătind războiul din Răsărit şi având nevoie de linişte în România a fost de acord cu intervenţia armatei române la ordinul lui Antonescu şi înfrângerea rebeliunii legionare. La finele lunii ianuarie 1941, Ion Antonescu era singurul stăpân al scenei politice româneşti. S-a format un guvern de tehnicieni şi militari, care reprezenta o dictatură pusă în slujba războiului şi contra regimului bolşevic de la Răsărit.[1]

Prin Decretul nr. 314 din 15 februarie 1941 s-a abrogat denumirea de Stat Naţional Legionar, mareşalul Antonescu avea puterea deplină în stat, guvernând prin decrete-legi pe care regele le semna fără a-şi putea exprima poziţia.

În perioada 1941-1944, influenţa economică a Germaniei a crescut masiv în România, întreaga economie a fost pusă în slujba eforturilor de război, impunându-se măsuri privind militarizarea întreprinderilor şi instituţiilor de stat şi particulare, mobilizarea agricolă, regimul muncii în timp de război, instituindu-se pedeapsa cu moartea pentru sabotajele economice.[2] În decembrie 1940 s-a semnat un acord economic Germania, pe 10 ani, care a prevăzut intensificarea exportului de produse petroliere, agricole şi forestiere, în această perioadă activând în România peste 325 de firme germane.

Pe plan politic s-a remarcat o oarecare toleranţă a lui Ion Antonescu faţă de activitatea conducătorilor liberalilor şi ţărăniştilor, care în memorii şi scrisori către Antonescu îşi exprimau protestul faţă de creşterea influenţei Germaniei şi a părăsirii aliaţilor tradiţionali care au acţionat ulterior ca centre de sondare a Aliaţilor pentru scoaterea României din război.

§2. Sistemul constituţional şi organizarea de stat

La 20 februarie 1938 s-a publicat o nouă Constituţie, ce urma să pună bazele noului regim redactată de juristul Istrate Micescu.[3] Prin prevederile sale, poziţia monarhiei s-a întărit în mod considerabil. Deşi a menţinut formal principiul separaţiei în stat şi ideea că „puterea emană de la naţiune",[4] noua lege fundamentală a privilegiat puterea regală.

---

[1] Ibidem, p. 134.

[2] *P. Bărbulescu*, I. Cloşcă, Repere de cronologie internaţională, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 344.

[3] *Al.Gh. Savu*, op. cit., p. 69.

[4] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XXVI, p. 567.

Constituţia din 1938 a declarat pe rege „cap al statului",[1] unicul organ de conducere în stat, toate celelalte organe fiindu-i subordonate. În virtutea unei astfel de puteri regele a avut în competenţa sa: iniţiativa, sancţionarea şi promulgarea legilor, dreptul de a emite în orice privinţă decret cu putere de lege; dreptul de a avea singur iniţiativa revizuirii Constituţiei, cu consultarea Parlamentului; dreptul de a dizolva ambele adunări sau numai una dintre ele, ne mai stabilindu-se un termen pentru convocarea corpului electoral la noi alegeri.

În afară de aceste prevederi de natură legislativă sau în legătură cu organele activităţii legislative, în virtutea puterii autoritare regele a avut importante atribuţii[2] şi ca şef al executivului: numea şi revoca pe miniştri; confirma în funcţiile publice, putea încheia tratate nu numai comerciale sau de navigaţie, ci şi tratate militare sau politice, de a numi pe ambasadori, de a bate monedă,[3] dreptul de a cere urmărirea miniştrilor şi trimiterea lor în judecată în faţa Înaltei Curţi de Casaţie Justiţie.

Cu toate că a devenit factorul decisiv de răspundere, prin Constituţia de la 1938, a fost scutit de răspundere, care plana asupra ministrului competent în virtutea contrasemnării actului regal.[4]

S-a menţinut Parlamentul, instituţie tradiţională a democraţiei burgheze, luându-se o serie de măsuri legislative menite să transforme Reprezentanţa Naţională într-un auxiliar al regelui.[5]

Adunarea deputaţilor se compunea din membrii aleşi de cetăţenii români care aveau 30 de ani şi practicau ca îndeletnicire: agricultura sau o muncă manuală, comerţul, industria sau o ocupaţie intelectuală,[6] sub influenţa doctrinei corporatismului, circumscripţiile electorale urmau să fie organizate în aşa fel, încât să asigure reprezentarea felului de îndeletnicire al alegătorilor. Legea electorală din mai 1939,[7] faţă de Constituţia din 1923, a acordat drept de vot şi femeilor la alegerea deputaţilor, ele nefiind însă eligibile.

Prin Constituţia din 1938 a apărut categoria senatorilor numiţi, numărul lor fiind egal cu cel al senatorilor aleşi, 88. În categoria senatorilor de drept intrau toţi membrii familiei regale, prin cele două categorii regele

---

[1] *I. Muraru*, op. cit., p. 32.
[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 301.
[3] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XXVI, p. 603.
[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 301.
[5] Ibidem, p. 302.
[6] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XXVI, p. 610.
[7] Ibidem, vol. XXVII, p. 1502.

asigurându-şi, practic, majoritatea în camera superioară,[1] Legea din 1939, dând şi femeilor dreptul de a alege şi a fi alese în Senat.

Activitatea legislativă urmând a se exercita de rege prin Parlament a dus la transformarea acestuia într-un organism de vot al proiectelor de legi ale executivului.

Prin Decretul regal din 5 septembrie 1940[2] s-a suspendat Constituţia din 1938, guvernarea ţării făcându-se fără o constituţie, a fost dizolvat, în realitate desfiinţat,[3] Parlamentul, legiferarea realizându-se pe cale de decrete-legi.

Imitându-se organizarea statelor fasciste, s-a creat instituţia Conducătorului statului,[4] în mâna acestuia concentrându-se toate puterile statului, el având atribuţii importante în domeniul legislativ şi executiv, inclusiv dreptul de a numi şi revoca pe miniştrii.[5]

Monarhia s-a menţinut, cu toate că i-au fost reduse din atribuţii; între funcţiile regelui a figurat şi numirea prim-ministrului cu depline puteri.[6]

§3. Organizarea administrativ-teritorială. Dreptul administrativ

Ca unic şef al executivului, regele, în baza Constituţiei din 1938, realiza această activitate prin Guvernul său; miniştrii exercitau puterea executivă în numele regelui, în condiţiile stabilite de Constituţie şi pe a lor răspundere. Miniştrii aveau răspundere politică numai faţă de rege şi nu putea fi ministru decât cel care este român de cel puţin trei generaţii.[7]

În cadrul Guvernului şi al întregului aparat central al administraţiei de stat au fost create noi instituţii centrale. Astfel, a fost înfiinţat Consiliul de coroană,[8] cu caracter permanent ca organ consultativ, şi s-a reorganizat Consiliul superior economic,[9] Ministerul Industriei şi Comerţului a fost transformat în Ministerul Economiei Naţionale şi s-a creat Ministerul Înzestrării Armatei.[10]

---

[1] Ibidem, p. 1503.
[2] Colecţia de legi şi regulamente, tom XVIII, 1940, p. 1735.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 321.
[4] Colecţia de legi şi regulamente, p. 1735.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 322.
[6] Colecţia de legi şi regulamente, p. 1738.
[7] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 304.
[8] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XXVI, p. 372.
[9] Ibidem, p. 856.
[10] Ibidem, p. 1987.

La 14 august 1938[1] a fost promulgată Legea administrativă, care a pus la baza noii organizări administrativ-teritoriale caracterul autoritar.[2] Unităţile cu personalitate juridică au fost comuna şi ţinutul, judeţul devenind, alături de plasă, o simplă unitate de control.

Comuna, urbană, rurală şi staţiune balneo-climaterică, a fost condusă de primar, numit pe 6 ani de prefect pentru comunele rurale şi urbane nereşedinţă de judeţ, de rezidentul regal pentru comunele reşedinţă de judeţ şi prin decret regal, la propunerea Ministerului de Interne pentru staţiunile balneo-climaterice.

Primarul era şef al administraţiei comunale, reprezenta comuna şi era preşedinte al Consiliului comunal, compus din membrii aleşi pe 6 ani şi membrii de drept, pe durata funcţiei lor. Cu toate că avea şi drept de decizie, el rămânea un organ consultativ.[3]

Ţinutul a fost condus de un rezident regal, numit pe 6 ani prin decret regal dintre diplomaţii universitari sau generali în baza jurnalului Consiliului de Miniştrii, la propunerea Ministerului de Interne.[4] El era reprezentantul guvernului în ţinut. Consiliul ţinutului era compus din membri aleşi, în baza sistemului corporatist,[5] alegerea făcând-o consiliile comunale din ţinut, camerele de agricultură industrie şi comerţ şi de muncă din ţinut şi membrii de drept, respectiv o serie de demnitari ai ţinutului, mandatul celor aleşi fiind de 6 ani, iar al celor de drept – cât dura funcţia pe baza căreia au primit mandatul.

Ca şi consiliul comunal, deşi avea atât atribuţii deliberative, cât şi consultative, şi acest organ a rămas numai ca organ consultativ, rezidentul regal fiind organul conducerii efective a ţinutului.[6]

În plan central, ca efect al Decretului din 1940, funcţia de Preşedinte al Consiliului de Miniştrii a fost deţinută de Conducătorul statului, care avea puteri depline de conducere a statului român. În baza concepţiei că administraţia publică trebuie înlocuită cu una tehnică au fost create în cadrul aparatului de stat organe: Consiliul de cabinet,[7] ministere noi ca acela al Propagandei naţionale,[8] precum şi diferite organisme şi organizaţii

---

[1] Ibidem, vol. XXVI, II, p. 1471.
[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 305.
[3] Ibidem, p. 306.
[4] Colecţia de legi şi regulamente, p. 1844.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 306.
[6] Ibidem, p. 307.
[7] Colecţia de legi şi regulamente, p. 1844.
[8] Ibidem, tom XIX, p. 1003.

ca: Oficiul Muncă şi Lumină, Consiliul de Patronaj, Grupul Etnic German, Munca Tineretului Român etc.[1]

În privinţa responsabilităţii pentru activitatea desfăşurată, conducătorul statului nu dădea socoteală niciunui organ, el stabilindu-şi chiar un înlocuitor[2] în 1941 – în persoana lui Mihai Antonescu.

Considerând nesatisfăcătoare organizarea local-administrativă din timpul dictaturii regale, aceasta a fost desfiinţată de Conducătorul statului[3] şi s-a revenit la organizarea pe judeţe şi comune, prefectul fiind numit prin decret. La început au fost numiţi prefecţi şi primari din rândul legionarilor. După rebeliunea legionară din ianuarie 1941, conducerea unităţilor administrative, în special a judeţelor şi a oraşelor mari, a fost încredinţată unor militari, ataşaţi regimului.[4]

§4. Dreptul civil şi procedura civilă

În privinţa dreptului civil au guvernat în materie dispoziţiile Codului civil de 1864 şi ale legilor elaborate ulterior în completarea sau modificarea acestui cod. Şi legislaţia elaborată în timpul dictaturii regale s-a ocupat de apărarea, consolidarea şi dezvoltarea proprietăţii particular-capitalistă, confiscarea averii ca pedeapsă nu se putea face decât excepţional, iar exproprierea nu era admisă decât pentru cauză de utilitate publică şi după o dreaptă şi prealabilă despăgubire, stabilită de justiţie conform legii.[5]

Capacitatea juridică a persoanei a suferit în această perioadă numeroase îngrădiri, prin legi ca: Legea pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi din 1934, Legile privind revizuirea, pierderea cetăţeniei române[6] şi a naţionalităţii române,[7] naturalizarea fiind un mod de dobândire a naţionalităţii minuţios reglementat.

În anul 1940[8] s-a reglementat situaţia juridică a locuitorilor evrei din România, care nu puteau ocupa funcţii sau exercita anumite activităţi şi fiind incapabili de a dobândi proprietăţi rurale în România.

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 324.
[2] Monitorul Oficial, 21 iunie 1941, p. 3594.
[3] Colecţia de legi şi regulamente, tom XVIII, p. 1826.
[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 326.
[5] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XXVI, p. 605.
[6] Ibidem, vol. XXVI, II, p. 916.
[7] Ibidem, p. 514.
[8] Colecţia de legi şi regulamente, tom XVIII, p. 1009.

Întreaga legislaţie din acea perioadă insista tot mai mult asupra distincţiei între români de sânge şi cetăţeni români. În 1940 au fost oprite şi căsătoriile între români de sânge şi evrei,[1] chiar dacă se încheiau în afara graniţelor ţării. Funcţionarii publici nu se puteau la rândul lor căsători cu persoane de origine etnică străină,[2] la o situaţie asemănătoare urmând a fi supuşi şi militarii,[3] dovada originii etnice a viitoarei soţii fiind una din condiţiile cerute militarului pentru a putea obţine autorizaţie pentru căsătorie.

Tot în domeniul familiei s-au produs în anul 1943[4] modificări în legătură cu situaţia copilului natural, stabilindu-se că se putea recunoaşte, de către tată, paternitatea acestui copil prin act autentic, declaraţie scrisă la Ofiţerul Stării Civile, fie prin acţiune în justiţie, în cazuri expres stabilite de lege, fiind un pas înainte în raport cu prevederile Codului civil din 1864, cu toate că se stabilea că nu putea fi recunoscut astfel decât copilul născut din părinţi creştini.[5]

Copilul astfel recunoscut avea în privinţa succesiunii tatălui său aceleaşi drepturi când venea în concurs cu copii legitimi.

Prin Decretul din 1944, devenit apoi Legea nr. 319,[6] soţului supravieţuitor i s-au recunoscut drepturi succesorale mai largi decât cele prevăzute în Codul civil de la 1864, prevăzându-se că în concurs cu diferite categorii de moştenitori dobândea cote determinate şi având un drept de moştenire specială asupra unor bunuri mobile şi a altor bunuri.

În materia obligaţiilor nu s-au adus reglementări aparte, de subliniat numai creşterea ponderii contractelor de adeziune datorită amplificării dominaţiei burgheziei financiare.[7]

Legea pentru organizarea judecătorească, din august 1938,[8] a creat două feluri de judecătorii, introducând judecătoria comunală, a lichidat inamovibilitatea magistraţilor, hotărârile organelor puterii judecătoreşti se pronunţă în numele legii şi se execută în numele regelui.[9]

---

[1] Ibidem, p. 2104.
[2] Ibidem, tom XIX, p. 882.
[3] Ibidem, p. 1359.
[4] Ibidem, tom XIX, p. 1214.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 331.
[6] Colecţia de legi şi regulamente, tom XXII, 1943, p. 34.
[7] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 331.
[8] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XXVI, p. 1582.
[9] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 307.

§5. Dreptul penal şi dreptul procesual penal

Cele două coduri penale: Codul penal pus în aplicare în 1937 şi Codul justiţiei militare, din acelaşi an, au fost supuse unor completări şi modificări substanţiale, domeniul cel mai vizat fiind al „ordinii publice şi al siguranţei statului".[1] În februarie 1938 s-au elaborat Legea pentru reprimarea unor infracţiuni contra ordinii publice şi apărarea ordinii de stat[2] şi Legea pentru reprimarea unor noi infracţiuni contra liniştii publice,[3] fiind incriminată orice acţiune ce viza, prin viu grai sau în scris, schimbarea formei de guvernământ a statului. Această din urmă lege specială prevedea că, în caz de recidivă, nu se acordau circumstanţe atenuante. Prevederea constituţională de introducere a pedepsei cu moartea şi în timp de pace, pentru atentate contra suveranului, a familiei regale, a şefilor statelor străine şi pentru asasinate politice, a fost concretizată prin Jurnalul Consiliului de Miniştri din mai 1938,[4] pentru introducerea pedepsei cu moartea provizoriu, decât pe termen de un an. În această perioadă au avut loc o serie de modificări ale Codului penal şi ale Codului Justiţiei militare prin care s-a realizat o înăsprire substanţială a regimului pedepselor.[5]

De la Decretul din octombrie 1940[6] pentru reprimarea sabotajului au fost elaborate o serie de acte normative, care au reglementat distinct crimele de sabotaj industrial şi comercial, fiind pedepsite orice încetare a lucrului fără încuviinţarea prealabilă a autorităţilor competente, distrugerea, deteriorarea maşinilor, a instalaţiilor, a mărfurilor şi a produselor de către salariaţi sau patroni. Sancţiuni penale erau prevăzute şi în Legislaţia pentru mobilizare agricolă.[7]

Ca pedepse, s-au pronunţat tot mai des pedeapsa cu moartea sau cu muncă silnică, în această perioadă apar ca pedepse principale internarea în lagăr şi se utilizează tot mai des domiciliu obligatoriu (forţat),[8] iar pedepsele complementare şi accesorii, ale căror număr a crescut prin diverse legi, se aplică tot mai mult.

---

[1] Ibidem, p. 312.
[2] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XXVI, p. 142.
[3] Ibidem, p. 159.
[4] Ibidem, vol. XXVII, p. 1616.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 314.
[6] Colecţia de legi şi regulamente, tom XVII, p. 2053.
[7] Ibidem, tom XIX, p. 409.
[8] Ibidem, p. 367.

În această perioadă, foarte multe cauze penale au fost date justiției militare, datorită permanentizării stării de asediu. Toate infracțiunile prevăzute în legea pentru apărarea ordinii de stat se judecau după procedura flagrantelor delicte, judecarea urgentă, rapidă şi comprimată a fost caracteristică pentru procedura penală din această perioadă.[1]

Au fost aduse o serie de modificări şi completări Codului de procedură penală din 1937, cum ar fi, dispariția din rândul instanțelor penale a curților cu juri, tribunalele judecând crimele de delapidare de bani publici, iar secțiile criminale ale curților de apel judecau în primă şi ultimă instanță infracțiunile calificate crime după Codul penal sau alte legi speciale;[2] dispoziții noi priveau accelerarea judecăților, procedura anterior judecății şi căile de atac.

Diminuarea dusă până la desființarea garanțiilor procesuale, ca o caracteristică a procesului penal din această etapă, s-a concretizat în transformarea instanțelor militare în instanțe competente de a judeca foarte multe fapte decretate infracțiuni, chiar săvârşite în mediul rural.[3] Termenele procesuale erau foarte scurte potrivit Decretului din noiembrie 1940, pentru reprimarea unor infracțiuni contra ordinii publice şi intereselor statului.[4] A instituit judecarea cu precădere, instanța trebuind să se pronunțe în cel mult 10 zile de la sesizare, ulterior instanța se pronunța în 24 de ore, iar hotărârea se executa în 10 ore de la pronunțare. Au fost anihilate posibilitățile de apărare şi au fost lichidate căile de atac.[5]

---

[1] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 316.
[2] *C. Hamangiu*, op. cit., vol. XXVI, p. 1345.
[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 335.
[4] Colecția de legi şi regulamente, tom XVIII, p. 2213.
[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 336.

Capitolul XV
Dreptul contemporan. Dreptul şi statul în perioada restaurării regimului parlamentar

§1. Organizarea de stat în perioada 1944-1947

Prin actul de la 23 august 1994, România a intrat în perioada de restaurare a democraţiei parlamentare, de lichidare a legislaţiei elaborate de regimurile totalitare, de menţionarea unei părţi din dreptul perioadei constituţional parlamentare şi de elaborare a unei legislaţii noi, impuse de perspectivele noi ce se deschideau României prin alăturarea de Naţiunile Unite şi intrarea, cu acordul democraţilor occidentale, în sfera de interese a URSS.[1]

Organele centrale ale statului, conform Constituţiei din 1866 şi a modificărilor care i-au fost făcute în 1923, repusă în vigoare prin Decretul constituţional nr. 1626 din 31 august 1944, au fost, Regele, Guvernul şi Parlamentul.[2]

Articolul II al acestui decret a stabilit că puterile statului se vor exercita după regulile aşezate în Constituţia din 29 martie 1923, ceea ce însemnă că forma de guvernământ era monarhia constituţională, ereditară, atribuţiile regelui fiind de ordin legislativ, executiv şi judecătoresc, monarhul era inviolabil şi iresponsabil, dat fiind regula răspunderii ministeriale.

Reînfiinţarea Parlamentului a fost amânată; până la organizarea Reprezentanţei naţionale, puterea legislativă se exercita de rege, la propunerea Consiliului de Miniştrii.[3]

Trăsătura fundamentală a evoluţiei aparatului de stat în această etapă a fost democratizarea lui, materializată prin măsuri legislative menite să desfiinţeze organisme şi organizaţii create în timpul dictaturii militare, să permită reorganizarea şi epurarea aparatului de stat.[4]

---

[1] *L. P. Marcu*, Istoria dreptului românesc, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1997, p. 271.

[2] *D.V. Firoiu*, Istoria statului şi dreptului romanesc, E.D.P., Bucureşti, 1976, p. 364.

[3] Culegerea de legi şi regulamente, tom XXII, p. 5.

[4] *L.P. Marcu*, op. cit, p. 274.

S-au elaborat acte normative cu privire la pedepsirea criminalilor de război – Decretul-lege nr. 140/20 ian, 1945, şi pentru urmărirea şi sancţionarea celor vinovaţi de dezastrul ţării – Decretul-lege nr. 149 din 20 ianuarie 1945, fiind create instanţe speciale de judecată, Curtea specială pentru criminali de război, şi instituţii noi – acuzatorul public.

Guvernul şi celelalte verigi ale aparatului central de stat au fost supuse unui proces de epurare în baza Decretului-lege nr. 1701/1944 privitor la purificarea administraţiei publice, completat cu Decretul-lege nr. 1873/1944,[1] proces care a avut trăsături proprii, datorat faptului ca România semnase Convenţia de armistiţiu la 12 septembrie 1944, prin care îşi asumase şi obligaţii de acest gen. Purificarea aparatului de stat, demilitarizarea şi democratizarea lui, ca şi crearea de organe noi, au stat în atenţia celor trei guverne care s-au succedat între 23 august şi 6 martie 1945 la conducerea ţării.

Noile condiţii create de asaltul politic al forţelor de stânga a dus la instaurarea Guvernului cu pronunţat caracter muncitoresc-ţărănesc la 6 martie 1945. Statul intervine tot mai mult în diferite domenii urmărind reprimarea nu numai a elementelor antidemocratice, dar şi a celor care erau consideraţi ce se opun refacerii şi redresării economice a ţării. Intervenţia statului în viaţa economică, de evidenţă, control şi uneori de dirijare a producţiei, sub pretextul refacerii economice a ţării şi îmbunătăţirii nivelului de trai al populaţiei, pregătea terenul trecerii la forme de organizare socialistă în sensul obiectivelor preconizate de conferinţa naţională a P.C.R. din octombrie 1945.[2]

Această conferinţă a stabilit elaborarea platformei politice, în baza cărora forţele de stânga, constituite în Blocul Partidelor democratice să participe la campania electorală şi la alegerile din toamna anului 1946.[3]

Organizarea Parlamentului trebuia să se facă pe baze noi, democratice; prin dispoziţiile Decretelor-lege nr. 2218 şi 2219 din 13 iulie 1946, Parlamentul a fost organizat unicameral, desfiinţându-se Senatul, dreptul de vot a devenit universal, direct, egal şi secret, având dreptul de a alege toţi cetăţenii români în vârstă de cel puţin 21 de ani şi de a fi aleşi cetăţenii români de cel puţin 25 de ani împliniţi; femeile au dobândit drept de vot şi dreptul de a fi alese în Adunarea deputaţilor. Funcţionarii publici, cu

---

[1] Ibidem, p. 275.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 344.

[3] *D. Turcus*, Pagini de lupta pentru instaurarea puterii populare în România, Ed. Ştiinţifică, 1974, Bucureşti, p. 123.

excepția militarilor activi și a corpului judecătorilor, puteau fi aleși în Adunarea deputaților, iar nedemnitățile au fost reglementate într-un mod nou, în spirit de clasă.[1]

În noiembrie 1946 se alege de către 6.955.658 de alegători primul Parlament democratic din perioada postbelică. Din totalul de 414 mandate, 37 au revenit forțelor democratice, 348 au revenit Blocului Partidelor Democratice și 29 Uniunii Populare Maghiare, iar dintre acestea, 304 au aparținut reprezentanților clasei muncitoare,[2] rezultate contestate de numeroși oameni politici.

În martie 1945 s-au adus modificări legii pentru organizarea ministerelor, dându-se o nouă structură Consiliului de Miniștri, au fost desființate o serie de ministere, subsecretariate de stat și instituții centrale similare (Subsecretariatul de stat al Romanizării, Colonizării și Inventarului; Ministerul Propagandei, Ministerul Înzestrării Armatei) și s-a înființat ministere noi, ca Ministerul Comunicațiilor, Ministerul Minorităților Naționale etc.[3] După alegerile din toamna anului 1946, Ministerul Industriei și Comerțului, preluat de comuniști, a fost reorganizat, instituindu-se la 15 iulie 1947 Comisia pentru redresare economică și stabilizare monetară.

În Guvernul alcătuit după retragerea liberalilor la 6 noiembrie 1946, Partidul Comunist a mai preluat ministere importante, ca Ministerul de Externe, Ministerul de Finanțe, iar în decembrie 1947 și Ministerul Apărării Naționale.[4]

Pe plan local administrativ, au fost aduse modificări în numirea prefecților și primarilor. S-a elaborat Statutul salariaților comunali din România, în anul 1947 constituindu-se comisii interimare la comune și județe; s-a legiferat la 20 septembrie 1946 Statutul funcționarilor publici și ca o expresie a amestecului partidului comunist în toate domeniile de activitate s-a legiferat la 2 mai 1945 controlul cetățenesc.

La 25 august 1947, Parlamentul a ratificat Tratatul de pace dintre România și puterile Aliate și Asociate, act de importanță deosebită pentru statutul de drept internațional al țării; deși se recunoștea aportul substanțial adus în război, România nu a beneficiat de statut de cobeligerant, contribuția sa nefiind apreciată la adevărata valoare.

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 276.

[2] Ibidem, p. 277.

[3] *G. Zaharia*, România în anii revoluției democrat populare, 1944-1947, Ed. Politică, București, 1971, p. 283.

[4] *L.P. Marcu*, op. cit, p. 277.

Înlăturarea monarhiei şi proclamarea Republicii la 30 decembrie 1947 au fost consfinţite din punct de vedere juridic prin Legea nr. 363 pentru constituirea Statului Român în Republica Populară Română, lege care a abrogat toate normele constituţionale în vigoare şi a fixat principiile viitoarei organizări politice a statului. Prin Legea nr. 364 din aceiaşi zi se consacră principiul unităţii puterii de stat şi cel al conducerii colective, iar Adunarea deputaţilor a căpătat calitatea de organ suprem al puterii de stat.[1]

§2. Instituţiile juridice

În privinţa instituţiilor de drept, principiile de bază au fost cele stabilite de Decretul constituţional nr. 1626/1944 care, potrivit art. III, a lăsat pentru viitor reînfiinţarea Parlamentului şi a statuat că, până la organizarea Reprezentanţei Naţionale, puterea legislativă era exercitată de rege, la propunerea Consiliului de Miniştri; aceasta nu a însemnat instituirea unei puteri absolute a regelui în materie de legiferare.[2]

Faţă de atitudinea Guvernului instaurat la 6 martie 1945, regele a refuzat orice colaborare, inclusiv legislativă, reproşându-i faptul că nu era reprezentativ. Mai mult, la 20 august 1945, regele a cerut demisia Guvernului, prerogativa constituţională după care acesta „numeşte şi revocă pe miniştrii săi" neputând fi pusă în aplicare dată fiind presiunea forţelor de stânga şi mai ales a prezenţei în ţară a trupelor sovietice.

Considerată ca o frână în calea dezvoltării ascendente a României postbelice, prin Legea nr. 363/1947, monarhia a fost abolită, urmând ca o Adunare constituantă să elaboreze o nouă Constituţie, activitatea legislativă urmând a fi exercitată de Adunarea deputaţilor, până la dizolvarea ei, şi formarea Adunării Constituante, activitatea executivă fiind încredinţată unui Prezidiu al Republicii, compus din cinci membrii, aleşi cu majoritate, dintre personalităţile vieţii publice ştiinţifice şi culturale.[3]

Promulgarea legilor a aparţinut Consiliului de Miniştrii. O măsură importantă în privinţa capacităţii juridice a persoanei a fost luată prin amnistierea generală pentru infracţiuni politice, militare şi agrare săvârşite

---

[1] Colecţia de legi şi regulamente, tom XXV, p. 1489, Monitorul Oficial nr. 300 bis.

[2] *M. Fătu*, Din istoria politica a României contemporane, Ed. Politică, Bucureşti, 1968, p. 202.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 351.

după data de 1 ianuarie 1918,[1] abrogarea legislației rasiale, elaborată în timpul regimului legionar-antonescian prin Decretul-lege nr. 2444 din 18 decembrie 1944, precum și Decretul-lege nr. 309/1945 prin care s-a decretat deplina egalitate în fața legii a tuturor cetățenilor români, indiferent de rasă, naționalitate, limbă sau religie, interzicându-se cercetarea originii etnice a cetățenilor români în vederea stabilirii situației lor juridice.

Pe lângă dispozițiile privitoare la capacitatea juridică a persoanei în privința regimului electoral, mai este de semnalat, la 2 aprilie 1945, Decretul-lege nr. 1080 pentru reglementarea cetățeniei locuitorilor din partea de nord a Transilvaniei și lichidarea oricăror urme de legislație rasială.[2] În această etapă nu s-a pus problema lichidării vechiului aparat de stat, ci s-au luat un șir de măsuri pentru ca vechile forme să fie umplute cu conținut nou,[3] prin desființarea unor organe și organizații care nu mai erau apte noilor împrejurări politico-sociale, fiind desființate „Grupul etnic german", „Munca tineretului român", „Administrația comercială pentru exploatarea muncii în colonii și tabere de muncă" etc.

Au fost create organizații noi, cum ar fi în 1945, Consiliul interministerial economic, transformat apoi în Consiliul Superior al Economiei Naționale însărcinat cu coordonarea și aplicarea politicii economice a guvernului; Oficiile economice județene pe lângă prefecturi și organe de control cetățenesc. În 1946 a fost creată Regia Autonomă a Exploatărilor Agricole Zootehnice a Industriei Agricole și Mașinilor, cu sarcina principală de a exploata rațional bunurile agricole. În 1947 au fost înființate Oficiile industriale[4] ca societăți anonime pe acțiuni create de Consiliul de Miniștrii la propunerea Ministerului Industriei și Comerțului, și tot în același an a fost constituită Comisiunea pentru redresare economică și stabilizare monetară.[5]

Organizarea local-administrativă a menținut vechile forme de organizare, județul și comuna cu plasă ca organ intermediar. În martie 1945 s-a modificat art. 4 al Legii pentru desființarea rezidențelor regale și reorganizarea prefecturilor din 1940, în sensul că puteau fi numiți prefecți și absolvenții universitari care s-au distins printr-o activitate publică,

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit, p. 278.
[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 355.
[3] Ibidem, p. 352.
[4] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 277.
[5] *D. Turcus*, op. cit., p. 149.

urmărindu-se îndepărtarea prefecţilor militari.[1] În martie 1947 s-au desfiinţat comitetele locale şi comisiile de plasă create pentru realizarea reformei agrare, iar în aprilie acelaşi an s-au constituit Comisiile interimare la judeţe şi comune care, sub aspectul atribuţiilor, au avut plenitudinea de competenţă în toate chestiunile de interes local gospodăresc, inclusiv măsuri privitoare la aprovizionarea populaţiei şi înfrângerea speculei.[2]

În domeniul dreptului civil, prin Decretul-lege nr. 816 din 23 martie 1945, prin intermediul reformei agrare a fost lichidată marea proprietate funciară şi moşierimea ca clasă, iar prin etatizarea Băncii Naţionale a României, Statul a devenit proprietarul celei mai mari şi mai puternice instituţii din ţară.[3] În 1947 a fost adoptată Legea pentru reglementarea circulaţiei şi stabilirii regimului juridic al imobilelor agricole prin ale cărei dispoziţii se împiedică înstrăinarea pământului dobândit de ţărani prin reforma agrară, iar prin Legea de interpretare a dispoziţiilor legale privitoare la înfăptuirea reformei agrare, lucrările pentru înfăptuirea acestui act au fost decretate acte de guvernământ, ce nu mai puteau fi atacate pe nicio cale, inclusiv cea a justiţiei.[4]

Trebuie amintită şi Legea pentru reglementarea circulaţiei produselor agricole, din iulie 1947, care a instituit sistemul cotelor obligatorii, în raport cu puterea economică a gospodăriilor ţărăneşti. Restul problemelor, legate de capacitatea juridică a persoanelor, la obligaţii şi la succesiuni, au rămas în vigoare vechile dispoziţii şi în special Codul civil de la 1864.[5]

Dreptul penal şi dreptul procesual penal au cunoscut elaborarea unor legi speciale pentru urmărirea şi pedepsirea criminalilor de război, a profitorilor de război şi celor vinovaţi de dezastrul ţării, Decretele-lege nr. 140 şi 149 din ianuarie 1945 stabilind exact conţinutul acestora şi instituind pedeapsa cu moartea.[6]

În aprilie 1945, prin Decretul-lege nr. 1318, cu privire la urmărirea şi sancţionarea celor vinovaţi de dezastrul ţării sau crime de război,[7] s-au adus o serie de completări şi precizări în materie.

---

[1] *I. Deleanu*, Drept constituţional. Tratat elementar, 1980, Bucureşti, p. 138.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 357.

[3] *P. Gogeanu, L.P. Marcu*, A concise History of Roumanian Law, Bucureşti, 1981, p. 83.

[4] *D.V. Firoiu*, op. cit, p. 354.

[5] *L.P. Marcu*, op. cit, p. 279.

[6] *P. Gogeanu, L.P. Marcu*, op. cit, p. 84.

[7] Colecţia de legi şi regulamente, tom XXIII, p. 715.

Situația grea în care se află România după război a fost sporită de efectele a doi ani de secetă, împrejurări care au făcut ca activitatea de speculă să se amplifice; împotriva acestor fenomene nedorite au fost introduse măsuri drastice, semnalul fiind dat de Decretul-lege nr. 1460 din 2 mai 1945 pentru reprimarea speculei ilicite şi a sabotajului economic, act normativ care a stabilit infracțiunile ce se comiteau (de la contravenții, la crime de sabotaj la economia națională), pedepsele care se acordau pentru aceste infracțiuni (de la amenzi la muncă zilnică), prevăzându-se ca pedepse complementare confiscarea averii şi diferite amenzi administrative.[1] În iulie 1946, aceste dispoziții au fost extinse şi în domeniul vânzării-cumpărării, circulației şi consumului unor produse de strictă necesitate.

Pe parcursul anilor 1946 şi 1947 s-au luat o serie de măsuri pe plan economic, legea pentru circulația produselor agricole stabilind pedepse penale pentru cei ce se opuneau predării cotelor obligatorii sau pentru instigatorii lor, iar Legea pentru organizarea controlului economic a avut însemnate prevederi penale; infracțiuni se puteau comite în condițiile reglementărilor acestei perioade şi privitor la regimul vamal sau prin încălcarea Statutului Naționalităților Minoritare.[2] În această perioadă au fost create instanțe speciale de judecată, pentru criminalii de război şi cei considerați vinovați de dezastrul țării, hotărârea acestor instanțe speciale nu putea fi atacată decât cu recurs la Înalta Curte de Casație şi Justiție şi numai pentru reaua compunere a instanței sau greşita aplicare a legii; recursul se declară oral înaintea instanței de judecată şi suspendă executarea numai în cazul pedepsei cu moartea.[3]

Întreaga procedură de judecată s-a bazat în această perioadă pe principiul accelerării judecății.

Asemenea prevederi erau cuprinse în dispozițiile legii pentru reprimarea speculei ilicite, care stabileau că judecată se putea face de urgență şi cu precădere, fie la fața locului, la secția de poliție sau la sediul primăriei.[4]

Dispozițiile Legii nr. 25 din 15 august 1947, aducând modificări legii pentru comerțul cu devize, din 1932 şi a altor legi referitoare la reglementarea schimburilor cu străinătatea, au stabilit că infracțiunile comise la dispozițiile ei se vor judeca de urgență şi cu precădere de Curtea

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit, p. 279.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 354.

[3] Colecția de legi şi regulamente, tom XXV, p. 1385.

[4] *L.P. Marcu*, op. cit, p. 281.

de Apel, ca instanţă de fond în prima şi ultima instanţă, neputând acorda termene mai mari de 30 de zile.

În domeniul relaţiilor de muncă, Decretul-lege nr. 1409 a abrogat vechea legislaţie privitoare la regimul muncii în timp de război, s-a reglementat durata zilei de muncă de opt ore, concediul anual de odihnă plătit.

Prin Decretul-lege nr. 150/1945 s-a adus o nouă reglementare juridică a organizării în sindicate, iar prin legislaţia de după 6 martie 1945 s-a trecut la reglementarea salariilor şi înfiinţarea economatelor, la organizarea serviciului tehnic de prevenire a accidentelor de muncă, culminând cu Decretul-lege nr. 2704 din 2 septembrie 1946, pentru organizarea jurisdicţiei muncii,[1] prin care se definea noţiunea de litigiu de muncă stabilindu-se instanţe de judecată: Comisiile sindicale de cercetare şi arbitraj, tribunalele şi curţile de apel, renunţându-se la o serie de formalităţi şi căutând să accelereze judecata litigiilor de muncă.[2]

Un loc aparte l-a ocupat problema reformei monetare şi, în pregătirea realizării ei, pe lângă înfiinţarea Comisiei interministeriale pentru redresare economică şi stabilizare monetară, s-au adoptat acte normative care au îngrădit substanţial circulaţia monetară, dând o puternică lovitură deţinătorilor de capital.[3]

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[1] Colecţia de legi şi regulamente, tom. XXIV, p. 1877.

[2] *D.V. Firoiu*, op. cit, p. 370.

[3] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 279.

Capitolul XVI
Dreptul în perioada democrației populare și a dictaturii proletariatului

§1. Organizarea de stat

Proclamarea Republicii Populare Române la 30 decembrie 1947 a marcat trecerea țării într-o nouă etapă, ce a determinat schimbarea esenței și conținutului statului,[1] stat ce a devenit de tip socialist, de dictatură a clasei muncitoare, prin lărgirea bazei sociale a puterii, imprimându-se totodată caracter democratic și popular.

După proclamarea R.P.R. a avut loc procesul lichidării definitive, complete și rapide a aparatului de stat vechi și crearea aparatului de stat socialist.[2] În conformitate cu dispozițiile Constituției din 13 aprilie 1948, care consacră principiul că întreaga putere emană de la popor și aparține poporului, care o exercită prin organe reprezentative alese prin vot universal, egal, direct și secret, organele statului socialist au fost: organele puterii de stat – supreme și locale; organele administrației de stat – centrale și locale; organele judecătorești și procuratură.[3] Organele supreme ale puterii de stat au fost Marea Adunare Națională și Prezidiul Marii Adunări Naționale, înlocuit în baza Legii nr. 1 din 1961 cu Consiliul de Stat. Pe plan local, organele locale ale puterii de stat au fost sfaturile populare organizate, pentru prima dată în decembrie 1950, la nivelul comunelor, orașelor, raioanelor și regiunilor.[4]

Prevederile Constituției din 1948 constituiau baza constituțională a înfăptuirii actului naționalizării principalelor mijloace de producție, care s-a înfăptuit prin Legea nr. 149 din 11 iunie 1948, ducând la lichidarea burgheziei industriale și financiare, la crearea unui puternic sector socialist de stat în economie, ceea ce a permis trecerea la dezvoltarea planificată a economiei naționale.[5] Constituția conținea și dispoziția programatică

---

[1] *T. Hagan*, Proclamarea Republicii, moment de cotitura în istoria patriei, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1972, p. 107.

[2] Ibidem, p. 167.

[3] *I. Muraru*, Drept constituțional român, București, 1982, T.U.B., p. 28.

[4] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 285.

[5] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 373.

a îndrumării şi planificării economiei de către stat, reflectând pe plan legislativ condiţiile perioadei de trecere de la capitalism la socialism.[1]

Constituţia din 1952 a consacrat consolidarea puterii democrat-populare; ea proclamă R.P.R. ca stat al oamenilor muncii de la oraşe şi sate, în care baza puterii populare o reprezenta alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea, rolul conducător avându-l clasa muncitoare.

Perfecţionarea aparatului de stat socialist a continuat prin modificările aduse legilor de organizare judecătorească şi de funcţionare a Parchetului şi a Ministerului Justiţiei, prin înfiinţarea şi organizarea Direcţiei Generale a Securităţi Poporului.[2]

Sfaturile populare, organizate prin Legea nr. 17 din 1949, au devenit prin Legea nr. 6/1957 Comitete executive cu plenitudine de competenţă ca organe locale ale puterii de stat.

Constituţia din 1948, în ce priveşte sistemul electoral, a consacrat dreptul de a alege şi de a fi ales al tuturor cetăţenilor, inclusiv al femeilor, militarilor, magistraţilor şi funcţionarilor publici. Pe baza Legii nr. 6/1950 au fost înlăturaţi de la exercitarea drepturilor electorale foştii „exploatatori" şi cei condamnaţi pentru crime de război sau crime împotriva păcii şi umanităţii, dispoziţii abrogate în 1956 şi 1957.[3]

§2. Organizarea administrativă şi judecătorească a României ca Republică populară

Organele administraţiei de stat au fost Consiliul de Miniştrii, ministerele şi celelalte instituţii centrale administrative de pe lângă Guvern, şi comitetele executive ale sfaturilor populare, pe plan local.[4]

În exercitarea atribuţiilor sale, ca organ suprem al administraţiei de stat şi ca organ executiv central, Consiliul de Miniştrii elabora hotărâri şi decizii, acte normative date în vederea executării legii. Ministerele aveau posibilitatea de a emite acte cu caracter normativ, instrucţiuni, regulamente etc., iar comitetele executive ale sfaturilor populare, organe cu competenţă generală administrativă pe plan local, au emis decizii valabile în circumscripţiile lor. Ca organe de specialitate pe plan local funcţionau

---

[1] *I. Muraru*, op. cit., p. 35.
[2] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 374.
[3] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 284.
[4] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 285.

secții ale comitetelor executive.[1] Activitatea tuturor acestor organe avea la baza principiul muncii colective și al colegialității. Organizarea și funcționarea Consiliului de Miniștrii a suferit modificări prin Decretul nr. 264/1957 și prin Legea nr. 2/1961, care au adus precizări atribuțiilor și formelor sale de activitate. În baza principiului centralismului democratic Consiliul de Miniștrii adoptă hotărâri comune cu Comitetul Central al partidului muncitoresc care, potrivit Constituției din 1952, reprezenta forța conducătoare în societate.

În ceea ce privește organizarea administrativ-teritorială, Constituția din 1948 a consacrat-o pe cea existentă (județe, plași și comune), la care s-a adăugat o nouă unitate teritorială – regiunea. Prin Legea nr. 5/1950 s-a stabilit o nouă organizare administrativ-teritorială, în regiuni, raioane, orale și comune, ca o consecință a raionării administrativ-economice a teritoriului, situație ce s-a menținut până în anul 1968, când s-a revenit la organizarea pe județe.

Reglementarea bugetului statului s-a făcut pe baze noi prin Legea nr. 3/1949, cele mai importante cheltuieli fiind destinate economiei. În 1952 a fost înfăptuită reforma bănească, iar prin Decretul nr. 509 din 1955, impozitul pe cifre de afaceri a fost înlocuit cu impozitul pe circulația produselor și apoi cu impozitul pe circulația mărfurilor.[2]

Regimul juridic al mijloacelor de plată străine a fost perfecționat prin Decretul nr. 210/1960 și a fost reorganizat sistemul bancar prin crearea unor bănci specializate pe ramuri.

În privința organizării judecătorești, sub semnul grijii pentru interesele oamenilor muncii, a întăririi legalității, s-au creat ca organe noi Justiția și Procuratura, organizate prin Legile nr. 5 și 6 din 1952, care aveau ca sarcini apărarea orânduirii sociale și de stat, apărarea drepturilor fundamentale ale oamenilor muncii, organelor și instituțiilor statului, întreprinderilor și organizațiilor economice de stat, cooperatiste sau de interes obștesc și a cetățenilor.

Pentru soluționarea litigiilor patrimoniale între organele, instituțiile de stat, organizațiile și întreprinderile economice ale statului, a fost creat, prin Legea nr. 5 din 1954, Arbitrajul de stat. Tot în 1954 s-a reglementat, prin Decretul nr. 284, organizarea și exercitarea profesiei de avocat, iar prin Decretul nr. 79/1950 s-a creat Notariatul de Stat, care va funcționa pe baza Decretului nr. 377/1960. Au fost create ca organe jurisdicționale obștești

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 285.

[2] Ibidem, p. 286.

comisiile pentru soluţionarea litigiilor de muncă şi consiliile de judecată tovărăşească.[1] De asemenea, în baza Decretului nr. 145/1950 au fost create oficii juridice care urmau să funcţioneze în cadrul întreprinderilor şi organizaţiilor economice, precum şi în cadrul instituţiilor de stat.

§3. Instituţii juridice. Modificări ale principalelor ramuri de drept

Dreptul civil s-a format şi dezvoltat în noile condiţii pe două căi, şi anume, pe de o parte, pe calea elaborării unei legislaţii adecvate şi, pe de altă parte, prin menţinerea unei părţi din legislaţia anterioară.[2]

Instituţia fundamentală a dreptului civil, proprietatea şi dreptul de proprietate s-a caracterizat prin devenirea ca dominantă a proprietăţii socialiste, în dublul ei aspect: proprietatea de stat şi proprietatea cooperatistă, alături de care era garantată şi apărată şi proprietatea personală, rezultat al muncii.[3]

Codul civil din 1865 a fost menţinut în vigoare prin adaptarea sa la noile condiţii, prin abrogarea expresă a unor părţi din el, precum cele privitoare la persoane, căsătorie etc., reglementarea acestor materii făcându-se prin acte distincte.

În privinţa statutului persoanei, măsuri legislative referitoare la declararea morţii prezumate, situaţia copilului natural, definirea capacităţii de folosinţă sau de exerciţiu a persoanei fizice sau juridice au fost amănunţit reglementate prin Decretul nr. 31 din 1954 privitor la persoanele fizice şi juridice şi Decretul nr. 32/1954 pentru punerea în aplicare a acestuia şi a Codului familiei.

O serie de reglementări speciale au intervenit în materia contractelor, apărând o categorie specială, cea a contractelor economice încheiate între organizaţiile socialiste. Decretul nr. 265/1949 se referea la caracterul obligatoriu al contractelor scrise şi la reglementarea şi asigurarea disciplinei contractuale.

În domeniul dreptului succesoral, Codul civil a fost modificat şi completat cu o serie de dispoziţii noi în privinţa drepturilor soţului supravieţuitor, stabilite prin Legea nr. 19/1944, termenul de acceptare a succesiunii a fost redus prin Decretul nr. 73/1954, s-a introdus procedura

---

[1] Ibidem, p. 294.

[2] *P. Gogeanu, L.P. Marcu*, op. cit, p. 85.

[3] *D.V. Firoiu*, op. cit., p. 377.

succesorală notarială, cu caracter necontencios prin Decretul nr. 40/1953, dispoziții de drept succesoral fiind stabilite și prin Decretul nr. 371/1958 privind organizarea și funcționarea CEC-ului.[1]

Noile relații sociale au făcut necesară desprinderea din dreptul civil a unor ramuri de drept autonome, față de care acesta a rămas „drept comun". Astfel, dreptul familiei și-a găsit consacrarea juridică prin Codul familiei, Legea nr. 4/1954 care a asigurat o reglementare unitară a raporturilor dintre soți, a căsătoriei, a regimului bunurilor comune, a filiației din căsătorie, a obligației legale de întreținere, a înfierii etc. Dreptul muncii și-a găsit expresie în adoptarea prin Legea nr. 3 din 1950 a Codului muncii, care reglementa contractele colective și individuale de muncă, salarizarea, timpul de muncă și odihnă, răspunderea materială, protecția muncii, asigurările, sociale, jurisdicția muncii. Prin Decretul nr. 213/1958 România a ratificat Convenția Organizației Internaționale a muncii privind remunerarea egală la muncă egală.

Dreptul cooperatist s-a conturat odată cu crearea cooperației prin Decretul nr. 133/1949 prin care au fost create cooperativele ca organizații de masă a celor ce muncesc de la orașe și sate, constituite în scopul satisfacerii trebuințelor de ordin economic prin activitate și mijloace comune. Au fost adoptate Statute model ale diferitelor categorii de organizații cooperatiste, inclusiv cooperative agricole de producție.

În domeniul dreptului penal a rămas în vigoare Codul penal din 1937, fiind aduse noi reglementări în domeniul infracțiunilor, considerate mai periculoase pentru noua putere, cele împotriva securității statului, a proprietății socialiste și a sistemului economic. S-a reglementat prin Decretul nr. 720/1957 punerea în libertate înainte de termen ca modalitate de individualizare a executării pedepselor. Au fost adoptate modalități de înlocuire a răspunderii penale printr-o răspundere administrativă sau disciplinară. Prin Decretul nr. 184 din 1957 au fost scoase din sfera ilicitului penal unele fapte și trecute în rândul contravențiilor, tot în 1957 prin Decretul nr. 132 unele fapte penale au fost supuse procedurii obligatorii de împăciuire.

Prin Legea nr. 18/1948 s-au adus modificării Codului de procedură civilă, introducându-se principiul rolului activ al judecătorului și norme de competență în sensul apropierii justiției de mase și al eliminării formalismului. Ulterior, în anul 1959, prin legea de organizarea judecătorească, s-a statuat participarea procurorului în procesul civil și au apărut reglementări

---

[1] *L.P. Marcu*, op. cit., p. 292.

noi cu privire la probe, căile de atac şi executarea forţată asupra veniturilor provenite din muncă.[1]

La 1 martie 1948 a intrat în vigoare o amplă modificare a legislaţiei procesual penale, prin Legea nr. 13 destinată democratizării procedurii, crearea instituţiei asesorilor populari, consacrarea rolului activ al judecătorului, reducerea timpului necesar soluţionării cauzei, o nouă reglementare a căii de atac a recursului.

Prin Legea nr. 3/1956 modificarea Codului de procedură penală a fost destinată întăririi activităţii organelor de urmărire penală. Cu toate acestea, caracterul de clasă al justiţiei, sistemul probatoriu de tip inchizitorial a dat naştere la numeroase abuzuri şi înscenări judiciare care urmăreau scoaterea de pe scena politică şi economică a unor categorii sociale.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

[1] Ibidem, p. 294.

Glosar

Agie – în ultima parte a secolului al XVIII-lea era o dregătorie însărcinată cu poliția capitalei, exceptând mahalalele, cu stabilirea prețurilor la alimente și cu stingerea incendiilor;

Anafora – raport întocmit de slujbașii departamentului de cremenalion către domn, în care i se comunica rezultatul cercetării și se propunea soluția;

Apelație – apel;

Armaș – dregător care avea ca atribuții executarea pedepselor capitale sau mutilante; de asemenea, era însărcinat cu prinderea, întemnițarea și cercetarea celor vinovați de crime, tâlhării, hoții;

Arnăut – mercenar angajat în garda domnească;

Biv – fost;

Buiurțijmă – rezoluție domnească;

Caimacam – ispravnic al scaunului bănesc al Craiovei, locțiitor al marelui ban când acesta participa la lucrările divanului de la București;

Calpuzan – falsificator de bani;

Catastih – registru (de socoteli);

Căzni – a tortura;

Ceauș – aprod judecătoresc;

Chezaș – garant al unei învoieli între particulari sau între aceștia și autorități;

Cioclu – gropar al ciumaților;

Colăci – a răsplăti pentru denunțarea hoților;

Davagiu – împricinat, reclamant;

Diată – testament;

Dihonie – neînțelegere;

Diiafora – litigiu, pricină, neînțelegere;

Eczamen – cercetare prealabilă;

Fiare – cătușe, lanțuri;

Fthonos – invidie, rea-voință;

Gloabă – amendă;

Glavă – articol;

Gros (isprăvnicesc) – închisoare, temniță;

Ifos – demnitate, rang;
Ispravnic – şef al administraţiei şi al poliţiei unui judeţ;
Izbrănire – achitare, lichidare a unei datorii;
Jalbă – plângere;
Madea – litigiu, pricină;
Mazil – boier de rang inferior care nu mai este în activitate;
Mezat – scoaterea la vânzare prin licitaţie;
Mumbasir – slujbaş judecătoresc însărcinat cu execuţii silite;
Năpaste – amenzi;
Nefer – slujitor înarmat;
Pârcălab – dregător mărunt de sat cu atribuţii administrative şi judecătoreşti minore;
Pitac – act oficial domnesc de natură administrativă;
Planisi – a înşela;
Polcovnic – dregător însărcinat cu paza contra răufăcătorilor în judeţe;
Pravilă – lege scrisă de sorginte bizantină;
Prigonire – judecată;
Proţes – proces;
Sin – fiul lui;
Sinerghi – participare la un delict;
Staroste – mai marele unei bresle;
Sud – judeţ;
Surghiun – exilare;
Surugiu – vizitiu;
Ţidulă – act, document, chitanţă;
Tacrir – proces-verbal, raport;
Vătaf – supraveghetor;
Vel – mare;
Voatră – proxenet;
Zabit – comandant, funcţionar public;
Zacon – lege;
Zapciu – executor judecătoresc;
Zaraf – cămătar;

BCU CLUJ / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Bibliografie selectivă

Angelescu, C., Pedeapsa cu moartea la români în veacul al XIX-lea, Bucureşti, 1927

Aristotel, Politica. Statul atenian, în Izvoare, I

Artemidor din Daldis, Tălmăcirea viselor, în Izvoare, I

Barac, L., Teoria generală a dreptului, Ed. Maria, Reşiţa, 1994

Bârzu, L., Continuitatea creaţiei materiale şi spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii, Biblioteca de arheologie, XXXVII, Bucureşti, 1979

Berechet, G., Istoria vechiului drept românesc, Iaşi, 1933

Berindei, D., Studii privind Unirea principatelor, Bucureşti, 1960

Bichir, G., Cultura carpică, Ed. Academiei, Bucureşti, 1973

Bierstedt, R., Power and Progress. Essay on Sociological Theory, Mc. Graw Hill, New York, 1975

Bogdan, Originea voievodatului la români, în Analele Academiei Române, tom XXIV

Bonesana, B.C., Dei Delliti e delle pene – despre infracţiuni şi pedepse, Ed. Alfa, Iaşi, 2006

Brătianu, G.I., Tradiţia istorică despre întemeierea statelor române, Bucureşti, 1994

Brimo, A., Les grands courants de la philosophie du droit et de l'état, éditions A. Pedone, Paris, 1967

Bujoreanu, M., Colecţia Legiuirilor României vechi şi noi, Bucureşti, 1873

Burdeau, G., Traité de science politique, Paris, 1996

Cadoux, Ch., Droit constitutionnel et institutions politiques, vol. I, Cujas, Paris, 1973

Cantacuzino, M., Elementele dreptului civil, Bucureşti, 1921

Cantemir, D., Descrierea Moldovei, ediţie C. Măciucă, Bucureşti, 1961

Carbonnier, J., Sociologie juridique, Presses Universitaires de France, Paris, 1978

Cazacu, Vechile organizaţii româneşti, Bucureşti, 1947

Cernea, E., Le rôle de la communauté villageoise dans la formation du droit coutumier en Roumanie, în A.U.B. nr. 2/1972

Cernea, E., Molcuţ, E., Istoria statului şi a dreptului românesc, Ed. Şansa S.R.L., Bucureşti, 1993

Ceterchi, I., Craiovan, I., Introducere în Teoria generală a dreptului, Ed. All, Bucureşti, 1993

Ceterchi, I., Hanga, V., Marcu, L., Cront, G., Floca, I., Georgescu, V.Al., Grigoraş, N., Herlea, Al., Matei, I., Mioc, D., Sachelarie, O., Stoicescu, N., Strihan, P., Şotropa, V., Vulcănescu, R., Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti, 1980

Ciobanu, D., Introducere în studiul dreptului, Ed. Hyperion XXI, Bucureşti, 1991

Colecţia de legi şi regulamente, tom XVIII, 1940

Columbeanu, S., Cnezate şi voievodate româneşti, Ed. Albatros, Bucureşti, 1973

Corivan, N., Relaţiile diplomatice ale României de la 1859-1877, Bucureşti, 1984

Costin, M., Letopiseţul Ţării Moldovei, ediţie P.P. Panaitescu, 1965

Craiovan, I., Introducere în filozofia dreptului, Ed. All Beck, Bucureşti, 1998

Craiovan, I., Teoria generală a dreptului, Ed. Militară, Bucureşti, 1997

Crişan, I.H., Burebista şi epoca sa, Editura Enciclopedică Română, 1975

Cronţ, G., Instituţii medievale româneşti, Bucureşti, 1969

Daicoviciu, H., Dacii, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968

Deleanu, I., Drept constituţional şi instituţii politice, vol. I, Ed. Chemarea, Iaşi, 1992

Deleanu, I., Enache, M., Premisele şi mecanismele statului de drept, în Dreptul nr. 12/1993

Dio Cassius, Istoria română, în Izvoare I

Dio Crysostomus, Discursuri, în Izvoare I

Djuvara, M., Enciclopedia juridică. Teoria generală a dreptului, Ed. All, Bucureşti, 1995

Djuvara, M., Eseuri de filosofie a dreptului, Ed. Trei, Iaşi, 1999

Djuvara, M., Teoria generală a dreptului. Drept raţional, Izvoare şi Drept pozitiv, Ed. All Beck, Bucureşti, 1999

Dobrinescu, V., Dreptatea şi valorile culturii, Ed. Academiei, Bucureşti, 1992

Dogaru, I., Teoria generală a dreptului, Ed. Europa, Craiova, 1996

Drăganu, T., Drept constituţional şi instituţii politice, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1992

Drimba, O., Istoria culturii şi civilizaţiei, vol. I, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984

Duverger, M., Institutions politiques et droit constitutionnel, P.U. F., Paris, 1976

Dvoracek, M., Lupu, G., Teoria generală a dreptului, Ed. Chemarea, Iaşi, 1996

Engels, Fr., Opere, Editura Politică, Bucureşti, 1959

Eraclide, Studii practice asupra dreptului criminal, Bucureşti, 1865

Eremia, M.C., Interpretarea juridică, Ed. All, Bucureşti, 1998

Firoiu, D.V., Istoria statului şi dreptului românesc, E.D.P., Bucureşti, 1976

Fotino, D., Pagini din istoria dreptului românesc, Bucureşti, 1972

Friedman, L.M., Law, History and Sociology, Stanford University, 1977

Gölner, C., Regimentele grănicereşti din Transilvania 1767-1851, Bucureşti, 1973

Gaius, Institutiones, I

Georgescu, Şt., Filosofia dreptului. O istorie a ideilor. Partea I, Ed. All, Bucureşti, 1998

Giulea, G., Cuvinte româneşti şi romanice, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983

Giurescu, C.C., Formarea poporului român, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1973

Giurescu, C.C., Târguri şi oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea, Bucureşti, 1967

Gonţa, Al.I., Satul în Moldova medievală, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986

Gurvitch, G., Sociologie du Droit, P.U.F., Paris, 1963

Hamangiu, C., Regulamentele Organice, în Codul general al României, Bucureşti, 1907

Hanga, V. şi colectiv, Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti, 1980

Hanga, V., Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului, vol. I, Bucureşti, 1958

Hanga, V., Principiile dreptului privat roman, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989

Hart, H.L.A., Conceptul de drept, Ed. Sigma, Chişinău, 1999

Haudry, J., Indoeuropenii, Ed. Teora, Bucureşti, 1998

Hegel, G.W.Fr., Principiile filozofiei dreptului, Ed. Academiei, Bucureşti, 1969

Herlea, Al., Studii de Istorie a dreptului, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983

Herodot, Istorii, în Izvoare, I

Herseni, T., Sociologia, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982

Hitchins, K., Studii privind istoria modernă a Transilvaniei, Ed. Dacia, Cluj, 1970

Horatius, Carmina (ode), în Izvoare privind Istoria României, I

Humă, I., Introducere în studiul dreptului, Ed. Chemarea, Iaşi, 1993

Huszar, T., Morala şi societatea, Bucureşti, 1967

Ionescu Muscel, P., Istoria Dreptului Penal, Ed. Revista positivă penală şi penitenciară, Bucureşti, 1931

Ionescu, C., Constituţia – concept şi trăsături definitorii, în R.D.P. nr. 1/2001

Ionescu, C., Drept constituţional şi Instituţii politice, vol. I, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1997

Iorga, N., Istoria Românilor, vol. I, Sigiliul Romei, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988

Iorga, N., Studii asupra Evului Mediu românesc, Ed. Papacostea, Bucureşti, 1984

Istoria dreptului românesc, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti, 1980

Îndreptarea legii, 1645, Ediţie critică Bucureşti, 1962

Kelsen, H., Théorie pure du droit, Dalloz, Paris, 1962

Kovacs, Desfiinţarea relaţiilor feudale în Transilvania, Ed. Dacia, Cluj, 1973

Machiavelli, N., Principele, Ed. Minerva, Bucureşti, 1995

Madgearu, V., Evoluţia economiei româneşti după primul război mondial, Bucureşti, 1940

Maiorescu, T., Istoria contemporană a României 1866-1900, Bucureşti, 1925

Malaurie, Ph., Antologia gândirii juridice, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1997

Malinowski, B., Crime and Custom în Sovage Society, Londra, 1926

Marcea, M., Viaţa în Dacia romană, Bucureşti, 1969

Mastacan, O., Pedeapsa capitală în dreptul românesc. Origini şi evoluţie, Târgovişte, 2008

Miculescu, P., Statul de drept, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1998

Mihai, G., Motica, R., Fundamentele dreptului. Teoria şi filozofia dreptului, Ed. All, Bucureşti, 1997

Miklosich, Fr., Die Blutrache bei den Slaven, Viena, 1887

Montesquieu, Ch., Despre spiritul legilor, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1964

Motica, R., Mihai, G., Teoria generală a dreptului, Ed. All Beck, Bucureşti, 2001

Mucchielli, R., Lexique des Sciences Sociales, Entreprise Moderne d'Édition et Éd. Sociales Francaises, 1969

Muraru, I., Drept constituţional român, T.U.B., Bucureşti, 1982

Muşta, M., Ardeleanu, I., Viaţa politică în România 1918-1921, Bucureşti, 1971

Negrea, C., Dreptul civil al ţinuturilor ardelene şi ungurene, vol. III, Cluj, 1938

Negru, B., Teoria generală a dreptului şi statului, Chişinău, 1999

Negulescu, P., Historie du droit et des institutions de la Roumanie, période daco-romaine, Paris, 1898

Nicolăescu Plopşor, Oameni din vârsta veche a pietrei (epoca paleolitică în România), Bucureşti, 1965

Onciul, D., Scrieri istorice, vol. II, Bucureşti, 1968

Oprean, H., Introducere în studiul dreptului, Ed. Servo-Sat, Arad, 1996

Ost, Fr., van de Kerchove, M., Entré la lettre et l'esprit, Bruxelles, 1989

Panaitescu, P.P., Costăchel, V., Cazacu, A., Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (secolele XIV-XVII), Bucureşti, 1957

Panaitescu, P.P., Obştea ţărănească, Bucureşti, 1964

Pârvan, V., Getica. O protoistorie a Daciei, Bucureşti, 1926

Pârvan, V., Începuturile vieţii romane la gurile Dunării, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1974

Pascu, Şt., Hanga, V., Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului RPR, vol. II, Bucureşti, 1958

Pascu, Şt., Românii din Transilvania împotriva dualismului austro-ungar, Cluj-Napoca, 1978

Pascu, Şt., Voievodatul Transilvaniei, vol. I, Ed. Cluj-Napoca, 1971

Paul din Alep, în Călători străini despre Ţările române, vol. II, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970

Păunescu, Al., Evoluţia uneltelor şi armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României, Bucureşti, 1965

Peretz, Curs de istoria dreptului român, I, Bucureşti, 1926

Peretz, Principiul masculinităţii în Pravilniceasca condică şi în Legiuirea Caragea, Bucureşti, 1905

Pescatore, P., Introduction à la science du droit, Luxembourg, Office des imprimé de l' État, 1960

Pipidi, D., Les rois géts et les colonies grecques de Scythie Mineure, Paris, 1966

Poenaru, I., Pedeapsa cu moartea. Pro sau contra, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1994

Pompeius, T., Historiae Philippicae în Izvoare privind istoria României I

Popa, N., Teoria generală a dreptului, Ed. Actami, Bucureşti, 1997

Popa, V., Bejan, A., Instituţii politice şi juridice româneşti, Ed. All Beck, Bucureşti, 1998

Popescu, S., Concepţii contemporane despre drept, Ed. Academiei, Bucureşti, 1985

Popescu, S., Din nou despre reflectarea şcolilor dreptului în gândirea juridică românească, în S.D.R. nr. 3-4 /1997

Popescu, S., Forma de stat, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1983

Popescu, S., Teoria generală a dreptului, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 2000

Popescu, S., Various Schools of Law as Reflected în Roumanian Legal Thinking, în Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy, Stuttgart, 84/1998

Prodan, D., Iobăgia în Transilvania în secolul al XVIII-lea, Bucureşti, 1986

Rădulescu, T., Sfatul domnesc şi alţi dregători ai Ţării Româneşti din secolul al XVIII-lea, Bucureşti, 1972

Retegan, S., Pronuciamentul de la Blaj (1868), în A.I.I. Cluj, 1966

Rigaux, Fr., Introduction à la science du droit, Bruxelles, 1974

Rousseau, J.J., Contractul social, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1957

Russu, I.I., Elemente autohtonice în limba română, Ed. Academiei, Bucureşti, 1970

Russu, I.I., Limba traco-dacilor, ed. a II-a, Bucureşti, 1967

Sacerdoţeanu, A., Cea dintâi pedeapsă de hiclenie în Ţara Românească, Bucureşti

Sida, Introducere în teoria generală a dreptului, Ed. Augusta, Timişoara, 1998

Speranţia, E., Introducere în filozofia Dreptului, ed. a II-a, Tipografia Românească, Cluj, 1946

Stahl, H.H., Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti, vol. I, Ed. Academiei, Bucureşti, 1958,

Stahl, H.H., Controverse de istorie socială românească, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1969

Stănoiu, A., Sociologie juridică, Ed. Trei, Bucureşti, 1999

Stoide, C.A., Turcu, C., Documente şi regeste din ţinutul Neamţ

Strauss, C.L., La pensée sauvage, Paris, 1962

Strauss, C.L., Les structures élémentaires de la parameté, Paris, 1949

Stroe, C., Compendiu de filozofie a dreptului, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1999

Stroe, C., Reflecţii filozofice asupra dreptului, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1998

Stroe, C., Compendiu de filosofia dreptului, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1999

Summer Maine, H., Études sur l'ancien droit et la coutume primitive, 1884

Szabo, Interpretarea normelor juridice, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1964

Tanoviceanu, Curs de drept penal, Bucureşti, 1912

Tudor, D., Istoria sclaviei în Dacia romană, Ed. Academiei, Bucureşti, 1957

Tudor, D., Oraşe, târguri şi sate în Dacia romană, Bucureşti, 1968

Tudor, D., Sucidava, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1974

Ţop, D., Dreptul şi statul în istoria românilor, Ed. Bibliotheca, Târgovişte, 1997

Urechea, V.A., Documente inedite din domnia lui Al.C. Moruzi, 1793-1796, Bucureşti, 1895

Vander Eycken, P., Métode postive de l'interprétation juridique, Bruxelles-Paris, 1907

Vântu, G., Florescu, G., Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale şi constituţionale, 1965

Vălimărescu, Al., Tratat de enciclopedia dreptului, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1999

Del Vecchio, G., Lecţii de filozofie juridică, Ed. Europa Nova, Bucureşti, 1995

Veroiu, Th., Pedeapsa cu moartea. Problema eternă a represiunii, Tiparul Glasul Bucovinei, Cernăuţi, 1939

Villey, M., La formation de la pensée juridique moderne. Cours d'historire de la philosophie du droit, Éd. Montchrestien, Paris, 1968

Vlachide, P.C., Repetiţia principiilor de drept civil, Ed. Europa Nova, Bucureşti, 1994

Voyage du Patriarche Macarie D'Antioche en Orient, en Moldavie et en Valachie în „Călători străini despre Ţările Române", vol. VI, Bucureşti

Weber, M., Politica, o vocaţie şi o profesie, Ed. Anima, Bucureşti, 1992

Weber, M., Sociologia religiei, Ed. Teora, Bucureşti, 1998

Wesel, U., Gechichte des Rechts, C.H. Beck Verlag, München, 2001

Xenopol, A.D., Domnia lui Cuza Vodă, , vol. I, Iaşi, 1903

Xenopol, A.D., Istoria Românilor în Dacia traiană, vol. XI, Ed. C.R. Iaşi, 1930

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Drept financiar

Rada Postolache

424 pag., 49,90 lei
ISBN 978-973-115-543-2

Lucrarea tratează sintetic problematica juridică actuală din domeniul finanțelor publice – buget public și procedură bugetară, impozite și taxe, procedură fiscală, credit public, control și răspundere juridică financiară, având ca suport documentar bibliografia citată, jurisprudența și actele normative în vigoare la 1 martie 2009, pe domenii de relații financiare.

Problematica analizată și maniera de sistematizare a materiei recomandă această lucrare studenților facultăților de drept, științe economice, administrație publică și, în egală măsură, juriștilor, economiștilor, managerilor, cât și publicului larg dornic să înțeleagă fenomenul financiar.

BCU IAȘI - CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Drept procesual penal

Partea generală

Adi Oroveanu-Hanțiu

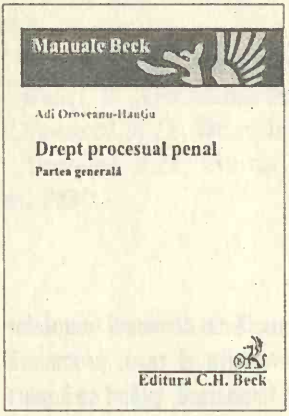

360 pag., 49,90 lei
ISBN 978-973-115-624-8

Lucrarea analizează într-o manieră clară și structurată principalele instituții ale părții generale a dreptului procesual penal, adresându-se tuturor celor care doresc să cunoască și să înțeleagă modul de desfășurare a procedurii judiciare penale din România. Sunt analizate, pe rând, aplicarea legii procesual penale, principiile fundamentale ale procesului penal, participanții, acțiunea penală și acțiunea civilă în procesul penal, competența, probele și mijloacele de probă, măsurile preventive și alte măsuri procesuale, actele procesuale și procedurale comune, sancțiunile procesuale, cheltuielile judiciare și amenda judiciară.

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Drept procesual civil

Partea generală

Ediția 2

Ligia Dănilă Cătuna

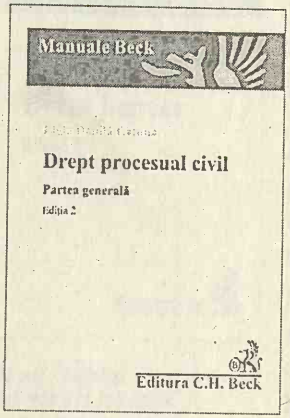

328 pag., 36,90 lei
ISBN 978-973-115-617-0

Conceput ca un instrument de lucru pentru studenții facultăților de drept, dar și pentru practicienii dreptului, manualul de *Drept procesual civil. Partea generală* a răspuns prin prezenta ediție nevoii de actualizare, impuse de efervescența legislativă.

Îmbogățite și cu jurisprudența Curții Constituționale, precum și cu deciziile Înaltei Curți de Casație și Justiție în recursurile promovate în interesul legii, paginile sale sunt menite să realizeze o incursiune în procesul civil, de la introducerea acțiunii în instanță și până la finalizarea cauzei în primă instanță prin pronunțarea unei hotărâri judecătorești.

Dacă noțiunile de bază ale procesului civil, principiile care îl guvernează și judecata în primă instanță sunt tratate în mod firesc și logic în acest volum, aspectele legate de termenele în procesul civil, căile de atac, procedurile speciale și executarea silită fac obiectul manualului *Drept procesual civil. Partea specială*, apărut la aceeași editură, sub semnătura Claudiei Roșu.

Autoarea

BCU CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Drept procesual civil

Partea specială

Ediția 2

Claudia Roșu

280 pag., 31,90 lei
ISBN 978-973-115-606-4

Manualul de Drept procesual civil, în prezenta redactare, este la cea de-a VII-a ediție, iar sub forma celor două părți la a doua ediție. Necesitatea reactualizării s-a impus prin prisma modificărilor legislative și a orientării practicii judiciare.

După prima parte a cursului, care tratează noțiunile generale referitoare la *Judecata în primă instanță*, elaborată de d-na prof. univ. dr. Ligia Dănilă Cătuna, lucrarea de față prezintă celelalte instituții ale dreptului procesual civil, și anume: termenele procedurale, căile de atac, procedurile speciale, procedura necontencioasă, arbitrajul și executarea silită până la finalizarea procesului civil.

Manualul urmărește să explice și să clarifice instituțiile prezentate și orientarea legiuitorului, a practicii judiciare și a doctrinei.

Pentru aceste motive, cursul se adresează deopotrivă teoreticienilor și practicienilor dreptului, procedura civilă reprezentând cheia soluționării litigiilor din domeniul dreptului privat.

Autoarea

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Drept bancar

Ediția 2

Carmen Adriana Gheorghe

416 pag., 44,90 lei
ISBN 978-973-115-565-4

Manualul de „Drept bancar" în ediția a 2-a își propune să se adreseze studenților de la Specializarea Drept/Științe juridice și Științe economice, din ciclul de licență, masteranzilor de la aceleași specializări și doctoranzilor care își continuă studiile la școala doctorală în domeniul dreptului comercial și bancar. Nu în ultimul rând, practicienii din domeniul dreptului și practicienii din domeniul bancar se vor afla în fața unei lucrări de actualitate, cu un mare impact în cotidian.

Ne adresăm însă nu numai viitorilor și actualilor specialiști, ci și unei categorii la fel de importante, desemnată prin termenul de „public". Publicul bancar suntem toți cei care trăim în societatea contemporană și încercăm să fim ancorați în ea.

Talon de comandă

Titlu / Autor	Exemplare

CORESPONDENȚĂ RĂSPUNS C.R. SE TAXEAZĂ LA DESTINATIE

DESTINATAR

Editura C.H. Beck - București, O.P. 83, C.P. 90
Tel.: +40 21 410.08.47; fax: +40 21 410.08.48
E-mail: comenzi@beck.ro
Cont: RO06RZBR 0000 0600 03338540 Raiffeisen Bank, Ag. Sebastian
Cont: RO82FNNB001201052424RO02 Credit EuropeBank (Rom) - Suc. Doamnei
Cont: RO08TREZ7005069XXX002640 ATCP București

C.H. Beck

Drept penal
Partea specială

Gheorghe Ivan

576 pag., 59,90 lei
ISBN 978-973-115-622-4

Lucrarea pe care o propunem analizează incriminările din Partea specială a Codului penal, având la bază nu numai o cercetare științifică a acestora, dar și vasta experiență a autorului ca practician al dreptului penal.

Pentru a veni în sprijinul absolvenților facultăților de drept care doresc să urmeze cariera de magistrat, autorul a avut în vedere și tematica concursului de admitere la Institutul Național al Magistraturii, la disciplina *Drept penal. Partea specială*, analizând detaliat fiecare infracțiune și prezentând numeroase exemple din practica judiciară, chestiuni controversate în materie și opinii de o valoare incontestabilă.

Prin argumentația sa clară și detaliată, lucrarea devine un instrument util atât studenților și masteranzilor, cât și teoreticienilor sau practicienilor dreptului penal.

EXPEDITOR

Nume persoană de contact: _____ Banca: _____

Firmă: _____ Cont: _____

Strada: _____ CUI/CNP: _____

Nr.: _____ Bl.: _____ Sc.: _____ Ap.: _____ Nr. Reg. Com.: _____

Localitate: _____ Telefon: _____

Județ/Sector: _____ Cod poștal: _____ Fax: _____

Achitat cu OP/Mandat poștal nr.: _____ Semnătura: _____

Editura C.H. Beck este înregistrată ca operator de date cu caracter personal sub nr. 4398. Datele dvs. de înregistrare sunt confidențiale și pot fi folosite doar în scopuri asociate comercializării produselor Editurii C.H.Beck. Prețurile pot fi schimbate în orice moment, fără notificarea prealabilă a clientului, iar comenzile se onorează în limita stocului disponibil. Așteptăm cu interes răspunsul dvs.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

36,90
2009/1043

Manuale Beck

Originea şi apariţia statului şi dreptului nu pot fi studiate fără să se pornească de la punctele de vedere afirmate de istorie. Plecând de la datele pe care le oferă istoria, în cercetarea marilor instituţii juridice, ştiinţa dreptului, constatând vechimea lor, le urmăreşte evoluţia, configuraţia, funcţiile etc.

Din această perspectivă este studiată prezenţa celor două fenomene sociale, stat şi drept, pe teritoriul României, pornind din cele mai îndepărtate timpuri şi până în epoca contemporană, fiind analizate principalele formaţiuni politice prestatale şi statale, dar şi evoluţia normelor juridice, de la obiceiuri, cutume la dreptul scris, în permanenta lor devenire pentru crearea unui sistem juridic modern.

Lucrarea se adresează, în principal, studenţilor facultăţilor de drept, dar şi oricărui cititor deoarece, aşa cum se ştie, istoria ne ajută întotdeauna să înţelegem trecutul, să ne explicăm prezentul şi în acelaşi timp să prefigurăm viitorul.

BCU IASI / CENTRU UNIVERSITAR LIBRARY

ISBN978-973-115-647-7
9789731 156477 Preţ 36,90 lei